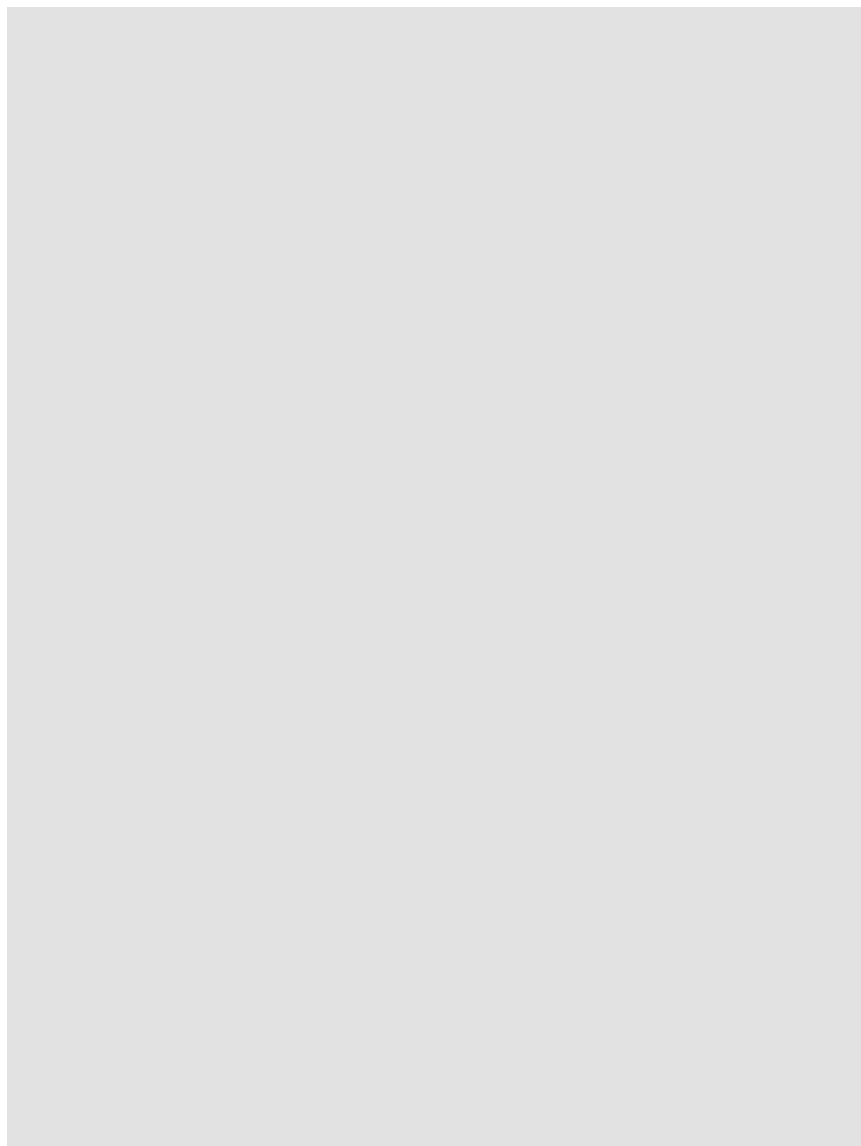

CLOTHO

letnik 5 · številka 1 · 2023

Brane Senegačnik in Sergej Valijev Eksistenca literarnih likov in neverbalna motivacija **Blaž Zabel** Murko o Homerju in homeroslovju **Blanka Kovačič in Gregor Pobežin** Antični viri za »pretenturo Italije in Alp« **Matej Petrič** O virih Rufinove *Cerkvene zgodovine* **Andreja Inkret** *Linguam Latinam didicisse* **Neža Karlin** Priložnosti, izzivi in zagate **Gašper Kvartič** *Omne aevum tribus explicare annis* **Olga Osredkar** Latinščina kot priložnost **Bojana Tomc** Spodbujanje branja po Montserrat Sarto **Ad multos annos** Katja Pavlič Škerjanc septuagenaria **Tit Livij** *Od ustanovitve mesta* 6.1-6.5 **Velej Paterkul** *Rimska zgodovina* 2.108-2.117 **Ciril Jeruzalemski** Peta krstna kateheza **A. E. Housman** Fragment grške tragedije **Peter Green** Katul in njegov čas

CLOTHO letnik 5, številka 1 / volume 5, issue 1, 2023

ISSN: 2670-6210 (tisk / print), 2670-6229 (splet / online)

Odgovorni urednik / Editor-in-chief: David Movrin

Gostujoča urednica (Latinščina v šoli) / Guest Editor (Latin Teaching): Janja Žmavc

Pomočniki odgovornega urednika / Editorial Assistants:

Anja Božič, Zala Mele, Jonathan Rebetz, Tjaša Šimunič

Uredniški odbor / Editorial Board:

Andrea Balbo, Università degli Studi di Torino; Alenka Cedilnik, Univerza v Ljubljani; Jan Ciglencič, Univerza v Ljubljani; James J. Clauss, University of Washington; Péter Hajdu, Shēnzhèn Dàxué; Elizabeth Hale, University of New England; Stanko Kokole, Univerza v Ljubljani; Christian Laes, Antwerpen Universiteit; Katarzyna Marciniak, Uniwersytet Warszawski; Petra Matović, Sveučilište u Zagrebu; Aleš Maver, Univerza v Mariboru; Tina Milavec, Univerza v Ljubljani; Gregor Pobežin, Univerza na Primorskem, Koper; Sonja Schreiner, Universität Wien; Henry Stead, University of St Andrews; Katalin Szende, Central European University, Wien; Yasunari Takada, Tōkyō daigaku; Daniela Urbanová, Masarykova univerzita, Brno; Andrii Yasinovskyi, Ukrain's'kyy Katolyts'kyy Universytet, Lviv

Naslov / Address: Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana

Založnik / Publisher: Založba Univerze v Ljubljani / University of Ljubljana Press

Odgovorna oseba založnika / For the publisher: Gregor Majdič, rektor

Univerza v Ljubljani

Univerze v Ljubljani / Rector of the University of Ljubljana

Izdajatelj / Issuer: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani / Ljubljana University Press, Faculty of Arts

Za izdajatelja / For the issuer:

Mojca Schlamberger Brezar, dekanja / Dean of Faculty

Oblikovanje in prelom / design and typesetting: Nika Bronič

Jezikovni pregled / Language Advisor: Anja Božič

(slovenščina / Slovenian), Jonathan Rebetz (angleščina / English)

Spletna stran / Website: journals.uni-lj.si/clotho/

E-pošta / Email: clotho@uni-lj.si

Tisk / Printing: Birografika Bori d.o.o., Ljubljana // **Cena / Price:** 7 €

Revijo sofinancira ARIS. / The journal is supported by ARIS. // Ta projekt

Evropske noči raziskovalcev je financiran s strani Evropske komisije, Marie Skłodowska-Curie Actions. Projekt je prejel sredstva okvirnega programa Evropske unije za raziskave in inovacije Obzorje 2020, št. pogodbe 954337. / This European Researchers' Night project is funded by the European Commission under the Marie Skłodowska-Curie Actions. The project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No 954337.

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva - deljenje pod enakimi pogoji 4.0, mednarodna licenca / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License. /

Naslovnica / Front page: Ad multos annos.

Foto esej / Photo essay: Ekskurzija DAHŠ z Jarom Šašlom v Akvilejo 1984/85, nazaj grede postanek v Podragi pri Otmarju Črnilogarju (foto Aleksandra Pirkmajer Slokan in Miran Špelič). / Za konspirativno pomoč se zahvaljujemo družini Katje Pavlič Škerjanc. // DAHŠ on the excursion with Jaro Šašel to Aquileia in 1984/85, with a return stop in Podraga hosted by Otmar Črnilogar (photos by Aleksandra Pirkmajer Slokan and Miran Špelič). / Clotho wishes to thank the family of Katja Pavlič Škerjanc for their conspiratorial help with the photos.

KAZALO

ČLANKI

- 07 Brane Senegačnik in Sergej Valijev**
Eksistenca literarnih likov in neverbalna motivacija v Sofoklovi tragediji ter dramska klima
- 27 Blaž Zabel**
Matija Murko o Homerju in sočasnem homeroslovju
- 47 Blanka Kovačič in Gregor Pobežin**
Nekaj opažanj o antičnih virih za »pretenturo Italije in Alp«
- 67 Matej Petrič**
O virih Rufinove *Cerkvene zgodovine*

LATINŠČINA V ŠOLI

- 93 Andreja Inkret**
Linguam Latinam didicisse: Cilji in izzivi sodobnega pouka latinščine
- 115 Neža Karlin**
Priložnosti, izzivi in zagate pri obravnavi vsebin iz klasične kulture in književnosti v gimnaziji

- 135 Gašper Kvartič**
Omne aevum tribus explicare annis: Predlog za celovito obravnavo antične kulture in civilizacije
- 157 Olga Osredkar**
Pouk latinščine kot priložnost za kulturno in jezikovno ozaveščanje
- 171 Bojana Tomc**
Strategije spodbujanja branja po Montserrat Sarto pri pouku latinske književnosti
- 185 David Movrin, Kozma Ahačič, Katarina Batagelj, Goran Dekleva, Nada Grošelj, Nina Gruden, Nataša Homar, Andreja Inkret, Iva Jevtič, Miklavž Komelj, Vanja Kovač Petersson, Lucija Krošelj Košec, Maja Lihtenvalner, Boštjan Narat, Niko Okorn, Gregor Pobežin, Primož Ponikvar, Simona Sašek, Brane Senegačnik, Mladen Uhlík, Nadja Vidmar Rukavina, Sonja Weiss, Janja Žmavc in Aleš Novak**
Katja Pavlič Škerjanc septuagenaria

PREVODI

- 277 Aleš Maver**
Tit Livij: *Od ustanovitve mesta* 6.1-6.5
- 287 Tjaša Šimunić**
Velej Paterkul: *Rimska zgodovina* 2.108-2.117.1
- 299 Benjamin Bevc**
Ciril Jeruzalemski: Peta krstna kateheza
- 309 David Movrin**
A. E. Housman:
Fragment grške tragedije
- 319 Ana Anžlovar, Nena Bobovnik, Jošt Yoshinaka Gerl, Domen Iljaš, David Movrin, Meta Skubic in Kajetan Škraban**
Peter Green: Katul in njegov čas

RECENZIJE

- 363 Milan Lovenjak**
Tit Livij, *Od ustanovitve mesta* 1-5
- 365 Igor Škamperle**
Francesco Petrarca,
Pisma v antiko
- 370 Rok Kuntner**
Alois Kernbauer in Tone Smolej, ed.,
Gemeinsamkeit auf getrennten Wegen: Die slowenischen Doktoranden der Grazer Philosophischen Fakultät im Zeitraum 1876-1918 und die Gründung der Universität in Ljubljana

SPOMINI

- 377 Marjana Gantar**
Moj oče, Kajetan Gantar

Eksistenca literarnih likov in neverbalna motivacija v Sofoklovi tragediji ter dramska klima

Brane Senegačnik* in Sergej Valijev**

Metodološka in teoretična izhodišča pričujočega članka sva izoblikovala v predhodni razpravi »Eksistenca literarnih likov in neverbalna motivacija v Sofoklovi tragediji«. ¹ V tej razpravi sva obravnavala problematiko bralne recepcije dramskih likov in v fenomenološki perspektivi osvetlila jezikovno zasnovanost dramskih likov. Opozorila sva, da takšen kvazirealen status dramskih likov vabi oziroma izziva bralca k ustvarjanju hipotez o njihovem psihičnem življenju, vzgibih in motivih za spremembe sodb, prepričanj in ravnanj. V središču raziskave so bili nejezikovni dejavniki teh sprememb: dejavniki, ki ne delujejo kot neposredno izražen jezikovni argument (npr. odločilna vest, nov podatek, avtoritetna izjava – npr. vidca, logično sklepanje), temveč lahko nanje sklepamo oziroma jih pripišemo drugim vidikom dramske resničnosti. Opazimo lahko zlasti tri vrste takšnih nejezikovnih dejavnikov motivacije za spremembe sodb, odločitev in ravnanj, in sicer značajske poteze, dramsko klimo in neverbalne (vizualne, avditivne, olfaktivne ...) izkušnje. V pričujoči razpravi teoretična izhodišča prenašava na konkretno analizo dramskih besedil, in sicer bova ob izbranih primerih iz *Antigone* in *Trahink* prikazala učinkovanje dramske klime na spremembe sodb, odločitev in ravnanj.

* Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, branko.senegacnik@ff.uni-lj.si.

** Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, sergej.valijev@zrc-sazu.si.

1 Senegačnik in Valijev, »Eksistenca literarnih likov«, 5–27.

V prihodnje bova v posebnem članku ob izbranih primerih iz *Kralja Ojdipa* in *Filokteta* obravnavala še učinkovanje značajskih potez in neverbalnih izkušenj.

DRAMSKA KLIMA

Z izrazom dramska klima označujeva družbeno, pa tudi duhovno ozračje dramskega dogajanja, v katerem se zunanje in notranje okoliščine sinergetično prepletajo in prežemajo in vplivajo na psihološko stanje likov.² To ozračje nastaja pod vplivom dogodkov v drami (»odrskih in »zunajodrskih«) in razkrivanja dogodkov iz »predodrskega« časa in njihovega pravega pomena, fizičnih in psiholoških stanj različnih likov, njihovih jasno ali zastrto izraženih etičnih sodb, spoznanj, prepričanj in stališč, in se izraža kot motivacijski dejavnik, ki ga lahko utemeljeno pripišemo psihološkemu ozadju pomembne odločitve kakega lika. Pri tem je pomembno tudi, na kakšnem družbenem položaju in v kakšnem medsebojnem razmerju so ti liki, pa tudi, kakšna je njihova značajska interakcija. Bistveno je, da tu ne gre za delovanje posameznih elementov dramske resničnosti (izjav, psihičnih ali fizičnih potez in stanj, družbenih okoliščin), temveč za delovanje kompleksne celote teh dejavnikov: ta se kaže predvsem kot vpliv razpoloženja, ki preveva javni prostor in sodoloča odnos do osrednjih vprašanj in likov (to razpoloženje je lahko jasno izraženo ali pa zgolj nakazano ali celo sluteno). Vendar dramske klime ne moremo preprosto izenačiti z aktualnim javnim mnenjem v sodobni družbi; sodoloča jo namreč tudi zavest o religioznih postavah, ki so lahko, četudi po svojem bistvu določajo temelj skupnosti, v nekem trenutku izrinjene iz javnosti ali prilične določeni politiki; ta zavest se lahko izraža individualno, izven prostora javnosti, včasih pa jo lahko slišimo (ali vsaj slutimo) v javno izraženi zadržanosti ali negotovosti posameznih likov glede politično uveljavljenega reda. Za dramsko resničnost v grški tragediji je bistveno, da nima le družbene in psihološke, temveč tudi religiozno razsežnost. Učinki dramske klime se tako lahko kažejo v intimnem dvomu ali javno; slejkoprej pa tudi intimni prizori postanejo javni in vplivajo na dramsko klimo, ki se lahko v teku drame dinamično spreminja in ima (lahko) v različnih

2 Za izraz dramska klima, kot ga uporablja tu, prim. Senegačnik, »Dramaturška funkcija stranskih likov«, 51, kjer označuje »celoto dejavnikov duhovnega sveta drame«, in 55: »kompleksno celoto dramaturških in idejnih silnic, ki se razvijejo ali izrazijo v teku odrskega dejanja«.

fazah različnih vpliv na dejanja posameznih likov. Ta vpliv želiva ponazoriti z nekaj primeri iz *Antigone* in *Trahink*.

ANTIGONA

V *Antigoni* lahko opazimo pomemben vpliv dramske klime na Antigonino sestro Ismeno. Sama dramska struktura Sofoklove tragedije in zasnova Ismeninega lika sta takšni, da slednji nima svojega dramskega obstoja zunaj Antigoninega obzorja. Pomenljivo je, da so edine Ismenine besede v drami, s katerimi ne nagovarja neposredno svoje sestre, izrečene v krajšem dialogu s Kreontom (562–76), ki pa je v resnici vključen v dialog Antigona – Kreont – Ismena in zadeva Antigonino usodo (532–82).³ Antigona je, nasprotno, sicer vpeta v več odnosov, najbolj pa njen značaj pride do izraza v odnosu s Kreontom in z Ismeno. Ismena je torej v drami navzoča kot lik, dramaturško odvisen od Antigone, hkrati pa je tisti lik, ob katerem se razkrivajo bistvene črte protagonistke. Dvodelnost *Antigone*, zgrajene okrog razmerij Antigona – Kreont in Antigona – Ismena, je utemeljena v skupnem središču, ki je vprašanje pokopa Polinejka. Antigonin značaj se torej razvija in razkriva prek teh dveh razmerij, notranjo enotnost pa mu zagotavlja skupno jedro obeh razmerij.

Čustveno intenziven odnos med Antigono in Ismeno v »predodski« resničnosti, na katerega namiguje uvodni dialog, doseže točko preloma z Ismeninim omahovanjem glede odločitve za pomoč pri Antigoninem pokopu Polinejka. Ko se za to z državnim zakonom prepovedano dejanje ne odloči oziroma ko se za to ne odloči nemudoma, Ismena v Antigoninih očeh preneha obstajati kot sestra, kot »njena φίλη, kot njen človek ali draga sestra«.⁴

Sprememba Antigoninega razpoloženja do sestre, izvedba bratovega pokopa, s čimer izpolni božjo postavo, njeno prijetje in preteča ji smrtna kazen so konglomerat različnih dejstev, za katerega smemo domnevati, da prav kot tak, kot celota spodbudi Ismeno k preklicu prvotne izbire, ki je bila sicer tudi na začetku vse prej kot trdna (prim. 78–79). Takšno domnevo lahko utemeljimo s tem, da Ismena etično soglaša s sestro, pa tudi z njeno globoko, že kar eksistencialno navezanostjo na Antigono in občutljivostjo za sestriino usodo):⁵ Prav

3 Glede atribucije verza 572 glej naslednje poglavje.

4 Senegačnik, »Dramaturška funkcija stranskih likov«, 55.

5 Prim. 82: οἴμοι ταλαίνης, ὡς ὑπερδέδοικά σου; 99 τοῖς φίλοις δ' ὀρθῶς φίλη; 548: καὶ τίς βίος μοι σοῦ λελιμμένη φίλος;

počasnejše motivacijsko učinkovanje te celote, »zorenje« Ismenine odločitve, je tisto, kar imenujeva učinek dramske klime.

Sprememba Ismenine odločitve zori skrita pred pogledi drugih dramskih oseb in gledalcev, v času njene odsotnosti s prizorišča, v katerem pa se vendarle z njo dogaja nekaj bistvenega, o čemer pa izvemo le po Kreontovih besedah (492–95):

Pravkar sem jo videl,
vsa zmešana divjala je po hiši.
Pregrešna vest, ki zlo v temi naklepa,
se kot zasačen tat vnaprej izda.

Ismena je bila torej na tem, pred pogledi skritem »zaodrskem« kraju najbolj dovzetna za delovanje dramske klime, okoliščin dramskega dogajanja. Slednje je v *Antigoni* postavljeno v povojne Tebe, kjer ljudstvo sicer raja v občutenju olajšanja ob vrnitvi miru,⁶ v hvalnicah Bakhu pa ni slutiti groze, s katero se je usojeno soočiti tragični junakinji Antigoni, pa tudi njeni sestri Ismeni, groze ob zavedanju, da mrtev brat leži zavržen, nepokopan in ožigosan kot »izdajalec«, njegov pokop pa je prepovedan z državnim zakonom. »Zunajodrška« preteklost, zaznamovana z vojno in smrtjo, poraja vzdušje »odrske« (in »zaodrske«) sedanjosti, vzdušje skrajne napetosti, kot je razvidno iz dialoga med Antigono in Ismeno v prologu (1–99).

Toda niso samo zunanje okoliščine tiste, ki v Ismeni spodbudijo spremembo. Dramska klima se ne omejuje zgolj na zunanje pogoje dramskega dogajanja, ampak zadeva celoto njegovih zunanjih, fizičnih, ter notranjih, psiholoških in etičnih okoliščin. Dramska klima je torej družbeno, pa tudi psihološko in duhovno ozračje dramskega dogajanja, v katerem se zunanje in notranje medsebojno prepletata in prežemata in vplivata na psihološko stanje likov – in s tem tudi na njihovo dojemanje realnosti, etične sodbe in odločitve. V »zaodrju« se Ismena pod vplivom strahu, da bi z nepokopom Polinejka kršila božjo postavo, in skrbi za usodo svoje sestre odloči, da mora slediti Antigoni. A sprememba Ismenine odločitve se zgodi prepozno. Oklevajoče se je soočila s svojim lastnim bistvom – zato ji ne pripada venec tragične junakinje, kot ga nosi Antigona v svoji tragičnosti. Zaradi svojega netragičnega značaja ne more biti nosilka dramskega konflikta, težko pa bi ji odrekli plemenitost, predvsem pa toplo človeškost, ki se zaveda lastnih meja, in je na koncu koncev pripravljena tudi na skrajno žrtev, na smrt za večno etično postavo, za to, kar je v

6 Prim. prva zborova pesem, 100–61.

časteh pri bogovih (77: τὰ τῶν θεῶν ἔντιμ'). Njena narava se tako v svoji večplastni razsežnosti razkrije prav pod učinki dramske klime.⁷

Podobno lahko interpretiramo Kreontovo navidez neargumentirano spremembo odločitve, da obsodi na smrt obe sestri. Ta sprememba je sicer zelo pomembna tudi za dramaturgijo celotne *Antigone*, z njo povezano dogajanje pa razkriva nove vidike značajev obeh nečakinj in strica, vpletenih v usodni »trikotnik«. Kreont obsodi Ismeno na smrt že v verzih 488–90, in sicer na podlagi golega sumničenja: zgolj zato, ker je videl njeno »blaznenje« v hiši (to, kar se je dogajalo z Ismeno, torej poznamo le po Kreontovih besedah), sklepa, da je njen nemir izraža slabo vest zaradi skrivnega snovanja prepovedanega Polinejkovega pokopa. V tem trenutku je Kreont razsrjen zaradi Antigonine »trme«, s katero je odkrito in javno izrazila, da prezira njegov odlok (450–70): zdi se, kot da se je v tem stanju njegova oblastna volja še okrepila in je s tem dobil spodbudo, da razširi kaznovalni ukrep. Zanj značilno je, da sklepa na podlagi splošnih, abstraktnih stališč (493–4);⁸ njegova obtožba oziroma obsodba pa ni utemeljena v dejstvih, saj Ismena očitno ni sodelovala ne pri snovanju pokopa ne pri njegovi izvedbi in je ravno to vir njenega blaznenja (492: λυσσῶσαν αὐτήν). Pozneje, na »zaslišanju«, Kreont izhaja iz te nerealne predpostavke (431–5), Ismena pa »prizna« dejanje, ki ga sicer ni storila, in se tako moralno konsolidira z Antigono (s pomembnim pristavkom: če se slednja s tem strinja), obenem pa se inkriminira. Disput, v katerem Antigona sestro zavrne, Kreont interpretira kot znak, da sta obe blazni (561–2), pri tem pa ju vendarle razlikuje: Antigona je takšna že od rojstva, Ismena pa je zblaznela šele sedaj (561–2, τὴν μὲν ἀρτίως / ἄνοον πεφάνθαι) zaradi druženja s sestro (565). Ismena je torej, kot kaže, zanj vendarle »lažji« primer in bržčas ima zato tudi na tej točki njeno krivdo za nekoliko manjšo.⁹ Kljub temu potrди tudi Ismenino smrtno obsodbo. Kako natanko poteka zaključek tega prizora, je težko določiti, in sicer zaradi različne atribucije verzov 574 in 576 v različnih izdajah, k temu pa sodi tudi problem atribucije verza 572, ki je sploh eden najznamenitejših tovrstnih problemov v grški

- 7 Zlasti v novejšem času njen lik uživa precej kritičnih simpatij, najgloblje utemeljena pozitivna sodba o njej je bržčas v Lefèvrovi sistematični klasifikaciji Sofoklovih likov, glej Lefèvre, *Die Unfähigkeit, sich zu erkennen*, 73, 110–12.
- 8 Takšno mišljenje v splošnih abstraktnih kategorijah odseva tudi v njegovem jeziku (ki je v tem pogledu jasen kontrast Antigoninemu), prim. Griffith, *Antigone*, 36–7; Dalfen, »Gesetz ist nicht Gesetz«, 5–26.
- 9 Kreont sicer govori o nerazumnosti obeh sester, a ima ta lastnost zanj vsekakor tudi moralno in pravno razsežnost.

tragediji. To je pravzaprav posebna tema, ki je tu seveda ni mogoče izčrpano obravnavati, glavno pa je, da za naše vprašanje ni odločilna: v 769 namreč Kreont nesporno potrdi smrtno obsodbo obeh sester. Toda le za najkrajši možni dramski čas: kajti že v naslednji repliki prekliča smrtno obsodbo Ismene v odgovor na vprašanje zbora, če res namerava dati usmrtiti *obe* sestri (*Antigona* 769–771); sedaj Ismeno oprosti, ker ni *dejansko* sodelovala pri pokopu oziroma se *ni dotaknila* (μη̄ θιγοῦσαν) mrliča. Vendar v teh zborovih besedah ni nobenega *argumenta* proti obsodbi Ismene, temveč so zgolj vprašanje, ki morda v zelo zastrti obliki izraža zadržek, komajda nestrinjanje ali blago kritiko, in sugerira ponovni premislek. Pri tem sta zanimiva tako nenadnost spremembe (brez vidnega neposrednega motiva) kot vljudnost Kreontovega tona.¹⁰

Gledano v psihološki optiki, se zdi, da ima zborova zadržanost večji učinek na Kreonta sedaj, po njegovem naporsem besednem spopadu s Hajmonom (635–780). Ta je sledil spopadu z Antigono (441–525), neposredno za katerim je sicer še razširil kaznovalni ukrep na Ismeno, a je pri tem – tako se pokaže v 771 – najverjetneje šlo za izbruh jeze, ne za trdno odločitev. Kreont je jezljiv¹¹ in to očitno vpliva na njegove odločitve, po drugi strani pa so zato le-te nestabilne. Tudi če verzov 574 in 576 ne pridelimo zboru, je ta podvomil o upravičenosti Kreontovega razglasa že dolgo prej, z mislijo, da je prvi pogreb Polinejka delo bogov (278–9). Čeprav te besede Kreont vehementno in posmehljivo zavrne, so vendarle kamenček v nizu zelo različnih kritik njegovega odloka o prepovedi Polinejkovega pokopa (le-te se raztezajo od zborovih zadržanih pomislekov do Antigoninega odkritega prezira), s katerimi se sooča tako rekoč neprestano od začetka. Zato se ne zdi povsem brez osnove domneva, da ima takšna dramska klima, takšno vzdušje, določen psihološki vpliv nanj in »podtalno« načenja trdnost njegovga prepričanja.

10 Prim. Griffith, *Antigone*, 253: »With remarkable docility and politeness, Kreon retracts his sentence on Ismene.«

11 Prim. njegov odziv na pomisel zbora, da bi bil »prvi pokop« Polinejka lahko božje delo (280–1); ali njegov ukaz stražarjem, naj privedejo Antigono (ki jo imenuje μίασμα, »nesnaga«), da bo usmrčena pred ženinovimi očmi – torej pred očmi njegovega sina! (760–1) To se sicer ne zgodi, zato ker Hajmon nenadoma odide, Kreont pa iz replike v repliko spreminja svojo odločitev (v tako težki zadevi!): najprej ponovi, da bosta usmrčeni obe sestri, potem oprosti Ismeno, in končno spremeni obliko usmrtitve. Morda bi smeli odraz njegove jezljivosti videti tudi v tonu, v katerem zapreti stražarjem Polinejkovega trupla (304–12).

Kreont po oprostitvi Ismene tudi spremeni obliko Antigoneine usmrtitve: namesto javnega kamenjanja (36: φόνον δημόλευστον ἐν πόλει) jo čaka zaprtje v skalnat grob (πετρώδει ζῶσαν ἐν κατώρυχι 773–4) na samotnem kraju. Čeprav bi težko rekli, da to kaže na bistveno spremembo v Kreontovem stališču glede temeljnega vprašanja drame, še več, prav njegove besede o Hadu (777–80) so vrhunec blasfemije, v določenem smislu vendarle naredi korak nazaj. Zaradi strahu pred javnostjo ali zaradi moralnih vzgibov? Je torej kot netipičen Sofoklov junak sposoben racionalne kalkulacije?¹²

Kar zadeva Antigono, je sprememba usmrtitve predvsem religiozno motivirana; Kreont noče prelitati njene krvi, da ne bi s tem nakopal oskrumbe mestu: a zakaj o tem ni razmišljal prej? Od kod prav zdaj takšna skrb za mesto? Tudi sedaj ga namreč nihče ni na ta vidik izrecno opomnil – so ga k temu morda vendarle počasi napeljale različne oblike nasprotovanja, ki jih je srečeval eno za drugo, torej dramska klima?

Enako velja za njegov strah pred javnim mnenjem: zakaj se ga ni bal že tedaj, ko je izdal svoj razglas? Že ob svojem prvem nastopu Kreont pokaže, da išče politično oporo pri starešinah, ki jih markantno označi kot izbranice in jih tako na neki način izdvoji iz celote polis oziroma ljudstva,¹³ v katerem pa ima po lastnih besedah skrivaj delujočo opozicijo¹⁴ – slednji pred prijetjem Antigone pripiše prvi Polinejkov pokop (289–303). Zakaj torej bi ob koncu tretjega prizora javnemu mnenju (opoziciji) začel pripisovati večji pomen? Kaj se je zgodilo vmes? Zbor mu takoj ob njegovem nastopu izrazi lojalnost predvsem zato, ker spoštuje oblast samo na sebi, že zelo kmalu pa zastrto namigne, da bi bilo lahko Kreontovo izvajanje oblasti v nasprotju z voljo bogov (278–9), s čimer izzove vladarjevo srdito reakcijo na robu žaljivosti (280–1). Tudi v nadaljevanju kaže zbor tako spoštovanje do zakonov države kot tradicionalno vero v božanski red, s tem pa ostaja v neodločeni poziciji,¹⁵ in zato ni tako zanesljiva opora Kreontovi avtoritarni politiki, kot je ta bržčas sprva domneval (po Tejrezijevem nastopu se položaj obrne: Kreont se tedaj celo podredi nasvetu vodje zbora, glej 1099–100).

12 Griffith, *Antigone*, 252.

13 ὑμᾶς δ' ἐγὼ πομποῖσιν ἐκ πάντων δίχα / ἔστειλα ἰκέσθαι, 164–5.

14 Ali je ta opozicija nastala z njegovo prepovedjo pokopa ali pa je obstajal že od prej, iz časa, ko je vladal Tebam kot regent, ni povsem jasno, za različne interpretacije glej Griffith, *Antigone*, 173; Kamerbeek, *The Plays of Sophocles* 3, 77–8; Müller, *Sophokles: Antigone*, 1967, 76.

15 Prim. Burton, *Chorus in Sophocles' Tragedies*, 87–90.

Antigonine¹⁶ in Hajmonove¹⁷ besede o tem, da ima Polinejkov pokop širšo podporo, ki pa se ne izraža zaradi strahu pred Kreontom, slednji zavrne, in v polemiki s sinom¹⁸ celo razgrne svoj avtoritarni, tiranski koncept vladanja – s prepričanjem in odločnostjo. Nikjer v besedilu sicer ne najdemo dokaza, da so te Antigonine in Hajmonove trditve resnične, a si je glede na razplet drame izredno težko predstavljati, da jih avtor in občinstvo ne bi imela za takšne. Po avtoritativnem Tejrezijevim nastopu so vsi prepričani (nihče, niti Kreont, ne misli več drugače), da je prepoved pokopa v nasprotju z voljo bogov (univerzalnim etičnim zakonom), ki pa je utelešena v tradiciji, v običaju pogrebnega obreda. Bi torej Sofokles hotel prikazati Antigono in Hajmona, ki si za dosego svojih ciljev preprosto izmisli prepričanje ljudstva, ki pa se potem izkaže za skladno z voljo bogov?¹⁹ Zelo malo verjetno, kot je malo verjetno, da bi te njune besede za izmislek imelo občinstvo v gledališču, ki je bilo ena osrednjih institucij demokratične kulture.²⁰ A Kreont ob koncu tretjega prizora z ničimer ne pokaže ne strahu pred javnim mnenjem ne sočutja (kakor notranjo spremembo jasno izrazi po Tejrezijevem nastopu).²¹ O takšnih vzgibih v njem si lahko ustvarimo le domneve, kakor tudi o dejavnih, ki so jih povzročili ali okrepi. Tak dejavnik bi lahko bilo delovanje dramske klime: ozračje, ki nastane, ko se Kreont sooča z vrsto – izredno različno

16 504–5, 509. Te besede se bržčas nanašajo na zbor, ki pa jim v resnici nikoli izrecno ne pritrdi, glej Griffith, *Antigone*, 209.

17 688–700, kjer Hajmon govori, kaj o tem sodi celotno tebansko ljudstvo, db. »ljudstvo iste tebanske polis« (733: Θήβης τῆσδε ὀμόπτολις λεώς).

18 733–9.

19 Cinični Odisej v *Filoktetu* sicer, objektivno gledano, deluje za izpolnitev preokrebe in volje bogov, vendar je tam situacija povsem drugačna: drama ilustrira ravno ultimativno nemoč sofistične μηχανή, etično indiferentnega človeškega uma.

20 To pa nikakor ne pomeni, da vprašanje Polinejkovega pokopa ni bilo pereče in da v sočasni realnosti ni bilo podobnih ukrepov, prim. Griffith, *Antigone*, 29–34. *Antigona* seveda ni preprosta moralčna lekcija, temveč delo, ki odpira mnoga globoka etična (pod)vprašanja. V času svojega nastanka je morda bila res predvsem poseg v zgočo realno problematiko, le ena od replik v drami družbenih nasprotij; toda sporočilo, ki ga prinese njen razplet, je nesporno. To etično sporočilo je v kontinuiteti s poetično tradicijo, ki sega do 24. speva *Iliade*, v katerem Ahil Priamu vrne Hektorjevo truplo, da ga ta lahko pokoplje. Pogostnost te tematike v tragediji (Sofoklov *Ajant*, Evripidove *Feničanke* in *Prošnjice*, nepristni zaključek Ajshilove *Sedmerice proti Tebam*) pa morebiti ne kaže le na privlačnost te literarne oziroma dramske teme, temveč tudi na aktualnost družbenega problema.

21 1095–7; 1105–6; 1113–4.

izraženih – nasprotovanj svojemu razglasu, ima nanj psihološki učinek. Razglasa zaradi tega ne prekličé, pač pa zaradi nekoliko načete psihične trdnosti začne postopoma popuščati: upošteva religiozni kontekst (spremeni način Antigonine usmrtitve) in oprosti Ismeno.

Oprostitev Ismene, ki po tem sicer kar nekako »izhlapi« iz drame, je zelo dramaturško pomembna. Če ima Evridikina smrt, ki se v drami zgodi nekako »mimogrede«, svojo funkcijo v tem, da poveča Kreontovo kazen in gorje (po Hajmonovi smrti, ki pa seveda ni prikazana »mimogrede«), bi je Ismenina smrt ne imela, pač pa bi zastrla tragično Antigonino usodo in ji vzela lesk edinstvenosti. Zato se zdi njena oprostitev tako rekoč nujna po čisto dramaturški plati.

DRAMSKA KLIMA IN VPRAŠANJE ATRIBUCIJE VERZOV ANTIGONA 572, 574, 576

Hipoteze o psihičnih vzgibih likov so tesno prepletene z dramaturgijo, jezikovnimi, včasih pa celo z besedilnimi vprašanji. To velja, denimo, za zelo zapleteno vprašanje atribucije verzov 574 in 576, pa tudi 572. Verz 574²² in 576²³ sta prideljena Ismeni ali voditelju zbora, včasih pa celo Antigoni.²⁴ Tega, kot že rečeno, tu ni mogoče natančneje obravnavati, lahko pa navržemo nekaj misli, da bi pokazali kompleksnost in težavnost problema. Eden od argumentov proti atribuciji Antigoni je, da bi zvenela ta dva verza iz njenih ust manj naravno, naduto ali celo popolnoma neprimerno,²⁵ zlasti ker bi tedaj o sami sebi govorila v 3. osebi in ker je isti zaimek zanjo v neposrednem kontekstu (566 in 570) uporabila Ismena; čeprav ni nemogoče, da govoreča oseba uporablja zaimek *ἤδε* za označevanje same sebe, naj bi bilo torej vendarle verjetneje, da 574 in 576 izreče Ismena. Opozoriti pa je treba, da uporabi isti zaimek za Antigono tudi Kreont (567) in to s posebnim poudarkom,²⁶ tako da je ta beseda v neposrednem kontekstu prav posebej izpostavljena in lahko predstavlja predmet jezikovne igre. (Redko katera poteza je tako značilna za Sofoklovo dramatiko in njen tragičnoironični značaj kot igra s pomeni besed.)

22 ἢ γὰρ στερήσεις τῆσδε τὸν σαυτοῦ γόνον;

23 δεδομέν', ὡς ἔοικε, τῆνδε καταβαῖν.

24 Verz 574 Ismeni pripisuje rokopisna tradicija in številni sodobni izdajatelji (npr. Lloyd-Jones in Wilson, Griffith); voditelju zbora: Boeckh (za njim npr. Jebb, Kamerbeek); Antigoni: Dawe, *Studies on the Text of Sophocles*, 107–8. Rokopisna atribucija 576 je deljena: v nekaterih (poznejših) rokopisih je prideljen Ismeni, v drugih voditelju zbora. Za atribucijo Antigoni velja isto kot v primeru 574.

25 West, *Tragica* 3, 108; Sommerstein, *Tangled Ways of Zeus*, 202, op. 5.

26 ἀλλ' ἦδε μὲντοι μὴ λέγ'· οὐ γὰρ ἔστ' ἔτι. »Nikar več ne govori ›ona‹: nje ni več!«

Je res povsem neverjetno, da bi se Antigona navezala na dialog tako, da bi govorila o sebi v 3. osebi? Takšen način bi po eni strani lahko deloval zajedljivo²⁷ in bil zato povsem uglašen s tonom njenih besed v tem delu drame (zajedljivost ali celo sarkazem preveva njena prejšnja dialoga s Kreontom, zlasti pa z Ismeno), po drugi pa bi izražal njeno distanciranost od sogovornikov in od sveta živih (prim. 559–60). Te domneve so seveda subjektivne, toda ali niso vsaj do neke mere takšne tudi tiste o nenaravnosti oziroma neprimernosti teh besed iz njenih ust?

Pri vprašanju atribucije 576 je seveda nujno upoštevati tudi Kreontov odgovor (577): καὶ σοὶ γέ κἀμοί (sc. δεδογμέν'). Ta odgovor se sintaktično navezuje na 576 in kaže različne nianse Kreontovega značaja, odvisno od tega, kateremu liku pridelimo 576. δεδογμέν' je brezosebni izraz, ki v 576 pomeni »odločeno je« in ima za logični subjekt seveda Kreonta (kar je tudi povsem realna interpretacija). Kreont s svojim odgovorom doda kot logični subjekt še tisti lik, ki izgovori 576, pri tem pa lahko pomen glagola δεδογμέν' ohrani ali pa ga (s sarkastično igro pomenov) spremeni v »se zdi prav« (oziroma v kontekstu: »pravično«), odvisno od sogovornika. Če 576 pridelimo Antigoni, je ta odgovor sicer ciničen, a vendar tudi v neki meri logičen, saj je Antigona s svojim kršenjem vladarjevega odloka »soodločila«, da bo obsojena na smrt.²⁸ Glede na njeno interpretacijo obsodbe (450–70) pa lahko – čeprav seveda ne brez posmehljivega prizvoka – Kreont trdi celo, da ji je na neki način tako prav (glej zlasti 463–4). Če ga pridelimo Ismeni, pa ima samo izrazito sarakstičen ton. Seveda tedaj δεδογμέν' ne more imeti istega pomena kot v 576, saj Ismeni ni mogoče pripisati, da je (v prenesenem smislu) soodločila o Antigonini usodi (kvečjemu o svoji, kolikor se je s svojo podporo Antigoni v Kreontovih očeh inkriminirala, a pogovor seveda teče o Antigoni).²⁹ Če pa je odgovor namenjen zboru, je predvsem avtoritaren, saj Kreont zboru ne pove nič manj kot to, kaj je on sam, zbor, sklenil. S tem mu ne le pripiše svojo odločitev, temveč njegovo mišljenje tako rekoč utopi v svojem, njega samega pa povsem suspendira z mesta realnega sogovornika z lastno presojo, hotenjem in vrednotami. Je mogoče, da zares verjame v zborovo

27 Primerjaj *Ajant*, 1150–8, kjer Tevker opiše prizor dveh mož v tretji osebi in ga potem v zajedljivem tonu obrne nase in na Menelaja.

28 Dawe, *ibid.*

29 V predstavnem svetu *Antigone* Ismena sploh ne more biti udeležena v sodni (in politični) oblasti, zato ta glagol ne more biti uporabljen v pomenu »sodno odločiti«, če Kreont odgovarja njej (ali Antigoni), razen če bi ga interpretirali kot povsem »odtrgan« sarkazem, ki bi bil predstavljen kvečjemu v komediji, tu pa je izključen.

absolutno lojalnost?³⁰ Že zelo kmalu se je pokazalo, da nima pravega temelja za takšno prepričanje (prim. 278–89), a tega ne moremo povsem izključiti. Ni pa dvoma o naslednjem: odnos, ki ga izraža ta odgovor do tistega, ki izreče repliko 576, je v kričočem nasprotju z odnosom, ki ga kaže Kreont do zbora po Tejrezijevem nastopu (1099); če torej 576 pripišemo zboru, ta sprememba podčrtuje globoko spremembo, ki jo doživi njegov lik v celoti: Kreont s konca drame je spoznavno, etično in psihično diametralno nasproten Kreontu z začetka. Tudi ta dramaturška niansa bi lahko bila argument za to, da je odgovor v 577 naslovljen na zbor.

Nenazadnje pa je za naše tukajšnje izvajanje pomembno, da so tudi izjave zbora izrazito nedosledne; v mnogo manjši meri sicer kot Kreontove, a vendarle nespregledljivo.³¹ Vse te spremembe in nihanja se seveda dogajajo zaradi dramskih dogodkov – mnoge tudi pod vplivom vzdušja, ki izraža iz njih: pod vplivom dramske klime.

Morda vprašanje atribucije nobenega verza v grški tragediji ni tako pomembno za pomen celotne drame kot vprašanje atribucije 572.³² Čeprav se je v zadnjih desetletjih oblikoval skorajda konsenz glede pridelitve Ismeni,³³ morda to vprašanje nikoli ne bo povsem zadovoljivo razrešeno. Tu bi želeli opozoriti na to, da – neodvisno od atribucije – vpliva na intepretacijo 570, s tem pa zelo diskretno sugerira tudi razumevanje odnosa med Antigono in Hajmonom.

Verz 572 je reakcija na Kreontov splošno artikulirani stavek, »da se mu gnusi, da bi imeli sinovi (moralno) slabe žene«, pri čemer ima v mislih seveda Hajmona in Antigono (morda pa tudi Ismeno).³⁴ Zakaj bi s tem žalil/prizadel/razvrednotil (ἀτιμάζει) Hajmona? Ismena je v 570 zavrnila Kreontovo zanikanje Antigonine individualnosti v 569: na Kreontovo nesentimentalno misel, da »so še druge njive, ki jih lahko Hajmon orje«, odvrne s težko prevedljivim izrazom οὐχ

30 Griffith, *Antigone* 218. Glede prve »lojalnostne« izjave zbora (211–4) se interpreti sicer močno razhajajo: za ene izraža zadržanost in pomisleke (Jebb, *Antigone*, 49; Kamerbeek, *Antigone*, 68), za druge po popolno podvrženost (Müller, *Antigone*, 61–2; Burton, *Chorus in Sophocles' Tragedies*, 86–7).

31 Prim. Griffith, *Antigone*, 162–3.

32 Davies, »Who speaks at Sophocles *Antigone* 572?«, 19.

33 Sommerstein, *Tangled Ways*, 202, ki pa sam (statistično) utemeljeno zavrača nekatere od tradicionalnih argumentov za takšno atribucijo in navaja nove, ki pa niso brez subjektivnih potez in to zavestnih (uvaja jih z »it may be«, 207). Za seznam starejših avtorjev, ki podpirajo atribucijo verza eni ali drugi sestri, glej Hester, »Sophocles the Unphilosophical«, 30, op. 1, in isti, recenzija k J. C. Kamerbeek, 158.

34 Griffith, *Antigone*, 217.

ὥς γ' ἐκέειψ τῆδέ τ' ἦν ἡρμουςμένα: »ne tako, kot je bilo usklajeno/urejeno med njima.« Ključen je pri tem pomen gl. ἀρμόζω, ki lahko pomeni »zaročiti« ali pa – bolj primarno – uskladiti, »harmonizirati«, pasivno torej »biti skladen«. Hajmon in Antigona sta zaročena, a to je nadomestljiva zveza. Ne vemo, na čigavo pobudo je zaroka nastala, je pa vsekakor legalno primerna; par je legalno skladen, saj je Hajmon bratranec Antigone, ki je dedinja brez živega očeta in brata³⁵ in je zato zanjo najprimernejši ženin.

Seth Benardete meni, da Ismena meri prav na to,³⁶ vendar v legalnem smislu njuna zveza ni edinstvena; vsaj ena oseba je, ki lahko v tem pogledu nadomesti Antigono: Ismena. Kako bi lahko na to »pozabila«? Če Antigona v svojih zadnjih besedah imenuje sebe »edini ostanek kraljevske rodbine« (941), si to lahko razložimo tako, da Ismena zanjo nič več ne šteje,³⁷ pa Ismena teh legalnih okoliščin preprosto ne more ignorirati. Preveč so očitne, da bi jih občinstvo in še prej seveda avtor ne videli. (Povsem brezpredmetno je razmišljati o tem, ali je morda tudi Ismena zaročena in zato Antigona ostaja v *legalnem* pogledu edinstvena možnost Hajmonove zakonske zveze. O tem ni v besedilu prav ničesar, zato moramo takšna vprašanja preprosto odmisлити.) Edinstvena skladnost Antigone in Hajmona je torej lahko le drugačna: ujemata se značajsko, etično. To pa pomeni: če Kreont označi za etično slabo Antigono (sicer posredno, s splošno oznako »slabe ženske«), je takšen tudi Hajmon, ki se z njo ujema. Tedaj ni dvoma, da svojega sina zares

35 Griffith, *Antigone*, 217.

36 Seth, »Reading of Sophocles' *Antigone*: II«, 23.

37 Griffith, *Antigone*, 283. V resnici se je od nje distancirala že ob koncu prologa in potem v drugem prizoru (531–60). Res pa je, da kljub temu do nje ne more biti povsem brezčutna (prim. 551); čeprav Antigona samo za trenutek razkrije, da jo posmehovanje sestri boli, s tem nakaže kompleksnost notranjega dogajanja. V zaključnem delu njene vloge sledi znameniti preobrat, kjer prej vzvišena herojinja toži nad svojo prezgodnjo in nezasluženo smrtjo, ki jo je prej štela za dobiček (461–8). Čeprav se svojim odločitvam in sodbam ne odpove, se vendarle izkaže, da za njeno neprebojno trdnostjo utripata živa človeška bolečina in negotovost; in morda smemo v prenapeti rezkosti mnogih njenih replik v prvem delu videti tudi nekakšen obrambni mehanizem. Na njeno psihično spremembo seveda vpliva potek dogodkov, v katerem se prej »teoretična« smrt (zanjo le plemenito in dobičkonosno dejanje), povsem približa in postane realnost. To napovejo že Kreontove (značilno formulaične) besede v 580–1, ki se v neki meri potrdijo. Skratka, spremeni se ozračje, dramska klima, in iz junakinje izvabi prej še neslišane, le za hip nakazane (551) tone.

žali, in tedaj je verz 572 zelo utemeljena reakcija, ne glede na to, iz čigavih ust pride.³⁸

TRAHINKE

Trahina, dogajalni kraj *Trahink*, se pravi njena zgodovina ali notranja družbena dinamika – ostaja ves čas v ozadju dramskega dogajanja in slednjega ne kroji neposredno. Dramski zbor je sicer sestavljen iz trahinskih deklet, in te na nekaterih mestih vplivajo na Dejanejro, vendar je pri tem njihova trahinska identiteta povsem postranskega pomena. Čeprav so značilnosti Trahine v drami le bežno orisane, dobimo o njej vtis mesteca nekje na robu civilizacije.³⁹ Vendar takšna izbira dogajalnega kraja ni brez pomena, saj je s tem Sofokles v dramsko dogajanje vdahnil občutek nahajanja na mejah človeškega sveta. Ta občutek se potrdi in izostri, ko iz Dejanejrinih ust slišimo zgodbe o dramski preteklosti. V dojemanju dogajalnega kraja se tedaj pomešajo drobci sedanosti in preteklosti, drobci tega in drugih krajev, in naenkrat uzremo v temi preteča mitološka bitja in neobvladljive, iracionalne sile v človeku samem. V tem okolju se Dejanejrina pripoved o polčloveških kentavrih Aheloju in Nesosu spaja z okoljem in v njem postaja še bolj grozeča. Prav tako velja za nedavno preteklost in sedanost, ko slišimo o Heraklovih izbruhih strasti in besa in vidimo posledico njegovega brutalnega zmagoslavja v Ojhaliji – skupino ujetnic z lepo Iolo na čelu. Trahina je torej prikladno prizorišče občutenja prvinske divjosti. Občutje prodora nečloveškega in protičloveškega v človeško doseže vrh v Dejanejrinem usodnem dejanju, ko s kentavrovo krvjo, z nečloveško, protičloveško rečjo, natre hiton, ki sicer tako značilno pripada človeškemu svetu.⁴⁰ Nekaj pošastnega prežame in razžre to, kar je človeško, in Trahina je primerno prizorišče za takšno dogajanje.

Toda kar dramsko klimo izoblikuje še izraziteje od te divjosti, je Dejanejrina napetost zaradi bližajoče se odločitve glede Heraklove usode. Približal se je namreč čas odločitve, ki jo je naznanjala preokba, odločitve o tem, ali bo Herakles pri svojem zadnjem podvigu

38 Navsezadnje bi bil lahko to tudi Antigonin »medklic« iz ozadja, umeščen med Kreontova verza 571 in 573, ki bi tvorila enotno repliko; 573 bi se lahko nanašal na prejšnjo Ismenino govorjenje o zakonu med Antigono in Hajmonom in ni nujno, da bi se z njim odzval na 572. Za kaj takega v grški tragediji sicer ni paralel in ta hipoteza iz več razlogov ni verjetna, ni pa docela nelogična.

39 Prim. Knox, »Sophocles and the Polis«, 7.

40 Segal, *Sophocles' Tragic World*, 60–61.

umrl ali pa od tedaj naprej srečno živel brez muk (155–74). Ta napetost se do skrajnosti zaostri, ko Dejanejra izve resnico o Ioli, saj se s tem spoznanjem Dejanejrino življenje grozeče približa prepadu, odrinjenosti od ljubega Herakla. Če slednjič ravna, kot ravna, je to tudi zato, ker meni, da se čas za njeno rešitev nezadržno izteka: ali bo srečo s Heraklom dosegla zdaj ali pa je ne bo nikoli. To je ozračje, v katerem se odloči tvegati. Nahaja se v tragični brezizhodnosti, kjer mora delovati ne glede na svoj strah, da bi postala kot one predrznice, ki jih sovraži (583). Potisnjena je v položaj, v katerem ne more ne delovati, saj v vsakem primeru Eros slavi zmago nad njo.⁴¹ Pomembna okoliščina tega položaja je dramska klima, ozračje skrajne nujnosti in časovnega pritiska, ki mu je primešana prisotnost mitoloških bitij in iracionalnih sil. Njihovi igri je Dejanejra izročena na milost in nemilost – in to prav ona, ki je nežna in krotka bolj kot vse druge Sofoklove junakinje.⁴² V takšni dramski klimi – v ozračju bližajoče se usodne odločitve in v ozračju nenehno pretečih sil zunaj človekovega nadzora – se Dejanejra, ta sicer prej vselej pasivna in toku dogodkov izročena ženska, odloči za dejanje. In na zorenje te odločitve dramska klima pomembno vpliva.

Potem ko je Dejanejra, kakor je zahtevala, od Lihasa »izvedela vso resnico« (453: »ἀλλ' εἶπέ πᾶν τᾶληθές«), slednjemu ob koncu prvega prizora naroči, naj jo počaka, da mu iz palače prinese dar (495–96), ki naj ga on izroči njenemu možu. S tem je v dramaturški zasnovi *Trahink* ustvarjen prostor – in čas – za polno učinkovanje dramske klime, in to prav v trenutku, ki je za dramski zaplet bistven. Med prvo zborovo pesmijo Dejanejra v notranjosti palače preudarja, kaj storiti. Čeprav je ne vidimo in ne slišimo, vemo, da se z njo in v njej dogaja nekaj zelo pomembnega za dramsko dogajanje. Predstava, ki si jo bralec ustvari o tem, kako Dejanejra v samotnih notranjih prostorih tehta o svojem dejanju, je, seveda, zgolj predstava, vendar – in to je bistveno – predstava, ki je dramaturško upravičena, celo nujna, če želimo razumeti smisel Dejanejrinega ravnanja. To, da dramska klima na Dejanejro najbolj učinkuje v trenutkih njene tišine in odsotnosti, med zborovo pesmijo, je resnično mojstrska poteza Sofoklove dramaturgije. V dramski zasnovi je ustvaril prostor, kjer mora biti junakinja na samem sama s seboj, kjer mora v svoji zavesti prisluškovati glasovom raznih želja in strahov, naposled pa izstopiti iz pasivnosti, pretrgati to mnogoterost glasov in v odločitvi za dejanje slediti enemu izmed njih. Da povsem sama tega ne zmore

41 Senegačnik, »Deianeira and Her Guilt«, 38–39.

42 Perrotta, *Sofocle*, 480.

in da se za nasvet in končno potrditev obrne na zbor, je imenitna poteza na portretu njenega značaja.

Dejanejra je verjetno že med pogovorom z Lihosom prišla na usodno misel in se spomnila Nesosove krvi, ki jo je dolga leta skrivala v najtemnejšem kotičku palače.⁴³ Toda zgolj s tem njena odločitev v nobenem primeru še ni bila zapečatenata. Ne samo, da bralec ne more vedeti, kakšen bo dar, ki ga bo prinesla, ampak zlasti ona sama še ni docela odločena, ali naj resnično pošlje *oni* dar. S svojim naročilom in odhodom v »zaodrje« si Dejanejra, umaknjena pred pogledi drugih, pridobi čas za »zaodrsko« tišino, za trenutek notranjega motrenja in spraševanja. Vendar – in to je v popolnem skladju z njenim značajem – odločitve noče sprejeti povsem sama, temveč svoje misli prej razgrne zboru. Vpogled v njen razmislek dobimo v njenih besedah v začetku drugega prizora (545–51), ki se zdijo nekakšen notranjemonološki odmev tega, o čemer je prej, v času odsotnosti s prizorišča, tehtala sama pri sebi:

Vendar: katera ženska mogla z njo bi
pod isto streho si moža deliti?
Lepota ena, vidim, se razcveta
in druga vene: rosni cvet oko
opija, od velega korak se odvrta.
Zato bojim se, da bi Herakles
ne bil moj mož, a mlajše bil bi možki.

Dokončno se Dejanejra za usodno dejanje odloči s svojim εἰσόμεσθα, izvedeli bomo (594), kot odzivom na znamenite zborove besede, ki so dale povod zelo različnim interpretacijam (592–93):⁴⁴ ἀλλ' εἰδέναι χρὴ δρῶσαν· ὡς οὐδ' εἰ δοκεῖς / ἔχειν, ἔχοις ἄν γνῶμα, μὴ πειρωμένη.

Dejanejrin umik v notranjost palače med prvim in drugim dejanjem je torej več kot zgolj dramaturški prijem, ki uvaja prehod med prizoroma. Ta prehod je namreč tudi vsebinsko pomenljiv, saj se Dejanejra v »zaodrski« tišini globlje zave svojega spremenjenega življenjskega položaja, tega, da jo lepa ujetnica Iola, ki je še maloprej zbujala njeno iskreno sočutje, izriva z mesta življenjske sopotnice »najmočnejšega med ljudmi«. O tem se je dokončno seznanila po Lihasovih besedah ob zaključku prvega prizora, v »zaodrski« tišini pa – in nadaljevanje drame faktično dokazuje, da ne gre za interpre-

43 Lesky, *Die tragische Dichtung der Hellenen*, 211, Kamerbeek, *The Trachiniae*, 117.

44 Za pregled nekaterih interpretacij tega mesta prim. Valijev, »Tragična lepota«, 17–18.

tacijsko fikcijo – to spoznanje zadobiva celovito obliko v okrepljenem zavedanju usodnosti tega spoznanja za njen življenjski položaj. Nenadno spoznanje je preveč šokantno, da bi se ga mogla Dejanerja v hipu, neposredno po tem, ko je slišala Lihasove besede, ozavedeti v celoti. Besede tu potrebujejo tišino, da razvijejo svoj polni smisel in pomen. Dokončno odločitev, da bo odposlala hiton, Dejanerja sicer sprejme šele po omenjenih zborovih besedah, vendar je gotovo, da se je Dejanerja prav med odsotnostjo s prizorišča pomembno nagnila k odločitvi, ki se bo izkazala za usodno.

Da ta tišina in odsotnost s prizorišča nista brez pomena, kaže že njuna umeščенost tik za pretresljivo spoznanje. Bralec je s tem postavljen v položaj, v katerem se ne more ne spraševati o tem, kako se bo na pretres odzvala Dejanerja. Razmišlja o tem, kaj bo storila, kakšen dar bo prinesla, ko se vrne. Z domnevami se izteza naprej, v prihodnost, da bi se mu sestavila slika sedanjosti. Vsega tega pa ne bi mogel storiti, če ne bi čutil skupaj z junakinjo drame, če se ne bi, vsaj deloma, vživel v njen bivanjski položaj, v njeno dramo. Primer zorenja Dejanerjine odločitve v tišini, v kateri je dovzetna za učinkovanje dramske klime, je zato tudi imeniten primer za bralčevo miselno-občutenjsko iskanje in zaokroževanje smisla junakovih sodb, odločitev in ravnanj.

BIBLIOGRAFIJA

- Benardete, Seth. »A Reading of Sophocles' *Antigone* 2«. *Interpretation* 5.1 (1975): 1–55.
- Burton, Reginald W. B. *The Chorus in Sophocles' Tragedies*. Oxford: Clarendon Press, 1980.
- Dalfen, Joachim. »Gesetz ist nicht Gesetz und fromm ist nicht fromm«. *Wiener Studien* 11 (1977): 5–26 = *Kleine Schriften*, 92–109. Salzburg: F. Berger & Söhne, 2001.
- Davies, Malcolm. »Who Speaks at Sophocles *Antigone* 572?« *Prometheus* 12 (1986): 19–24.
- Dawe, Roger D. *Studies on the Text of Sophocles 3: Women of Trachis, Antigone, Philoctetes, Oedipus at Colonus*. Leiden: Brill, 1978.
- Gantar, Kajetan, in Brane Senegačnik, prev. *Sofokles: Ajant – Trahinke – Filoktet*. Maribor: Obzorja, 2000.
- Griffith, Mark. *Sophocles: Antigone*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Hester, Donald, A. »Sophocles the Unphilosophical: A Study in the *Antigone*«. *Mnemosyne* 24.1 (1971): 11–59.

- . Recenzija: J. C. Kamerbeek. *The Plays of Sophocles 3: The Antigone*. *Mnemosyne* 34 (1981): 177–79.
- Jebb, Richard C., izd. in prev. *Sophocles: The Plays and Fragments 5: The Trachiniae*. Cambridge: Cambridge University Press, 1902.
- Kamerbeek, Jan C. *The Plays of Sophocles 3: The Antigone*. Leiden: Brill, 1978.
- . *The Plays of Sophocles: Commentaries, Part II; The Trachiniae*. Leiden: Brill, 1959.
- Knox, Bernard. »Sophocles and the Polis«. V: *Sophocle: Sept exposés suivis de discussions*, ur. J. de Romilly, 1–27. Ženeva: Fondation Hardt, 1983.
- Lefèvre, Eckard. *Die Unfähigkeit, sich zu erkennen: Sophokles' Tragödien*. Leiden: Brill, 2001.
- Lesky, Albin. *Die tragische Dichtung der Hellenen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1972.
- Müller, Gerhard. *Sophokles: Antigone*. Heidelberg: Carl Winter, 1967.
- Perrotta, Gennaro. *Sofocle*. Messina: Giuseppe Principato, 1935.
- Segal, Charles. *Sophocles' Tragic World*. Cambridge: Harvard University Press, 1998.
- Senegačnik, Brane. »Deianeira and Her Guilt«. *Živa antika* 1.2 (2003): 23–39.
- . »Dramaturška funkcija stranskih likov v Sofoklovih tragedijah«, doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2002.
- , in Sergej Valijev. »Eksistenca literarnih likov in neverbalna motivacija v Sofoklovi tragediji«. *Clotho* 4.1 (2022): 5–27.
- Sommerstein, Alan. *The Tangled Ways of Zeus*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Valijev, Sergej. »Tragična lepota: O Sofoklovi Dejanjri«. *Keria: Studia Latina et Graeca* 23.2 (2021): 11–25.
- West, Martin. »Tragica III«. *The Bulletin of the Institute of Classical Studies* 26 (1979): 104–17.

IZVLEČEK

Pričujoči članek obravnava vpliv dramske klime, v kateri se prepletajo zunanje in notranje okoliščine dramskega dogajanja, na odločitve, sodbe in ravnanja dramskih likov. To ponazarjava s primeroma iz *Antigone* in *Trahink*. V vzdušju povojnih Teb Ismena omahuje med strahom pred kaznijo in strahom pred božanskim srdom zaradi nepokopa Polinejka. Prav tako lahko vpliv dramske klime opazimo v Kreontovi spremembi odločitve glede Ismenine obsodbe na smrt. Posebno pozornost v članku dobi tudi zahtevno vprašanje atribucije verzov v *Antigoni* 572, 574 in 576, ki pomembno vpliva na razumevanje psihologije junakov. Druga obravnavana junakinja, Dejanejra, strahoma pričakuje prerokovano odločitev Heraklove usode v Trahini, na robu civilizacije. S spoznanjem resnice o Ioli se Dejanejrina psihološka napetost zaostri do skrajnosti in po premisleku, ki zori v njej v zaodrski tišini med prvim in drugim dejanjem, se odloči za usodno dejanje.

KLJUČNE BESEDE: Sofokles, *Antigona*, *Trahinke*, neverbalna motivacija, dramska klima.

The Existence of Literary Characters and Non-verbal Motivation in Sofocles' Tragedy and the Dramatic Atmosphere

ABSTRACT

The present article discusses the influence of dramatic atmosphere on decisions, judgments, and actions of drama characters. This is illustrated by means of examples taken from *Antigone* and *The Women of Trachis*. It is in the atmosphere of the post-war Thebes that Ismene is wavering between the fear of punishment and the fear of the wrath of the gods, if Polyneices is to remain unburied. The Influence of the dramatic atmosphere can also be noted in Creon's change of decision regarding the conviction of Ismene. Special attention is paid in the article to the difficult question of the attribution of verses *Antigone* 572, 574 and 576 which have an important impact on the understanding of the psychological motivations of the heroes. It is in the atmosphere of Trachis at the edge of the civilization, where Deianeira, the second heroine discussed in the article, is expecting Heracles' fate to decide imminently as predicted. The truth concerning Iola disclosed, Deianeira's psychologic tension comes to a critical point and she decides to do the fateful deed after having pondered upon it in the "backstage silence" between the first and the second act.

KEYWORDS: Sophocles, *Antigone*, *Women of Trachis*, non-verbal motivation, dramatic atmosphere.

Matija Murko o Homerju in sočasnem homeroslovju

Blaž Zabel*

V sodobnem homeroslovju je Matija Murko razmeroma poznano ime.¹ Znan je predvsem kot predhodnik Milmana Parryja in Alberta Lorda, ki naj bi ju navdušil za preučevanje južnoslovanske epike, s čimer sta slavna harvardska filologa poskušala dokazati ustno kompozicijo homerskih epov.² In čeprav je precej homeroslovcev in klasičnih filologov, pa tudi komparativistov in literarnih teoretikov že slišalo za Matijo Murka,³ se njegovim spisom posveča malokdo, do danes pa ni še nihče natančneje analiziral, kaj je Murko sploh menil in trdil o homerski epiki. Temu botruje več razlogov, na primer, da je precej Murkovih razmislekov o Homerju ostalo neobjavljenih, da je številne svoje ugotovitve objavil v danes povsem pozabljenih časopisnih prispevkih, še več pa v knjigah in člankih, napisanih v jezikih, ki raziskovalcem po svetu niso blizu, na primer v češčini, slovenščini in srbohrvaščini.

* Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, blaz.zabel@ff.uni-lj.si.

- 1 Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta »Na poti k zgodovini primerjalne književnosti v luči globalizacije: Matija Murko in njegovi mednarodni sodelavci« (J6-4620), ki ga financira ARIS.
- 2 Za Murkov vpliv na Parryja in Lorda glej Foley, *Oral-Formulaic Theory and Research*; Vet, »Parry in Paris«; Tate, »Matija Murko, Wilhelm Radloff, and Oral Epic Studies«; Garbrah, »The Forerunners of Milman Parry«; Kanigel, *Hearing Homer's Song*, 129; Fischerová, »Matija Murko, Roman Jakobson in Parry-Lordova teorija ustnega pesništva«; Gantar, »Matija Murko in sodobno homeroslovje«, »Odmevi Murkovih raziskav v homeroslovju«; Zabel, »Matija Murko, predhodnik Milmana Parryja?«
- 3 Omenjajo ga na primer Parry, *Making of Homeric Verse*; Lord, *Singer of Tales*; Lesky, *Geschichte Der Griechischen Literatur*, 32; Foley, *Oral-Formulaic Theory and Research*, 13; Mitchell in Nagy, »Introduction to the Second Edition«; Nagy, »Orality and Literacy«; Saussy, *Ethnography of Rhythm*; Ready, *Homeric Simile*.

Namen tega prispevka je raziskati, kaj je o Homerju in arhaični epiki trdil Matija Murko. Da bi odgovoril na to vprašanje, bom analiziral njegove spise, v katerih mestoma razpravlja o Homerju ali izpostavlja pomen svojih ugotovitev za preučevanje arhaične epike oziroma navaja različne primerjave z *Iliado* in *Odisejo*. Kot bom pokazal, je Murko v svojih spisih, ki v prvi vrsti seveda niso bili posvečeni Homerju, postavil precej tež o homerski epiki, do katerih so se klasični filologi po vsem svetu dokopali več desetletij kasneje.

MURKO O HOMERJU

Matija Murko je o Homerju najintenzivneje pisal v več fazah svoje raziskovalne poti. Tri najpomembnejše faze raziskovanja so, prvič, njegovo zgodnje raziskovanje južnoslovanske epike, ko jo je raziskoval za dunajsko akademijo in tako imenovani Phonogrammarchiv (1909–1912). Te raziskave je najprej objavil v štirih poročilih za Dunajsko akademijo znanosti,⁴ nato pa jih je predelal v članek »Neues über Südslavische Volksepik« (1919), ki je v predelani in razširjeni različici kasneje izšel še kot »L'état actuel de la poésie populaire épique yougoslave« (1928), povsem identičen ponatis članka pa še v knjižici *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du xxe siècle* (1928).⁵ Drugič, Murko se je velik del svojega življenja, predvsem v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, posvečal tudi vplivom južnoslovanske epike na nemško romantiko. Verjetno najpomembnejša objava iz tega obdobja, ki je prav tako relevantna za homeroslovje, je delo *Das Original von Goethes »Klagesang von der edlen Frauen des Asan Aga« (Asanaginica) in der Literatur und im Volksmunde durch 150 Jahre* (1937). Tretja faza raziskovanja pa je bilo Murkovo raziskovanje južnoslovanske epike v letih 1930–1932. Terenske raziskave, izvedene v tem obdobju, je sprva objavil v časopisu *Prager Presse*, v češkem znanstvenem tisku⁶ in v članku »Nouvelles observations sur l'état actuel de la poésie épique en Yougoslavie« (1933). A najpomembnejša objava iz Murkovega poznega življenja, v kateri je združil vse svoje dotedanje ugotovitve, je njegovo še vedno vplivno delo *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u*

4 Glej Murko, »Bericht [1912]«, »Bericht [1913]«, »Bericht [1915]«, »Bericht [1915]«.

5 *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du xxe siècle* (1928) so dodane še fotografije in opisi fotografij. Približno dve tretjini besedila vsebujeta predelavo »Neues über Südslavische Volksepik« (1919).

6 Dva članka v *Československo-jihoslovanská revue*. Glej Murko, »Za národní epikou po Jugoslávii I«, »Za národní epikou po Jugoslávii II«.

godinama 1930–1932 (1951). V tem članku sicer upoštevam celoten Murkov opus, vendar se v prvi vrsti osredotočim na zgoraj navedena obdobja in objave.

Preden se lotim natančnejše analize, pa moram opozoriti še na dvoje. Prvič, nekateri homeroslovci (npr. Englebert Drerup, Milman Parry, Albert Lord, John Miles Foley, Jonathan L. Ready, pa še kdo bi se našel) so sicer prebirali Murkova dela, vendar se ni nihče posebej posvečal njegovim tezam o Homerju. Prav nasprotno, homeroslovce je v prvi vrsti zanimalo predvsem to, kaj je Murko zapisal o južno-slovanskem slovstvu – pa še v tem primeru so posegli po manjšem številu Murkovih spisov. In drugič, zanimivo je, da Murko ni bil pretirano navdušen nad Homerjem. V svojih *Spominih* piše, da ga je kot učenca Homer razočaral,⁷ kasneje v življenju pa je nasprotoval prevladujoči vlogi klasične filologije na univerzah.⁸ Kljub temu nam objavljena dela in arhivsko gradivo potrjujejo, da je znal starogrško ter latinsko in da je precej dobro poznal sočasno homeroslovje, o čemer pišem v nadaljevanju.

Poglejmo si torej najpomembnejše ugotovitve in trditve Matije Murka o Homerju in homeroslovju. Zaradi večje preglednosti sem jih uredil vsebinsko in kronološko, saj je avtor iste teze navajal v več svojih spisih. Razmišljanja o Homerju sem tako razporedil v naslednje tematsko zaokrožene sklope: kompozicijske tehnike in pevci, literarne primerjave, slepi pevci in sočasno homeroslovje.

KOMPOZICIJSKE TEHNIKE IN PEVCI

Murko je na homeroslovje najbolj vplival prav s svojimi ugotovitvami o kompoziciji in izvedbi ustne epike. Pomenljivo je, da je relativno redko pisal o tem, da so njegove ugotovitve relevantne za homeroslovje, še manj pogosto o tem, kakšne so po njegovem lastnem mnenju implikacije za razumevanje Homerja. To se odraža tudi v zgodnji recepciji Murkovih raziskav v homeroslovju, na primer v delu Milmana Parryja, ki je zelo zgodaj preučil nekaj njegovih spisov. A kot lahko opazimo, se je Parry osredotočil predvsem na Murkove ugotovitve glede izvedbe južnoslovanske ustne epike⁹ in se ni posebej posvečal njegovim komentarjem o starogrški arhaični epiki. Ker pa namen tega prispevka ni raziskati recepcije vseh Murkovih idej, tukaj ne bom razpravljal o njegovih ugotovitvah glede kompozicije

7 Murko, *Spomini*, 49.

8 Glej Gantar, »Odmevi Murkovih raziskav v homeroslovju«.

9 Glej Parry, *Making of Homeric Verse*, 330–331, 335–337, 361, 437.

južnoslovanskega slovstva na splošno,¹⁰ temveč se bom osredotočil zgolj na tiste vidike, za katere je Murko že sam osebno menil, da so pomembni za razumevanje starogrške arhaične epike.

V svojih spisih se je Murko veliko ukvarjal z vidiki izvajanja epske poezije, kar je bilo v tedanjem raziskovanju južnoslovanskega slovstva – tudi pod vplivom klasične filologije in homeroslovja – pomembna tema. Njegova najvplivnejša ugotovitev je bila, da pevci pesmi spreminjajo¹¹ in jih dobesedno komponirajo oz. improvizirajo med samo izvedbo. Povedano drugače, pevci pesem ustvarjajo sproti, torej med tem, ko jo izvajajo. Kot je zapisal, se pevci »pesmi ne učijo na pamet, besedo za besedo, temveč jih vsakič znova ustvarijo v sijajni improvizaciji, zahvaljujoč njihovi znanosti jezika in poezije«. ¹² Omemba »znanosti« kompozicije oziroma »znanosti jezika in poezije« (*science de la langue et de la poésie*) nakazuje na zavedanje formulaične narave ustne epike. Formulaična teorija namreč pravi, da so (predvsem homerski) pevci svojo pesem gradili iz različnih epitetov in formulaičnih izrazov.¹³ To tezo je Murko še dodatno razdelal v delu *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* v poglavju »Jezik«, kjer je podrobneje pisal o »pogosto se ponavljajočih [besednih] formulah«. ¹⁴

V nekaj pripombah in opombah je Murko svoje ugotovitve poskušal prenesti tudi na predhomersko epiko, za katero je ugotavljal, da je morala biti do določene mere improvizirana.¹⁵ Tako je na primer kritiziral Johna Meierja, ki je v delu *Werden und Leben des Volksepos* (1909) predpostavljal, da so se homerski rapsodi zelo strogo držali besedila in ga z izvedbo niso spreminjali.¹⁶ Ugovarjal mu je, da je v ustnem slovstvu nemogoče govoriti o originalnih besedilih oziroma originalnih izvedbah, saj se pesmi z vsako izvedbo spreminjajo – oziroma, ustna tradicija je fluidna. V potrditev svoje teze je navajal primere pevcev, ki jih je prosil, naj isto pesem zapojejo večkrat, pesmi pa si je zapisal ali posnel. S primerjavo transkripcij ali fonografskih posnetkov je ugotovil, da nobena izvedba iste pesmi ni identična drugi, temveč se izvedbe iste pesmi med seboj razlikujejo, čeprav podajajo

10 O vplivu njegovih del na homeroslovje so sicer pisali že drugi, za kar glej seznam literature v opombi št. 2.

11 »Malo jih je, ki ne bi nekaj dodali«. Murko, »Nouvelle«, 42.

12 Murko, *La Poésie populaire épique*, 21. Drugje dodaja: »Razumljivo je, da mora sodobni pevec svoje pesmi pisati in jih vaditi, a tisti, ki ne zna pisati, jih »nosi samo v glavi«. Murko, »Nouvelle«, 43.

13 Glej npr. Foley, *Theory of Oral Composition*.

14 Murko, *Tragom*, 413.

15 Murko, *La Poésie populaire épique*, 25.

16 *Ibid.*, 16.

isto zgodbo. V enem primeru je pevec isto pesem celo trikrat začel na povsem drugačen način.¹⁷ Ta primer je tako navdušil Parryja, da je o njem zapisal: »Raziskave M. Murka o tem [t.j. o fluidnosti izvedbe iste pesmi] bodo še dolgo časa metodološki model za vse raziskovalce ustnega pesništva.«¹⁸

Na tak način je Murko odgovarjal tudi na zagonetno vprašanje homeroslovcev, kako si je lahko pevec zapomnil tako dolga epa, kot sta *Iliada* in *Odiseja*. Njegov odgovor je bil, da si pevec ustne epike nikoli ne zapomni verza za verzom, temveč zgolj zgodbo,¹⁹ sam ep pa dejansko spesni oziroma improvizira med izvedbo. V potrditev je navajal primere južnoslovanskih epov, ki so mnogo daljši od posameznih knjig v *Iliadi* in *Odiseji*, na primer *Ženidba Maksima Crnojevića* ali *Ženidba Senjanin-Tadije*. Navajal je tudi primer bosanskega pevca Salka Vojnikovića, ki je na pamet recitiral več kot 80.000 verzov, kar je mnogo več, kot je verzov v *Iliadi* in *Odiseji* skupaj (27.803 verzov).²⁰ Ne gre se torej čuditi, da je Murko (s klicajem na koncu povedi!) zapisal naslednje: »A bili so filologi, ki so dvomili, da si lahko en sam pevec na pamet zapomni celega Homerja!«²¹

Murko nekaj pozornosti nameni tudi epskim prologom, predvsem pa pevčevemu iskanju navdiha in nagovoru vili ali vilam. Takole na primer zapiše v *La Poésie populaire épique*:

Pevec v sedečem položaju na guslah ali na tamburici začne s preludijem, [...] nato sledi kratek prolog, kjer govori o svoji umetnosti in zagotovi, da bo pel »resnično« pesem o »starih časih« ali »starih junakih«. Mnogokrat da duška svojim domoljubnim čustvom in navzočim, zlasti tistim z visokim družbenim položajem, pošlje pozdrave.²²

Nagovor, v katerem pesnik reflektira svojo pesniško dejavnost in tehniko, seveda spominja na slavne začetke starogrških arhaičnih epov, predvsem *Iliade* in *Odiseje*, na začetke homerskih himn (glej npr. Himno Demetri, Himno Hermesu, Himno Afroditi, Himno Artemidi), pa tudi na začetek Demodokove pesmi (*Od.* 8.499 isl.). Te podobnosti se je Murko nedvomno zavedal, zato je prologom namenil

17 Murko, *La Poésie populaire épique*, 16–17.

18 Parry, *Making of Homeric Verse*, 336.

19 Pri tem je posebej izpostavil pomen tem in motivov, ki se med kompozicijo niso pretirano spremijali (glej Murko, »Neues über Südslavische Volksepik«, 285). O temah in motivih podrobeje pišem v nadaljevanju.

20 Murko, *La Poésie populaire épique*, 5–16.

21 Ibid., 16.

22 Ibid., 19.

precej pozornosti. Prav tako je na več mestih opozoril, da pesniki za pomoč pri »inspiraciji« nagovarjajo »vile«, enako kot »rimski in grški pesniki za inspiracijo« prosijo »muze«. ²³ Navajal je celo primer pesnika Arsenije Ružiča, ki je svojo pesem začel z opisom vile, ki vzleti iz Durmitora (gorski masiv v severozahodni Črni gori), preleti jezera, postane na planini Vojnik in prispe v Nikšić. ²⁴ Ta opis preleta je verjetno navajal zaradi podobnosti s Homerjem, predvsem s katalogom ladij v *Iliadi*, ki se začne z nagovorom muze na gori Olimp (*Il.* 2.484), nato pa sledi pesnikov »prelet« čez pokrajine Grčije in Male Azije (*Il.* 2.494–759).

LITERARNE PRIMERJAVE

Čeprav je Murko danes med klasičnimi filologi poznan predvsem po svojih prelomnih tezah o južnoslovanskem slovstvu, pa je najbolj daljnosežno vplival na vzpon primerjalnega homeroslovja, torej na raziskave, ki poleg starogrške književnosti upoštevajo tudi druge literarne tradicije. S svojim vplivom na Milmana Parryja in Alberta Lorda – slednji je predaval na oddelku za primerjalno književnost – je postavil temelje za primerjalno raziskovanje antične književnosti, ki so ga razvijali kasnejši raziskovalci, kot na primer John Miles Foley. ²⁵ Ker se v tem prispevku osredotočam zgolj na njegovo razumevanje Homerja, ne morem celovito predstaviti njegovega komparativističnega pristopa ali razumevanja primerjalne slovanske filologije, kljub vsemu pa lahko omenim, da je v svojih filoloških in literarnovednih raziskavah sistematično uporabljal primerjave. ²⁶ A ta Murkov vpliv je danes skoraj povsem spregledan, čeprav je bil med prvimi, ki je v študij ustnega slovstva na znanstven, sistematičen in akademski način vpeljal primerjalno metodo. ²⁷

23 Murko, »Nouvelle«, 43. Prim. Murko, *Tragom*, 97. Omenja tudi primer, ko je pevec v prologu prosil vilo, naj mu da gusle. Murko, *Tragom*, 227. Sodobna folkloristika ugotavlja, da so podobnosti med vilami in muzami pretirane in so del načrtnega iskanja podobnosti med Homerjem in južnoslovanskim slovstvom. Glej Jurič, »Where Does the Vila Live?«.

24 Murko, »Nouvelle«, 43–44. Prim. Murko, »Nouvelle«, 482.

25 Foley, *Immanent Art; Homer's Traditional Art*.

26 Glej npr. Kozak, »Comparative Literature in Slovenia«.

27 Morda je na tem mestu smiselno omeniti njegovo sodelovanje v projektu »Das Volkslied in Österreich«, ki je bil izrazito komparativne narave in ga je vodil minister Wilhelm August Ritter von Hartel, profesor klasične filologije in priznan homeroslovec. Narava projekta »Das Volkslied in Österreich« je bila izrazito komparativistična, saj je bil namen tega velikega državnega projekta zbrati

Tako je na več mestih poudarjal, da je južnoslovanska epika izjemnega pomena za preučevanje Homerja. Pravzaprav ji je priznaval najpomembnejše mesto med vsemi epskimi tradicijami. V *La Poésie populaire épique* je na primer zapisal:

Najbogatejša, z umetniškega vidika najpopolnejša, najbolj realistična in najbolj humana od vseh slovanskih ljudskih epskih pesniških tradicij pa je srbohrvaška pesniška tradicija, ki se odlikuje še po tem, da je do naših dni ostala živa in da je ohranila svojo ustvarjalno moč. To epsko pesništvo, ki so ga, še preden je postalo splošno znano, primerjali z Ossianovo in Homerjevo poezijo, ponuja analogije z antičnimi deli in osvetljuje grško ljudsko poezijo in rimsko ter romansko poezijo. V enem vidiku je celo v prednosti pred starofrancoskim in [staro] španskim epskim pesništvom: medtem ko obe tradiciji opevata boje proti Saracenom in Arabcem, ne da bi ohranili pesmi [njihovih] nasprotnikov, [...] pa imamo med Jugoslovani tudi protikrščanske pesmi, ki pogosto slavijo iste junake kot krščanske pesmi, saj so bili Turki, proti katerim so bili Jugoslovani v nenehnem boju, večinoma muslimani iz iste dežele (srbohrvaški muslimani).²⁸

Teza o prvenstvu južnoslovanske epike v primerjavi z drugimi evropskimi tradicijami, ker južnoslovansko pesništvo vključuje pesmi iz obeh bojujočih se strani, je smiselna posebej v kontekstu homerske epike. *Iliada* namreč razmeroma enakovredno opisuje in časti tako ahajske kot trojanske junake, to pa po Murkovem mnenju počenja tudi južnoslovanska epika in zato je najprimernejša za primerjanje s starogrško arhaično.

Murkova znanstvenost primerjalnega pristopa se odraža v njegovem kritičnem odnosu do starejših primerjalnih študij in v posledičnem odmiku od romantične tradicije primerjanja, kjer so raziskovalci pogosto sopostavljali Homerja in južnoslovansko slovstvo. Takšne primerjave so mnogokrat uporabljali kot kulturni simbol, ki literarnim tradicijam daje

ljudsko poezijo tedanje Avstro-Ogrske. Murko je bil, tudi zaradi svojih izkušenj s primerjalno metodo, izbran za drugega predsednika delovnega odbora (po smrti Karla Štreklja) in je bil zadolžen za zbiranje in dokumentacijo slovenskega ljudskega slovstva (glej Murko, »Velika zbirka«; Stanonik, *Folkloristični portreti*, 35–85).

- 28 Murko, *La Poésie populaire épique*, 5–6. V *Spomilih* piše: »Ni dvoma, da utegne srbskohrvatska ljudska epika kot najbolj živa, najbogatejša in najboljša v sodobni Evropi dobro rabiti za primerjalni študij z ljudsko in umetno epiko starih Grkov ter romanskih in germanskih narodov in tudi z epiko malo znanih primitivnih narodov.« Murko, *Spomini*, 241–242.

vrednost in jih povzdiguje v status nadčasovne svetovne književnosti, katere najstarejši avtor je bil – vsaj s stališča tradicionalnega kanona – prav Homer. Murko je bil do takšnih primerjav precej skeptičen.²⁹ V tem smislu lahko razumemo njegovo previdno (bodisi kot citat ali v navednicah in s kritično distanco) imenovanje Fra Grge Martiča za »hrvaškega Homerja«,³⁰ narodnih pevcev kot »ilirskih homerjev«³¹ ali »homeridov«,³² in neimenovanih slovenskih pesnikov, ki so poskušali pisati epe, kot »slovenskih« ali »naših Homerjev«.³³ Na nekem mestu je celo jasno zapisal, kaj si misli o takšnih trditvah: »Tako primerjanje je vedno nekoliko šepavo in spominja na ono dobo, ko smo hoteli imeti svoje Homere, Tirteje, Ovidije, Horacije i. t. d.«³⁴

Bolj pomembne – pa tudi sam jim je dajal večjo težo – so njegove konkretne primerjave južnoslovanske in homerske epike. Tu se je osredotočil predvsem na primerjavo tem in motivov, kar je bilo za njegov čas precej napredno:

Razen v nekaj primerih so [v južnoslovanski epiki] zelo redki veliki dogodki, kot je osvojitve mesta ali celo države. Tudi pesnik *Iliade* ne zna opisati množičnih spopadov in spopade spremeni v individualne boje. Tako imamo tudi tu [v južnoslovanski epiki] zlasti mnogo dvobojev, pogosto zaradi žene ali časti. Ugrabitve deklet in žena, poroke, ugrabitve iz poročnih sprevodov, odkupnine ujetih junakov, pogosto za ceno žene, obdarovanje junakov, predvsem z nevestami, maščevanje za storjeno nasilje, pa tudi napadi, ki jih povzročajo razuzdanost, sla po slavi, pohlep in predlog za mir, vse to so [teme] običajnih pesmi.³⁵

29 V isto skupino lahko morda umestimo tudi Murkove izrazito literarizirane primerjave ljudskega načina življenja s »homersko dobo«, na primer, da vino v pristanišča dovažajo v malhah s konji in osli (Murko, »Nouvelle«, 42; *Tragom*, 49, 489), ali da »na Homerja« spominjajo veliki stroški svatb in dot v Dalmaciji (Murko, *Tragom*, 486).

30 Na več mestih, npr. Murko, »Bericht [1913]«, 45.

31 Murko, *Das Original von Goethes*, 20.

32 Murko, *Tragom*, 525.

33 Murko, »Misli k Prešernovem življenjepisu«, 128; »Miklosichs Jugend- und Lehrjahre«, 538.

34 Murko, »O Vrazovoj kritici«, 450. Murko se prav tako zaveda zgodovine simboličnega pomena primerjav s Homerjem, zato na primer ob omembi dela Petra Petrovića Njegoša *Ogledalo Srpsko* zapiše: »V predgovoru [tega dela] poudarja, da ni nobene potrebe svetu hvaliti pesmi, ki so jih učenjaki kovali v zvezde in jih primerjali s Homerjem in Ossianom«. Murko, *Tragom*, 286.

35 Murko, »Neues über Südslavische Volksepik«, 289.

In prenekatero teh tem poznamo iz *Iliade*, *Odiseje*, homerskih himn in drugih del arhaične epike. Značilen primer je Murkovo sopsotavljanje epa *Ropstvo Stojana Jankovića* z »motivom Homerjeve Penelope«. ³⁶ Obe pesnitvi namreč vsebujeta motiv moža, ki se pod krinko udeleži snubitve svoje lastne žene, pa tudi sicer najdemo številne druge podobnosti med obema epoma, na primer motiv dolgoletne odsotnosti glavnega junaka, vrnitve pod krinko, hiše, polne snubcev, prepoznanja s strani žene itd. In čeprav Murko ni podajal natančnejše analize, ³⁷ je na več mestih jasno izpostavil podobnosti med obema epoma. ³⁸ Omenjal pa je tudi pesmi, kjer tekmovalec (tekme so različne, a poznan je motiv konjske dirke) za nagrado dobi dekle, »kot v Homerjevi *Iliadi*«. ³⁹

Omeniti velja še njegove primerjave Homerja z drugimi pesniškimi tradicijami. Zanimiva je na primer njegova analiza Prešernovih motivov v »epski pesmi« *Krst pri Savici*, ki »bi samemu Homerju delal[i] čast«. ⁴⁰ Murko je kot izrazito homersko razumel »primerjanje Valjhunovih vojščakov s hudourniki, mrličev tropov s snopovja kopami po njivah, Bogomile z jutrnjo zarjo [in] Savičnega vodopada z mladeničem«. ⁴¹ Sopostavljal je torej predvsem pesniške komparacije, verjetno zato, ker Homerjeva epa pregovorno veljata za literarni deli z izrazito razvitimi in detajlnimi primerami. ⁴²

Murkove primerjave pa niso bile pomembne zgolj zato, ker je pokazal na koristnost primerjanja Homerja z drugimi literarnimi tradicijami. Še bolj so bile vplivne, ker je bil eden prvih raziskovalcev, ki je izpostavil pomen primerjanja literarnih motivov in tem. Še danes v homeroslovju velja za eno najpomembnejših odkritij dvajsetega stoletja prav ustno-formulaična teorija, pri čemer je Lordova razširitev Parryjevega zanimanja za epitete in formule na daljše motivne in tematske sklope pomembno vplivala na sodobne interpretacije homerske epike. ⁴³ A kot smo ravnokar videli, je o ponavljajočih se in primerljivih temah ali motivih razmišljal že Murko, in to skoraj petdeset let pred Lordom. Prav mogoče je, da se je Lord pri njem celo

36 Murko, *Tragom*, 167.

37 Še najbolj podrobno primerjavo ponudi v »Nouvelles«, 38–39.

38 Murko, *Tragom*, 68, 167; »Kod Meštrovica i njegovih«, 29; »Nouvelle«, 38–39; *Das Original von Goethes*, 40; »Neues über Südslavische Volksepik«, 290.

39 Murko, *Tragom*, 487.

40 Murko, »Misli k Prešernovem življenjepisu«, 137.

41 Ibid.

42 Glej npr. Ready, *Homeric Simile*.

43 Npr. Lord, *Singer of Tales*, 68; Dué in Nagy, »Albert Bates Lord«.

osebno navdihoval, o čemer sem razpravljaj drugje.⁴⁴ Ne glede na to je očitno, da je Murko ustno epiko razumel celostno, upoštevajoč njeno formulaično naravo, vlogo improvizacije in kompozicije pri izvedbi ter vlogo ustaljenih literarnih motivov in tem za epsko pesništvo.

SLEPI PEVCI

Kompleksna in za svoj čas zelo inovativna je bila tudi Murkova razprava o slepih pevcih.⁴⁵ Čeprav se je s podobo slepega pevca ukvarjal skoraj celo življenje,⁴⁶ pa je najbolj izdelano raziskavo objavil v poglavju »Slijepi pjevači i pjevačice« v *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*. Za razliko od tradicionalnih raziskovanj ustnega slovstva in Homerja, ki so podobo slepega pevca privzdigovali v romantične višave, je Murko eden prvih raziskovalcev, ki je idejo slepega pevca razumel kot »kult«,⁴⁷ »romantično legendo«,⁴⁸ »laž«⁴⁹ oziroma kot likovni in literarni motiv.⁵⁰

To ugotovitev je podprl s kritičnim ovrednotenjem podob slepih pevcev, za katere je ugotavljal, da so zgolj vpliven literarni oziroma fiktivni motiv z romantično predzgodovino. V tem kontekstu je posebej izpostavil Demodoka v *Odiseji*, Ossiana in (slepega pevca) Filipa Višnjica, ki ga je čislal Vuk Karadžić. Za Homerja je zapisal, da je bil morda res slep,⁵¹ a je hkrati dodal, da »je nemogoče, da bi lahko Homer tako nazorno opisal izdelavo štita, če ga sam ne bi videl.«⁵² Sicer pa je podobo Homerja, pa tudi Demodoka, interpretiral literarnokritično, saj naj bi po njegovem mnenju vplivala na vzpostavitev mita o slepem

44 Glej Zabel, »Matija Murko, predhodnik Milmana Parrya?« V tem smislu lahko razumemo tudi Lordovo zanimanje za motiv prepoznanja junaka v *Odiseji* in v epu *Ropstvo Stojana Jankovića*. Glej Lord, *Singer of Tales*, 178, 182.

45 Pomen te raziskave je v Spominih prepoznal tudi sam. Murko, *Spomini*, 239.

46 Murko, »Neues über Südslavische Volksepik«, 280; *La Poésie populaire épique*, 12; »Nouvelles«, 23.

47 Murko, *Tragom*, 207.

48 Murko, *Das Original von Goethes*, 42.

49 Murko, *Tragom*, 215.

50 Ibid., 215–217.

51 Pri tem se sklicuje na Pauly-Wissowa *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* in na članek A. Zweiniger, »Stellen die Homerbüsten einen Blinden dar?« *Forschungen und Fortschritte* 11, št. 10/11, 1935.

52 Murko, *Tragom*, 207, op. 12. Murkov komentar nedvomno odraža kulturni in akademski status, ki ga je v sočasnem homeroslovju imel znameniti opis izdelave Ahilovega štita (*Il.* 18.478–608).

pevcu v književnosti in umetnosti.⁵³ Razpravljal je še o tezah, ki so jih glede slepih pevcev predlagali različni raziskovalci, in ugotavljal, da so bili njihovi argumenti mnogokrat napačni.⁵⁴ Sam je trdil (kar je podprl s terenskimi raziskavami), da slepi pevci na Balkanu ne uživajo vidnega slovesa oziroma da je veliko slepih pevcev v resnici beračev ali vojnih invalidov.

Murkova raziskava slepih pevcev je natančna in v mnogih pogledih spominja na sodobno homeroslovje. Kljub nekaterim razmeroma zastarelim tezam (npr. o Homerju kot zgodovinski osebi),⁵⁵ je bila njegova interpretacija podobe slepega pevca sodobna in inovativna. Kot smo videli, je podobo obravnaval kulturnozgodovinsko, na podlagi takšnega pristopa pa se je lahko otresel romantične ideje o slepem geniju oziroma narodnem pevcu. Še več, pokazal je, da je bil slepi pevec pravzaprav pomemben motiv, ki ni zaznamoval zgolj (romantičnega) akademskega raziskovanja, temveč tudi likovno in literarno ustvarjanje. V tem smislu se je močno približal sodobnemu homeroslovju, ki različne zgodbe o slepem Homerju in drugih slepih pevcih (npr. Demodoku) razume kot literarni odziv oziroma produkt recepcije homerske epike.⁵⁶ Murko je s svojo akademsko razsodnostjo že napovedal to razmeroma sodobno pojmovanje ideje slepega pevca.

O SOČASNEM HOMEROSLOVJU

Čeprav Murko ni bil klasični filolog, to ne pomeni, da ni bil seznanjen s sočasnim homeroslovjem. V njegovem osebni fondu, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, najdemo okrog 30 listov izpiskov iz tedaj najpomembnejših raziskav o Homerju,⁵⁷ ki jih je pogosto navajal tudi v svojih razpravah.⁵⁸ Očitno je, da je Murko prebral delo svojega leipziškega kolega Ericha Betheja, pa tudi Georga Finslerja, Johna Meierja, Engelberta Drerupa in Thaddaeusa Zielins-

53 Murko, *Tragom*, 216.

54 *Ibid.*, 207–209.

55 Potrebno je dodati, da se Murko ni vpletal v tako imenovano »homersko vprašanje«.

56 Glej predvsem Graziosi, *Inventing Homer*, 125–163; Beecroft, »Blindness and Literacy in the Lives of Homer«.

57 Glej Osebni fond Matije Murka. Ms 1392. Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Rokopisna zbirka, Ljubljana. Dokumenti o Homerju so zbrani pod III. 4. in III. 7.

58 Glej predvsem Murko, »Neues über Südslavische Volksepik«; *La Poésie populaire épique*.

kega.⁵⁹ Njegovi razmeroma podrobni osebni izpiski kažejo na to, da je ta dela temeljito preučil in je bil torej seznanjen z glavnimi argumenti nemške »analitične« in »unitaristične« smeri v homerslovju.⁶⁰

V več spisih je Murko neposredno vstopal v dialog s homerslovci, predvsem tako, da je korigiral njihove argumente in ugotovitve. Tako je na primer v *La Poésie populaire épique* zapisal, da njegove zgodnje raziskave južnoslovanskega slovstva niso bile dovolj upoštevane v drugih vedah, je pa opozoril, da je »Englebert Drerup v svojem delu z naslovom *Homerische Epik (I, Das Homerproblem in der Gegenwart)* pokazal, kako bi lahko moja opažanja uporabili za primerjalno študijo.«⁶¹ Prav tako je popravil številna opažanja tedanjih homerslovcev glede tem, o katerih je pisal sam (večino sem predstavil zgoraj): na primer, glede napačnih (romantičnih) predstav o slepih pevcih,⁶² glede napačnega razumevanja ljudske narave epskega pesništva,⁶³ glede nefluidnosti ustne tradicije itd.⁶⁴

Murko je razmeroma podrobno poznal tudi zgodovino primerjanja Homerja z južnoslovansko epiko. Ta tema ga je očitno zanimala, zato je sam aktivno raziskoval starejše preučevalce homerske in južnoslovanske epike. Tako je na primer pisal, da je zbirka Vuka Karadžića nemudoma vzbudila zanimanje številnih, ki so začeli južnoslovansko epiko primerjati s Homerjem, pri čemer je izpostavil Jakoba Grimma, prevajalko Karadžićeve zbirke v nemščino Talvj (*Therese Albertine Luise von Jakob-Robinson*), Goetheja, S. Vaterja, Jerneja Kopitarja in druge.⁶⁵ Na več mestih je omenil tudi znamenit spis Frana Miklošiča »Die Darstellung im slavischen Volksepos« (1890), pomembno študijo, ki je vključevala primerjavo južnoslovanskega ustnega slovstva in

59 Zielinski je zasnoval znamenito pravilo, da homerska naracija nikoli ne more opisati dveh sočasnih dogodkov, temveč dogajanje vedno poteka naprej. Scodel, »Zielinski's Law Reconsidered« 107; prim. Danek, »Darstellung Verdeckter Handlung«.

60 Za kratek uvod v »unitariste« in »analitike« glej Tsagalis, »The Homeric Question«.

61 Murko, *La Poésie populaire épique*, 9.

62 Omenja na primer Johna Meierja, Ericha Betheja in Engleberta Drerupa. Murko, »Neues über Südslavische Volksepik«, 280.

63 Omenja na primer Johna Meierja in Engleberta Drerupa. Murko, »Neues über Südslavische Volksepik«, 283.

64 »Po mojem mnenju si [klasični] filologi prav tako preveč razbijajo glavo z vprašanjem, kako so si med predhomerskimi pevci sledili aojdi, rapsodi ali zgolj recitatorji, kajti aojdi, to so pevci, ki ustvarjajo novo pesem, so danes še vedno prisotni med rapsodi.« Murko, »Neues über Südslavische Volksepik«, 292.

65 Murko, *ibid.*, 274–275; *Das Original von Goethes*, 29.

homerske epike.⁶⁶ Pisal je še o recepciji Homerja v nekaterih slovanskih literarnih tradicijah⁶⁷ ter o nekaterih prevajalcih Homerjevih epov.⁶⁸

Verjetno najbolj zanimiva in temeljita je njegova raziskava o Juliusu Bajamontiju. Ta italijanski raziskovalec in skladatelj je pomembno vplival na Alberta Fortisa, italijanskega humanista, zaslužnega za to, da so se nad južnoslovansko epiko navdušili vplivni nemški romantiki, kot so Herder, Goethe in Jakob Grimm.⁶⁹ Murko je natančno preučil Bajamontijeva dela in pokazal, da je Bajamonti celo napovedal nekatere pomembne teme glede ustne kompozicije in tradicije, ki jih je kasneje podrobneje razvil filolog Friedrich August Wolf: »Bajamonti je govoril povsem v skladu z Wolfovo teorijo pesmi (*Liedertheorie*)«. ⁷⁰ Prav tako je Murko ugotavljal, da Bajamonti podrobno opisuje različne motivne in tematske primerjave med Homerjem in južnoslovanskim slovstvom, na primer herojsko moralo.⁷¹ Če gre verjeti Murku, je bil Bajamontijev doprinos romantiki, filologiji in homeroslovju zelo pomemben, zato je velika škoda, da ostaja v sodobnem homeroslovju povsem nepoznan.

ZAKLJUČEK

V tem prispevku sem predstavil nekatere najpomembnejše teze Matije Murka o Homerju, arhaični epiki in homeroslovju. Kot sem ugotavljal, je Murko precej dobro poznal sočasno homeroslovje, se nanj odzival in postavil precej inovativnih in prelomnih tez o Homerju, ki so za homeroslovce relevantne še danes. Čeprav je bilo že prej znano, da je s svojim raziskovanjem južnoslovanske epike vplival na nekatere klasične filologe, pa sem tukaj dokazoval, da je tudi sam razmišljal o pomenu svojih ugotovitev za razumevanje homerske epike. Tako je razmišljal o kompoziciji in izvedbi arhaičnih epov, o njihovih motivih in temah, o podobi slepega pevca, poleg tega pa je korigiral nekatere ugotovitve sočasnih homeroslovcev.

A najpomembnejši in najdaljnosežnejši doprinos Matije Murka klasični filologiji – pravzaprav kar vsem literarnim vedam – je bila

66 Murko, »Franc Miklosich«, 254; »Neues über Südslavische Volksepik«, 239, 287.

67 Npr. Murko, »Jan Kollár«, 67.

68 Npr. dubrovniškega prevajalca *Odiseje* v latinščino Bernarda Zamanjo in dubrovniškega prevajalca *Iliade* v latinščino Rajmundo Kunića. Murko, *Das Original von Goethes*, 30.

69 Glej npr. Leerssen, »Oral Epic«.

70 Murko, *Das Original von Goethes*, 30–31.

71 Glej *ibid.*, 29–32. Bajamontijevo za svoj čas napredno raziskovanje južnoslovanske epike in Homerja je na Murka očitno napravilo velik vtis.

njegova primerjalna metoda. Slednjo je uspel osvoboditi romantične tradicije naključnega primerjanja⁷² in jo povzdigniti v sistematično in analitično raziskovalno metodo. V tem pogledu je primerjalno homeroslovje dedič njegove akademske sistematizacije raziskovanja ustne in arhaične epike. In čeprav smo na Murka večinoma pozabili, je bil nedvomno eden prvih, ki je nakazal raziskovalno pot, po kateri danes hodijo komparativisti, literarni teoretiki, klasični filologi in številni homeroslovci.

BIBLIOGRAFIJA

- Beecroft, Alexander. »Blindness and Literacy in the Lives of Homer«. *The Classical Quarterly* 61, št. 1 (2011): 1–18.
- Danek, Georg. »Darstellung Verdeckter Handlung bei Homer und in der Südslawischen Heldenlied-Tradition«. *Wiener Studien* 111 (1998): 67–88.
- Dué, Casey, Robert Lamberton, Susan Lupack in Corinne Ondine Pache, ur. *The Cambridge Guide to Homer*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Dué, Casey, in Gregory Nagy. »Albert Bates Lord«. V: *The Cambridge Guide to Homer*, ur. Casey Dué, Robert Lamberton, Susan Lupack in Corinne Ondine Pache, 563–569. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Fischerová, Sylva. »Matija Murko, Roman Jakobson in Parry-Lordova teorija ustnega pesništva«. *Clotho* 1, št. 1 (2019): 23–53.
- Foley, John Miles. *Homer's Traditional Art*. University Park: Pennsylvania State University Press, 1999.
- . *Immanent Art: From Structure to Meaning in Traditional Oral Epic*. Bloomington: Indiana University Press, 1991.
- . *Oral-Formulaic Theory and Research: An Introduction and Annotated Bibliography*. New York: Garland Pub, 1985.
- . *The Theory of Oral Composition: History and Methodology*. Bloomington: Indiana University Press, 1988.
- Gantar, Kajetan. »Matija Murko in sodobno homeroslovje«. *Jezik in Slovestvo* 27, št. 4 (1981): 119–121.
- . »Odmevi Murkovih raziskav v homeroslovju«. V: *Matija Murko – slovanski filolog v najširšem pomenu besede*, ur. Marko Jesenšek in Marija Stanonik, 101–112. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2020.

72 Za Murkovo filološko preseganje romantike glej Grdina, »Matija Murko – poslednji romantik stroke?«

- Garbrah, Kweku A. »The Forerunners of Milman Parry: I. Matthias Murko on South-Slavic Popular Epic«. *The Canadian Review of Comparative Literature / Revue Canadienne de Littérature Comparée* 27, št. 1–2 (2000): 274–306.
- Graziosi, Barbara. *Inventing Homer: The Early Reception of the Epic*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2002.
- Grdina, Igor. »Matija Murko - poslednji romantik stroke?« V: *Matija Murko – slovanski filolog v najširšem pomenu besede*, ur. Marko Jesenšek in Marija Stanonik, 30–48. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2020.
- Jurić, Dorian. »Where Does the *Vila* Live? Returning to a Simple Question«. *Folklore* 134, št. 1 (2023): 48–72.
- Kanigel, Robert. *Hearing Homer's Song: The Brief Life and Big Idea of Milman Parry*. New York: Alfred A. Knopf, 2021.
- Kozak, Kristof Jacek. »Comparative Literature in Slovenia«. *CL-cweb: Comparative Literature and Culture* 2, št. 4 (2000).
- Leerssen, Joep. »Oral Epic: The Nation Finds a Voice«. V: *Folklore and Nationalism in Europe during the Long Nineteenth Century*, ur. Timothy Baycroft in David M. Hopkin, 11–26. Leiden, Boston: Brill, 2012.
- Lesky, Albin. *Geschichte Der Griechischen Literatur*. 2. izd. Auflage. Francke, 1963.
- Lord, Albert Bates. *The Singer of Tales*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
- Mitchell, Stephen A., in Gregory Nagy. »Introduction to the Second Edition«. V: *The Singer of Tales*. 2. izd. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.
- Murko, Matija. »Bericht über eine Bereisung von Nordwestbosnien und der angrenzenden Gebiete von Kroatien und Dalmatien Behufs Erforschung der Volksepik der Bosnischen Mohammedaner«. *Sitzungsberichte der Kaiser. Akademie der Wissenschaften in Wien*, Philos.-hist. Klasse 173, 3: 1–52. Dunaj: Akademie der Wissenschaften, 1913.
- . »Bericht über eine Reise zum Studium der Volksepik in Bosnien und Herzegowina im J. 1913«. *Sitzungsberichte der Kaiser. Akademie der Wissenschaften in Wien*. Philos.-hist. Klasse 176, 2: 1–50. Dunaj: Akademie der Wissenschaften, 1915.
- . »Bericht über Phonographische Aufnahmen epischer, meist Mohamedanischer Volkslieder in Nordwestlichen Bosnien im Sommer 1912«. *Mitteilungen der Phonogrammarchivs-Kommission der Kais. Akademie der Wissenschaften*, 8: 58–75. Dunaj: Akademie der Wissenschaften, 1912.

- . »Bericht über phonographische Aufnahmen epischer Volkslieder in mittleren Bosnien und in der Herzegowina im Sommer 1913«. *Mitteilungen der Phonogramm-Archiv-Kommission: Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien*. Philos.-hist. Klasse 179, 1: 1–23. Dunaj: Akademie der Wissenschaften, 1915.
- . »Kod Meštrovića i njegovih - Ivan Meštrović kao pjevač epskih narodnih pjesama«. *Nova Evropa* 26, št. 8 (1933): 345–350.
- . *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du xxe siècle*. Paris: Champion, 1929.
- . »Miklosichs Jugend- und Lehrjahre«. *Forschungen zur neueren Litteraturgeschichte: Festgabe für Richard Heinzel*, 493–567. Weimar: Felber, 1899.
- . »Misli k Prešernovemu življenjepisu«. *Ljubljanski zvon*, 1901.
- . »Neues Über Südslavische Volksepik«. *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum* 22 (1919): 273–96.
- . »Nouvelles observations sur l'état actuel de la poésie épique en Yougoslavie«. *Revue des Études Slaves* 13, št. 1 (1933): 16–50.
- . »O Vrazovoj kritici«. *Ljubljanski zvon*, 1892.
- . *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1951.
- . *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike: Putovanja u godinama 1930–32*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951.
- . »Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami«. *Etnolog* 3 (1929): 5–54.
- . »Za národní epikou po Jugoslávii I«. *Ceskoslovensko-Jihoslovanská Revue* 1, št. 3 (1930–31): 111–14.
- . »Za národní epikou po Jugoslávii II«. *Ceskoslovensko-Jihoslovanská Revue* 1, št. 4 (1930–31): 154–60.
- Nagy, Gregory. »Orality and Literacy«. V: *Encyclopedia of Rhetoric*, ur. Thomas O. Sloane, 532–538. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Parry, Milman. *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers*. Ur. Adam Parry. Oxford: Clarendon Press, 1971.
- Ready, Jonathan L. *The Homeric Simile in Comparative Perspectives: Oral Traditions from Saudi Arabia to Indonesia*. New York: Oxford University Press, 2018.
- Saussy, Haun. *The Ethnography of Rhythm: Orality and Its Technologies*. New York: Fordham University Press, 2016.
- Scodel, Ruth. »Zielinski's Law Reconsidered«. *Transactions of the American Philological Association* 138, št. 1 (2008): 107–25.

- Stanonik, Marija. *Folkloristični portreti iz 20. stoletja: Do konstituiranja slovenske slovstvene folkloristike*. Ljubljana: Založba ZRC, 2013.
- Tate, Aaron Phillip. »Matija Murko, Wilhelm Radloff, and Oral Epic Studies«. *Oral Tradition* 26, št. 2 (2011): 329–52.
- Tsagalis, Christos C. »The Homeric Question: A Historical Sketch«. *Yearbook of Ancient Greek Epic Online* 4, št. 1 (2020): 122–62.
- Vet, Thérèse de. »Parry in Paris: Structuralism, Historical Linguistics, and the Oral Theory«. *Classical Antiquity* 24, št. 2 (2005): 257–84.
- Zabel, Blaž. »Matija Murko, predhodnik Milmana Parrya?« V: *Matija Murko – slovanski filolog v najširšem pomenu besede*, ur. Marko Jesenšek in Marija Stanonik, 113–30. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2020.

IZVLEČEK

V prispevku raziščem, kaj je o Homerju in arhaični epiki trdil Matija Murko. Čeprav je Murko v sodobnem homeroslovju razmeroma poznan, vsaj kot predhodnik Milmana Parryja in Alberta Lorda, pa ni še nihče temeljiteje analiziral, kaj je zapisal o homerski epiki. V prispevku obravnavam njegove najpomembnejše ugotovitve, ki neposredno ali posredno zadevajo Homerja in homeroslovje. Osredotočim se na raziskovanje kompozicijskih tehnik in pevcev, na literarne primerjave, na razumevanja slepih pevcev in na Murkov odnos do sočasnega homeroslovja. Kot pokažem, je Murko v svojih spisih postavil precej različnih tez o homerski epiki, do katerih so se klasični filologi po vsem svetu dokopali šele več desetletij kasneje.

KLJUČNE BESEDE: Matija Murko, teorija ustnosti, ustno slovstvo, južnoslovanska epika, homeroslovje, klasična filologija

Matija Murko on Homer and Contemporary Homerology

ABSTRACT

The paper explores what Matija Murko has argued about Homer and the archaic epic. Although Murko is relatively well-known in modern Homeric studies, at least as a precursor of Milman Parry and Albert Lord, his writings about the Homeric epic have yet to be analyzed. This paper discusses his most important findings, which directly or indirectly concern Homer and Homeric studies. It focuses on his exploration of compositional techniques and singers, literary comparisons, understanding of blind singers, and Murko's attitude toward contemporary Homeric studies. It shows how Murko's writings put forward a set of entirely different theses on Homeric epic, which were only picked up by classical philologists worldwide several decades later.

KEYWORDS: Matija Murko, oral theory, oral grammar, South Slavic epic, Homeric studies, classical philology

INSIGNVM
DEINE TVNIVSSV
MICAES

REAVGPONTMANT
TOTIIGOSIIPROGOST
RESPUBLICA
NOVILEIENSIVM
RESTITVIT

Nekaj opažanj o antičnih virih za »pretenturo Italije in Alp«

Blanka Kovačič in Gregor Pobežin*

UVOD

Apijan v sedmem poglavju predgovora k svoji *Rimski zgodovini* v bežni zabeležki povzame zgodbo, ki na prvi pogled deluje komaj verjetna: »Kot gospodarji večjega dela kopnega in morja skušajo [Rimljani] to oblast raje preudarno zadržati, kakor pa da bi skušali svojo vladavino ponesti med revna barbarska ljudstva brez gospodarskih izgledov. Poslanstva nekaterih od teh ljudstev sem videl v Rimu; skušali so se predati cesarju in biti podložni Rimu, a jih cesar ni uslišal, saj Rim ne bi imel ničesar od njih ...«¹ Sodobnega bralca je literarni *topos de libertate* dovolj globoko zaznamoval, da se mu lahko zazdi Apijanova omemba barbarskih ljudstev, ki so živela onkraj obrambnih limesov, literarna hiperbola, vendar se najverjetneje nanaša na konkretna odposlanstva germanskih ljudstev vzdolž donavskega limesa, ki so v rimskem imperiju videla stabilnost in možnost varstva pred zunanjimi pritiski,² o čemer bo pričujoče besedilo še spregovorilo.

Apijanova pripomba o »barbarskih ljudstvih«, ki jih je cesar zavrnil, ker »od njih ne bi imel dobička«, je uokvirjena v geografsko-historični

* Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, Koper; blanka.kovacici@gmail.com; gregor.pobezin@fhs.upr.si.

1 App., *Prooim.* 7: ὅλως τε δι' εὐβουλίαν τὰ κράτιστα γῆς καὶ θαλάσσης ἔχοντες σώζειν ἐθέλουσι μᾶλλον ἢ τὴν ἀρχὴν ἐς ἄπειρον ἐκφέρειν ἐπὶ βάρβαρα ἔθνη πεινιχρὰ καὶ ἀκερδῆ, ὧν ἐγὼ τινὰς εἶδον ἐν Ῥώμῃ πρεσβευομένους τε καὶ διδόντας ἑαυτοὺς ὑπηκόους εἶναι καὶ οὐ δεξάμενον βασιλεῖα ἄνδρας οὐδὲν αὐτῶ χρησίμους ἔσομένους.

2 Birley, »The Wars and Revolts«, 222; Šašel Kos, *V srcu rimskega imperija*, 236.

povzetek rimske vladavine nad ljudstvi, ki so bila pod rimsko oblastjo (1.1–5) in v primerjavo rimskega imperija z drugimi velikimi imperiji (1.8–11); zadnja tri poglavja predgovora pa razgrinjajo vsebino dela. Šesto in sedmo poglavje, katerega del smo uvodoma citirali v daljšem odlomku, sta umeščeni malodane na sredo predgovora (ne vštveši pregleda vsebine v zadnjih treh poglavjih): Rim je že dvesto let cesarstvo; v državi vladata mir in blagostanje (πάντα ἐν εἰρήνῃ μακρᾷ καὶ εὐσταθεῖ προήλθεν εἰς εὐδαιμονίαν ἀσφαλῆ); nekatera ljudstva so cesarji podjarmili, drugod so zatrli upore; Rim jim določa kralje, do svojih zaveznikov je lahko tudi radodaren, čeprav je korist manjša od vločka (τῶν ὑπηκόων ἐνίοις προσαναλίσκουσιν, αἰδούμενοι καίπερ ἐπιζημίους ὄντας ἀποθέσθαι); vse kopno in morje imperija – vse to je ena sama trdnjava (φυλάσσουσι τὴν τοσῆνδε γῆν καὶ θάλασσαν ὥσπερ χωρίον). V vsem tem omemba barbarskih odposlanstev, ki so pred cesarja skušala položiti svojo neodvisnost, celo sploh ne deluje zlovesče.

DE BELLO PLURIMARUM GENTIUM ...

Toda čeprav³ na splošno velja, da je (nezadostno historiografsko dokumentirana)⁴ vladavina cesarja Antonina Pija obdobje vsesplošnega razcveta, pa prav zgoraj citirana, le na videz bežna in nepomembna Apijanova notica o barbarskih odposlanstvih namiguje na pomembno težavo v rimski zunanji politiki, ki v zadnjih letih njegove vladavine še ni bila očitna.

Politični in gospodarski klimaks principata se je na zunanjepolitičnem področju odrazil v konservativni (»miroljubni«) politiki,⁵ morda najočitneje poosebljeni v seriji obrambnih zapor – *limesov* –, ki so med (provincialnim) rimskim in (»barbarskim«) ne-rimskim svetom zarezale globoko kulturno in geopolitično cezuro.⁶ V hvalnici

3 Citat iz naslova SHA, Marc. 22.7.

4 Gl. Bratož, *Rimska zgodovina*, 277–9.

5 Zmanjšana zunanjepolitična dinamika sicer ni minila povsem brez vojnih aktivnosti; Antonin, ki sicer nikoli ni zapustil Italije, je s pomočjo sposobnih vojaških poveljnikov vojeval več regionalnih konfliktov. Dal je zgraditi novo utrjeno mejno črto na najožjem delu Škotske (*vallum Antonini*) in izvedel mejni »popravek« v korist Rima na zgornjegermanskem limesu, kjer so Rimljani pridobili 10–35 km širok pas ozemlja.

6 Ta geopolitična zarez sicer ni ustavila gospodarskih komunikacij, ki jih je na neki način celo pospeševala; o pogojih trgovine, ki je obdonavskim ljudstvom, kakor so bili denimo Markomani in Kvadi, omogočala razmeroma nemoteno čezmejno trgovanje, piše Kasij Dion (Cass. Dio 72.11). O trgovini, ki je ljudstvom

Rima⁷ govornika Elija Aristida, ki nalašč zamolči njegove stvarne embleme moči in bogastva,⁸ se velja osredotočiti na nekatera njena nematerialna opažanja,⁹ namreč omembe *ustave* in *državljske sloge*, v katerih ne manjka aluzij na (pozno)republikanske literarne predloge: »Ustavni red velja za vse in po vsej državi enako, zato seveda vladajoči vladajo ne kakor nad drugimi, pač pa kakor med sebi enakimi. [...] Ta red služi in ustreza bogatim in revnim enako; drugače ne gre. Iz te ustave se je tako porodila vse združujoča harmonija; v vašem času je nastalo nekaj, kar se je nekoč zdelo nemogoče, namreč človekoljubna vladavina nad veliko državo, ki je ne uveljavljate s silo.«¹⁰

Vendar pa prav v tem delu Aristidovega enkomija zasledimo – poleg morebitnega cinizma¹¹ – tudi elemente (previdno zakrinkane?)¹² kritike površne rimske zunanje politike, v katero je država zdrsnila po koncu Trajanove vladavine. Povzemimo jo (v prosti priredbi) v nekaj besedah: mesta so lahko brez vojaških posadk (καθαράι μὲν φρουρῶν πόλεις); za obrambo celih provinc so dovolj že posamezni oddelki pehote in konjenice (μόραι δὲ καὶ ἱλαί ἀποχωρῶσιν ἐθνῶν ὄλων εἶναι φυλακή); vojna je postala nekaj nemogočega in skoraj že snov pripovedk (πόλεμοι δὲ οὐδ' εἰ πῶποτε ἐγένοντο ἔτι πιστεύονται, ἀλλ' ἐν ἄλλως μύθων τάξει τοῖς πολλοῖς ἀκούονται) – in če v kakem zakotju le pride do nje, kar v tako velikem imperiju ni nič nepričakovanega, je to zaradi malopridnih barbarov na samem robu imperija ob Rdečem morju (εἰ δέ που καὶ συμπλακεῖεν ἐπ' ἔσχαταις, οἷα εἰκὸς ἐν ἀρχῇ μεγάλης καὶ ἀμετρήτῳ παρανοίᾳ [...] κακοδαμονία τῶν περὶ τὴν ἔρυθρὰν θάλατταν) ...¹³ Morda najbolj kritično ugotovitev – da je namreč *imperij* izenačen z *mestom* – pa najdemo v naslednjem opažanju: »Kar je polis svoji deželi in mejam ozemlja, to je Rim

onkraj limesov omogočila gospodarski razcvet, gl. MacMullen, »Barbarian Enclaves«.

7 Aristid., *Or.* 14.

8 Jarrat, »An Imperial Anti-Sublime«, 218–9.

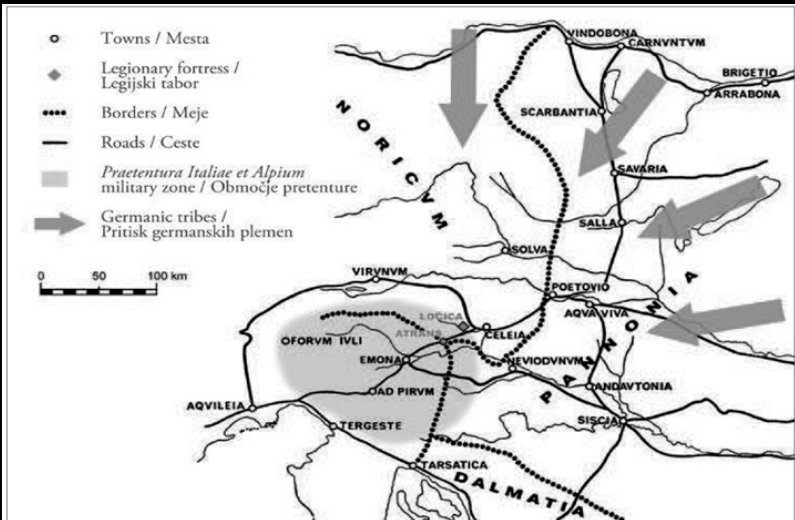
9 Za kratko obnovo govora gl. Bratož, *Rimska zgodovina*, 278.

10 Aristid., *Or.* 14.215: διὰ γὰρ τὸ κοινήν εἶναι τὴν πολιτείαν καὶ οἷον πόλεως μιάς, εἰκότως οὐχ ὡς ἀλλοτρίων, ἀλλ' ὡς οἰκείων ἄρχοντες ἄρχουσιν. [...] οὕτω καὶ πένησι καὶ πλουσίοις εἰκότως τὰ παρόντα καὶ ἀρέσκει καὶ συμφέρει, καὶ ἄλλως οὐ λείπειται ζῆν· καὶ γέγονε μία ἁρμονία πολιτείας ἅπαντας συγκεκρικλεικυῖα. καὶ τὸ πρόσθεν δοκοῦν οὐ δυνατόν εἶναι συμβῆναι συνῆλθεν ἐφ' ὑμῶν, κράτος ἀρχῆς ἅμα καὶ φιλανθρωπίας, καὶ μεγάλης γε, καὶ οὐκ ἐνὸν ἄρχειν ἐγκρατεῖς.

11 Gl. Pernot, »Aelius Aristides and Rome«.

12 Jarrat, »An Imperial Anti-Sublime«, 226–9.

13 Aristid., *Or.* 14.215–6.

Slika 1: Pretentura Italije in Alp (Lazar, »Tile Workshop«, 280; zemljevid A. Preložnik po: Šašel, »Über Umfang und Dauer«, 228).

vsemu omikanemu svetu, kakor da bi bil glavno mesto ene same dežele« (ὄπερ δὲ πόλις τοῖς αὐτῆς ὀρίοις καὶ χώραις ἐστὶ, τοῦθ' ἦδε ἡ πόλις τῆς ἀπάσης οἰκουμένης, ὡσπερ αὐτῆς χώρας ἄστὺ κοινὸν ἀποδεδειγμένη).¹⁴ Pomnožena z ostalimi Aristidovimi zgoraj citiranimi opaznanji zamisel o »imperiju kot mestu« deluje zlovesče in zveni kot v enkomij zakrinkana kritika imperija, katerega vladajoči establišment je pričel – popuščati.

Po nastopu vladavine Marka Avrelija (in sovladarja Lucija Vera do njegove smrti l. 169) je rimska diplomacija¹⁵ nekaj časa še lahko nadzirala stopnjevanje napetosti vzdolž severnega limesa, vendar sprememba administrativne politike v Zgornji Panoniji najkasneje l. 162¹⁶ in nekoliko kasnejši (165/166) vojaški nabor v Italiji že jasno izkazujeta povečane priprave na vojno, ki jo je Rim odlagal v korist vzhodnih operacij.¹⁷ Leta 166 ali 167 je v Panonijo vdrla večja skupina Langobardov in Obijev, ki jih je rimska konjenica in pehota pod poveljstvom Makrinija Avita Katonija Vindeksa in neznanega Kandida pregnala čez mejo.¹⁸ S tem se je tako rekoč v sklepni fazi partske vojne začela prva faza izjemno obsežne¹⁹ vojne proti veliki skupini germanskih in sarmatskih ljudstev, ki se je vlekla vse do cesarjeve smrti l. 180. Kronologija dogodkov, ki so sledili v tej fazi, je nezadovoljivo pojasnjena,²⁰ zato se je moramo, preden se lotimo osrednjega dela pričujočega besedila, dotakniti v bežnih obrisih.²¹ Kmalu za

14 Aristid., *Or.* 14.214.

15 Šašel Kos, *V srcu rimskega imperija*, 235–7.

16 *Ibid.*, 237.

17 O poteku vojne proti Partom gl. Birley, »The Wars and Revolts«, 217–21; splošnejši pregled s predzgodovino Schlude, *Rome, Parthia, and the Politics of Peace* (zlasti 1–20 in 156–85); krajši pregled z omembo kuge pri Bratož, *Rimska zgodovina*, 280–2; o kugi natančneje Harper, *Fate of Rome*, 65–118.

18 Cass. Dio 72.3.

19 Bratož, *Rimska zgodovina*, 281.

20 Žal o teh dogodkih nimamo konsistentnih antičnih poročil. Ohranjene so fragmentirane notice Rimske zgodovine Kasija Diona, ki so bile uporabljene v kasnejših srednjeveških sintetičnih besedilih. Prav tako pomembna, a mestoma nezanesljiva je biografska skica Marka Avrelija ter Komoda v *Cesarski zgodovini* (*Historia Augusta*) in upodobitve vojaških dogodkov na stebri Marka Avrelija v Rimu. V svojem *Dnevniku* Mark Avrelij dogodkov ni posebej tematiziral, čeprav je eno od razmišljanj naslovljeno »Napisano med Kvadi« (τὰ ἐν Κουάδοις), naslednje pa »V Karnuntu« (τὰ ἐν Καρνούντω). O stanju virov več v nadaljevanju.

21 Za natančnejšo obnovo poteka t.i. »markomanskih« vojn gl. kratek pregled s temeljno literaturo pri Bratož, *Rimska zgodovina*, 281–84; za vpliv vojn na ozemlju v obsegu današnje Slovenije gl. Šašel Kos, *V srcu rimskega imperija*, 237–44;

omenjenim vdorom, verjetno leta 168, je sledila katastrofalna invazija Markomanov in Kvadov, ki je prodrla globoko v osrčje imperija:²² Germani so prodrli vse do Verone, oblegali so Akvilejo in opustošili Opitergij (*Opitergium*, dan. Oderzo). Cesarski pohodi proti germanskim in drugim sosednjim plemenom so v pisnih virih razdeljeni na dve fazi: *expeditio Germanica prima in secunda*. Prva faza se je začela l. 168/169 in se formalno končala z zmagoslavjem Marka Avrelija in njegovega sina Komoda decembra 176. Druga faza se je začela poleti 178 in končala po smrti Marka Avrelija z zmagoslavjem njegovega naslednika Komoda, oktobra l. 180.

Vprašanje je, koliko so se Rimljani in sam Mark Avrelij zavedali nevarnosti invazije še pred katastrofalnim vdorom Germanov čez limes l. 168. Sodeč po (kronološko razmršeni) obnovi dogodkov iz *Cesarske zgodovine* se je Mark Avrelij »pripravljaj na vojno z vso skrbnostjo [...] K vojni so se napravljala vsa ljudstva vse od Ilirika do Galije, med njimi Markomani, Varisti, Hermunduri, Kvadi, Svebi, Sarmati, Lakringi in Buri, z njimi vred pa še Viktualii, Osi, Besi, Koboti, Roksolani, Bastarni, Alani, Pevkini in Kostoboki.«²³ Vsekakor je Mark Avrelij še pred invazijo v Italiji organiziral nabor dveh novih legij, II. in III. italske legije, stacioniranih v Noriku in Retiji.²⁴ Glede na dodatno zaostrene razmere zaradi kuge, ki so jo prinesli vojaki z vzhodne fronte, je bila vojaška logistika med leti 167 in 177 dodatno okrepljena s povečanim naborom rekrutov iz vseh plasti družbe in suspenzom vojaških odpustov. S tem je rimska vojska že l. 168 prešla v ofenzivo, s katero lahko morebiti povežemo odposlanstvo enajstih germanskih plemen v naslednjem letu,²⁵ ki ga omenja Kasij Dion.

Kronologija teh dogodkov je za našo argumentacijo osrednjega pomena; vsekakor je na mestu vprašanje, kdaj je prišlo do enega

natančnejši pregled z obsežnim seznamom literature v Birley, »The Wars and Revolts«, 222–33.

22 Cass. Dio 72,3,2.

23 *SHA*, Marc. 21–22: *omni praeterea diligentia paravit legiones ad Germanicum et Marcomannicum bellum. et, ne provincialibus esset molestus, auctionem rerum aulicarum, ut diximus, fecit in foro divi Traiani, in qua praeter vestes et pocula et vasa aurea etiam signa cum tabulis magnorum artificum vendidit. Marcomannos in ipso transitu Danuvii delevit et praedam provincialibus reddidit. Gentes omnes ab Illyrici limite usque in Galliam conspiraverant, ut Marcomanni Varistae Hermunduri et Quadi Suebi Sarmatae Lacringes et Buri hi aliique cum Victualis Osi Bessi Cobotes Roxolani Bastarnae Alani Peucini Costoboci. imminebat et Parthicum bellum et Britannicum.*

24 Šašel Kos, *V srcu rimskega imperija*, 241.

25 *Ibid.*, 238.

najpomembnejših vojnih ukrepov, namreč vzpostavitve t.i. Pretenture Italije in Alp (*Praetentura Italiae et Alpium*). V prvi fazi vojne se je namreč Mark Avrelij nemudoma odzval in izdal vrsto izrednih ukrepov, od katerih je bil eden najpomembnejših ustanovitev »vojne krajine«²⁶ l. 168²⁷ – območja posebne zaščite oz. globinske obrambe²⁸ za varstvo Italije in Alp na strateško najbolj občutljivem območju ilirsko-italskih vrat, skozi katerega so pred tem barbari vdrli v Italijo. Splošno mnenje je, da je to območje onkraj vzhodnoalpskega loka obsegalo velike dele Recije, Panonije, Dalmacije in Norika, raztezalo se je od mesta Forum Iulii (Čedad) in njegovega ozemlja, prek Emone in Celeje do Tarsatike (Reka).²⁹ Nastal je alpski pas, ki je, čeprav je pripadal različnim upravam, predstavljal enoten obrambni sistem, podrejen enemu poveljstvu.³⁰

Po pomembnih zmagah na Donavi je bilo to posebno območje l. 171 ukinjeno; z eliminiranjem neposredne nevarnosti so prenehali tudi obrambni ukrepi za alpske prelaze. Ko je bil v vzhodnem delu alpskega loka vzpostavljen red in zagotovljena varnost, je bilo posebno pooblastilo za pretenturo preklicano.

ANTIČNI VIRI O PRETENTURI?

Za razliko od kasnejših obrambnih sistemov na slovenskih tleh (*Claustra Alpium Iuliarum*) je bila pretentura v bistvu efemeran pojav, zato ni posebej nenavadno, da je v antičnih virih pustila komaj kako sled – sploh glede na siceršnje stanje poročil o vojnah z Germani v virih, ki jih obravnavamo v nadaljevanju. Vendar pa si o odsotnosti omemb pretenture velja zastaviti nekaj vprašanj. Odgovor na vprašanje, za kakšno strukturo je šlo, se namreč kljub pomislekom³¹ zdi nedvoumen.

Počastitveni napis za upravitelja pretenture, nekdanjega konzula Kvinta Antistija Adventa (*Quintius Antistius Adventus Postumius*

26 Bratož, *Rimska zgodovina*, 282. Vprašanje posebnega pomena je, kdaj natanko je bilo to območje posebnega pomena dejansko ustanovljeno.

27 Gl. Kerr, »The Praetentura Italiae et Alpium«, 407, za utemeljitev te kronologije; gl. tudi Fitz, »Zu der Geschichte«.

28 Kos, »Claustra Alpium Iuliarum – Protecting Late Roman Italy«, 236–7.

29 Šašel Kos, *V srcu rimskega imperija*, 239.

30 Šašel, »Über Umfang und Dauer«; gl. tudi Lazar, »Tile Workshop«, 280–1 o podrobnostih ustanovitve in morebitni povezavi s Titom Varijem Klementom (*Titus Varius Clemens*) iz Celeje.

31 Gl. Vannesse, »Claustra Alpium Iuliarum«, 333 (op. 11) za mnenje, da zaradi kratkotrajnosti ukrepa pretenture ni mogoče šteti za obrambni sistem, pač pa zgolj napotitev dveh legij na to območje. Z mnenjem polemizirava v zaključku.

Aquilinus)³² jo namreč omenja v natanko takšni formulaciji (*praetentura Italiae et Alpium*);³³ sklepati smemo, da je bil izraz »pretentura« tehnični termin³⁴ in se je kot tak nanašal na formalno razumljeno strukturo.

Kakor smo že omenili, so zgodovinski viri, ki se nanašajo na germanske vojne, skopi: najzanesljivejši primarni vir za to obdobje je Kasij Dion (*L. Claudius (?) Cassius Dio Cocceianus*, ca. 155–ca. 235), ki je bil v času markomanskih vojn dovolj star, da se je dogodkov že aktivno zavedal, obenem pa je bil zaradi svoje kasnejše kariere dovolj izkušen³⁵ in poučen, da je lahko poročila, ki naj bi jih zbiral zelo marljivo,³⁶ tudi pravilno vrednotil. Žal je velik del Dionove »Rimske

32 *PIR* 142–143 (Antistius, 754).

33 [-----Q(uinto) Antistio Advento]
Q(uinti) f(ilio) Quir(ina) Postumio A[q]u[i]-
lino co(n)s(uli) sacerdoti fetia-
li leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) provinc(iae) Ger-
maniae inferioris leg(ato) Aug(usti)
at(!) praetenturam Italiae et
Alpium expeditione Germa-
nica cura(tori) operum locorumq(ue)
publicorum leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)
provinc(iae) Arabiae leg(ato) Aug(usti) leg(ionis)
VI ferratae et secundae ad/iutricis translato in eam ex-
peditione Parthica qua do-
natus est donis militaribus
coronis murali vallari au-
rea hastis puris tribus ve-
xillis duobus praetori leg(ato)
pr(o) pr(aetore) provinc(iae) Africae tr(ibuno) pl(ebis) se-
viro eq(uitum) R(omanorum) q(uaestori) pr(o) pr(aetore) provinc(iae)
Macedoniae tribuno mil(itum)
leg(ionis) I Minerviae p(iae) f(idelis) IIIIvir(o)
viarum curandarum
Sex(tus) Marcus Maximus ob in-
signem eius in se benivolen-
tiam s(ua) p(ecunia) p(osuit) d(e)d(icavit)
(HD064285 = AE 1893, 0088 = ILLg 2, 4681 = ILS 8977); gl. tudi Bigliardi, »La
praetentura Italiae et Alpium«, 298–9.

34 V vojaškem jeziku je izraz *praetentura* prvotno označeval prostor v vojaškem taboru med *porta praetoria* in poveljstvom. Od tod verjetno izvira pomen obmejnega območja z vojaško posadko (Bigliardi, »La praetentura Italiae et Alpium«, 299).

35 Birley, »Cassius Dio and the *Historia Augusta*«, 13.

36 Šašel Kos, »Kasij Dion«, 191; za temeljno študijo Kasija Diona gl. Millar, *A Study of Cassius Dio*; za oceno Diona kot pisca zgodovine v cesarskem obdobju pred kratkim Schulz, »Historiography and Panegyric«.

zgodovine« (Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία), ki zajema obdobje od začetkov Rima do 229 po Kr., ohranjen fragmentarno v Ksifilinovem prepisu, kar velja še posebej za 72. knjigo, ki popisuje dogodke med markomansko vojno za časa Marka Avrelija.

Bistveno manj zanesljiv vir je t.i. »Cesarska zgodovina« (*Historia Augusta* – v nadaljevanju *HA*),³⁷ zbirka življenjepisov rimskih vladarjev (117–284), ki je tudi nastaja)l precej kasneje – vsekakor ne prej kakor za časa Dioklecijana (vendar je možno, da so glede na posvetilo Konstantinu Velikemu nekateri življenjepisi nastali tudi še kasneje).³⁸ Nesigurnost avtorstva dela, obenem pa fiktivni vložki epizod in anekdot pod vprašaj postavljajo verodostojnost tekstov (vsaj en življenjepis je popolnoma izmišljen), ki si kronološko sledijo z večletnimi vrzeli. Na splošno pa vendarle velja, da so zgodnejši življenjepisi še razmeroma dobro podprti z zgodovinskimi podatki³⁹ (in da bi morda lahko šlo celo za prepise danes izgubljenih življenjepisov Marija Maksima (*L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus*)⁴⁰ – oziroma bi lahko Maksimovi življenjepisi služili *HA* vsaj kot predloga oz. vir podatkov),⁴¹ kar velja tudi za življenjepis Marka Avrelija.

Dion o pretenturi ne spregovori neposredno, pač pa v zelo sumarnem opisu omeni »trajno nastanitev« Marka Avrelija v Panoniji: »Cesar se je dolgo časa, lahko bi rekli skoraj vse svoje življenje, boril z barbari na območju Histra,⁴² tako z Jazigi kakor z Markomani, pri čemer je za svoje oporišče uporabljal Panonijo. Šest tisoč Langobardov in Obijev je prečkalo Hister, toda konjenica pod Vindeksom se je odpravila nadnje in prišla je tudi pehota, ki ji je poveljeval Kandid, tako da so bili barbari premagani. Potem so barbari, ki jih je takšen izid njihovega prvega podviga spravil v preplah, poslali odposlance k Jaliju Basu, upravitelju Panonije, in v ta namen izbrali Balomarija, kralja Markomanov, in deset drugih, po enega za vsako ljudstvo. Ti odposlanci so sklenili mir, ki so ga potrdili s prisego, in se vrnili domov. [...] Mark Antonin je ostal v

37 Šašel Kos, *Zgodovinska podoba prostora*, 21; gl. tudi Grošelj, »Pisci cesarske zgodovine«.

38 Pobežin, »*In quodam libro Graeco*«, 87–88.

39 Vendar pa je treba posebej izpostaviti, da zlasti v kasnejših življenjepisih *HA* sklicevanje na vire postane izjemno površno in splošno; prim. Pobežin, »*In quodam libro Graeco*«.

40 *PIR* 205–207 (Marius Maximus, 308).

41 Birley, »Cassius Dio and the *Historia Augusta*«, 18.

42 Tj. Donave.

Panoniji, da bi sprejemal odposlanstva barbarov, saj so tudi še tedaj k njemu prihajala v velikem številu.«⁴³

Markov življenjepis je v *HA* sestavljen dokaj shematično, pri čemer je Verova smrt nekakšna cezura: pogl. 1–14 pregledujejo dogodke do Verove smrti, pogl. 15–29 pa dogodke po njej,⁴⁴ kar ustvari kronološko in vsebinsko neuravnoteženo interpretacijo dogodkov, saj je Verov prispevek v prvi fazi markomanske vojne zmanjšan na nerealno minimalno vlogo, drugi del pa po kakovosti in časovni doslednosti, kakor bomo videli, tudi zaostaja za prvim.⁴⁵ Dogodke, ki nas zanimajo v okviru prve faze vojne, bomo skušali urediti po kronološkem zaporedju.

V prvem delu (1–14) je vojna z Germani tematizirana v 12. in 13. in nato še 14. poglavju, začevši s pogledom na razmere ob koncu partske vojne: »Medtem ko je še vedno potekala partska vojna, je izbruhnila markomanska vojna, ki so jo tamkaj navzoči dolgo spretno odlagali, da bi se vojna proti Markomanom začela šele po koncu vojne na vzhodu. Že v času lakote je cesar ljudem namigoval na to vojno, in ko se je njegov brat po petih letih službe vrnil, je zadevo sprožil v senatu, češ da vojna proti Germanom zahteva prisotnost obeh cesarjev. Strah pred to markomansko vojno je bil tako velik, da je Antonin z vseh strani poklical duhovne, opravil verske obrede in vsestransko očistil mesto, zaradi česar je tudi zamujal z odhodom na bojišče.«⁴⁶ [= 166/167]

43 Cass. Dio 72.3–11: [Xiph. 259, 10–13 =] τὸν μέντοι Κάσσιον ὁ Μάρκος τῆς Ἀσίας ἀπάσης ἐπιτροπεύειν ἐκέλευσεν. αὐτὸς δὲ τοῖς περὶ τὸν Ἴστρον βαρβάρους, Ἰάυξι τε καὶ Μαρκομάνους, ἄλλοτε ἄλλοις χρόνον συχνὸν ὡς εἶπεῖν δι' ὅλου τοῦ βίου, τὴν Παννονίαν ἔχων ὀρημητήριον, ἐπολέμησε. [Petr. Patr. exc. de leg.G 6 =] [1a ὅτι] Λαγγοβάρδων καὶ Ὀβίων ἐξακισχιλίων τὸν Ἴστρον περαιωθέντων, τῶν περὶ Βίνδικα ἰππέων ἐξελασάντων καὶ τῶν ἀμφὶ Κάνδιδον πεζῶν ἐπιφθασάντων, εἰς παντελῆ φυγὴν οἱ βάρβαροι ἐτρέποντο, ἐφ' οἷς οὕτω πραχθεῖσιν ἐν δέει καταστάντες ἐκ πρώτης ἐπιχειρήσεως οἱ βάρβαροι, πρέσβεις παρὰ Ἰάλλιον Βάσσον τὴν Παννονίαν διέποντα στέλλουσι, Βαλλομάριόν τε τὸν βασιλέα Μαρκομάνων καὶ ἑτέρους δέκα, κατ' ἔθνος ἐπιλεξάμενοι ἕνα. καὶ ὄρκους τὴν εἰρήνην οἱ πρέσβεις πιστωσάμενοι οἴκαδε χωροῦσιν. [...] Μάρκος Ἀντωνίνος ἐν τῇ Παννονίᾳ κατέμεινε, ἵνα καὶ ταῖς τῶν βαρβάρων πρεσβείαις χρηματίζη. πολλοὶ γάρ καὶ τότε πρὸς αὐτὸν ἦλθον ...

44 Gl. Birley, »Cassius Dio and the *Historia Augusta*«, 21–22, za natančnejšo razčlemba Merkovega (in Verovega) življenjepisa.

45 Ibid., 26.

46 *SHA*, Marc. 12.13–13.1: Dum Parthicum bellum geritur, natum est Marcomanicum, quod diu eorum qui aderant arte suspensum est, ut finito iam Orientali bello Marcomanicum agi posset. et cum famis tempore populo insinuasset de bello, fratre post quinquennium reverso in senatu egit, ambos necessarios dicens bello Germanico imperatores. tantus autem terror belli Marcomannici fuit ut

V nadaljevanju (14.1–6) sledi razmeroma dobro kronološko urejena pripoved dogodkov od 168 do 171(?): »Cesarja sta se v vojaških opravah naposled odpravila na pot, kajti Viktuali in Markomani, pa tudi druga ljudstva, na katera so pritiskali drugi barbari s severa, so povzročili vsesplošen preplah [= 168] in tudi grozili z vojno, če jih ne bi sprejeli [v Italiji]. Pohod je zalegel, kajti ko sta cesarja prišla do Akvileje [= 168], se je več kraljev skupaj s svojimi ljudstvi umaknilo in usmrtilo povzročitelje nemirov. [...] Nazadnje sta prečkala Alpe in se podala naprej ter ukrenila vse potrebno za zavarovanje Italije in Ilirika.«⁴⁷

Odlomek iz drugega dela, ki smo ga deloma citirali že zgoraj,⁴⁸ zelo površno še enkrat obnovi dogodke, povezane z vojno, ko je bil Lucij Ver še na partski fronti. Kronologija tega dela je povsem porušena, prinaša pa omembe dogodkov, ki jih v prvem delu ni, zlasti novačenje dveh novih legij: »Dejanja Marka Antonina po bratovi smrti so bila pa naslednja [...] Preden se je odpravil na vojno proti Germanom in še preden se je izteklo obdobje žalovanja, je svojo hčer poročil s Klavdijem Pompejanom, sinom rimskega viteza v zrelih letih, ki je bil iz Antiohije in ni bil dovolj plemenitega rodu (dasiravno ga je Mark kasneje dvakrat postavil za konzula) [...] Ker je v tem času še vedno divjala kuga, je skrbno oživil čaščenje bogov in hkrati usposabljal sužnje za vojaško službo – tako kot v punski vojni –, ki jih je po zgledu Volonov imenoval prostovoljci. Oborožil je tudi gladiatorje in jih imenoval Sposobni ter celo razbojnike iz Dalmacije in Dardanije spremenil v vojake. Poleg tega je oborožil tudi Diogmite in celo najel pomočnike iz vrst Germanov za služenje proti Germanom. Poleg vsega tega je z vso skrbnostjo nadaljeval z vpisovanjem legij za markomansko in germansko vojno. Da pa vse to ne bi bilo v breme provincam, je na Forumu božanskega Trajana priredil dražbo dvorne opreme in tam poleg halj in zlatega posodja prodal celo kipe in slike velikih umetnikov. Med prečkanjem Donave je premagal Markomane, plen pa je vrnil provincialom. Vsa ljudstva

undique sacerdotes Antoninus acciverit, peregrinos ritus impleverit, Romam omni genere lustraverit retardatusque bellica profectione sit.

- 47 Ibid. 14.1–6: *Profecti tamen sunt paludati ambo imperatores et Victualis et Marcomannis cuncta turbantibus, aliis etiam gentibus, quae pulsae a superioribus barbaris fugerant, nisi reciperentur, bellum inferentibus. nec parum profuit ista profectio, cum Aquileiam usque venissent. nam plerique reges et cum populis suis se retraxerunt et tumultus auctores interemerunt. Quadi autem amisso rege suo non prius se confirmaturos eum qui erat creatus dicebant, quam id nostris placuisset imperatoribus. [...] denique transcensis Alpibus longius processerunt composueruntque omnia, quae ad munimen Italiae atque Illyrici pertinebant.*

48 Gl. op. p. č. 23.

od meja Ilirika do Galije so se bila napravila na vojno [...] Poleg tega je grozila vojna v Partiji in Britaniji.«⁴⁹

CONCLUSIO

Čeprav je bila pretentura, kakor smo že dejali, efemeran pojav, pa nam mora prav grajeni stalni tabor II. italske legije na Ločici pri Polzeli služiti kot opora za argument, da pretentura ni bila *mišljena* kot nekaj kratkotrajnega, zato si dejansko zasluži ime »obrambni sistem«,⁵⁰ saj je odigrala svojo vlogo.⁵¹ Toda edini moment v zgoraj citiranem odlomku iz »Cesarske zgodovine« (na katerega se moramo zaradi globokih vrzeli v Dionovem tekstu opirati tem tesneje), ki morda namiguje na vzpostavitev pretenture, je v 14.6, da sta cesarja »ukrenila vse potrebno za zavarovanje/utrjevanje Italije in Ilirika («*composueruntque omnia, quae ad munimen Italiae atque Illyrici pertinebant*«).

Če je to *edina* omemba pretenture – in še ta nanjo namiguje na zelo neotipljiv način –, se moramo vprašati, zakaj pretentura v virih ni odmevala pogosteje? Delno smo na to vprašanje odgovorili že s pregledom stanja virov za to obdobje – obenem pa tudi z ugotovitvijo, da je bila kot vojni ukrep preveč kratkotrajna. Obenem lahko morda po razlago sežemo v kasnejše vire, in sicer ne za pretenturo, pač pa za kasnejšo obrambno linijo, tj. *Claustra Alpium Iuliarum*, ki je bila zgrajena v poznem tretjem oz. zgodnjem četrtem stol.⁵² Pregled

49 *SHA*, Marc. 20–21: Sed Marco Antonino haec sunt gesta post fratrem [...] Profiscens ad bellum Germanicum filiam suam non decurso luctus tempore grandaevu equitis Romani filio Claudio Pompeiano dedit genere Antiochensi nec satis nobili (quem postea bis consulem fecit) [...] Instante sane adhuc pestilentia et deorum cultum diligentissime restituit et servos, quemadmodum bello Punico factum fuerat, ad militiam paravit, quos voluntarios exemplo volonum appellavit. Armavit etiam gladiatores, quos obsequentes appellavit. Latrones etiam Dalmatiae atque Dardaniae milites fecit. Armavit et Diogmitas. Emit et Germanorum auxilia contra Germanos. Omni praeterea diligentia paravit legiones ad Germanicum et Marcomannicum bellum. Et, ne provincialibus esset molestus, auctionem rerum aulicarum, ut diximus, fecit in foro divi Traiani, in qua praeter vestes et pocula et vasa aurea etiam signa cum tabulis magnorum artificum vendidit. Marcomannos in ipso transitu Danuvii delevit et praedam provincialibus reddidit. Gentes omnes ab Illyrici limite usque in Galliam conspiraverant [...] imminebat et Parthicum bellum et Britannicum.

50 Vannesse, »*Claustra Alpium Iuliarum*«, 333 (op. 11).

51 Kerr, »*The Praetentura Italiae et Alpium*«, 407.

52 Kos, »*Claustra Alpium Iuliarum – Protecting Late Roman Italy*«, Zaccaria, »*Claustra Alpium Iuliarum: A Research Plan*«, gl. tudi Kos, »*Izgradnja zapornega sistema *Claustra Alpium Iuliarum**«. Za vprašanja kronologije izgradnje

antičnih virov za *claustra* (omejili se bomo le na nekaj avtorjev), ki jih s tem izrazom omenja šele Amijan Marcelin (31.11.3), pokaže, da je vrsta avtorjev o tej zapori, ki je morala biti dobro znana, saj je učinkovito nadzorovala pretok blaga in ljudi ne na meji imperija, pač pa na vstopu v Italijo, poročala kot o »braniku« (*praesidium*),⁵³ »zidu« (τεῖχος/*murus*)⁵⁴ ali »nasipu/okopu/utrdbi« (*vallum*),⁵⁵ kar kaže, da tudi v drugi polovici četrtega stoletja še ni bilo poenotenega, ustaljenega izraza za obrambno strukturo, ki je bržkone delovala že več kakor pol stoletja.

Kot sklepno misel lahko odpremo razpravo o virih za »Cesarsko zgodovino«, ki je Markov življenjepis črpala iz močno redigiranega življenjepisa Marija Maksima.⁵⁶ Razlaga, da je bil Maksimov življenjepis predolg (*verbosus*), zato je v *SHA* razkosan in mestoma (zlasti v drugi polovici) »začinjen«, nam je morda v pomoč: kronološko konsistentni deli v prvem delu Markovega življenjepisa v *SHA* kažejo na dosledno upoštevanje (Maksimove) kakovostne literarne predloge. Je potemtakem izraz *munimen* v *SHA* poznavalska omemba obrambnega sistema? Marija Maksima, ki se je rodil v zadnjih letih vladavine Antonina Pija ali morda v začetku vladavine Marka Avrelija, je vladavina Marka Avrelija zanimala dovolj živo, da je o njem napisal obsežno delo v (vsaj) dveh knjigah.⁵⁷ Ob koncu vojne z Germani je bil dovolj star – obenem pa je bil izobražen in je opravil vojaško kariero⁵⁸ – da bi bil z dogodki dobro seznanjen tudi po tehnični plati.⁵⁹

Osmuk, »Ajdovščina – Castra: Stanje arheoloških raziskav (1994)«, Kusetič »Claustra Alpium Iuliarum« (zlasti 28–30).

53 *SHA*, Aurel. 37.5–6 (multi ferunt Quintilium, fratrem Claudii, cum in praesidio Italico esset).

54 Jul., *Or.* II, 71c (τὸ δὲ ὑπὲρ τῶν Ἄλπεων τεῖχος παλαιὸν τε ἦν φρούριον); Ambr., *De obitu Valentiniani consolatio* 4 (Nos adhuc murum Alpius addere parabamus ...).

55 Ambr., *De excessu fratris sui Satyri* 1.31 (o vdoru Kvadov in Sarmatov I. 374: ... si nunc urgeri Italiam tam propinquo hoste cognosceres, quantum ingemisceres, quam dolores in Alpium vallo summam nostrae salutis consistere ...).

56 Birley, »Cassius Dio and the *Historia Augusta*«, 19–20.

57 *SHA*, Av. Cass. 9.5: Si quis autem omnem hanc historiam scire desiderat, legat Marii Maximi secundum librum de vita Marci, in quo ille ea dicit quae solus Marcus mortuo iam Vero egit.

58 *PIR* 206.

59 Članek je deloma rezultat raziskav na projektu »Imperij in preobrazba žanrov v rimski književnosti« (J6-2585), ki ga financira ARIS, in raziskovalnega programa (Nova) Kulturna zgodovina intelektualne dediščine: Slovenski historični prostor v evropskem kontekstu« (P6-0440), ki ga financira ARIS.

BIBLIOGRAFIJA

- Bigliardi, Giulio. »La *praetentura Italiae et Alpium* alla luce di nuove ricerche archeologiche«. *Aquileia Nostra* 78 (2007): 297–314.
- Birley, Anthony R. »The Wars and Revolts«. V: *A Companion to Marcus Aurelius*, ur. Marcel van Ackeren, 217–33. Malden: Wiley–Blackwell, 2012.
- Bratož, Rajko. *Rimska zgodovina 1: Od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2007.
- Fitz, Jenö. »Zu der Geschichte der *Praetentura Italiae et Alpium* im Laufe der Markomannenkriege«. *Arheološki vestnik* 19 (1968): 43–51.
- Grošelj, Nada. »Pisci cesarske zgodovine«. V: *Zgodovina historične misli 1: Od Homerja do začetka 21. stoletja*, ur. Oto Luthar, Gregor Pobežin, Marjeta Šašel Kos in Nada Grošelj, 323–7. Ljubljana: Založba ZRC, 2016.
- Harper, Kyle. *The Fate of Rome: Climate, Disease, and the End of an Empire*. Princeton: Princeton University Press, 2017.
- Heinrichs, Johannes, Werner Eck, Edmund Groag, Matthäus Heil, Arthur Stein, Marietta Horster, Leiva Petersen, Klaus-Peter Johne, Andreas Kriekhaus, Anika Strobach, Ladislav Vidman in Klaus Wachtel. *Prosopographia Imperii Romani Saec. I. II. III*. Berlin: de Gruyter, 1933.
- Jarrat, C. Susan. »An Imperial Anti-Sublime: Aristides' *Roman Oration* (or. 26)«. V: *Aelius Aristide écrivain*, ur. Laurent Pernot, Giancarlo Abbamonte, Mario Lamagna, Maria Consiglia Alvino, 213–229. Turnhout: Brepols, 2016.
- Kerr, William George. »The *Praetentura Italiae et Alpium*: New Numismatic Perspectives«. V: *Roman Frontier Studies 1995*, ur. W. Groenman-van Waateringe, B. L. van Beek, W. J. H. Willems, S. L. Wynia, 405–9. Oxford: Oxbow Books, 1997.
- Kos, Peter. »Claustra Alpium Iuliarum – Protecting Late Roman Italy.« *Studia Europaea Gnesnensia* 7 (2013): 233–61.
- . »Izgradnja zapornega sistema *Claustra Alpium Iuliarum*: Zgodovinski, arheološki in numizmatični viri«. V: *Claustra Alpium Iuliarum – med raziskovanjem in upravljanjem*, ur. Jure Kusetič, 112–132. Ljubljana: Inštitut Ivan Michler, 2014.

- Kusetič, Jure. »Claustra Alpium Iuliarum«. V: *Claustra patefacta sunt Alpium Iuliarum*, ur. Josip Višnjić in Katharina Zanier, 12–37. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, 2020.
- Lazar, Irena. »Roman Tile Workshop at Vransko – Archaeology, Ager of Celeia and Roman History – Rimska opekarna na Vranskem – arheologija, celejski ager in rimska zgodovina«. V: *Evidence of the Roman Army in Slovenia – Sledovi rimske vojske na Slovenskem*, ur. Janka Istenič, Boštjan Laharnar in Jana Horvat, 269–83. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2015.
- MacMullen, Ramsay. »Barbarian Enclaves in the Northern Roman Empire.« *L'antiquité classique* 32, št. 2 (1963): 552–61.
- Millar, Fergus. *A Study of Cassius Dio*. Oxford: Clarendon, 1964.
- Osmuk, Nada. »Ajdoščina – Castra: Stanje arheoloških raziskav (1994)«. *Arheološki vestnik* 48 (1997): 119–30.
- Pernot, Laurent. »Aelius Aristides and Rome«. V: *Aelius Aristides Between Greece, Rome, and the Gods*, ur. William V. Harris, 173–201. Leiden: Brill, 2008.
- Pobežin, Gregor. »In quodam libro Graeco: Raba in navajanje grških virov pri 'piscih' Cesarske zgodovine«. *Keria* 12, št. 1 (2010): 85–101.
- Schlude, Jason M. *Rome, Parthia, and the Politics of Peace: The Origins of War in the Ancient Middle East*. London: Routledge, 2020.
- Schulz, Verena. »Historiography and Panegyric: The Deconstruction of Imperial Representation in Cassius Dio's *Roman History*«. V: *Cassius Dio: Greek Intellectual and Roman Politician*, ur. Carsten Hjort Lange in Jesper Majbom Madsen, 276–96. Leiden: Brill, 2016.
- Šašel, Jaroslav. »Über Umfang und Dauer der Militärzone Praetentura Italiae et Alpium zur Zeit Mark Aurels«. *Museum Helveticum* 31, št. 6 (1974): 225–33.
- Šašel Kos, Marjeta. *V srcu rimskega imperija: Zgodovina slovenskega prostora v antiki do vlade Maksimina Tračana*. Zbirka *Zgodovinskega časopisa* 51. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2020.
- . *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986.

Šašel Kos, Marjeta. »Kasij Dion«. V: *Zgodovina historične misli 1: Od Homerja do začetka 21. stoletja*, ur. Oto Luthar, Gregor Pobežin, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj, 191–9. Ljubljana: Založba ZRC, 2016.

Vannesse, Michael, »I *Claustra Alpium Iuliarum*: Un riesame della questione circa la difesa del confine nord-orientale dell'Italia in epoca tardoromana«. *Aquileia nostra* 78 (2007): 313–40.

Zaccaria, Mario. »*Claustra Alpium Iuliarum*: A Research Plan«. *Haemus Journal* 1 (2012): 135–67.

IZVLEČEK

Markomanske vojne so bile največji in najboljšežnejši oboroženi spopad rimske vojske in barbarskih plemen ob osrednjem Podonavju – Markomanov, Kvadov in Sarmatov skupaj s še drugimi plemeni. Vojne z germanskimi plemeni so svoje prve kali kazale že v obdobju Antonina Pija, miroljubnega predhodnika Marka Avrelija, ki je težnje uzurpatorjev skrbno umirjal s konsistentnim pacifizmom. V Panonijo so prihajala poslanstva germanskih kraljevin izza Donave, ki so vznemirjala z vestmi o premikih barbarskih ljudstev s severa. Trgovanje barbarskih ljudstev z rimskimi državljani na mejah rimske države in migracije v germanskem bazenu plemen so v pasu ob limesu predstavljali težnje le-teh po dodatnem habitatu znotraj imperija. Apijan piše, da so poslanstva teh plemen prišla celo v Rim k cesarju Antoninu Piju in ga prosila za sprejem v imperij. Kontinuirani pritiski so eskalirali najverjetneje v l. 166, ko je bil velik del rimske garnizije stacioniran na vzhodni meji v boju s Parti. Limes je bil v tem obdobju slabo zavarovan, saj so bile čete legij, stacioniranih od Rena do Donave, poslane na fronto s Parti. Kljub prizadevanju cesarskih namestnikov v obeh Panonijah, da bi preprečili izbruh vojne na utrjeni državni meji z Donavo, je barbarom uspel preboj čez limes in posledično prodor vse do Akvileje in Opitergija. Boleča zavest o ranljivosti Italije, ki jo je avgustejski mir (*Pax Romana*) uspaval za več rodov, je prinesla nagel zasuk v obrambi. Pričujoče besedilo pretresa dva glavna vira za dogodke med germansko-sarmatsko vojno in postavlja vprašanja o odsotnosti omemb pomembnega obrambnega sistema, t.i. »Pre-tenture Italije in Alp«.

KLJUČNE BESEDE: Pretentura Italije in Alp, germansko-sarmatske vojne, Markomani, Kvadi, Mark Avrelij, Lucij Ver, Kasij Dion, *Cesarska zgodovina*, antični viri

Some Observations about the Ancient Sources on the *Praetentura Italiae et Alpium*

ABSTRACT

The Marcomannic Wars were the largest and most extensive armed conflict between the Roman army and the barbarian tribes of the central Danube region – the Marcomanni, the Quadi and the Sarmatians, along with other tribes. The wars with the Germanic tribes had their first signs in the time of Antoninus Pius, the peace-loving predecessor of Marcus Aurelius, who carefully tempered the aspirations of the usurpers with a consistent pacifism. In Pannonia, missions from the Germanic kingdoms across the Danube came to disturb Pannonia with news of the movements of barbarian peoples from the north. The trade of barbarian peoples with Roman citizens on the borders of the Roman state and the migration of the Germanic tribes in the Germanic basin of the tribes in the *limes* belt represented their aspirations for an additional habitat within the empire. Apian writes that missions of these tribes even came to Rome to the Emperor Antoninus Pius and asked to be admitted into the empire. The relentless and continuous pressure escalated probably in AD 166, when a large part of the Roman garrison was stationed on the eastern border to fight the Parthians. *Limes* was poorly defended during this period as legions stationed from the Rhine to the Danube were sent to the front with the Parthians. Despite the efforts of the imperial viceroys in both Pannoniae to prevent the outbreak of war on the fortified Danube border, the barbarians succeeded in breaking through the *limes* and consequently spilling across the country as far as Aquileia and Opitergium. The painful awareness of Italy's vulnerability, lulled for generations by the Peace of Augustus (*Pax Romana*), meant a sudden turn in defence. The present text examines the two main primary sources for the events of the German-Sarmatian War and raises questions about the absence of references to an important defence system, the so-called *Praetentura Italiae et Alpium*.

KEYWORDS: The *Praetentura Italiae et Alpium*, wars with German and Sarmatian tribes, the Marcomanni, the Quadi, Marcus Aurelius, Lucius Verus, Cassius Dio, *Historia Augusta*, ancient sources

O virih Rufinove Cerkvene zgodovine

Matej Petrič*

RUFINOVA CERKVENA ZGODOVINA

Jeseni leta 408 je z varnega otoškega zavetja Sicilije Rufin opazoval prizor, ki se je odvijal na drugi strani Mesinske ožine.¹ Pogled se mu je odpiral na goreče mesto Regij, ki so ga Goti požgali po izjalovljenem poskusu prečkanja morske ožine. V tem času so Rufina, ki je bil star nekaj čez 60 let, že pestile težave z očmi, gotsko pljenje pa ga je navdalo s strahom, ki ga je odvrčal od prevajalskega dela, s katerim se je tedaj že več let intenzivno ukvarjal.² Nedvomno se je v tistih negotovih dneh, polnih tesnobe in strahu, spomnil na svoje prvo srečanje z barbarsko nevarnostjo. Slabih sedem let poprej so namreč Goti z vzhoda vdrli v severno Italijo in začeli oblegati Akvilejo. Rufin, ki je tedaj prebival v tem pomembnem krščanskem mestu, s katerim je bil povezan vse od svoje mladosti, je ostal ujet v Akvileji.³ Tudi tedaj je pogled na podivjano barbarsko pljenje med ljudi zasejal strah, toda Rufin navkljub težkim okoliščinam ni prekinil z delom. Ko ga je namreč še med samim gotskim vpadom njegov dobri prijatelj, akvilejski škof Kromacij, prosil, naj iz grščine prevede Evzebijev *Cerkveno zgodovino*, se je Rufin kljub nevarnosti lotil dela.⁴

* Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, matej.petric@ff.uni-lj.si.

- 1 Članek je skrajšana in delno spremenjena verzija poglavja o Rufinovih virih iz moje doktorske disertacije (Petrič, »Rufinova Cerkvena zgodovina«, 130–53). Raziskavo, na podlagi katere je članek nastal, je financiral ARIS.
- 2 Rufin. *Orig. Hom. super Numeros* praef. O gibanju Gotov po zavzetju Rima avgusta 408 glej Cameron in Garnsey, ur., *Cambridge Ancient History*, 13:127. Za osnovne podatke o Rufinu glej Petrič, »Krščanski imperij«, 80.
- 3 Hier. *Adv. Rufin.* 3.21. Obleganje ni bilo uspešno, zaradi česar so se Goti premaknili na zahod proti Mediolanu.
- 4 Za ozadje nastanka prevoda glej Rufinov prolog k prevodu.

Deset knjig Evzebijevega besedila, v katerih je bilo obravnavano obdobje od Kristusovega učlovečenja do približno leta 324, je prevedel v latinščino, pri čemer je zadnji dve (9. in 10.) združil v eno. Latinski prevod *Cerkvene zgodovine* je obsegal devet knjig, tem pa je Rufin nato dodal še dve lastni, v katerih je obravnaval dogodke od nicejskega koncila do smrti cesarja Teodozija (ok. 325–95).⁵ Skupno torej Rufinovo delo obsega enajst knjig. Zadnjih dveh dodatnih knjig se je v strokovni literaturi prijelo ime »Rufinova *Cerkvena zgodovina*«, kar sicer omogoča jasno ločitev Evzebijevega dela besedila od Rufinovega dodatka, ni pa upravičeno z vsebinskega vidika, saj je Rufin dodatek zasnoval kot organsko nadaljevanje Evzebijeve zgodovine in ne kot samostojno delo. Zaradi tega (in v izogib zmedi zaradi več istoimenskih del) bo v članku za Rufinovi dodatni dve knjigi uporabljena oznaka »dodatek«, ki poleg tega jasneje kaže na navezavo na predhodno Evzebijevo besedilo. Rufin namreč prvih devetih knjig Evzebijeve zgodovine ni zgolj prevedel, temveč je besedilo tudi sproti spreminjal in dopolnjeval, s čimer je želel doseči vsebinske in tematske vzporednice s svojima dodatnima knjigama.⁶ Ker je to dejstvo v znanstveni skupnosti ostalo do neke mere prezrto, se je uveljavila ločena obravnava obeh delov Rufinovega besedila, pri čemer so študije, posvečene prvim devetim prevodnim knjigam, redke ter se v veliki meri osredotočajo zgolj na domnevne ali dejanske pomanjkljivosti Rufinove prevajalske metode.⁷

Že vse od humanizma naprej je zaradi svojega specifičnega načina prevajanja Rufin obveljal za drugorazrednega avtorja in predvsem za slabega prevajalca. Grških del namreč ni prevajal dobesedno, pač pa jih je redno v večji ali manjši meri tako v teološkem kot vsebinskem smislu prilagajal potrebam ciljne publike. Tega sam ni skrival – skoraj vse njegove prevode spremljajo prologi, v katerih sam včasih manj, drugič bolj podrobno precizira, kako se je prevajanja lotil. Z nastopom humanizma in vnovično večjo dosegljivostjo grške literature v latinski

5 Za pregled Rufinove literarne dejavnosti kljub nekaterim pomanjkljivostim ostaja temeljna Murphyjeva biografija *Rufinus of Aquileia* (345–411). Novejši prikaz, ki je osredotočen predvsem na kronološko umestitev Rufinove literarne dejavnosti in njegova zadnja leta, ponuja Hammond, »The Last Ten Years of Rufinus' Life«.

6 Za splošno obravnavo Rufinovega dodatka in podobnosti z Evzebijevim delom glej Petrič, »Krščanski imperij in cerkvena zgodovina«.

7 Celovit monografski pregled vseh 9 knjig in njihovo primerjavo z grškim originalom ponuja le Kimmel, *De Rufino Eusebii interprete libri duo*. Novejšo obravnavo, ki pa je posvečena zgolj 8. in 9. knjigi, prinaša Christensen, *Rufinus of Aquileia and the Historia Ecclesiastica*.

Evropi, so izvirna dela, ki jih je Rufin prevedel, zasenčila vrednost njegovih prevodov. V primerih, ko se je ohranil zgolj Rufinov prevod, se je pojavljalo predvsem obžalovanje, da zaradi Rufinovega načina prevajanja, ki je bil ovrednoten izrazito negativno, ni bilo mogoče zadovoljivo rekonstruirati originalnega grškega besedila.

Podobno negativnega vrednotenja je bil vse od humanizma naprej deležen tudi njegov dodatek k Evzebijevi *Cerkveni zgodovini*. Časovni horizont dogodkov, ki jih dodatek pokriva, namreč obsega ključna leta 4. stoletja, v katerih se je po stoletjih preganjanja krščanstvo dokončno uveljavilo kot vodilna religija v cesarstvu (vsaj v njegovi dobro urbanizirani vzhodni polovici in pri dobršnem delu elite). V vsebinskem smislu dodatek kritičnega bralca, ki ga zanima zgodovina 4. stoletja (tako verska kot posvetna), vsaj ob prvem branju razočara. Samega političnega ali vojaškega dogajanja namreč Rufin v besedilo skorajda ni vključil, pri obravnavi dogodkov in oseb, ki so specifično vezane na krščanstvo, pa največji del pozornosti posveča bolj ali manj neverjetnim zgodbam o najrazličnejših čudežih. Na recepcijo dodatka kot vira, ki ga je (tudi če ni vedno najbolj verodostojen) treba vsaj upoštevati pri obravnavi 4. stoletja, je od začetka 20. stoletja naprej močno vplivala teza Antona Glasa, da obe knjigi dodatka nista plod Rufinovega lastnega dela, temveč da gre za prevod grške zgodovine Gelazija iz Cezareje.

V članku se bom posvetil vprašanju virov, zlasti pisnih, ki jih je Rufin uporabljal pri pisanju svojega dodatka. Najprej bo prikazano, kaj Rufin sam pravi o svojih virih. Glavna pozornost bo nato posvečena ovrednotenju Glasove hipoteze, da se za besedilom dodatka v resnici skriva neohranjena *Cerkvena zgodovina* škofa Gelazija iz Cezareje. Ob koncu bo prikazano tudi nekaj drugih del, za katera danes vemo, da jih je Rufin uporabljal.

Vprašanje virov Rufinovega dodatka je pomembno, ker je v sodobni historiografiji pozne antike to delo še vedno zapostavljeno in se ga zgodovinarji premalokrat (ali pa sploh ne) poslužujejo, kar je predvsem posledica Glasove teze. Čeprav je bila slednja kasneje spremenjena in deloma celo povsem ovržena, ima še vedno vpliv na zgodovinarje in filologe. Med drugim je privedla do absurdne situacije, ko zgodovinarji, ki obravnavajo določene dogodke, za katere je Rufinov dodatek dokazljivo najstarejši ohranjeni, ali celo edini, vir v svojem delu tega povsem ignorirajo in se raje osredotočajo na kasnejše vire.⁸ Ravno

8 Tako je npr. Rufinov dodatek najstarejši vir za pokristjanjenje Aksuma (*HE* 10.910 in Iberije (*HE* 10.11), za saracensko kraljico Mavijo (*HE* 11.6) ter za krščansko uničenje Serapeja v Aleksandriji (*HE* 11.2224, 27–29), prav tako pa je edini

zaradi tega je smiselno поблиže pogledati, kaj lahko danes z gotovostjo rečemo o virih, ki jih je Rufin uporabljal, saj to omogoča pravilnejše vrednotenje samega dodatka.

RUFIN O VIRIH DODATKA

Glede svojih virov Rufin poda več izjav, med katerimi sta najbolj splošni dve, ki ju je zapisal v prologu k celotnemu prevodu in v krajši notici, ki jo je vstavil med Evzebijev in svoj del besedila.⁹ V njiju eksplicitno pravi, da je pri pisanju dodatka črpal deloma iz spisov svojih predhodnikov, deloma pa iz svojega spomina:

Decimum uero uel undecimum librum nos conscripsimus partim ex maiorum traditionibus, partim ex his, quae nostra iam memoria comprehenderat. (Ruf. *HE* prol.)

Deseto in enajsto knjigo sem napisal deloma na podlagi spisov svojih predhodnikov, deloma pa sem črpal iz lastnega spomina.

Hucusque nobis Eusebius rerum in ecclesia gestarum memoriam tradidit. Cetera uero, quae usque ad praesens tempus per ordinem subsecuta sunt, quae uel in maiorum litteris repperimus uel nostra memoria attigit, patris religiosi (sc. Chromati) praeceptis et in hoc parentes quam potuimus breuiter addidimus.

Do sem nam je spomin na dogodke, ki so se zgodili v Cerkvi, zapustil Evzebij. Ostale reči, ki so jim sledile vse do današnjih dni, sem sam dodal v kar se da kratki obliki, sledeč navodilom svojega duhovnega očeta Kromacija. Nekatere sem našel v spisih predhodnikov, drugih pa se sam spominjam.¹⁰

V notici torej Rufin bolj ali manj ponovi prejšnjo izjavo, a tokrat *maiorum traditiones* konkretizira kot *maiorum litterae*, torej nedvoumno omeni, da je uporabljal pisne vire. Njegove vire lahko tako razdelimo v dve kategoriji na pisne in ustne. Težava nastane ob primerjavi obeh

vir, ki Alipiju, ki ga je Julijan postavil za nadzornika gradnje novega judovskega templja v Jeruzalemu, daje rang *comes* (*HE* 10.38).

- 9 Zgradba Rufinove latinske *Cerkvene zgodovine* je sledeča: prolog; prevod Evzebijeve *Zgodovine* v devetih knjigah; notica o dodatku; dodatek v dveh knjigah.
- 10 Besedilo druge notice v Mommsenovi kritični izdaji ni oštevilčeno kot poseben paragraf, pač pa stoji pred seznamom s paragrafi 10. knjige.

izjav z besedilom samega dodatka. Za razliko od Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*, ki je polna citiranih pisnih virov, se je Rufin pri dodatku zavestno odločil za drugačno prakso in se je navajanju pisnih virov z izjemo kanonov nicejskega koncila¹¹ popolnoma odrekel. Svoje vire sicer večkrat omeni, vendar gre tako rekoč v vseh primerih za ustne vire. Mest, kjer je vir izrecno naveden, je v dodatku 22:

1. HE 10.5 (o Spiridonu): Ex eorum numero ... fuisse dicitur Spyridon.
2. HE 10.5 (o Spiridonu): quantum etiam nos eorum qui eum uiderint *narratione* conperimus.
3. HE 10.5 (o Spiridonu): *Tradunt* de hoc etiam illud factum mirabile.
4. HE 10.5 (o Spiridonu): Sed et multa alia eius *feruntur* gesta mirabilia, quae etiam nunc ore omnium celebrantur.
5. HE 10.10 (o pokristjanjenju Aksuma): quae nos ita gesta non opinione uulgi sed ipso Edesio Tyri presbytero ... *referente* cognouimus.
6. HE 10.11 (o pokristjanjenju Gruzije): haec ita gesta nobis fidelissimus uir Bacurius ... *exposuit* cum nobiscum Palaestinae tunc limitis dux in Hierosolymis satis unanimiter degeret.
7. HE 10.12 (o Konstantinovi smrti): Quo in tempore ... *dicitur* secreto accersiens presbyterum.
8. HE 10.13 (o apostolskem nasledstvu): Ea tempestate ... ut ex Athanasii *scriptis* conperimus, sacerdotio fungebantur.
9. HE 10.15 (o Atanazijevi mladosti): sicuti ab his, qui cum ipso uitam duxerant, *accepimus*.
10. HE 10.37 (o mučenju Teodora): hunc Theodorum ipsi nos postmodum apud Antiochiam *uidimus* et cum requireremus ab eo, si sensum doloris habuisset ex integro, *dicebat* dolores se quidem parum sensisse.
11. HE 11.4 (o egiptovskih menihih): quae praesens *uidi* loquor et eorum gesta refero, quorum in passionibus *socius esse promerui*.
12. HE 11.7 (o Didimu): nos tamen qui et uiuae uocis eius ex parte aliqua fuimus *auditores*.
13. HE 11.7 (o Didimu): et ea, quae a nonnullis dicente eo descripta, *legimus*.
14. HE 11.8 (o menihih): ex quibus interim quos ipsi *uidimus* et quorum benedici manibus meruimus, hi sunt ...

11 Rufin. HE 10.6

15. HE 11.8 (o menihih): Sed et alios quam plures huiusmodi uiros in Aegypti partibus habitare fideli *conperimus auditu*.
16. HE 11.8 (o menihih): Quorum aliquantos ipsi per nos apud Edessam et in Carrarum partibus *uidimus*, plures autem *auditione didicimus*.
17. HE 11.9 (o Gregorju Nazianskem in Baziliju Cezarejskem): ibique (sc. in monasterio) per annos, ut *aiunt*, *tredecim* ...
18. HE 11.22 (o zapuščeni baziliki v Aleksandriji): Basilica quaedam ... quam Constantius imperator donasse episcopis ... *ferebatur*.
19. HE 11.23 (o Serapisovem kipu): quod monstrum ex omnibus generibus metallorum lignorumque conpositum *ferebatur*.
20. HE 11.26 (o Kaldejcih): *ferunt* aliquando Chaldaeos ignem deum suum circumferentes.
21. HE 11.26 (o Kanopovem kipu): et excisum ueteris simulacri, quod Menelai gubernatoris *ferebatur*, caput.
22. HE 11.31 (o Arbogastovi krivdi za Valentinijanovo smrt): Sed hoc quidem dolo ducis sui Arbogastis factum *confirmabant*.

Iz zgornjega seznama je razvidno, da gre v dvajsetih primerih za ustne vire in zgolj v dveh za pisne (št. 8 in 13). Glagoli, ki jih Rufin uporablja (*ferunt*, *dicitur*, *tradunt*), so sicer tako generični, da bi lahko včasih menili, kako ima (npr. št. 1, 3, 4 in 18–21) v mislih pisne vire, vendar je pri zgodbah o Spiridonu iz konteksta jasno, da je podatke o njem pridobil od ljudi, ki so ga osebno videli (prim. št. 2), pri opisu z uničenjem aleksandrijskega Serapeja pa se je potrebno spomniti, da je Rufin dolgo časa bival v vzhodnem delu cesarstva, med drugim več let prav v Aleksandriji. Sklepamo lahko, da je torej o tem zelo slavnem antičnem svetišču¹² številne zgodbe osebno slišal od aleksandrijskih kristjanov. Kar se tiče pisnih virov, ki jih Rufin navaja, je v št. 8 omenjeno, da je za imena škofov, ki so zasedali položaje v času Konstantinove smrti, izvedel iz neimenovanih Atanazijevih spisov. Iz št. 13 izhaja, da je Rufin bral nekatera dela, ki jih je Didim Slepí narekoval drugim, vendar iz samega konteksta ni jasno, ali je svojo biografsko predstavitev Didima zgradil na teh spisih ali pa to zgolj omenja kot dokaz bralcem, da je osebno poznal tega znamenitega učitelja in njegove spise.

Rufin večkrat zapiše, da je bil sam priča dogodkom, ki jih opisuje, oziroma, da so mu o njih poročali neposredni udeleženci. Takšnih primerov je 10 (št. 2, 5, 6, 9–12, 14–16), pri čemer jih polovica izhaja iz

12 Amm. 22.16.12, ki je svojo zgodovino napisal nekaj let pred Rufinovim dodatkom, pravi, da je na vsem svetu bolj veličastno svetišče le še na Kapitolu v Rimu.

vsake knjige dodatka. Teme, na katere se nanašajo, se lepo skladajo z njegovimi siceršnjimi zanimanji v dodatku. V dveh primerih gre za pokristjanjevanje barbarov (št. 5 in 6), kar je tema, ki je pri Evzebiju le nakazana, Rufin pa jo je znatno razširil. V kar štirih primerih se viri nanašajo na asketske menihe (št. 11, 14–16), pri čemer ne smemo pozabiti, da je Rufin na Vzhod odpotoval ravno zaradi zanimanja za asketsko meniško življenje. Preostali štirje primeri se pojavljajo v kontekstu zanimanja za življenje vidnih kristjanov, saj se nanašajo na Spiridona (št. 2), Atanazija (št. 9), Teodora (št. 10)¹³ in Didima (št. 12) ter so vsi povezani s čudeži, ki so jih delali ti izredni kristjani. Razen zadnjega primera (št. 22) se vsi viri, ki so v dodatku izrecno omenjeni, nanašajo na dogodke na grškem Vzhodu.

Na prvi pogled se torej zdi, da se Rufin kljub drugačni trditvi v prologu k celotnemu delu in v izjavi, ki se pojavlja pred njegovim dodatkom, pisnih virov tako rekoč ni posluževal. Podrobnejše raziskave v tej smeri je zelo spodbudila Glasova teza o tem, da se za Rufinovim dodatkom dejansko skriva sicer neohranjena Gelazijeva *Cerkvena zgodovina*. Odtlej so se številni zgodovinarji in filologi posvečali še danes ne povsem zadovoljivo razrešenem zapletenem vprašanju, v kolikšni meri je Rufin avtor obeh dodatnih knjig *Cerkvene zgodovine*.¹⁴

RUFIN IN GELAZIJEVA CERKVENA ZGODOVINA

Dilem o avtorstvu dodatka ni bilo vse do začetkov 20. stoletja. Prvi dvom je leta 1908 v delu *Grabeskirche und Apostelkirche* izrazil August Heisenberg, bizantinist iz Münchna, ki je zapisal, da je nujno potrebno pogledati obe knjigi dodatka z vidika njenega avtorstva.¹⁵ Na Heisenbergovo spodbudo se je Anton Glas, ki je kasneje deloval kot gimna-

13 Gre za mučenca, ki je preganjanje trpel v Antiohiji.

14 Najnovejši zgoščeni pregled zgodovine »Gelazijevega vprašanja« ponujajo Wallraff idr., *Gelasius of Caesarea: Ecclesiastical History*, xxiii–xxviii. Koristen pregled ponuja tudi Amidon, prev., *Church History*, xiii–xvi, z novejšimi dopolnitvami v Amidon, prev., *History of the Church*, 12–14. Poleg tega glej še van Deun, »Church Historians after Eusebius«, 152–60, in Hollerich, *Making Christian History*, 53–56. Zelo zgoščen pregled ponuja tudi Rohrbacher, *Historians of Late Antiquity*, 100–1. Nepogrešljiva, četudi v določeni meri presežena, ostajata Glas, *Kirchengeschichte*, in Winkelmann, *Untersuchungen*.

15 Heisenberg, *Grabeskirche und Apostelkirche*, 1:72, op. 3: »Dringend nötig scheint mir eine Untersuchung der zwei letzter Bücher der *Kirchengeschichte*, die noch als selbstständige Leistung Rufins gelten, während die Abhängigkeit der ersten Bücher von Eusebius feststeht.« (»Menim, da je nujno natančneje pogledati zadnji dve knjigi *Cerkvene zgodovine*, ki zaenkrat še veljata za Rufinovo

zijski profesor, v svoji doktorski disertaciji odločil natančneje preučiti Rufinovo besedilo.¹⁶ V svojem delu je Glas dokazoval, da dodatek kaže tesne vzporednice z določenimi pasusi *Cerkvene zgodovine* »Gelazija iz Cizika«¹⁷ ter s *Kroniko* Georgija Meniha, kar je Glas pojasnjeval s tem, da naj bi vsi trije avtorji uporabljali sicer izgubljeno cerkveno zgodovino Gelazija iz Cezareje. Na podlagi natančnih primerjav med temi tremi besedili je postavil tezo, da Rufin ni sam napisal dodatka k Evzebijevi *Cerkveni zgodovini*, temveč da gre za prevod Gelazija.¹⁸

Zaradi izbruha prve svetovne vojne Glasovo delo ni bilo deležno neposrednega odziva akademske sfere zunaj Nemčije, kjer je bila njegova teza bolj ali manj splošno sprejeta. Eden redkih Nemcev, ki ji je ugovarjal, je bil Franz Diekamp.¹⁹ Ta je leta 1938 v svojem delu²⁰ opozoril na nekatere slabosti Glasove teze, med katerimi je največja gotovo ta, da se Glas niti ni trudil dokazati obstoja Gelazijeve *Cerkvene zgodovine*, pač pa ga je že *a priori* postuliral, čeprav neposredno ni ohranjena, ter nato na podlagi te domneve podal sklepe o Rufinovem dodatku.²¹ Diekamp je tudi opozoril, da je v primerjavi s *Cerkveno zgodovino* »Gelazija iz Cizika« in *Kroniko* Georgija Meniha Rufinov dodatek napisan bolj umetelno in uporablja lepši ter bogatejši jezik, poleg tega pa vsebuje zadeve, ki jih paralelni pasusi iz omenjenih del nimajo. Če je Glas na podlagi slednjega sklepal, da je Rufin samovoljno razširil Gelazijevo besedilo, je Diekamp trdil, da je stvar prav tako mogoče interpretirati, kot da sta oba kasnejša avtorja uporabljala Rufinovo besedilo ter ga mestoma skrajšala. Podobno mnenje je v svojih

samostojno stvaritev, medtem ko o njegovi odvisnosti od Evzebija v prvih knjigah ni dvoma.«)

- 16 Leta 1914 je izšla v obliki monografije. Glas, *Kirchengeschichte*, »Vorwort«.
- 17 Avtor s tem imenom nikoli ni obstajal. Danes se zanj pogosto uporablja oznaka *Anonymus Cyzicenus*. O njegovem imenu glej Hansen, *Anonyme Kirchengeschichte*, ix. Za njegovo delo se v strokovni literaturi izmenično uporabljata imeni *Cerkvena zgodovina* in *Sintagma*.
- 18 O samem Gelaziju ni veliko znanega. Bil je sin sestre jeruzalemskega škofa Cirila, nekaj časa je sam zasedal položaj cezarejskega škofa. Rodil se je najverjetneje okrog leta 355, umrl je med leti 394 in 401, torej še preden je Rufin napisal in objavil svoj dodatek. Najnovejšo predstavitev Gelazija prinaša Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, xi–xix; glej tudi Glas, *Kirchengeschichte*, 1; Winkelmann, *Untersuchungen*, 1–13, 71 in passim.
- 19 Amidon, prev., *Church History*, xiv.
- 20 Diekamp, *Analecta patristica*. Publikacija obravnava več vprašanj, Gelaziju so posvečene strani 16–49.
- 21 Diekamp, *Analecta patristica*, 27–32. Ta ugotovitev sicer še danes v veliki meri drži.

publikacijah zastopal tudi Paul van den Ven,²² ki je hotel nekatere težave, s katerimi so se srečevali zagovorniki Rufinovega avtorstva, odpraviti s tezo, da podobnost Rufina in obeh drugih s strani Glasa analiziranih avtorjev ne izhaja iz skupne predloge, torej Gelazija, pač pa naj bi do nje prišlo, ker naj bi »Gelazij iz Cizika« in Georgij Menih uporabljala kasnejši grški prevod Rufinovega dodatka.

V potrditev Glasove teze je še pred Diekampom nastopil Peter Heseler, ki je v dveh člankih, ki skupaj predstavljata njegovo doktorsko disertacijo, dokazoval, da so vzporednice med vsemi tremi besedili (Rufinom, »Gelazijem iz Cizika« in Georgijem Menihom) prisotne tudi v treh drugih bizantinskih hagiografskih delih – Življenju Spiridona (BHG 1647), Življenju Aleksandra in Metrofanta (BHG 1279) ter Življenju Konstantina in njegove matere Helene (BHG 362).²³ S tem je bil nabor besedil, v katerih naj bi bilo ohranjeno Gelazijevo besedilo, znatno razširjen. Poleg Heselerja je kasneje tudi Felix Scheidweiler skušal dokazati, da gre pri Rufinovem dodatku za prevod, pri čemer je zagovarjal »maksimalistično« tezo, po kateri je velika večina Rufinovega dodatka dejansko Gelazijevo.²⁴ Nasprotno tezo je leta 1954 ponovno postavil Ernest Honigmann, ki pa ni zgolj ponovil Diekampovih ugovorov, temveč je trdil, da je v 5. stoletju nastala neka grška cerkvena zgodovina, v kateri je bil grški prevod Rufinovega dodatka kombiniran z izvlečki iz Gelazijevega dela, kar bi pojasnilo zmedo, ki vlada v nekaterih grških besedilih glede obeh oseb.²⁵

Leta 1966 je Friedrich Winkelmann ponudil pregled dotedanjih raziskav in novo analizo Glasove teze, ki ji je v osnovi pritrdiril, a jo je hkrati tudi precej modificiral.²⁶ Zagovarjal je stališče, da gre pri dodatku od HE 10.1 do vključno HE 11.3 v veliki meri za prevod Gelazijeve *Cerkvene zgodovine*. Paralele, ki jih od HE 11.4 naprej Rufinovo besedilo kaže s *Kroniko* Georgija Meniha,²⁷ je pojasnjeval s tem, da se

22 Glej zlasti van den Ven, »Fragments de la récénsion grecque« in »Encore le Rufin grec«.

23 Heseler, »Hagiographica I«; »Hagiographica II«. Oba članka sta kot separat izšla leta 1934 pri založbi Chronika v Atenah.

24 Scheidweiler, »Die Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia«. Scheidweiler je Glasovo tezo podkrepil tudi z nekaj novimi primeri. Poleg tega sta pomembna še dva njegova članka: »Nochmals die Vita Constantini« ter »Die Bedeutung der 'Vita Metrophantis et Alexandri'«.

25 Honigmann, »Gélase de Césarée et Rufin d'Aquilée«.

26 Za povzetek njegovih ugotovitev glej Winkelmann, *Untersuchungen*, 103–8.

27 Zaradi tega je Mommsen v izdaji dodatka te paralelne pasuse iz grškega besedila Georgijeve *Kronike* vključil pod Rufinovim latinskim besedilom pod kritičnim aparatom.

v teh pasusih obe deli nista naslanjali na Gelazijevo zgodovino, temveč naj bi se Georgij Menih pri pisanju opiral na grški prevod Rufinovega dodatka.²⁸ Rufin naj bi po Winkelmannu Gelazijevo besedilo skratka uporabil zgolj v 10. in prvih treh poglavjih 11. knjige, obenem pa bi se po Winkelmannu potrdila Honigmannova teza o obstoju grške cerkvene zgodovine, v kateri je bilo Gelazijevo besedilo kombinirano s prevodom velike večine zadnje knjige Rufinovega dodatka.

Leta 1987 je Jacques Schamp na podlagi analize Fotijeve besede o Gelaziju (*Bibl. cod.* 88–89) postavil hipotezo, da je slednji svojo zgodovino zaključil z Arijevo smrtjo, ki jo je za razliko od Rufina postavil v čas cesarja Konstantina. Prav tako je trdil, da paralele pri opisu dogodkov po Arijevi smrti, ki jih kažejo nekatera grška besedila in Rufinov dodatek, izhajajo iz grškega prevoda Rufinovega besedila, ki naj bi ga uporabljali kasnejši grški avtorji.²⁹ Po Schampu bi torej lahko trdili, da je Rufin Gelazijevo predlogo uporabljal izključno za poglavja *HE* 10.1–14.

Françoise Thelamon, ki se je doslej najobširneje ukvarjala z Rufinovim dodatkom, vprašanju avtorstva presenetljivo ni namenila veliko pozornosti.³⁰ V svoji monografiji je po kratkem pregledu problema prišla do zaključka, da je poskus rekonstrukcije neohranjenega Gelazijevega besedila neplodno početje, ki obenem zanika obstoj Rufinovega besedila in njegovo lastno originalnost. Resne pomisleke proti Gelazijevemu besedilu kot predlogi Rufinovega dodatka je podal tudi Peter Van Nuffelen.³¹ Po njegovem mnenju je Gelazijeva *Cerkvena zgodovina* dejansko plod anonimnega kompilatorja, psevd-Gelazija, ki se je v svojem delu predstavil kot cezarejski škof in nečak jeruzalemskega škofa Cirila. Van Nuffelen je postuliral, da je bilo to delo napisano po zgodovini Sokrata Sholastika, ki je Rufinov dodatek uporabljal v latinski verziji, in pred izidom *Cerkvene zgodovine* »Gelazija iz Cizika«, torej med leti 439 in 475. Po mnenju Van Nuffelena ta anonimni kompilator grškemu prevodu Rufinovega dodatka ni zgolj dodal nekaj snovi iz Sokratove *Cerkvene zgodovine* in Evzebijevega *Življenja Konstantina*, kar bi pojasnilo vzporednice s tema dvema deloma, pač pa je ta kompilator tudi najverjetnejši avtor grškega prevoda Rufinovega dodatka, ki naj bi torej nastal v

28 Winkelmann, *Untersuchungen*, 73. Med drugim na to kaže dejstvo, da je bil Georgijev slog do tega mesta znatno slabši.

29 Schamp, »Gélase ou Rufin«. Za nasprotno mnenje glej Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, xxvi, op. 60.

30 Thelamon, *Païens et Chrétiens*, 18–21.

31 Van Nuffelen, »Gélase de Césarée«.

omenjenem časovnem obdobju. Če bi se njegova hipoteza izkazala za pravilno, bi to med drugim pomenilo, da zgodovinski Gelazij iz Cezareje ni napisal cerkvenozgodovinskega dela. Temu je v članku in na kratko tudi v svoji izdaji Gelazijeve zgodovine oporekal Wallraff, vendar njegovi argumenti niso povsem prepričljivi.³²

Nekatere novejšje publikacije, zlasti angleške, obravnavajo vprašanje kot še vedno odprto,³³ oziroma navajajo, da je bilo Rufinovo avtorstvo nesporno dokazano.³⁴ Nedavno je izšla prva izdaja »fragmentov« Gelazijeve *Cerkvene zgodovine*, ki so jo uredili Martin Wallraff in drugi; stoji povsem v tradiciji Glasa in zlasti Winkelmannna, na čigar ugotovitve se v veliki meri opira. Po mnenju njenih urednikov bi bilo glede Rufinovega dodatka (torej HE 10–11) moč reči, da je 11. knjigo napisal sam, pri 10. pa naj bi 80–90% besedila izviralo iz Gelazijevega dela. Slednje naj bi vsebovalo tudi citirane dokumente, ki naj bi jih Rufin pri pisanju dodatka nato izločil. Kljub temu naj bi njegova 10. knjiga še vedno predstavljala večji del Gelazijeve zgodovine, četudi v latinskem prevodu.³⁵

O vsebini Gelazijeve *Cerkvene zgodovine* bi lahko, če sprejmemo tezo o njenem obstoju, sklepali predvsem na podlagi paralel, ki jih kažejo nekatera zgoraj navedena kasnejša grška besedila in sam Rufinov dodatek.³⁶ V svojem delu naj bi Gelazij želel popisati dogodke, ki so se zgodili po koncu Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*, vendar naj bi bilo iz različnih kasnejših besedil razvidno, da se je njegovo besedilo v vsebinskem smislu delno prekrivalo z Evzebijem. To bi pomenilo, da je Gelazij obravnaval celotno obdobje Konstantinove vladavine in ne zgolj leta 324–337, ki jih Evzebijeva zgodovina ne pokriva.³⁷ Teže bi bilo ugotoviti, kdaj naj bi se Gelazijeva zgodovina zaključila. Na podlagi čedalje manjše količine paralel med različnimi kasnejšimi besedili bi bilo moč sklepati, da je Gelazij svoje delo zaključil z dogodki iz

32 Wallraff, »Gélase de Césarée«. Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, xxvii–xxviii.

33 Npr. Amidon, prev., *Church History*; idem, prev., *History of the Church*. Brez dokončne sodbe o Rufinovem avtorstvu, a s predstavitevijo argumentov za in proti, je Van Deum, »Church Historians After Eusebius«. Hollerich, *Making Christian History*, 53–56, sicer implicitno sprejema konsenz, da je Rufin prevedel Gelazija, a opozarja na ugovore proti temu.

34 David Rohrbacher, *Historians of Late Antiquity*, 100. Že Murphy, *Rufinus*, 160, je menil, da je Diekamp dokončno ovrgel Glasovo hipotezo o Gelaziju.

35 Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, lxxxiv.

36 Glej Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, lxxxi–lxxxv.

37 Evzebij je delo zaključil s Konstantinovo zmago nad Licinijem. Nicejskega koncila, ki bi predstavljal logičen zaključek dela in kulminacijo vladavine prvega krščanskega cesarja, ne omenja, pač pa z njim svoj dodatek začenja Rufin.

sedemdesetih let 4. stoletja, torej nekje okrog Atanazijeve smrti. Iz teh »fragmentov« prav tako ni razvidno, da bi bilo delo razdeljeno na več knjig, torej bi šlo najbrž za $\mu\omicron\nu\acute{o}\beta\iota\beta\lambda\omicron\varsigma$.³⁸

Povsem jasno ni moč odgovoriti niti na vprašanje, ali je Rufin Gelazijevo delo (če je seveda res obstajalo) sploh poznal. Hieronim, ki v svojih *Znamenitih možeh* omenja Gelazija, navaja, da zanj pravijo, da »accurati limatique sermonis quaedam fertur scribere sed *celare*«,³⁹ torej da o njegovih v izbrušenem jeziku napisanih delih, ki jih sam podrobneje ne opredeljuje, sicer krožijo določene govornice, da pa jih Gelazij skriva pred javnostjo. Na podlagi te izjave lahko torej sklepamo, da Gelazijeva dela niso bila širše znana. Vsekakor se Hieronim kljub lastnemu zanimanju za zgodovino, ki ga je, še preden je Rufin prevedel Evzebijevo *Cerkveno zgodovino*, pokazal s prevodom Evzebijeve *Kronike*, očitno ni zavedal, da je Gelazij napisal nekakšno cerkveno zgodovino, ki naj bi jo potem prevedel Rufin. Takega dela ne omenja ne v *Znamenitih možeh* ne v *Ep.* 133, kjer napada Rufina zaradi njegovega *Opisa menihov*,⁴⁰ za katerega trdi, da si je v njem Rufin številne menihe preprosto izmislil. V tem pismu bi se Hieronimu glede na to, da sta bila *Opis menihov* in *Cerkvena zgodovina* tesno povezana v Rufinovem opusu in sta nastala eden za drugim,⁴¹ ponujala odlična priložnost za kritiko ne le *Opisa menihov*, temveč tudi latinske *Cerkvene zgodovine*. Vsekakor je povedno, da Hieronim, ki se napadom na Rufina v tem času ni izogibal, slednjemu ne očita, da je lagal o avtorstvu dodatka k Evzebijevi zgodovini. To bi pomenilo, da Hieronim, ki je v času nastanka Rufinovega dodatka bival v Betlehemu, ni poznal *Cerkvene zgodovine* Gelazija iz »sosednje« Cezareje, ki je bila po tezi Glasa in njegovih naslednikov eno ključnih del iz žanra cerkvene zgodovine z vplivom, ki je segal vse do konca Bizanca. Ne glede na ta resni pomislek ni povsem nemogoče, da si je Rufin v času, ko je v Jeruzalemu vodil samostan skupaj z Melanijo Starejšo, poleg drugih grških knjig priskrbel tudi prepis Gelazijeve sicer

38 Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, lxxxiv–lxxxv. Ta izdaja je sicer pri vprašanju, kaj vse se šteje za fragment Gelazijevega besedila, precej problematična.

39 Hier. *Vir. ill.* 130.

40 Gre za delo *Historia monachorum*. Kljub temu da je Hieronim menil, da je bilo to Rufinovo lastno delo, danes velja zgolj za prevod. Za več podatkov glej zlasti Cain, prev., *Rufinus: Inquiry About the Monks*. Ohranjena je tudi grška verzija besedila, za katero je že Butler, *Lausiac History*, 1:257–77, nedvoumno pokazal, da je izvirna verzija, latinsko besedilo pa zgolj kasnejši prevod.

41 *Opis menihov* je Rufin prevedel kmalu za *Cerkveno zgodovino*, najbrž v letih 403–4. V *Ruf. Hist. mon.* 29,5 besedilo bralca neposredno napoti na Rufinov dodatek.

očitno splošno neznan in torej javnosti težko dostopne zgodovine ter ga vzela s seboj, ko se je vrnil v Italijo. Vsekakor bi mu tovrstno delo prišlo prav, ko ga je leta 402 Kromacij prosil, naj prevede Evzebijev zgodovino, saj bi mu delo na obstoječi predlogi nedvomno olajšalo prevajanje in skrajšalo čas, ki ga je porabil za dokončanje dela.

Če bi držalo slednje, bi bilo to vsekakor v neskladju z Rufinovima trditvama o uporabljenih virih v dodatku in njegovo siceršnjo prevajalsko prakso. Na začetku prispevka smo omenili, da je Rufin v svoji *Cerkveni zgodovini* na dveh mestih izrecno zapisal, da je sam avtor dodatka. V povezavi z vprašanjem avtorstva dodatka se je pomembno ozreti tudi na izjavo, ki jo je zapisal v epilogu k prevodu Origenovega *Komentarja k Pismu Rimljanom*. Tam je zatrdil, da v svojih prevodih sebe nikoli neče imenovati za avtorja tujih del, skratka, da tujih del ne objavlja pod svojim imenom:

Aiunt enim mihi: in his, quae scribis, quoniam plurima in eis tui operis habentur, da titulum nominis tui et scribe: Rufini – uerbi gratia – in epistulam ad Romanos explanationum libri, sicut et apud auctores – inquit – saeculares, non illius qui ex Graeco translatus est, sed illius qui transtulit nomen titulus tenet. Hoc autem totum mihi donant non amore mei sed odio auctoris. Verum ego, qui plus conscientiae meae quam nomini defero, etiam si addere aliqua uideor et explere quae desunt, aut breuiare quae longa sunt, furari tamen titulum eius qui fundamenta operis iecit et construendi materiam praebuit, rectum non puto. (Rufin. *Orig. in Rom. epil.*)

Pravijo mi namreč: »Ker je v delih, ki jih pišeš, veliko stvari plod tvojega lastnega truda, jih izdaj pod svojim imenom in jih naslovi na primer *Rufinove razlage Pisma Rimljanom*.« Kot pravijo, namreč tudi pri posvetnih piscih velja, da njihove knjige ne nosijo imena tistega, ki je napisal originalno grško delo, temveč tistega, ki je delo prevedel v latinščino. Tega mi ne pravijo, ker bi jim bil tako ljub, temveč ker sovražijo avtorja (sc. Origena). Ker pa sam bolj kot slavo cenim svojo vest, sem mnenja, da ni prav ukrasti imena tistemu, ki je položil temelje dela in ponudil snov, s katero je bilo mogoče graditi, četudi se zdi, da sem dodal nekatere reči in dopolnil delo s tem, kar je manjkalo, ali pa skrajšal pasuse, ki so bili predlogi.

Iz navedenega citata izhaja, da Rufin neče delu dati svojega imena tudi v primeru, ko je pri prevajanju številne elemente spremenil, odstranil ali dodal, kar ustreza praksi, ki jo je sicer pokazal pri prevajanju Evzebijevе *Cerkvene zgodovine*. Njegovo v zgornjem pasusu

citirano stališče je tako močan argument za domnevo, da bi, če bi šlo v dodatku dejansko za prevod enega samega dela iz grščine, Rufin to tudi jasno zapisal in se ne bi kital s tujim perjem.⁴² Tudi v luči njegove prevajalske prakse, ki je na kratko že bila omenjena,⁴³ lahko rečemo, da tudi v primeru, če bi res delno uporabil Gelazijevo *Cerkveno zgodovino*, Rufinovega besedila ne bi bilo mogoče obravnavati kot navaden prevod. Temu osnovnemu besedilu bi Rufin brez dvoma dodal številne elemente, ki jih Gelazijevo delo ni vsebovalo, ali pa kakšnega tudi izpustil. Ti bi potem iz Rufinovega dodatka prešli v kasnejše grške cerkvene zgodovine, ki so dodatek kot vir uporabljale v latinskem izvorniku ali v obliki anonimnega (in danes prav tako neohranjenega) grškega prevoda.

Omenili smo, da je mogoč obstoj anonimnega kompilatorja iz 5. stoletja, ki naj bi Gelazijevo *Cerkveno zgodovino* kombiniral z delnim grškim prevodom Rufinovega dodatka. Vsekakor obstaja tudi možnost, da je ta kompilator prevedel celoten Rufinov dodatek, ga kombiniral z drugimi, danes neohranjenimi deli, in celotno besedilo nato lažno objavil pod imenom Gelazija iz Cezareje, kar bi pojasnilo tako številne vzporednice kot razlike med grškimi besedili in Rufinom. Ta teza v strokovni literaturi večinoma ni bila sprejeta, čeprav je v kasnejših grških delih mest, ki kot vir kakšne informacije eksplicitno omenjajo Gelazija, zelo malo, poleg tega pa ni zadovoljivo pojasnjeno, zakaj je prišlo do takšne zmešnjave okrog tega, kdo sploh je bil Gelazij in o čem je pisal.

Glavni grški vir o Gelaziju je Fotij, ki mu je v *Biblioteki* posvetil dve poglavji (cod. 88–89).⁴⁴ V njiju pravi, da obstajajo kar trije Gelaziji,

42 Rufinov opus v tem pogledu sicer kaže določene nedoslednosti. V strokovni literaturi se večkrat navaja primer njegovega dela *Expositio symboli*. Izmed 46 paragrafov jih zgolj prvih 13 ne kaže nobenih vzporednic z drugimi grškimi besedili, skoraj vsi ostali pa z izjemo konca temeljijo na *Katehezah* Cirila Jeruzalemskega. Diekamp, *Analecta patristica*, 27; prim. Marti, *Übersetzer der Augustin-Zeit*, 98. Kljub temu je potrebno poudariti, da *Expositio symboli* ni prevod, temveč zgolj temelji tudi na grških virih, kar Rufin v uvodu na nek način tudi potrjuje (*Symb.* 1: *Equidem conperit nonnullos inlustrium tractatorum aliqua de his pie et breuiter edidisse*; »Ugotovil sem, da so številni znameniti možje o tem napisali nekaj pobožnih kratkih traktatov«), čeprav Cirila izrecno ne omenja.

43 Žal gre za preobsežno temo, da bi jo na tem mestu lahko podrobneje obravnavali.

44 V Wallraffovi izdaji sta označena kot 15a. Grško besedilo v tej izdaji vsebuje nekatere izboljšave v primerjavi s Henrijevo izdajo Fotija v zbirki Collection Budé.

ki so bili vsi cezarejski škofje. Med njimi sta dva napisala cerkveni zgodovini, eden pa traktat proti anomojcem. Cod. 88 je posvečen nekemu Gelaziju, ki ga je Fotij bral v dveh izvodih in za katerega se izkaže, da gre za »Gelazija iz Cizika«, čigar *Cerkvena zgodovina*, napisana leta 475, se prvenstveno posveča dogajanju okrog nicejskega koncila. V cod. 89 Fotij nato omeni drugega Gelazija, za katerega pa izrecno zapiše, da je sam drugje odkril, da je ta Gelazij skupaj s Cirilom Jeruzalemskim prevedel Rufinov dodatek. Takoj za tem dodaja, da je jasno, da je ta Gelazij starejši od »omenjenega«,⁴⁵ kar Wallraff in drugi razumejo, kot da se nanaša na prej omenjenega »Gelazija iz Cizika« in ne na ravnokar omenjenega Rufina.⁴⁶ Vsekakor je Fotijevo trditev moč razumeti tudi tako, da je odkril, da je ta, drugi Gelazij, deloval pred Rufinom in da torej ni mogel prevesti Rufinovega dodatka. Če je o zgodovinskem Gelaziju Hieronim zapisal, da se odlikuje z lepim slogom,⁴⁷ pa o tem »Gelaziju« Fotij jasno zapiše, da je njegova prevedena *Cerkvena zgodovina* slogovno precej slabša kot traktat proti anomojcem, ki ga je napisal tretji Gelazij (cod. 102), ki danes velja za dejanskega Gelazija iz Cezareje.

Zmeda glede Gelazija ni omejena zgolj na Fotija, temveč se kaže tudi v drugih grških virih.⁴⁸ Gledano na splošno je »Gelazij« kot cezarejski škof, ki je napisal cerkvenozgodovinsko delo, identificiran na podlagi majhnega števila virov. Najstarejši je Teofanova *Kronografija* z začetka 9. stoletja, v kateri avtor ob navajanju iz nekega Gelazijevega dela sicer ne omeni, katero delo je uporabil, a naj bi šlo samo za *Cerkveno zgodovino*, saj so bila vsa ostala znana Gelazijeva dela dogmatski spisi. *Kronografija* je bila glavni vir za *Vita Constantini* (BHG 364), ki je nastal v 10. stoletju in v katerem je prav tako citiran cezarejski škof Gelazij.

Fotij je jasno zapisal (*Bibl.* cod. 89), da je Gelazij popisal dogodke τὰ μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, torej po koncu Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*. Taka opredelitev njegovega dela stoji tudi v t. i. *Epitome historiae ecclesiasticae*, ki ga je sestavil anonimni kompilator iz 6. stoletja,⁴⁹ ter v Ignacijevem *Življenju Konstantina* (BHG 362) iz 15. stoletja. Že v 5. stoletju je glede avtorstva te danes neohranjene cerkvene zgodovine, ki je obravnavala dogodke iz 4. stoletja, prišlo do precejšnje zmede, saj kar dva vira – BHG 369 (delo

45 Phot. *Bibl.* cod. 89: δῆλον δ' ὡς ἀρχαιότερος ἦν οὗτος.

46 Wallraff idr., *Ecclesiastical History*, 17, op. 10.

47 Hier. *Vir. ill.* 130.

48 Temeljni prikaz tega problema ostaja Winkelmann, *Untersuchungen*, 9–17.

49 Wallraff idr., *Ecclesiastical history*, I.

Niketa Gregorasa) in *Cerkvena zgodovina* »Gelazija iz Cizika«⁵⁰ kot avtorja omenjata nekega neobstoječega »Gelazija Rufina«.⁵¹ V štirih virih je kot avtor naveden Rufin: (1) ponovno v *Cerkveni zgodovini* Gelazija iz Cizika;⁵² (2) v *Aktih* 7. ekumenskega koncila v Niceji (leta 787), kjer je dvakrat izrecno omenjena »*Cerkvena zgodovina* Rufina iz Rima«, pri čemer drugi citat ni iz Rufinovega dodatka, pač pa iz Sokrata (*HE* 2.27.7);⁵³ (3–4) dvakrat v seznamu del, ki so bila v konstantinopelskih knjižnicah (*Cod. Vindob. Hist. Gr.* 98) – prvič je v povezavi z nekim prezbiterom Rufinom omenjeno delo, ki se je začelo z dogodki izpred obdobja, ki ga pokriva Rufinov dodatek, v drugem primeru pa je omenjena le Rufinova *Cerkvena zgodovina* brez navedbe vsebine.⁵⁴ Situacija je precej zapletena tudi zato, ker ni mogoče vedno ugotoviti, kakšno besedilo so imeli poznoantični in srednjeveški grški avtorji pred seboj in kako natančni so njihovi citati. Vsekakor je nenavadno, da je v grškem prostoru prišlo do zamenjave Rufina in Gelazija in celo do zlitja obeh v eno samo osebo, zadevo pa še otežuje dejstvo, da je po Rufinovi smrti nastal prevod vsaj dela njegovega dodatka, ki je krožil v grškem svetu.

PISNI VIRI, KI JIH RUFIN NE OMENJA

Če pustimo ob strani vprašanje Gelazija kot vira za Rufinov dodatek, se je potrebno znova vrniti k Rufinovima izjavama o avtorstvu obeh knjig dodatka. V njiju omenja, da je pri pisanju poleg ustnih virov uporabljal tudi *traditiones maiorum* oziroma *litterae maiorum*. Rufin torej povsem nedvoumno zapiše, da njegov dodatek temelji tudi na drugih besedilih, pri čemer je obenem jasno zapisal, da temelji na več besedilih. Videli smo, da Rufin pisnih virov, ki jih je uporabljal, tako rekoč ne omenja, zato jih lahko odkrijemo le na podlagi natančne analize besedila.

V strokovni literaturi so bili praktično vsi napori zadnjih sto let usmerjeni v poskus rekonstrukcije Gelazijeve zgodovine in v primerjavo Rufinovega besedila s kasnejšimi grškimi viri, z vprašanjem drugih Rufinovitih pisnih virov pa so se doslej ukvarjali le redki. Zdi se, da

50 Anon. *Cyz.* 1.8.1: Ρουϊφνος ἤγουν Γελάσιος ταῦτα ὡδε λέγει.

51 *BHG* 369 in *BHG* 362, ki poleg tega na nekem drugem mestu omenja Gelazija kot avtorja.

52 Anon. *Cyz.* 1.2.1 in 1.11.17–18.

53 Winkelmann, *Untersuchungen*, 14–15.

54 Ta knjižnični katalog sicer vsebuje mnogo neresničnih vnosov, kar zbuja dvom o obeh navedenih Rufinovitih delih.

je po formulaciji Glasove teze nekako odpadla potreba po nadaljnji podrobnejši analizi dodatka in poskusu identifikacije drugih virov. Mommsen je tako v kritični izdaji latinskega besedila *Cerkvene zgodovine* glede virov dodatka zapisal zgolj, da je Rufin uporabljal Atanazijeve spise (ki jih Mommsen niti ni identificiral), sicer pa pisnih virov ni uporabljal.⁵⁵ Najprodornejši pri iskanju drugih virov, na katere se je opiral Rufin, je bil Yves-Marie Duval.⁵⁶

V določenih primerih je po Duvalu mogoče nedvoumno dokazati, da se je Rufin opiral na latinske pisne vire. Pri opisu Ambrozijevega boja proti Valentinijanovi materi Justini (*HE* 11.15–16) tako Rufin omenja, da se je *magister memoriae* Benivol uprl zahodnemu dvoru in ni želel zapisati cesarskega ukaza, za katerega je menil, da je v nasprotju z nicejsko ortodoksijo. Te podrobnosti ne omenjata niti Ambrozij niti njegov biograf Pavlin iz Milana. Informacije o tem dogajanju je Rufin našel v *Traktatih* Gaudencija iz Brescie, ki je to delo posvetil ravno Benivolu, kar pomeni, da jih je sam dobil iz prve roke.⁵⁷ Zgodbo o Ambroziju Gaudencij omenja v uvodnem nagovoru Benivolu,⁵⁸ od koder jo je, kot kažejo podobnosti med obema besediloma, nato prevzel Rufin. V isti zgodbi (*HE* 11.16) Rufin prav tako omenja neko pismo uzurpatorja Magna Maksima, ki je svojo intervencijo v Italiji upravičeval s sklicevanjem na Justinino podporo arijancem. V *Collectio Avellana* sta ohranjeni dve pismi (*Coll. Avell.* 39–40), naslovljeni na cesarja Valentinijana II. in rimskega škofa Siricija, ki se v grobem skladata z Rufinovim poročilom, kar kaže, da ju je Rufin poznal.

Za veliko epizod v drugi knjigi dodatka (*HE* 11) je Duval prepričljivo pokazal, da se je Rufin pri pisanju precej naslanjal na Hieronimovo *Kroniko*. Med takšne pasuse sodi *HE* 11.13, ki omenja gotski vdor v Trakijo v času Valensa. Prav tako se Rufinova predstavitev Valentinijana in njegovega obdobja sklada s podatki iz *Kronike*. Obe deli podajata skoraj enako oznako cesarja, ki da je podoben starim slavnim cesarjem (*HE* 11.9 = *Chron.* ed. Helm, 244a). Za ta leta *Kronika* poleg smrti Hilarija iz Poitiersa, Evzebija iz Vercel in Luciferja iz Cagliarija omenja le Damazovo in Ambrozijevo izvolitev za škofa, čemur v dodatku sledi tudi Rufin. Njegov opis Damazove izvolitve je precej podoben Hieronimovemu, razlikujeta pa se opisa Ambrozijeve izvolitve na mesto milanskega škofa. V *Kroniki* je slednja omenjena zgolj kot

55 Schwartz in Mommsen, *Eusebius: Kirchengeschichte*, 3:cclii.

56 Duval, »Sur quelques sources«.

57 Rufin je Gaudenciju, ki je bil sicer njegov prijatelj, posvetil svoj prevod dela *Clementinae recognitiones*.

58 Gaud. *Tract.* praef. 4–5.

suhoparna notica (*Chron.* ed. Helm, 247e), Rufin pa je uporabil še druge vire. Nenazadnje je sam obiskal Milano, kjer bi lahko izvedel kakšne podrobnosti, pa tudi Ambrozij je imel stkane pomembne vezi z Akvilejo, kjer je Rufin bival med pisanjem svoje latinske *Cerkvene zgodovine*. Vse to mu je poleg prijateljstva z Gaudencijem omogočalo dostop do zanesljivih ustnih virov o Ambrozijevi izvolitvi. V primeru Valentinijanove smrti se Rufinov opis ponovno sklada s *Kroniko*, a je Rufin edini, ki omenja vlogo, ki jo je po cesarjevi smrti pri povzdigu mladega Valentinijana II. v rang cesarja odigral pretorijanski prefekt Prob (*HE* 11.12). Duval upravičeno opozarja, da je bil Rufin prijatelj Anicijev – iz Genadijevih *Znamenitih mož* 17 je namreč znano, da je Rufin za Probovo ženo napisal zbirko moralnih pisem, ki se niso ohranila –, zato lahko domnevamo, da je to informacijo pridobil od Probove družine.⁵⁹

V prvi knjigi dodatka je Rufin pri prikazu Konstantinove vladavine (*HE* 10.8) iz *Kronike* prevzel in razširil omembo o cesarjevi zmagi nad Goti in drugimi barbari, pa tudi podatek, da je Konstantin pisal Antonu Puščavniku, naj moli zanj in za njegove otroke. V istem pasusu Rufin pravi, da ne bo podrobneje govoril o Antonu Puščavniku, saj da obstaja latinski prevod Atanazijeve biografije tega meniha, ki se ga bralci lahko poslužijo, kar pomeni, da je to delo poznal. Za dogodke, povezane z Atanazijevim bojem proti arijancem, Duval prav tako pokaže, da je Rufin gradil na kronološkem okviru Hieronimove *Kronike*, pri čemer je dodal še druge informacije.⁶⁰ Podatke o Arijevi smrti je tako nedvomno dobil iz Atanazijevih del.⁶¹ Rufinova predstavitev obdobja kratkotrajne vladavine cesarja Julijana kaže, da je poznal Atanazijev *Tomus ad Antiochenos*, ki potrjuje njegov podatek (*HE* 10.30–31), da sta sklepe aleksandrijske sinode razširjala na Vzhodu Asterij iz Petre, na Zahodu pa Hilarij iz Poitiersa. Ob pisanju o sinodi v Riminiju⁶² je Rufin uporabljal Hilarijevo delo *Liber adversus Ursacium et Valentem*. V biografski skici Hilarija (*HE* 10.32) namreč izrecno omenja neko delo *de fide*, ki po Duvalu ne more biti drugega kot zgoraj omenjeni *Liber*.⁶³

Kar se tiče nekaterih drugih epizod iz dodatka, primerjava z ohranjenimi viri kaže, da je Rufin npr. pri svojem opisu neuspešnega

59 Genadij je v svoje delo *De viris illustribus*, ki je bilo zasnovano kot nadaljevanje istoimenskega Hieronimovega dela, vključil tudi krajši prikaz Rufina. Za Proba glej Hammond, »Last Ten Years«, 379.

60 Duval, »Sur quelques sources«, 143–47.

61 Atanazij Arijevo smrt omenja v *Epist. encyclica ad episcopos Aegypti et Libyae* 18–19 in *Epist. ad Serapionem*.

62 Rufin, *HE* 10.22.

63 Duval, »Sur quelques sources«, 150.

poskusa obnove jeruzalemskega templja (HE 10.38–40), do česar je prišlo v času cesarja Julijana, uporabil dela Gregorja Nazianškega, Janeza Krizostoma in Amijana Marcelina.⁶⁴ S slednjim kaže Rufinov dodatek nekaj podobnosti tudi v opisu Julijanove smrti (HE 10.37).⁶⁵ Na začetku dodatka Rufin kar nekaj prostora posveti nicejskemu koncilu (HE 10.16) in med drugim navaja kanone, ki so bili tedaj sprejeti. Ker uradni zapiski (*Acta*) niso obstajali, moramo sklepati, da je Rufin te podatke dobil drugje. Primer vira, ki danes ni več ohranjen in za katerega lahko postavimo hipotezo, da ga je Rufin uporabljal, je Sofronijevo delo, ki je opisovalo krščansko uničenje Serapisovega kulta v Aleksandriji.⁶⁶

ZAKLJUČEK

Za konec naj rečemo, da na razprave o avtorstvu dodatka precej vpliva dejstvo (čeprav se tega v strokovni literaturi eksplicitno ne omenja), da velja Rufin za manjvrednega avtorja, saj ni napisal skoraj nobenega izvirnega dela, njegovi prevodi pa kljub veliki popularnosti, ki so jo uživali v pozni antiki in srednjem veku, veljajo za pomanjkljive – seveda v skladu s sodobnimi prevajalskimi standardi.⁶⁷ Za Hieronimovo *Kroniko*, ki v resnici kaže precejšnjo podobnost z Rufinovim dodatkom,⁶⁸ se tovrstni očitki o plagiatorstvu kljub podobni metodi

64 Prim. Gregor Nazianški, *Or.* 5.37; Chrys. *De sancto Babyla* 119–20; *Adv. Iud.* 5.11, 6.2; *Quod Christus sit Deus* 16; *De laudibus sancti Pauli* 4.6; *Exp. in Ps.* 110; *Hom. in Mt.* 4; *Hom. in Act. apost.* 41.3; *Amm.* 32.2.3.

65 Za te paralele glej Levenson, »Ancient and Medieval Sources«, 419–20 in op. 39.

66 Uničenje Serapeja Rufin opisuje v HE 11.22–24 in deloma 27–29. Za nekaj značilnosti tega opisa glej Petrič, »Krščanski imperij«, 88. Sofronij je bil Hieronimov učenec. Na obstoj njegovega danes neohranjenega dela kaže Hier. *Vir. ill.* 134: »Sophronius uir adprime eruditus ... nuper de subuersione Serapis insignem librum composuit.« (»Nadvse učeni mož Sofronij ... je nedavno napisal izvrstno knjigo o uničenju Serapisovega kulta.«) Za Rufinovo uporabo Sofronijevega dela glej Thelamon, »Sérapis et le baiser du soleil«, 231–32.

67 Za kratek pregled usode njegovih del po njegovi smrti glej zlasti Dunphy, »Rufinus of Aquileia in the Middle Ages«, ter Courcelle, *Late Latin Writers*, passim.

68 V obeh primerih gre za prevod dveh Evzebijevih zgodovinskih del. Tako Hieronim kot Rufin Evzebijevga besedila nista prevajala dobesedno, temveč sta ga mestoma spreminjala in dopolnjevala. Obe deli imata uvod, v obeh delih je dodatek (pri *Kroniki* so to zapisi za leta, ki jih Evzebij ni več obravnaval in ki jih je Hieronim sam dodal) jasno ločen od strogo prevodnega dela besedila. Oba dodatka tudi odlikujejo iste »napake« – pogosto so vključene trivialne zadeve, veliko prostora je namenjenega stvarim, ki zanimajo vsakokratnega avtorja,

dela ne pojavljajo, nenazadnje tudi zato, ker velja Hieronim danes za mnogo bolj uglednega avtorja kot Rufin.

Pričujoči članek je poskušal osvetliti zapleteno vprašanje virov, ki se jih je Rufin posluževal pri pisanju dodatka k svojem prevodu Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*. Dokončno to vprašanje še ni razrešeno, glede Gelazija je najverjetneje tudi nerešljivo. Teza o Gelazijevem avtorstvu vsaj dela Rufinovega dodatka v končni fazi temelji na domnevi, da noben kasnejši avtor ni pisal pod tem imenom, kljub temu da iz poznega 5. stoletja obstaja delo »Gelazija iz Cizika«, ki ni nikoli obstajal, kar kaže, da je možnost namerne zamenjave vsekakor obstajala. Vsekakor bi bilo moč lep del podrobnosti med Rufinovim besedilom in kasnejšimi grškimi viri pojasniti s tem, da je v 5. stoletju nastal grški prevod dodatka, ki so ga uporabljali kasnejši avtorji.

Ker je kljub več kot stoletnem kritičnem ukvarjanju z dodatkom glede vprašanja njegovega avtorstva še vedno težko priti do povsem zadovoljivega zaključka, se kot najbolj primerna izkaže teza Thelamonove, da se je nesmiselno ukvarjati z nekim neohranjenim delom in pri tem zanemariti Rufinov v celoti ohranjeni dodatek. Dejstvo je, da je dodatek v svoji končni obliki povsem plod Rufinovega dela ter da se tematsko zelo lepo sklada z Evzebijevo zgodovino in tako ponuja njeno gladko nadaljevanje brez vsebinske zarez. ⁶⁹ Po drugi strani bi za Gelazijevo delo, če je res obstajalo, kazalo, da je šlo za samostojno delo v eni knjigi, ki naj bi se poleg tega delno prekrivalo s koncem Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*. Nenavadno bi bilo, da bi si Gelazij za svoje delo izbral enako tematsko konstrukcijo kot Evzebij, vendar pa za razliko od Rufina v vsebinskem smislu ne bi ponudil kronološkega nadaljevanja Evzebijevega besedila. Poleg tega bi to odprlo zanimivo vprašanje, s katerim se strokovna literatura doslej ni ukvarjala, namreč zakaj Rufin, ki ni bil zadovoljen z Evzebijevo 9. in 10. knjigo, ki sta pokrivali obdobje cesarja Konstantina, tudi za te dogodke ni neposredno uporabil kar Gelazija, temveč je šel sam spreminjat Evzebijevo besedilo.

Vsekakor si zaradi dejstva, da je Rufin za obe knjigi dokazljivo uporabljal številne pisne vire (poleg ustnih), ter v skladu z novejšimi hipotezami zagovornikov Gelazijevega avtorstva, po katerih je njegova *Cerkvena zgodovina* predstavljala le delni vir za celoten dodatek, Rufinovo besedilo zasluži več pozornosti, kot je je bilo doslej deležno.

osebe pa so predstavljene nekritično na podlagi avtorjevih lastnih predsodkov. Za te pomanjkljivosti v Hieronimovi *Kroniki* glej Kelly, *Jerome*, 75.

69 Izjema je seveda citiranje dokumentov, ki ga pri Rufinu ni. O tem ujemanju glej Petrič, »Krščanski imperij«. Glavni tematski elementi, ki so skupni obema avtorjema, so naštetni na str. 81.

BIBLIOGRAFIJA

- Amidon, Ph., izd. *The Church History of Rufinus of Aquileia, Books 10 and 11*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- , izd. *Rufinus of Aquileia: History of the Church*. Washington: The Catholic University of America Press, 2016.
- Butler, C., izd. *The Lausiac History of Palladius*. Cambridge: Cambridge University Press, 1904.
- Cain, A., prev. *Rufinus of Aquileia: Inquiry About the Monks in Egypt*. Washington: The Catholic University of America Press, 2019.
- Cameron, Av., in P. Garnsey, ur. *The Cambridge Ancient History*. Zv. 13, *The Late Empire, A.D. 337–425*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Christensen, T. *Rufinus of Aquileia and the Historia Ecclesiastica, Lib. VIII–IX, of Eusebius*. Copenhagen: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, 1989.
- Courcelle, P. *Late Latin Writers and Their Greek Sources*. Prev. H. A. Wedeck. Cambridge, Ma: Harvard University Press, 1969.
- Diekamp, F. *Analecta patristica: Texte und Abhandlungen zur griechischen Patristik*. Orientalia Christiana Analecta 117. Rim: Pontificale Institutum Orientalium Studiorum, 1938.
- Dunphy, W. »Rufinus of Aquileia in the Middle Ages: The Evidence of Manuscripts«. *Nanzan Journal of Theological Studies* 34 (2011): 93–141.
- Duval, Y.-M. »Sur quelques sources latines de l'*Histoire ecclésiastique* de Rufin d'Aquilée«. *Cassiodorus* 3 (1997): 131–51.
- Glas, A. *Die Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia. Die Vorlage für die beiden letzten Bücher der Kirchengeschichte Rufins*. Leipzig: B. G. Teubner, 1914.
- Hammond, C. P. »The Last Ten Years of Rufinus' Life and the Date of His Move South From Aquileia«. *The Journal of Theological Studies* 28, št. 2 (1977): 372–429.
- Hansen, Ch. G., izd. *Anonyme Kirchengeschichte (Gelazius Cyzicenus, CPG 6034)*. Berlin: de Gruyter, 2002.
- Heisenberg, A. *Grabeskirche und Apostelkirche. Zwei Basiliken Konstantins. Untersuchungen zur Kunst und Literatur des ausgehenden Altertums*. Zv. 1, *Die Grabeskirche in Jerusalem*. Leipzig: Heinrich'sche Buchhandlung, 1908.
- Heseler, P. »Hagiographica I.: Zur Vita Spyridonis des Theodoros von Paphos (BHG 1647)«. *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* 9 (1931/32): 113–28.

- Heseler, P. »Hagiographica II.: Zur Vita Constantini et matris Helene des Ignation von Selybria (BHG 362)«. *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* 9 (1931/32): 320–37.
- . *Hagiographica I. II.: Beiträge zur Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisarea*. Atene: Chronika, 1934.
- Hollerich, M. J. *Making Christian History: Eusebius of Caesarea and His Readers*. Oakland: University of California Press, 2021.
- Honigmann, E. »Gélase de Césarée et Rufin d'Aquilée«. *Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques* 40 (1954): 122–61.
- Kelly, J. N. D. *Jerome: His Life, Writings, and Controversies*. London: Duckworth, 1975.
- Kimmel, E. J. *De Rufino Eusebii interprete libri duo*. Gerae: Scherbart, 1838.
- Levenson, D. B. »The Ancient and Medieval Source for the Emperor Julian's Attempt to Rebuild the Jerusalem Temple«. *Journal for the Study of Judaism* 35, št. 4 (2004): 409–60.
- Marti, H. *Übersetzer der Augustin-Zeit: Interpretation von Selbstzeugnissen*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1974.
- Murphy, F. X. *Rufinus of Aquileia (345–411): His Life and Works*. Washington: Catholic University of America, 1945.
- Petrič, M. »Krščanski imperij in cerkvena zgodovina: Primer Rufina iz Akvileje«. *Ars&Humanitas* 16, št. 1 (2022): 77–95.
- . »Rufinova Cerkvena zgodovina kot vir za preučevanje 4. stoletja«. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, 2022.
- Rohrbacher, D. *The Historians of Late Antiquity*. London: Routledge, 2002.
- Schamp, J. »Gélase ou Rufin: Un fait nouveau. Sur les fragments oubliés de Gélase de Césarée (CPG, No 3521)«. *Byzantion* 57, št. 2 (1987): 360–90.
- Scheidweiler, F. »Die Bedeutung der 'Vita Metrophantis et Alexandri' für die Quellenkritik bei den griechischen Kirchenhistorikern«. *Byzantinische Zeitschrift* 50 (1958): 74–98.
- . »Nochmals die Vita Constantini«. *Byzantinische Zeitschrift* 49 (1955): 1–32.
- Scheidweiler, F. »Die Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisarea«. *Byzantinische Zeitschrift* 46 (1953): 277–301.
- Schwartz, E., in Th. Mommsen, izd. *Eusebius Werke 2. Die Kirchengeschichte* zv. 1–3. Berlin: Akademie Verlag, 1999².
- Thelamon, F. *Païens et chrétiens au ive siècle. L'apport de l' 'Histoire Ecclésiastique' de Rufin d'Aquilée*. Pariz: Études Augustiniennes, 1981.

- Thelamon, F. »Sérapis et le baiser du soleil«. *Antichità Altoadriatiche* 5 (1970): 227–50.
- van den Ven, P. »Fragments de la recension grecque de l'*Histoire ecclésiastique* de Rufin dans un texte hagiographique«. *Le Muséon* 33 (1915): 92–105.
- . »Encore le Rufin grec«. *Le Muséon* 59 (1946), 281–94.
- van Deun, P. »The Church Historians after Eusebius«. V *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity: Fourth to Sixth Century A.D.*, ur. G. Marasco, 151–76. Leiden: Brill, 2003.
- Van Nuffelen, P. »Gélase de Césarée, un compilateur du cinquième siècle«. *Byzantinische Zeitschrift* 95 (2003): 621–39.
- Wallraff, M. »Gélase de Césarée: Un historien ecclésiastique du IVe siècle«. *Revue des Sciences Religieuses* 92 (2018): 499–512.
- , J. Stutz in N. Marinides, izd. *Gelasius of Caesarea, Ecclesiastical History. The Extant Fragments*. Berlin: De Gruyter, 2018.
- Winkelman, F. *Untersuchungen zur Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia*. Berlin: Akademie Verlag, 1966.

IZVLEČEK

Članek je posvečen vprašanju, katere vire je pri pisanju svoje *Cerkvene zgodovine* oziroma dodatka k prevodu Evzebijevega istoimenskega dela uporabljal Rufin iz Akvileje. Iz samega besedila izhaja, da je uporabljal tako ustne kot pisne vire, pri čemer Rufin prve večkrat navaja, drugih pa skorajda ne. Kljub temu je danes moč zanesljivo reči, da se je pri pisanju opiral na številne tako latinske kot grške vire. Rufinov ugled na področju (cerkvene) zgodovine je v zadnjem stoletju precej omajala teza, da je za večji del svojega dodatka enostavno prevedel danes izgubljeno cerkveno zgodovino Gelazija iz Cezareje. Ker naj bi bilo vsebino slednje moč rekonstruirati iz kasnejših grških virov, je Rufinov dodatek v strokovnih krogih deležen manj pozornosti, kot si kljub svojim pomanjkljivostim zasluži. Članek se tako osredotoča predvsem na dva vidika Rufinovih pisnih virov – na vprašanje njegove odvisnosti od Gelazija in na vprašanje, za katere pisne vire dejansko lahko rečemo, da jih je uporabljal.

KLJUČNE BESEDE: Rufin Oglejski, Evzebij Cezarejski, zgodovina Cerkve, Gelazij, Hieronim

On the Sources of Rufinus' *Church History*

ABSTRACT

The article focuses on the question of sources used by Rufinus of Aquileia while writing his *Church history* (an appendix of sorts to his translation of the *Church history* of Eusebius of Caesarea). It is clear from Rufinus' text that he relied on both oral and written sources, although he hardly mentions the latter. Despite this, it has now been ascertained that he used several Latin and Greek sources. Rufinus' reputation in the field of (Church) history has been somewhat shaken in the last century by the thesis that most of his Church History is a direct translation of the now-lost church history of Gelasius of Caesarea. Because of the premise that the latter can be reconstructed using later Greek sources, Rufinus' Church history has received less scholarly attention than it deserves despite its shortcomings. Consequently, this paper focuses primarily on two aspects of the written sources used by Rufinus – the question of his dependence on Gelasius and the question of which sources one can say he used.

KEYWORDS: Rufinus of Aquileia, Eusebius of Caesarea, Church history, Gelasius, Jerome

Linguam Latinam didicisse: Cilji in izzivi sodobnega pouka latinščine

Andreja Inkret*

UVOD: CILJI

Kaj učimo, ko v sodobni slovenski gimnaziji učimo latinsko? S kakšnimi cilji vstopamo v razrede, kaj pričakujemo, da bodo naši dijaki znali? Navedena vprašanja so le na videz preprosta. V najbolj pragmatičnem smislu nanje odgovarja veljavni učni načrt za latinščino, ki niza cilje pouka in s tem pričakovane zmožnosti dijakov.¹ V tem prispevku skušam slednje osvetliti z zornega kota prakse in sicer z vpogledom v slovensko državno tekmovanje v znanju latinščine, namenjeno dijakom tretjega letnika gimnazije. Ob tem izhajam iz predpostavke, da je tekmovalne naloge moč vsaj do določene mere imeti za »praktično« dopolnilo učnemu načrtu, za dovolj reprezentativne odgovore na vprašanje, kaj si pod začrtanimi cilji predstavljamo povsem pragmatično, in tako tudi za ilustrativen prikaz naših skupnih pričakovanj o tem, katere kompetence naj bi dijaki po skoraj treh letih gimnazijskega učenja imeli.² Tekmovalne naloge, deloma pa tudi dileme, ki jih pred ocenjevalce postavlja točkovanje odgovorov, mi obenem služijo kot

* Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, andreja.inkret@ff.uni-lj.si.

- 1 Omeniti velja, da finalna verzija pričujočega prispevka sovпада z začetno fazo projekta za prenovo izobraževalnih programov s prenovo ključnih programskih dokumentov (kamor sodi tudi učni načrt za latinščino), ki poteka pod okriljem Zavoda Republike Slovenije za šolstvo.
- 2 Tekmovanje, pri katerem praviloma sodelujejo predstavniki gimnazijskih profesorjev in akademske stroke, organizira Društvo za antične in humanistične študije Slovenije.

osnova za razmislek o tem, kje ležijo prednosti in didaktični izzivi sodobnega pouka latinščine.³

Naj uvodoma na kratko povzamem cilje, kot izhajajo iz učnega načrta in se zdijo specifični prav za pouk latinskega jezika. Naš temeljni cilj in s tem zmožnost, h kateri pri pouku stremimo, je opredeljen kot razumevanje, branje in interpretiranje latinskih izvirnih besedil.⁴ *Latinska besedila* so ob tem seveda izredno širok pojem, ki pa se v tako omejenem didaktičnem kontekstu praviloma nanaša na »besedila rimske in poznejše latinske književnosti.«⁵ Ta cilj skušamo doseči s pomočjo obeh segmentov, na katera tradicionalno delimo pouk latinščine: pouk jezika in pouk kulture in civilizacije.⁶ Jezikovni pouk učenca na eni strani uvaja v temeljne morfološke in sintaktične značilnosti latinščine ter na drugi spodbuja pridobivanje besednega zaklada. Pouk kulture in civilizacije tvori podstat jezikovni akulturaciji, brez katere besedil oddaljenih obdobj ne moremo razumeti. Tesno prepletenost obeh segmentov predpostavlja tudi *kontekstualna metoda*, ki jo Katja Pavlič Škerjanc, »Klasično izobraževanje v Sloveniji,« 102, opiše kot prevladujoči princip sodobnega poučevanja klasičnih jezikov; kot se zdi, ta s svojim osredinjenjem na besedila še vedno dovolj natančno povzema stanje, pa tudi splošne didaktične tendence v našem prostoru.

Če je bralno razumevanje latinskih besedil edina kompetenca, ki je neposredno primerljiva z eno izmed zmožnosti, ki jih v kontekstu

- 3 Pregledala sem večino tekmovalnih pol zadnjih dveh desetletij (pole zadnjih let so objavljene na spletni strani Društva za antične in humanistične študije Slovenje). Podlago za opažanja ob pregledovanju in točkovanju rešitev tekmovalnih nalog mi je v prvi vrsti nudila specifična situacija, v kateri sem se kot koordinatorica tekmovanja znašla leta 2020, v času epidemije covida-19. Takrat je izjemoma pri tekmovanju sodelovalo večje število (devet) ocenjevalcev; vsako polo sta ločeno točkovala dva gimnazijska profesorja, sama sem nato točkovanje poenotila. Čeprav so se ocenjevalci usklajevali že tekom točkovanja (že v tej fazi so se pokazale zanimive dileme), so bile določene razlike vidne tudi kasneje, ob končnem pregledu vseh pol.
- 4 Gl. *Učni načrt - Latinščina: Gimnazija*, 5. Prim. tudi *Učni načrt za latinščino: program osnovnošolskega izobraževanja*, 6, ki prav tako poudarja: »Končni in najvišji cilj učenja latinščine je torej razumevanje izvirnih besedil ...«
- 5 *Učni načrt - Latinščina: Gimnazija*, 5.
- 6 Veljavni gimnazijski učni načrt cilje in vsebine prav tako deli na poglavji z naslovoma »Jezik« ter »Kultura in civilizacija« (pod slednjo uvršča književnost in kulturno-civilizacijske teme v ožjem smislu).

modernih jezikov predvideva *Skupni evropski jezikovni okvir*,⁷ pa pri pouku latinščine učenci pridobivajo tudi jezikovne kompetence druge vrste. Te presegajo latinščino samo, saj se njihova uporabnost izkazuje v kontekstu drugih jezikov. Prva skupina kompetenc se tesno navezuje na »samostojno in ustvarjalno razmišljanje o jeziku« in v največji meri izhaja iz specifik jezikovnega pouka, ki spodbuja »komparativno in kontrastivno analizo ter sintezo jezikovnih pojavov;« razvija torej zavest o »jeziku kot logičnem sistemu« ter vodi v »jezikovno občutljivost nasploh.«⁸ Druge zmožnosti se navezujejo na vpliv, ki ga je imela latinščina (in seveda tudi stara grščina) na moderne jezike v širokem leksikalnem smislu:

... poznavanje latinske leksike ... omogoča ... razumevanje in obvladovanje znatnega dela besedišča tujih jezikov in pogloblja razumevanje številnih tujk latinskega in grškega izvora, bodisi v vsakdanjem besedju ali pa v strokovni terminologiji raznih ved in strok; poznavanje tujk in njihovega izvora znatno olajšuje razumevanje strokovne terminologije pri drugih učnih predmetih.⁹

Končno gre omeniti še tretji sklop ciljev, navezan na vlogo latinščine kot medija vplivne antične kulture. V tem kontekstu učenec pridobiva podatkovno znanje o kulturi in civilizaciji (zgodovina, umetnost, vsakdanje življenje ...) ter književnosti (avtorji, zvrsti, obdobja ...), ob čemer »spoznava vrednote antike, ki so bistveno oblikovale sodobno evropsko in slovensko kulturo in civilizacijo.«¹⁰

Ti cilji, definirani v učnih načrtih, torej določajo pouk latinščine. Kaj natančneje si pod njimi predstavljamo?

7 SEJO poleg bralnega razumevanja niza še naslednje jezikovne spretnosti: slušno razumevanje, govorno sporazumevanje ter govorno in pisno sporočanje. Napak bi bilo trditi, da so ostale kompetence za pouk latinščine irelevantne, a vendar je v kontekstu gimnazijskega pouka latinščine ključno, da večine drugih zmožnosti ne razvijamo z namenom neposredne uporabe v realnem življenju, temveč ostajajo na ravni didaktičnih strategij. Latinščino sicer v vsakdanjem življenju prav tako poslušamo, jo govorimo in pišemo, a ta raba je specifična, saj je omejena na citate in polcitate. Kompetenca, ki sega na področje govornega sporazumevanja, se tako pravzaprav izkazuje v širšem kontekstu drugih jezikov, saj je omejena na jezikovne zmožnosti, vezane na navajanje, torej obvladovanje latinskih izgovorjav, pravil naglaševanja (na višji stopnji in v primeru pesniških besedil bi morda v to kategorijo lahko prišteli celo metrično branje).

8 *Učni načrt - Latinščina: Gimnazija*, 7.

9 *Ibid.*, 6.

10 *Ibid.*, 7.

PREVAJAM, TOREJ ZNAM?

Da je osrednji cilj, za katerim stremimo, ter z njim temeljna kompetenca, ki jo razvijamo pri pouku latinščine, razumevanje besedil, pisanih v latinskem jeziku, ni razvidno le iz učnih načrtov, pač pa pričakovano tudi iz tekmovalnih pol. To se kaže tudi v smislu vrednotenja: sestavjalci največ točk namenjajo nalogi, ki jo lahko opišemo kot najbolj tradicionalno obliko preverjanja bralnega razumevanja: prevajanju iz latinščine v slovenščino, aktivnosti torej, ki zagotovo zahteva največ časa in miselnega napora.

Prav zato se zdi nenavadno, da med glagolniki, ki opisujejo naš temeljni cilj v trenutno veljavnem učnem načrtu za gimnazijo – »branje, razumevanje in interpretiranje,«¹¹ umanjka »prevajanje.« To se zdi v določenem smislu razumljivo, saj prevajanje v kontekstu tujejezikovne didaktike ni povsem neproblematična kategorija. V tem pogledu lahko izpostavimo dve dejstvi. Po eni strani prevajanje – četudi govorimo »le« o prevajanju za šolsko rabo – po zahtevnosti presega golo kompetenco bralnega razumevanja. Prevajanje je, oziroma bi vsaj moralo biti, njegova nadgradnja; kot izpostavi Katja Pavlič Škerjanc, »Gradatim ali po korakih do boljšega prevoda,« 96, proces prevajanja iz latinščine v slovenščino vključuje »slovenjenje« slovenskega prevoda« in v idealnem primeru celo njegovo »skromno stilno dodelavo.« Drugo dejstvo je s pravkar zapisanim v določenem navzkrižju. Prevajanje kot didaktična aktivnost ostaja namreč še vedno do določene mere zaznamovano z notorično »prusko« oziroma slovnično-prevajalsko metodo in tako s poenostavljeno definicijo nekakšnega mehničnega podaljška slovničnega pouka.¹² Ob tem velja poudariti, da je na polju specialne didaktike pouka klasičnih jezikov ta didaktična strategija doživela določeno prevrednotenje: omeniti gre predvsem smiselne pozive k praktičnim slovničnim nalogam ter tehnikam in strategijam, ki spodbujajo bralno razumevanje brez neposredne navezave na prevajanje.¹³

11 *Učni načrt – Latinščina: Gimnazija*, 6.

12 Medtem ko veljave v kontekstu klasičnih jezikov ni nikoli zares izgubilo, je prevajanje v didaktiki modernih tujih jezikov doživelo ostrakizem in se šele v zadnjem desetletju znova vzpostavlja kot uporabna didaktična strategija: gl. Cook, *Translation in Language Teaching*, Laviosa, *Translation and Language Education*, Kocbek, »Unlocking the potential of translation for FLT«, 425–38; Koletnik Korošec, »Translation in Foreign Language Teaching«, 61–74.

13 Tovrstni premisleki so se v znatni meri pojavili na ozadju zelo konkretnega vprašanja o tem, kako naj pristopamo k branju latinskih besedil; dilemo in nekaj uporabnejših primerov vaj opisujem v Inkret, »O branju izvornih besedil pri

Opisano dihotomijo je do določene mere moč zaznati tudi v praksi. V okviru tekmovanja v znanju latinščine leta 2020, ki mi je – kot že omenjeno¹⁴ – služilo za svojevrstno analizo, je tako do največjega razkoraka pri vrednotenju in posledično številu dodeljenih točk pričakovano prihajalo pri ocenjevanju prevodne naloge.¹⁵ Ob tem je bilo po eni strani moč zaslediti kriterije, ki jih povezujemo s prevodom kot nadgradnjo bralnega razumevanja, po drugi strani pa tudi tiste, ki prevajanje pojmujejo kot orodje za preverjanje razumevanja na ozki slovnično-besedni ravni. V prvem primeru so bili kriteriji včasih zelo eksplicitno izraženi v kategorijah »pravopis« in »slog«; obe najdemo v maturitetnih smernicah, opisanih v *Predmetnem izpitnem katalogu za splošno maturo*, 10, ki »obvladovanju slovenskega jezika« in »slogu« skupno namenjajo 10–20 % možnih točk.¹⁶ V pričujočem kontekstu je zanimiva predvsem kategorija »slog«, ki naj bi zajemala »celoto jezikovnih značilnosti prevoda« in ob tem tudi – »naravnost izražanja.«¹⁷

Drugo skupino kriterijev je moč zaznati zgolj implicitno, a vendarle dovolj jasno za splošni vtis, da se ob nalogi prevajanja težko ognemo preverjanju poznavanja vseh jezikovnih detajlov. Z drugimi besedami, trdili bi lahko, da v sklopu prevajalskih rešitev od dijakov pričakujemo v prvi vrsti neposredne dokaze, da so do podrobnosti razumeli vse posamične segmente besedila. Naj ponazorim z nekaj primeri in prevodnimi različicami, ki so sprožile dilemo, ali lahko obveljajo za pravilne ali ne:

nihil dicens abiit – ne da bi kaj rekel ... / brez besed ... /
molče ... je odšel.
magni ingenii vir – mož z veliko talenti
irae suae eum paenituit – bilo mu je žal, da se je jezil
in lautumias, quae publicus erat carcer – v kamnolom,
kjer so bile javne ječe

pouku klasičnih jezikov«. Prim. v tej številki prispevek Bojane Tomc, »Strategije spodbujanja branja po Montserrat Sarto«, 171–84.

14 Gl. op. 3.

15 Najvišja razlika med ocenjevalcema, ki sta točkovala isti prevod, je bila tako več kot 20 odstotkov (10 točk od skupno možnih 45).

16 Omenjene smernice namenjajo »obvladovanju latinskega jezika na morfološki, sintaktični in leksikalni ravni« 80–90 %, obvladovanju slovenskega jezika 5–10 % in slogu 5–10 % možnih točk.

17 Poleg omenjenega pa še: »vsebinsko, slovnično in pravopisno pravilnost, stavčno zgradbo, ustreznost (natančnost in jasnost) besedišča«.

Vsi navedeni prevodi se zdijo z vsebinskega in slogovnega vidika ustrezni, čeprav predstavljajo na ravni detajlov morda res manj natančne (lahko bi celo rekli – manj dobesedne) prevodne rešitve. Dileme točkovalcev gre zato morda razumeti v prvi vrsti kot načelno, splošno previdnost pri prevodih, ki so glede jezikovnih detajlov manj natančni. V ilustracijo lahko navedem tudi zanimiv primer z vaj, ki jih na Oddelku za klasično filologijo Filozofske fakultete UL izvajamo v okviru specialne didaktike pouka klasičnih jezikov. S študenti smo točkovali več prevodov učbeniškega latinskega stavka, ki ga navajam spodaj, skupaj z dvema za naše razmišljanje najzanimivejšima različicama prevoda:

Venite domum! Domi vobis mens erit timore libera.

Pridite domov! Doma bo vaš um osvobojen strahu.

Pridite domov! Doma vas ne bo več strah.

Drugi prevod je bil s strani udeležencev ovrednoten z manj točkami kot prvi, kar se zdi presenetljivo; zdi se namreč veliko naravnejši in tudi vsebino povsem smiselno prenese. V pogovoru se je kot glavni razlog za takšno odločitev izkazala možnost, da bi učenec lahko do svoje različice prišel z ugibanjem. Verjetno nismo daleč od resnice, če anekdoto posplošimo: zmožnost razumevanja besedila »po občutku«, na način sklepanja, predvidevanja, delnega ugibanja o pomenu v kontekstu klasičnih jezikov pojmujejo kot manj primerno.¹⁸ Ob navedenih vzorcih se ne zdi pretirana trditev, da navado »filološkega« branja, branja torej, pri katerem smo osredotočeni na detajle (bodisi v sintaktičnem, bodisi v leksikalnem smislu, kot je razvidno iz zgornjih primerov), prenašamo na vrednotenje prevoda.

Razloge za to gre najverjetneje iskati v metodiki pouka, ki jezikovno znanje v veliki meri gradi na sistematični razlagi in natančnem prepoznavanju slovničnih in besednih enot. Takšen sistem ima nedvomno svoje prednosti in ga nikakor ne gre odpraviti kot ostalino zastarelih tradicionalnih metod, ki se jih latinščina ni nikoli zares otresla. Vztrajanje pri sposobnosti analitičnega poznavanja in zavedanja jezika kot strukture in orodja za precizno izražanje misli in občutij je pomembno tako zato, ker na podlagi tovrstnega znanja razvijamo svojstvene zmožnosti dijakov (tem se bomo posvetili v nadaljevanju), kot tudi – oziroma celo primarno – zaradi naših ciljnih besedil; poudariti gre, da slednja kot zahtevni jezikovni primerki pogojujejo

18 Te strategije so po drugi strani zelo cenjene pri modernih tujih jezikih: gl. Rubin, »What the 'Good Language Learner' Can Teach Us«, 41–51.

jezikovno dobro podkovanega in natančnega bralca. A v razdelku, ki ga posvečamo bralnemu razumevanju, moramo po drugi strani vendarle poudariti, da se zdi takšno vztrajanje pri jezikovnih detajlih na ravni šolskih prevajalskih izzivov vprašljivo; izkazuje se namreč za težko uskladjivo s spodbujanjem »slovenjenja prevoda«, ki pomeni znatnejši odmik od dobesednosti. Problematičnost takšnega pristopa najbolj plastično slikajo primeri šolskih prevodov, ki sicer izpričujejo poznavanje slovničnih detajlov (npr. sintaktičnih struktur), ne pa tudi razumevanja besedila kot celote.¹⁹ Dijaki tako lahko sicer dobesedno prevedejo besedilo kos za kosom, a je obenem jasno, da besedila kot celote niso doumeli. Poseben problem ob tem predstavlja točkovanje, če je to zastavljeno po matematični logiki »kos za kosom«, in ob tem ni upoštevana tudi že omenjena smernica, smiselno zastavljena v *Predmetnem izpitnem katalogu za splošno maturo*, ki prevodu kot celoti namenja dodatni odstotek točk.²⁰

Kako poiskati ravnovesje med preverjanjem razumevanja detajlnega jezikovnega ustroja besedila na eni strani in na drugi razumevanja tega istega besedila na (splošnejšem) vsebinskem nivoju (bodisi v smislu prevodne nadgradnje, bodisi v smislu drugih izzivov, ki jih bomo še omenili v nadaljevanju)? Možni odgovor nam ponujajo kar tekmovalne pole same. Vselej namreč vsebujejo slovnični del z nalogami, ki se nanašajo na daljša besedila v prevodni ali drugih nalogah razumevanja. Te se izkazujejo ne le kot idealna priložnost za preverjanje jezikovnega znanja dijakov, pač pa tudi kot možnost za pripravno dopolnitev oziroma razjasnitev dilem, ki bi se lahko vzpostavile ob svobodnejših prevodih *de sensu*. Morda bi jih veljalo celo zastaviti z mislijo na mesta, pri katerih lahko pričakujemo večje odmike od izvirnika v dobesednem smislu.

19 Ali pa žrtvujejo naravnost izraza za dobesednost; to je bilo lucidno izpostavljeno med usklajevanjem točkovnika leta 2020 z opazko, da problem nastane, ko so v prevodu »nekatera mesta ... slovnično ustrezna, a slogovno slaba«.

20 Gl. zgoraj, stran 97. Po mojem vedenju (ki ga seveda nikakor ne bi hotela ali mogla posplošiti na našo celotno skupnost) nepisano pravilo, ki mu praviloma sledimo pri prevodnih nalogah (pol točke na besedo), tega odstotka – vsaj v strogem numeričnem smislu – ne upošteva. V točkovalni praksi leta 2020 je bilo v tem smislu moč opaziti na trenutke precej rigorozno kaznovanje slovenskih pravopisnih napak, odbijanje točk pri dobesednih prevodih latinskih pasivnih konstrukcij, pa tudi pri neustreznem izboru besedišča, nenaravnem besednem vrstnem redu itd. Eksplicitno izraženega kriterija prevoda kot celote (katalog ob tem predvideva pozitivno ocenjevalno metodo – torej dodelitev, ne odvzem točk) ni bilo zaslediti.

Dilemi, ki sta se leta 2020 vzpostavili v kontekstu tovrstnih slovničnih nalog, sta se v tem pogledu pokazali za precej povedni, saj jasno pokažeta na razkorak med pogledom, usmerjenim v jezikovno strukturo besedila, in pogledom, ki primarno izhaja iz pomena besedila. Prva naloga, seveda prav tako navezana na daljše besedilo pred tem, se je glasila:

Analizirajte zaimek *EUM* v 9. vrstici: navedite vrsto zaimka, spol, sklon in število in pojasnite, na koga se nanaša.

Dijaki so v odgovorih navajali dve možnosti za vrsto zaimka: bodisi kazalni, bodisi osebni zaimek. V sklopu ocenjevanja rešitev je nato pri ocenjevalcih prišlo do razhajanja in posledično usklajevanja o tem, katera rešitev je pravilna, saj sta smiselni obe možnosti: zaimek, ki je v besedilu nastopal v funkciji osebnega zaimka, slovnice primarno uvrščajo pod kazalne zaimke. Do podobne dileme je prišlo tudi v naslednji nalogi, prav tako nanašajoči se na izhodiščno besedilo:

Izpišite, poimenujte in na dva različna načina prevedite neosebno glagolsko obliko in njeno odnosnico v izpisanem delu besedila.

Olim Socrates, praecepta sapientiae suis discipulis explicans, de prudenti reprehensione sic dicebat ...

Besedno zvezo »Socrates explicans« so nekateri tekmovalci prevajali v sedanjiku (»ki/ko razlaga«), drugi v pretekliku (»ki/ko je razlagal«). Ob tem je znova prišlo do razkoraka in sicer, če je moč kot pravilni šteti obe rešitvi, torej tudi prevod v sedanjiku, ki sobesedila ne upošteva, temveč izhaja iz slovnične oblike participa *prezenta* aktiva.

Omenjena primera diskrepanca se v prvi vrsti izkazuje kot inspiracija za nalogo, ki bi učence (morda v isti obliki, a z natančnejšim navodilom) opozarjala prav na možnost različnih pogledov na posamičen izraz oziroma besedno zvezo v besedilu. Kot že nakažano, bi takšne naloge morda veljalo premišljeno navezati na mesta, kjer je dobesedni prevod malo verjeten; tako bi lahko ponujale celo možnost poglobitve ustvarjalnega razmisleka, ki ga dijak začne ob procesu prevajanja.

DRUGAČNI NAČINI BRANJA LATINSKIH BESEDIL

Prevajanje še zdaleč ni edina oblika preverjanja bralnega razumevanja, ki jo zasledimo na polah državnega tekmovanja iz latinščine. Kljub

temu verjetno nismo daleč od resnice, če zapišemo, da številne naloge, ciljno usmerjene v bralno razumevanje, ki jih vsebujejo tekmovalne pole, ne predstavljajo tipičnih nalog, kot jih srečamo pri pouku latinščine. Prav zato velja že uvodoma poudariti, da se zdijo pole z nalogami, ki dopolnjujejo prevajanje kot nedvomno najkompleksnejšo obliko tovrstnega preverjanja, v tem smislu na moč navdihujoče (čeprav so bile po drugi strani praviloma ovrednotene s precej nizkim, morda celo prenizkim, številom točk).

Kako torej še preverjamo bralno razumevanje? Včasih je zahtevana dopolnitev latinskega besedila z manjkajočimi izrazi, ki jih mora tekmovalec izbrati iz nabora različnih možnosti (leta 2011 so denimo osnovo za takšno nalogo predstavljali napisi na sončnih urah). Nema lokrat besedilu sledijo naloge, navezane na vsebino, bodisi v obliki krajših vprašanj, bodisi v obliki trditev, ki jih morajo dijaki označiti z *verum* ali *falsum*.

Izzivi so lahko tudi kompleksnejši. Leta 2009 tako zasledimo zanimivo nalogo, ki se nanaša na ohranjeni napis na zidu rimske šole na Palatinu (*Domus Gelotiana*), ki so ga dijaki morali prepisati in opremiti z ločili. Drugi načini vključujejo pisanje povzetka prebranega besedila ali pa povezovanje delov besedila v smiselno celoto oz. njihovo razvrščanje v pravilno zaporedje. Včasih morajo tekmovalci izpisati določene informacije, ki jih podaja besedilo, spet drugač jih morajo ponazoriti kako drugače, npr. vrisati v besedilu opisane poti na zemljevid (leta 2006 tako najdemo ob pismu iz Ciceronovih *Epistulae ad familiares* 4.5.4 nalogo z navodilom: »s križcem označite mesto, kjer je bila ladja v trenutku, ki ga prijatelj opisuje« ter »s puščico označite smer, v katero je plula ladja«) ali pa označiti vojaške položaje posameznikov oz. delov vojske glede na določene orientacijske točke (leta 2005 je bila podlaga za to nalogo odlomek iz zgodovinskega dela Kurcija Rufa, ki opisuje strateške položaje čet perzijske in makedonske vojske). Izpostaviti velja tudi nalogo iz leta 2009, ki zanimivo vključi kratek odlomek iz Terencijeve komedije *Adelphoe* in sicer pogovor med tremi osebami, ki niso poimenovane, pač pa označene s kraticami; zelo na kratko je opisano tudi sorodstveno razmerje do vpletenih ter socialni status. Naloga je zahtevala, da tekmovalci zapišejo, katera dramska oseba predstavlja posamičnega govorca.

Tovrstne naloge se velikokrat navezujejo tudi na prevode; tekmovalci so morali bodisi dopolniti slovenski prevod latinskega besedila na posamičnih odsekih, bodisi povezati več latinskih besedil (npr. izrekov) z ustreznimi slovenskimi prevodi, ali pa popraviti napake v slovenskem prevodu latinskega besedila. Omeniti velja tudi nalogo iz leta 2022 z vprašanji, ki so temeljila na primerjavi med izvirnim

odlomkom iz Ovidijevih *Metamorfoz* in knjižnim prevodom Barbare Šega Čeh.

Takšni izzivi se zdijo dobrodošli iz dveh razlogov. Prvič, pri branju oziroma interpretiranju besedila obidejo filološko poglobljanje v slovnične detajle oziroma ga zlahka pri vprašanih omejijo zgolj na smiselno izbrane segmente. Drugič, v veliki meri se navezujejo na izvorna literarna besedila, ki v sklopu takšnega tipa nalog zahtevajo – če sploh – manjšo adaptacijo kot besedila, namenjena prevodu. Ponujajo torej paleto možnosti, kako se lahko v izvorna besedila poglobimo, preden učence pripeljemo do stopnje, da razumejo vsako jezikovno podrobnost izvornika.

Omenjeno dejstvo je na moč pomembno: naša ciljna besedila – besedila rimske književnosti so nedvomno zahtevna.²¹ Njihova narava določa specifičen način branja in navajanja na branje. Razvijanje bralnega razumevanja zato pri latinščini v občutno pomembnejši meri kot pri modernih tujih jezikih vključuje upočasnjeno branje, ki ga spremlja učinkovita raba sekundarnega gradiva, začenši s slovarji, slovnici, pa tudi komentarji.²² Zaradi naštetega prevajanje nedvomno ostaja smiselna aktivnost, ki tovrstne veščine spodbuja v veliki, morda celo največji meri. A kljub temu velja poudariti, da v mnogih pogledih predstavlja najtežjo in za mnoge dijake najverjetneje precej frustrirajočo pot do (prilagojenega) izvornika. Če smo povsem realni, bodo ure latinščine za večino naših dijakov ostale edini stik z izvorno književnostjo, edina priložnost torej, da izkusijo tisto, kar je *differentia specifica* našega pouka: zmožnost, pa čeprav omejena, srečanja z izvornikom brez posrednika. Prav zato se zdi pomembno, da v pouk vključujemo tudi druge načine, ki omogočajo pristen in aktiven stik z originalnimi besedili. Vprašanje, kako to učinkovito doseči, se zdi eden največjih izzivov specialne didaktike pouka klasičnih jezikov.

21 Primerljiva besedila najdemo v okviru SEJO šele na stopnji B2 (sodobna literatura) oziroma C (literatura starejšega datuma).

22 Prav raba tovrstnih pripomočkov se zdi tako poleg stopnjevanje zahtevnosti besedil eden izmed dveh kriterijev, po katerih bi se zdelo smiselno razvrstiti stopnje usvojenega tovrstnega znanja. Prim. Kuhlmann, »Das Lateinportfolio«, 53, ki stopnje razporeja po dveh kriterijih: ločnica med znanjem na nivoju A in nivoju B so izvorni stavki; raba pripomočkov ob branju je ob učiteljevem vodstvu predvidena na nivoju A2+, nivo B pa predvideva samostojno uporabo takšnega gradiva, ki se nato stopnjuje po zahtevnosti. Podobno je zastavljena italijanska sistematizacija, gl. »Certificazione linguistica del latino«.

JEZIKOVNE KOMPETENCE, KI PRESEGAJO LATINŠČINO

Kot podčrtano v uvodu, bralna kompetenca ni edina jezikovna zmožnost, za katero si prizadevamo pri pouku latinščine. Učna načrta opozarjata še na druge cilje, tesno navezane primarno na jezikovni pouk, in iz njih izhajajoče kompetence, katerih posebnost in skupna značilnost je, da latinščino presegajo in se – lahko bi trdili, da prav tako v pragmatičnem, utilitarnem smislu – odražajo v kontekstu drugih jezikov.

Prvo skupino zmožnosti je resnici na ljubo težko definirati konkretno: gimnazijski učni načrt jih povezuje s poglobljenim zavedanjem jezikovne zgradbe in posledično »jezikovno občutljivostjo,« ki se odraža v rabi slovenščine pa tudi učenju tujih jezikov. Latinščina tako poglobi skrb za slovenščino, do katere so učenci »zaradi razvitega čuta za splošne jezikovne zakonitosti še bolj občutljivi.«²³ Kot smo nakazali zgoraj, bi lahko dejali, da od dijakov pričakujemo in tudi merimo izkazovanje tovrstne občutljivosti v kontekstu prevajanja; eden od kriterijev za ocenjevanje prevoda je namreč tudi slovnično pravilna in naravna slovenščina. Podoben kriterij zasledimo tudi pri nalogah, ki od tekmovalca zahtevajo daljše in kompleksnejše odgovore v slovenščini. Če se morda odbijanje točk na podlagi slovenskega sloga in pravopisa pri tovrstnih nalogah in prevajanju zlahka zazdi preveč rigorozno, lahko zapišemo, da je do določene mere kljub temu upravičeno oziroma vsaj utemeljeno s cilji, ki jim sledimo.

Drugi sklop zmožnosti, ki izhaja iz poglobljenega in strukturiranega slovničnega znanja, najkonkretnije povzame *Učni načrt za latinščino: program osnovnošolskega izobraževanja*, 6: prepozna ga v spricho znanja latinščine olajšanem učenju drugih tujih jezikov. Kot bomo poudarili v nadaljevanju, pole vsebujejo veliko nalog, navezanih na besedišče v modernih tujih jezikih; na tem mestu velja omeniti, da specifičnih nalog, ki bi se osredotočale na razumevanje stavkov ali celo daljših besedil v teh jezikih, ne najdemo. A tovrstne naloge si kljub temu zlahka predstavljamo, npr. v obliki skrbno izbranega enostavnega besedila v katerem od romanskih jezikov, ki bi ga bil učenec sposoben razvozlati (in posledično npr. odgovoriti na določena vprašanja o vsebini) zgolj na podlagi znanja latinščine.²⁴

Po drugi strani so tekmovalne pole resnično bogate z nalogami, ki dokazujejo pragmatično čezjezikovno uporabnost latinščine na

23 Gl. *Učni načrt – Latinščina: Gimnazija*, 7, 26.

24 Prim. tudi dobro prakso povezovanja stare in nove grščine v Kavčič, *Nova grščina: Vaje za študente s predznanjem starogrškega jezika*.

leksični ravni; tudi ta se odraža tako na ravni slovenščine kot modernih tujih jezikov. Tovrstni izzivi imajo jasen cilj: dijak mora na podlagi poznavanja latinskega besedišča izkazovati zavedanje obstoja mreže sorodnih besed v različnih jezikih. Ilustrativen primer se zdi naslednja naloga iz leta 2008:

K latinski besedi iz prvega stolpca napišite: v 2. stolpcu slovenski prevod; v 3. stolpcu slovensko izposojenko, ki je nastala iz latinske v 1. stolpcu (če se uporablja v slovenščini); v 4. stolpcu angleško besedo, ki je nastala iz latinske v 1. stolpcu.

Npr.: *linea*, črta, *linearen*, *line*

Pomembno se zdi poudariti, da ob nalogah te vrste ni pričakovano naučeno znanje; ob njih tako ni izključena uporaba slovarja. Kot kaže primer iz leta 2005, je ta včasih tudi izrecno zahtevana:

V latinsko-slovenskem slovarju poiščite ustreznico za podčrtane angleške besede. Na podlagi latinske ustreznice ugotovite slovenski pomen angleške besede.

Npr. *question*; *insist*

Od dijaka se ob tem pričakuje več, kot se zdi na prvi pogled. Poznati mora namreč tako sistem latinskih besednih vrst kot tudi vsaj osnove kasnejših glasovnih sprememb (latinske ustreznice angleške besede »question«, ki je zgoraj navedena kot primer, bi moral tako poiskati pod »quae-«). Naloga, del državnega tekmovanja leta 2006, je po drugi strani predvidevala sklepanje o glasovnih spremembah v dveh romanskih jezikih; dijaki so morali na podlagi naštetih italijanskih in španskih besed, ki so se razvile iz prav tako navedenih latinskih besed, ugotoviti, do katere glasovne spremembe je pri posamičnih skupinah besed prišlo (npr. *plenus* → *pieno*; *platea* → *piazza*; *pluere* → *piovere*).

Uporabnost tovrstnega jezikovnega znanja na svojstven način potrdijo naloge, ki latinske besede ali besedne zveze preverjajo v širših in tudi dovolj realističnih kontekstih. Dijaki morajo denimo v slovenskem stavku prepoznati izposojenko oziroma tujko, ki jo razumejo prav zaradi svojega znanja latinščine. Navodilo ene izmed nalog leta 2014 je bilo tako sledeče:

Iz spodnjih povedi izpiši tujke, ki izvirajo iz latinskega jezika. Na podlagi svojega znanja latinščine pojasni njihov pomen in napiši, iz katerih latinskih besed so izpeljane.

Npr. Tiskani mediji doživljajo radikalne spremembe. (tujka: radikalen; pomen: korenit; latinska beseda, iz katere je tujka izpeljana: *radix / radicalis*)

Včasih se naloge navezujejo na strokovni žargon, npr. na medicinsko terminologijo ali pravne latinske izraze,²⁵ včasih pa celo na novodobno latinščino.²⁶ Vse tovrstne naloge (z izjemo zadnje) so zasnovane v pričakovanju, da dijaki na podlagi znanja, ki ga dobijo pri pouku latinščine, bolje razumejo besedilo v drugih, modernih jezikih. Znanje latinskega besedišča, pa tudi osnov grškega besedišča,²⁷ naj bi bili torej sposobni aktivno uporabljati na različne načine in tudi v na moč različnih jezikovnih kontekstih, ki – tako kot v primeru težje ulovljive »jezikovne občutljivosti« – daleč presegajo kontekst »klasične« latinščine in antične kulture, ki ga usvajajo pri pouku.

Poudariti gre, da je kompetence, ki izhajajo iz jezikovnega pouka v ožjem smislu, z določenega gledišča moč imeti za stranske produkte didaktičnih praks, ki se jih poslužujemo pri poučevanju latinščine kot tujega jezika, pri katerem, kot že večkrat povedano, primarno stremimo za bralnim razumevanjem latinskih besedil. Kot povzemata učna načrta, se latinskega besedišča učimo po asociativni metodi,²⁸ slovnicih enot pa tako, da jih v največji meri razvrščamo v hierarhične sisteme.²⁹ Z obojim želimo učencem olajšati pot do latinskih besedil, pa tudi obogatiti njihovo bralno izkušnjo. Kot pravkar opisano, pa ti dve strategiji obenem razvijata tudi svojstvene pragmatične kompetence. Prav slednje lahko podčrtamo kot tisti del znanja, ki je glede na zastavljene cilje zelo realno usvojljiv tudi pri omejenem številu ur in vseh učencih.

25 Leta 2006 so dijaki na podlagi latinskih izrazov za telesne organe ugotavljali pomen različnih bolezni in bolezenskih znamenj, katerih poimenovanja so latinskega oz. latinsko-grškega izvora (npr. cerebralna paraliza: možgani, lat. *cerebrum*). Leta 2012 so v slovenske stavke smiselno vstavljali latinske pravne izraze (npr. *de facto*, *in dubio pro reo*, *corpus delicti* etc.).

26 Leta 2005 (in tudi 2007) tako najdemo nalogo, vezano na *Lexicon recentis latininitatis*, ki izhaja pod okriljem ustanove Latinitas v Vatikanu; dijaki so morali ugotoviti, kateri sodobni predmeti oz. pojmi so opisani s posamično novoskovano latinsko besedo (npr. *vinum Campanense*: šampanjec).

27 V poli leta 2009 so morali tekmovalci denimo v eni izmed nalog podčrtati tujke grškega izvora.

28 Gl. *Učni načrt – Latinščina: Gimnazija*, 31 in tudi *Učni načrt za latinščino: Program osnovnošolskega izobraževanja*, 17.

29 *Učni načrt – Latinščina: Gimnazija*, 31. Gl. tudi *Učni načrt za latinščino: Program osnovnošolskega izobraževanja*, 5.

KULTURA IN CIVILIZACIJA: *LAST BUT NOT LEAST?*

Kulturno-civilizacijsko znanje je, kot smo poudarili uvodoma, poleg jezikovnega znanja drugi pomemben temelj, na katerem gradimo večino bralnega razumevanja. V kontekstu tekmovalnih pol ga tako implicitno preverjamo v prevodni in drugih nalogah (najbolj evidentno skozi poznavanje ustaljenih izrazov, pravilno in konsistentno slovenjenje imen ipd.). Ob kriteriju vztrajanja pri »filološki« natančnosti v okviru prevajanja je morda smiselno v razmislek navesti zanimiv primer, ki dokazuje, da lahko kriteriji, kaj je natančno razumevanje besedila, temeljijo tudi na poznavanju kulture in civilizacije. Sposojam si ga iz članka R. Hamiltona, »Reading Latin,« 169, in mu dodajam tri različice slovenskega prevoda:

Lictores appropinquant, homines discedunt.

Liktorji se približujejo, ljudje odhajajo.

Liktorji se približujejo, ljudje se umikajo s poti.

Liktorji se približujejo, zato se ljudje umikajo.

Če je naš kriterij natančnost na leksikalno-sintaktični ravni, je verjetno najustreznejša prva različica. A vendar bi zlahka trdili, da se pravemu pomenu te povedi morda celo bolj približata drugi dve varianti. Kot poudari Hamilton, *ibid.*, se namreč ta skriva v predstavi »da se ljudje umikajo s poti, ko liktorji vodijo pomembne uradnike med množico.« Kot še zapiše, »stavka o tem ne ›govorita‹, a ko se v besedilu pojavita skupaj in v ustreznem kontekstu, to ›pomenita‹.«³⁰

Pole seveda vsebujejo tudi naloge, ciljno usmerjene v preverjanje znanja kulture in civilizacije. Te so vsaj v zadnjih letih praviloma postavljene na konec in se vsebinsko navezujejo na besedila, ki so podstat drugih nalog; polo torej zaokrožijo, s čimer jim je na neki način odmerjeno pomembno, morda celo simbolno mesto. Prav zato se zdi še toliko bolj pomembno poudariti, da so tovrstne naloge manj raznovrstne, kot bi pričakovali tako glede na tematski razpon antične kulture in njenega vpliva na kasnejša obdobja kot tudi glede na raznolike načine njenega pojavljanja.

Naloge so tako velikokrat osredotočene zgolj na stvarne podatke o rimski književnosti in kulturi.³¹ Nema lokrat so sicer esejističnega

30 Širši kontekst tega citata navajam v Inkret, »O branju izvirnih besedil,« 110–11.

31 Primer treh tovrstnih nalog: »Avtor zgornjega razmišljanja je rimski stoiški filozof Seneka. Navedite imena še treh antičnih filozofov.« (2012) // »Naslov besedila je *Cato Maior de senectute*. Besedilo je prirejeno po Ciceronu. Naštej še tri

tipa,³² pri čemer so včasih zastavljene na način, da spodbujajo razmislek in tudi določeno kreativnost in kritičnost.³³ Včasih navodilo tudi izrecneje zahteva od dijaka, da izrazi svoje stališče, ki temelji po eni strani na poznavanju specifik antične družbe in – kot lahko sklepamo – ne izključuje primerjave s sodobnim svetom. Navodilo ene izmed nalog leta 2014 se je tako glasilo:

Napišite sestavek, v katerem razmišljate o položaju žensk v rimski družbi.

Leta 2020 lahko zasledimo podobno nalogo, ki vključuje tudi razumevanje izhodiščne misli razmisleka:

Razmišljajte o sporočilu Sokratovih besed: »Reprehensio eius, qui peccavit, non animum illius frangere debet, sed potius eum ad virtutem incitare et vitium corrigere.« Svoje razmišljanje strnite v približno 80 besed.

Tovrstne naloge sicer le malokrat eksplicitno spodbujajo aktualizacijo. Kot primer lahko navedemo nalogo iz leta 2017:³⁴

Napišite sestavek (200–300 besed), v katerem razpravljajte o (ne) aktualnosti Senekovega razmišljanja o času.

In še naloga, del pole leta 2006, ki v tem pogledu po svoji konkretnosti precej izstopa:

Ciceronov prijatelj Mark Celij Ruf je v nekem pismu Ciceronu označil Gneja Pompeja takole: »Aliud sentit et aliud loquitur neque tantum valet ingenio, ut non appareat, quid cupiat.« (Ciceron, *Epistulae ad familiares* 8.1) Navedite primer, v katerem bi se taka značajska lastnost prikazala pri današnjem politiku.

Ciceronova dela.« (2013) // »Avtor misli *Vita brevis est, longa ars* slovi kot oče medicine. Navedite njegovo ime in napišite, po čem je najbolj znan. Imenujte tudi najbolj znanega rimskega zdravnika.« (2011)

- 32 Npr. »Napišite sestavek (120–150 besed) o Cezarju in njegovem času.« (2014)
- 33 Če znova ponazorimo: »Postavite se v vlogo naslovnika pisma Lucilija in odpišite Seneki. V sestavku (200–300 besed) razpravljajte o Senekovem razmišljanju o času.« (2012) // »V sestavku (200–300 besed) napiši razmišljanje o predstavah Rimljanov o posmrtnem življenju. Pri tem so ti lahko v pomoč zgornji odlomek ter mitološke zgodbe in upodobitve, ki jih poznaš.« (2013)
- 34 Zanimivo je, da jo v skorajda identični obliki zasledimo že šest let pred tem.

Kljub tem primerom se zdi, da naloge, vezane na kulturo in civilizacijo, potenciala antike v smislu aktualizacije, torej zmožnosti prepoznave antičnih simbolov in vsebin v sodobnem svetu in okolju, po možnosti dopolnjene s sposobnostjo kritične opredelitve do teh vsebin, v polnem ne izkoriščajo.³⁵

Izpostaviti velja tudi nekaj drugih opažanj. Presenetljivo malokrat se naloge navezujejo na nebesedno gradivo, npr. umetniške upodobitve. Zelo malo izkoriščeno se zdi tudi tisto, kar je primarno del našega zanimanja: literatura. Literarna besedila so tako v veliki meri v pole vključena zgolj kot zahtevnejši avtentični jezikovni primerki, ne pa kot izziv v smislu literarnosti, poetičnih sredstev, primerjave s kasnejšimi relevantnimi deli ipd. To se zdi še posebej pomembno pri klasičnih jezikih, pri katerih si za cilj postavljamo branje literarnih besedil. Da smo nanje ostali »obsojeni« tudi v časih čaščenja komunikacijskega pristopa, ki je – tako I. Samide, »Kdo se boji literature?«, 327 – »iz učbenikov /modernih/ tujih jezikov izgnal vse, kar je dišalo po ›resni‹ književnosti«, se zdaj jasno izpisuje kot prednost, saj nismo nikoli prekinili kontinuitete zahtevnejšega dela z besedili. To bi na vsak način veljalo izkoristiti v polnejši meri.³⁶

ZAKLJUČEK: CILJI IN IZZIVI

Vpogled v tekmovalne pole nam odstre vsaj delni odgovor na vprašanje, ki smo si ga zastavili na samem začetku: kaj učimo, ko učimo latinsko? Če strnemo naše ugotovitve, lahko zapišemo, da pri naših dijakih primarno razvijamo zmožnosti, ki jim omogočajo dostop do izvirnih besedil. Od njih pričakujemo tako sposobnost branja in »konzultiranja« izvirnika, kot tudi – in to v večji meri – sposobnost intenzivnejšega ukvarjanja z (ustrezno prilagojenimi) avtentičnimi besedili: prevajanja v slovenščino. Ta kompleksna aktivnost, ki v veljavnem učnem načrtu ni izrecno omenjena, ponuja didaktični izziv predvsem v smislu potrebnega ravnovesja med prevajanjem, ki ima za cilj zahtevnejšo nadgradnjo bralnega razumevanja, in med prevodom v smislu »orodja« za dokazovanje poznavanja detajlnih jezikovnih elementov latinščine.

35 Aktualizacija prav tako ni omenjena pri splošnih ciljih in kompetencah v veljavnem učnem načrtu (gl. *Učni načrt – Latinščina: Gimnazija*, 7–8), bi jo pa na vsak način v prihodnje v dokument veljalo vključiti.

36 Omeniti velja, da se na polju tujejezičnega poučevanja vse bolj uveljavlja literarna didaktika, ki spodbuja razvoj literarnih kompetenc (prim. npr. Samide, »Kdo se boji literature?« 325–33).

Nadalje razvijamo sposobnosti, ki se odražajo v rabi drugih jezikov, v slovenščini in modernih tujih jezikih. »Jezikovna občutljivost«, ki jo učencem privzgjajamo s poudarjanjem jezikovne zgradbe latinščine, je pragmatično težko ulovljiva kategorija, a vendar tovrstne kompetence, v prvi vrsti vezane na slovenščino, pričakujemo in jih v nalogah tudi povsem eksplicitno (in morda tudi mestoma prerigidno) ocenjujemo. Nasprotno lahko na ravni besedišča takšno znanje v povsem pragmatičnem smislu lažje definiramo in tudi ocenjujemo na način najrazličnejših ciljnih izzivov. Omenjeni latinščino presegajoči jezikovni kategoriji se zdita zelo realno dosegljivi zmožnosti, ki ju dijaki ne le usvojijo pač pa tudi ponotranjijo. Isto misel na veliko bolj poetičen način razvije Andrea Marcolongo, *Bistroumni jezik*, 140; ta sicer v kontekstu stare grščine, ki pa ga zlahka prenesemo na drugi klasični jezik, zapiše:

Učence klasičnih smeri pogosto prepoznam po njihovem načinu govora in pisanja. To dokazuje, da stara grščina postaja del njihovega doživljanja in opisovanja sveta ter jih ne bo nikoli zapustila. Gre za širino besedišča ... Gre tudi za posebno ljubezen do podredij, tj. za izražanje z odvisniki in za zapleteno zloženo rabo podredij. Določene podobe grščine ne izumrejo in *živijo naprej* v učencih stare grščine.

Končno podajamo in pričakujemo še kulturno-civilizacijsko znanje. To področje se nam je na ozadju tekmovalnih nalog razkrilo kot tisto, na katerem se številni potenciali našega pouka zdijo premalo izkoriščeni.

Na koncu si dovolimo še tezo, da največja rezerva v tem pogledu najverjetneje leži prav v tistem, kar je *differentia specifica* našega pouka: znanje jezika in dostop do izvirnika. Če se namreč učenci in dijaki o antiki učijo pri množici drugih predmetov, je latinščina edina, ki jim omogoča neposredni dostop *ad fontes*. Eden temeljnih izzivov za učitelje klasičnih jezikov ob tem je, kako ta dostop omogočiti na različnih ravneh znanja in tudi pri različnih učencih, pa tudi, kako ga čim bolj izkoristiti na način, ki antiko predstavi v njenem bistvu, kot živo tvorbo, ki nas še vedno v temelju globoko zaznamuje.

BIBLIOGRAFIJA

- »Certificazione linguistica del latino – Linee guida nazionali«. Consulta Universitaria di Studi Latini, 2016. (Dostopno na spletu.)
- Cook, Guy. *Translation in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Inkret, Andreja. »O branju izvirnih besedil pri pouku klasičnih jezikov«. *Keria: Studia Latina et Graeca* 23, št. 2 (2021): 101–33.
- Kavčič, Jerneja. *Nova grščina: Vaje za študente s predznanjem starogrškega jezika*. Učno gradivo. Ljubljana: Oddelek za klasično filologijo FF UL, 2015.
- Kocbek, Alenka. »Unlocking the Potential of Translation for FLT«. *Linguistica* 54 (2014): 425–38.
- Koletnik Korošec, Melita. »Translation in Foreign Language Teaching«. V: *New Horizons in Translation Research and Education* 1, ur. Nike K. Pokorn in Kaisa Koskinen, *Publications of the University of Eastern Finland Reports and Studies in Education, Humanities and Theology* 8, 61–74. Joensuu: University of Eastern Finland, 2013.
- Kuhlmann, Peter. »Das Lateinportfolio – neue Wege zum eigenverantwortlichen Lernen«. *Pegasus-Onlinezeitschrift* 1 (2011): 50–68.
- Laviosa, Sara. *Translation and Language Education*. London: Routledge, 2014.
- Marcolongo, Andrea. *Bistroumni jezik: Devet epskih razlogov, zakaj ljubiti grščino*. Prevedel Gašper Kvartič. Celje: Mohorjeva družba, 2022.
- Pavlič Škerjanc, Katja. »Gradatim ali po korakih do boljšega prevoda«. *Keria* 1, št. 1–2 (1999): 89–99.
- . »Klasično izobraževanje v Sloveniji«. *Keria* 2, št. 1 (2000): 101–108.
- Predmetni izpitni katalog za splošno maturo: Latinščina*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2010.
- Rubin, Joan. »What the 'Good Language Learner' Can Teach Us«. *TESOL Quarterly* 9, št. 1 (1975): 41–51.
- Samide, Irena. »Kdo se boji literature? Književna didaktika pri študiju tujega jezika«. V: *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode: 25. simpozij Obdobja; Metode in zvrsti*, ur. Boža Krakar-Vogel, 325–333. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2008.

Skupni evropski jezikovni okvir: Učenje, poučevanje, ocenjevanje.

Pripravil Svet Evrope. Svet za kulturno sodelovanje, Odbor za izobraževanje, Oddelek za moderne jezike, Strasbourg.

Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, 2011. (Dostopno na spletu.)

Tomc, Bojana. »Strategije spodbujanja branja po Montserrat Sarto pri pouku latinske književnosti«. *Clotho* 5, št. 1 (2023): 171–84.

Učni načrt – latinščina: Gimnazija; Splošna, klasična gimnazija.

Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2008. (Dostopno na spletu.)

Učni načrt – latinščina: Program osnovnošolskega izobraževanja, izbirni predmet. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, 2004. (Dostopno na spletu.)

IZVLEČEK

Kaj učimo, ko v sodobni slovenski gimnaziji učimo latinsko? S kakšnimi cilji vstopamo v razrede, kaj pričakujemo, da bodo naši dijaki znali? Navedena vprašanja so le na videz preprosta. V najbolj pragmatičnem smislu nanje odgovarja veljavni učni načrt za latinščino, ki niza cilje pouka in s tem pričakovane zmožnosti dijakov. V tem prispevku skušam slednje osvetliti z zornega kota prakse in sicer z vpogledom v slovensko državno tekmovanje v znanju latinščine, namenjeno dijakom tretjega letnika gimnazije. Ob tem izhajam iz predpostavke, da je tekmovalne naloge moč vsaj do določene mere imeti za »praktično« dopolnilo učnemu načrtu, za dovolj reprezentativne odgovore na vprašanje, kaj si pod začrtanimi cilji predstavljamo povsem pragmatično, in tako tudi za ilustrativen prikaz naših skupnih pričakovanj o tem, katere kompetence naj bi dijaki po skoraj treh letih gimnazijskega učenja imeli. Tekmovalne naloge, deloma pa tudi dileme, ki jih pred ocenjevalce postavlja točkovanje odgovorov, mi obenem služijo kot osnova za razmislek o tem, kje ležijo prednosti in didaktični izzivi sodobnega pouka latinščine.

KLJUČNE BESEDE: poučevanje latinščine, gimnazija, učni načrt, didaktika, učne kompetence

Linguam Latinam didicisse: Objectives and Challenges in Contemporary Latin Teaching

ABSTRACT

What do we teach when we teach Latin in a modern Slovenian grammar school? What are our goals when entering the classroom, and what do we expect our students to learn? These questions seem deceptively simple. In the most pragmatic sense, their answers are provided by the current curriculum for Latin, which sets out the lessons' objectives and the student's expected abilities. This paper sheds some light on the latter from a practical perspective by looking at the Slovenian national Latin proficiency annual competition for third-year grammar school students. It assumes that the competition tasks can be considered, at least to a certain extent, as a "practical" supplement to the curriculum, as sufficiently representative answers to the question of what goals are set out in a purely pragmatic way. They are also an illustrative demonstration of the expected competencies students should have after almost three years of grammar school learning. The competition questions, and partly the dilemmas posed to the assessors by the scoring of the answers, serve as the basis for reflection on where the strengths and didactic challenges of contemporary Latin teaching lie.

KEYWORDS: teaching Latin, grammar school, curriculum, didactics, learning competencies

Priložnosti, izzivi in zagate pri obravnavi vsebin iz klasične kulture in književnosti v gimnaziji

Neža Karlin*

Mnogo je nedoumljivih skrivnosti
in vendar – ni globlje skrivnosti kot človek.
Sofokles, *Antigona* 332–33

CILJI GIMNAZIJSKEGA IZOBRAŽEVANJA

Za vsako izobraževalno ustanovo je nujno, da se vpraša in opredeli, kaj naj bi bil cilj njenega delovanja, natančneje, v kakšne osebnosti želi vzgojiti svoje gojence. Vizija teh gojencev ob koncu izobraževalnega procesa mora krojiti celotno formalno in neformalno delovanje ustanove. Le s tako vizijo, ki se ji vsi vpleteni trudijo približati v čim večji možni meri, bo šola kos hitrim družbenim spremembam in modnim trendom – zazrta v mlade in dojemljiva za njihove potrebe, a kljub temu zvesta pedagoškim načelom in pristopom, ki so se uveljavili in izkazali skozi generacije. Tu seveda ni mišljeno okostenelo vztrajanje pri zastarelih učnih metodah, ampak vsebine, ki so skozi dolga obdobja gradile osebnosti mladih ljudi. Gimnazija ima v tem kontekstu posebno mesto. Svojih dijakov ne izobražuje in ne vzgaja za določen poklic, ampak jih izobražuje in vzgaja v splošno razgledane ljudi. Vzgojiti skuša mlade izobražence, ki bodo imeli razjasnjene temeljne pojme o svetu in svojem položaju v njem ter bodo v skladu s temi spoznanji tudi delovali kot odgovorne, poštene in samostojne osebnosti. Gimnazijska leta so še zadnje obdobje v življenju mladega človeka, ko se v okviru formalnega izobraževanja lahko na široko razgleduje po različnih vedah in si ob tem krepi mentalne in duhovne kapacitete.

* Zavod svetega Stanislava, Štula 23, Ljubljana; neza.karlin@stanislav.si.

Ob podajanju splošnega znanja in posebni krepitvi zmožnosti abstraktnega mišljenja skozi preučevanje klasičnih jezikov skuša klasična gimnazija vzgajati »človeka z veliko začetnico«, torej »Človeka«, kot ga sredi mestnega vrveža išče Diogen z lučjo pri belem dnevu. Klasična gimnazija nikoli ni bila le priprava na študij jezikoslovnih in družboslovnih ved, ampak je bila v vseh obdobjih predvsem valilnica humanistov, osebnosti, ki jih družba potrebuje prav na vseh področjih. Pomembno je, da učitelji nikoli ne izgubimo izpred oči te vizije in da se po najboljših močeh trudimo za njeno uresničitev. Učenje klasičnih jezikov in obravnava tem iz klasične kulture in književnosti imata v tem procesu nepogrešljivo in edinstveno vlogo. Ta prispevek skuša pokazati, kakšne priložnosti nudijo vsebine iz klasične kulture in književnosti pri vzgoji mladih humanistov ter s kakšnimi izzivi in zagatami se učitelji srečujemo pri njihovi obravnavi.

IZTOČNICE ZA INTERPRETACIJO ANTIČNEGA IZROČILA V ŠOLSLEM PROSTORU

Vrednost antičnega izročila

Z dijaki v razredu velikokrat odpremo vprašanje, zakaj še danes bremo več kot dva tisoč let stara besedila starih Grkov in Rimljanov. »Šolski« odgovor, ki se ponuja, je ta, da bomo prek poglobljanja v ta dela bolje razumeli lastno civilizacijo. To je res, vendar še zdaleč ni najpomembnejši razlog. Rémi Brague v delu *Evropa, rimska pot* na pronicljiv, a kritičen način razmišlja o evropski identiteti, o delitvi Evrope na vzhod in zahod, o dolgu, ki ga ima Evropa do antične kulture in judovstva. Tudi sam se sprašuje, zakaj brati antične klasike, in zaključa, da bi nas ta dela »čisto preprosto utegnila zanimati«.¹

Vprašanje, katere avtorje naj bi preučevali, ali že to, kateri naj bi veljali za klasike, nima prav nič opraviti z vprašanjem o njihovi pripadnosti ali nepripadnosti izročilu, katerega se mi čutimo dediče. Kaj je več vredno, študirati Sofokla ali Kalidasa, Homerja ali *Edde*, Platona ali Konfucija? [...] Edini dokončni kriterij je kriterij notranjega interesa. Nikdar se ne bi smeli spraševati, ali neki avtor pripada našemu izročilu ali ne, še manj, ali je bil istega spola ali »rase« kakor mi. Edino upravičeno vprašanje je, ali si neki avtor zaradi samega sebe zasluži, da se poglobimo vanj.

To pa je natanko tisto, kar so Evropejci v svoji preteklosti sami naredili. Niso študirali grških in latinskih klasikov, ker bi to bili viri

1 Brague, *Evropa, rimska pot*, 134.

Evrope, torej zato, ker bi to bili v bistvu oni sami. Teh klasikov niso študirali, da bi jih to privedlo do boljšega poznavanja samih sebe in do uveljavitve tistega, kar jim je lastno. Prav nasprotno, študirali so jih, kakor so študirali tudi muslimanske in judovske mislece, ker so se jim njihova dela zdela resnična, lepa, zanimiva itd.²

Nujno je, da tudi v šolskem prostoru do teh besedil pristopamo z zanimanjem in odprtostjo, ne pa z držo, da gre za obvezno čtivo, ki ga je pač treba prebrati zaradi nekih višjih, neoprijemljivih ciljev, kot je na primer ta, da bomo bolje razumeli lastno identiteto. Naloga učiteljev je, da dijakom pomagamo odkriti, kaj je v teh besedilih tako izredno resnično, lepo in zanimivo, da jih je vredno brati še danes.

Emanuel Levinas,³ veliki iskalec presežnega v obličju drugega, je v svojem pogovoru s Philippom Nemojem izjavil:

Mislím, da skozi vso književnost človeško obličje govori ali jeclja, se pokaže v človeški drži, ali pa se bojuje s svojo lastno karikaturó. Kljub koncu evrosrediščnosti, ki so jo razvrednotile tolike grozote,⁴ verjamem v vzvišenost človeškega obličja, ki ga izraža grška književnost, kot tudi naša, ki grški dolguje vse.⁵

Pri obravnavi antičnih tekstov se srečujemo ravno s to dvojnostjo, vzvišenostjo človeka na eni strani in temino na drugi. Antika naslavlja to resnico o človeku, vsakega, ki se z njo srečuje, predvsem pa mlade v občutljivi dobi iskanja identitete, vabi k čudenju, razmisleku in avtorefleksiji. Nudi iztočnice za pogovor, preko katerega mladi ob usmeritvah učiteljev postopoma odkrivajo resnice o tem, kaj je človek. Te duhovne procese bi lahko združili pod skupnim geslom antičnega sveta *Γνώθι σεαυτόν*, »Spoznaj samega sebe«, ki je bilo vklesano nad vhodom v delfsko preročišče. Boris Šinigoj takole razmišlja o tem vodilu:

Apolonski poziv k samospoznanju, v katerem lahko prepoznamo prvi vzgib zahodnemu mišljenju, kljub pozabi njegove izvirne duhovne izkušnje v dolgih stoletjih, ki nas ločijo od arhaičnega grštva, spričo svoje nadčasne spodbude k preiskovanju skrivnosti človeškega življenja še vedno ni izgubil svoje veljave. Nasprotno, ostaja večna, nikdar dovršena naloga za sleherno dušo.⁶

2 Brague, *Evropa, rimska pot*, 136.

3 Prim. Rebula in Kovač, »Emanuel Levinas in predsokratiki«, 33–54.

4 Levinas misli predvsem na grozote holokavsta.

5 Levinas, *Etika in neskončno*, 75.

6 Šinigoj, »Spoznaj samega sebe«, 64.

Vendar, nadaljuje Šinigoj, »tako odmišljeno razmišljanje še zdaleč ni dovolj.«

Kolikor namreč dopustimo, da poziv k samospoznanju resnično spregovori v nas, smo že takoj na začetku nagovorjeni k samoprevpraševanju, ki nas ne zavezuje le k dajanju odgovora z umom, temveč s celim bitjem.⁷

V duhu mišljenja starih Grkov je to pomenilo modro delovanje. Gorazd Kocijančič v svojem uvodu k *Fragmentom predsokratikov* podaja dober prikaz, kako raznoliko je bilo to »udejanjanje modrosti« v antični Grčiji.⁸ Kot pravi, lahko »spremljamo sledi razumevanja »modrosti« kot projekta, ki spreminja življenje tistih, ki se mu posvečajo, ki ima torej nalogo in privilegij osmislitve in preobrazbe eksistence.«⁹ Zlahka potegnemo vzporednico z vizijo humanistično vzgojenega mladega človeka v uvodnem razmišljanju. Ne glede na to, na katerem področju znanosti, umetnosti, duhovnosti ali družbe bodo današnji maturanti nekoč dejavni, bodo delovali tudi v skladu s spoznanji o sebi in svetu, ki so jih pridobili v času šolanja in zorenja. Zato je tako pomembno, kakšne vsebine jim na tej poti ponujamo in kako jih obravnavamo.

Čudenje

Radovednost in sposobnost čudenja, θαυμάζειν, sta bistveni sestavini v procesu odkrivanja in raziskovanja novega. Tako Platon kot Aristotel čudenje opredeljujeta kot počelo filozofije.¹⁰

Μάλα γὰρ φιλοσόφου τοῦτο τὸ πάθος, τὸ θαυμάζειν: οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη.¹¹

Zelo lastna filozofu je strast – čudenje. Poleg tega ni drugega počela filozofije.

Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν.¹²

7 Šinigoj, »Spoznaj samega sebe«, 65.

8 Prim. Kocijančič, »Prvinsko mišljenje«, x.

9 Ibid. Kocijančičev prikaz predsokratskega razumevanja »udejanjene modrosti« tukaj zavestno apliciram na pedagoška vprašanja.

10 Prim. Reale, *Zgodovina antične filozofije* 1, 381.

11 Platon, *Teajtet* 155d, prevod Gorazd Kocijančič.

12 Aristotel, *Metafizika* 1, 982 b (prev. avtorica).

Zaradi čudenja so ljudje tako zdaj kot na začetku začeli filozofirati.

Tudi v pedagoškem procesu je potrebna ta strast, ki po eni strani pritegne in prevzame, po drugi pa pahne v temo, kot čudenje posrečeno opiše Llewelyn.¹³ Čudenje namreč vedno implicira določeno stopnjo nevednosti, »umanjkanje«, ki teži k zapolnitvi.¹⁴ V vzgojno-izobraževalnem procesu je čudenje sila, ki iz suhoparne učne snovi naredi predmet osebnega interesa. Ni treba poudarjati, kako ključna je ta drža za uspeh učnega procesa. Pomembna je tako pri učencih kot pri učitelju; le učitelj, ki se sam zna čuditi, zmore čudenje z načinom svojega poučevanja, torej s primernimi vprašanji in nevsiljivimi namigi ali poudarki izzvati tudi pri poslušalcih. Lep odraz takega notranjega dogajanja, ki se rodi v učencu ob učitelju, je Teajtetov odziv na Sokratove aporije, ko vzkligne:

Kαὶ νῆ τοὺς θεοὺς γε, ὦ Σώκρατες, ὑπερφυῶς ὡς θαυμάζω τί ποτ' ἐστὶ ταῦτα, καὶ ἐνίστε ὡς ἀληθῶς βλέπων εἰς αὐτὰ σκοτοδινῶ.¹⁵

Pri bogovih, Sokrat, izredno se čudim nad tem, kaj neki so te reči, in včasih me resnično zgrabi vrtoglavica, ko si jih ogledujem.

Dejansko se komu od čudenja lahko zavrti v glavi že ob motrenju čudovitih slovničnih struktur klasičnih jezikov, pa ob pronicljivih, eksaktnih izrazih in besedišču ali mislih, ki tako nenadkriljivo zadenejo bistvo problema. Teme iz antične civilizacije in književnosti bralcev s svojo silovitostjo, globino in pogosto tudi nenavadnostjo ne pustijo ravnodušnih. Kličejo po refleksiji in odzivu, zato zmorejo ob primerni obravnavi pritegniti tudi mladega človeka.

Tujost antičnega sveta

Seveda pa obravnava antičnih kulturno-civilizacijskih tem in književnih mojstrov in sebi skriva tudi izzive in zagate. Ko z dijaki spoznavamo antični svet in beremo antične klasike, se soočamo z neznanimi svetovi, ki so zaradi svoje časovne oddaljenosti pogosto zamegljeni. Obstaja nevarnost, da bi jih izkrivljeno interpretirali in jim pripisovali napačna sporočila, če bi pri interpretaciji izhajali le

13 Prim. Llewelyn, »On the Saying that Philosophy Begins in Thaumazein«, 1.

14 Reale, *Zgodovina antične filozofije* 1, 382.

15 Platon, *Teajtet* 155c, prev. Gorazd Kocijančič. Prim. Llewelyn, *ibid.*

iz tega, kako kak fenomen razumemo danes. Napačna sodba lahko izhaja tudi iz zmotne predpostavke, da so nam zaradi vedenja, ki ga imamo o antiki, njene vrednote domače. Na to opozori Wiseman, ki tako sklepanje imenuje »najbolj zahrbtna past« pri interpretaciji antike. Po njegovem mnenju se bomo bolj približali pravilnemu razumevanju antičnega sveta, če bomo izhajali iz obratne predpostavke, da nam je antika tuja in nedomača (»the alien and the unfamiliar«).¹⁶ Zdi se, da imata tu z Levinasom nekaj stičnih točk. Če v »obličju antike« vidimo »obličje drugega«, je treba ob srečevanju z njo zavzeti predvsem držo čudenja, upoštevati njeno skrivnostnost in dopustiti dejstvo, da je nikoli ne bomo docela razumeli.

Ko se odpiram obličju, se odpiram nepoznanemu, odpiram se skrivnostnemu – Drugega ne morem v celoti spoznati, ne morem ga do kraja racionalno premeriti – je vedno tudi skrivnost.¹⁷

Le tako se lahko ob fenomenih, ki jih zasledimo v antičnem svetu, izognemo prenatrženim in krivičnim sodbam, češ, Grki in Rimljani so bili čudni, kruti, sprevrženi. Dejstvo je, da se pri obravnavi antičnih fenomenov, mitoloških motivov in literarnih mojstrov in nemalokrat srečamo s temami, ki bi se jim v razredu raje izognili, saj utegnejo koga prizadeti. Naštejmo nekaj konkretnih primerov: vojna, nasilje, suženjstvo, golota, seksualnost, erotika, homoseksualnost, detomor, samomor, prevara, orgije. Vsak učitelj se je srečal s to dilemo v taki ali drugačni obliki. Ena možnost je, da te teme obidemo; ali pa jih predstavimo samo kot dejstva in se z njimi sploh ne ukvarjamo. Tega je bilo veliko v preteklosti, ki je antiko v šolskem prostoru obravnavala idealizirajoče in prilagojeno,¹⁸ poudarek pa je bil na poznavanju podatkov. Deloma je temu seveda botroval tudi duh časa, omejeno vedenje¹⁹ in pozitivističen odnos do znanosti.²⁰ Druga možnost pa je soočanje s temi temami in odpiranje vprašanj. Šele tako dopustimo, da čudenje sproži proces osebno angažiranega raziskovanja in

16 Wiseman, *Catullus and His World*, 4.

17 Grošelj, »Levinas: od obličja do odgovornosti«, 256.

18 Tak primer so npr. *Stare grške bajke* Eduarda Petiške, kjer so iz mitoloških pripovedi načrtno izvzete krute teme – kot npr. detomor, ki ga zgodba o Medeji uvidevno preskoči.

19 Tak primer je močno zasidrana, a neustrezna predstava o »beli antiki«. Ob odkritju antične polihromije so med znanstveniki v 19. stoletju potekale burne razprave, saj se nekateri med njimi niso mogli sprijazniti z novimi odkritji in se odpovedati idealizirani podobi antike.

20 Prim. Kastelic, »Sovretovi *Stari Grki*«, 142–4.

spoznavanja. Z antiko kot tujim kulturnim fenomenom stopimo v dialog in začnemo po plasteh luščiti sporočilo, ki ga za nas nosi ta oddaljeni svet.

Večplastnost in globino kulture se pogosto opisuje z metaforama čebule in ledene gore. Koliko plasti čebule nam bo uspelo odluščiti oziroma kako globoko pod gladino bomo dosegli ledeno goro, bo odvisno od številnih dejavnikov. Zavedati se moramo, da je učenje kulture dolgotrajen in vedno bolj poglobljajoč proces, ki lahko doseže različne ravni, ne pa nekakšna zbirka kulturnih trivialnosti, romantičnih klišejev in popačenih stereotipov. Učenje kulture bo zato za vsakega učenca predvsem zelo oseben in poseben proces, njegove duše se bo dotaknilo le, če si to sam želi. Kultura ustvarja in rešuje probleme. Četudi je še vedno veliko takšnih vidikov kulture, ki jih bo potrebno podrobneje raziskati in ki jih morda ni mogoče poučevati, se vključevanju kulturnih vsebin ne smemo izogibati.²¹

Tudi mnogi današnji učitelji klasičnih jezikov smo do določene mere hočeš-nočeš zaznamovani z »romantičnimi klišeji in popačenimi stereotipi«²¹ o antiki, ki so jih naši učitelji v velikem navdušenju nad njo in v dobri veri prenašali na nas. Vsakemu se je že kdaj zgodilo, da je ob kakem zelo neposrednem in pogumnem vprašanju dijaka ostal brez besed, saj ustreznega odgovora ni imel takoj na dlani. Postavljeni pred izziv smo se morali najprej odpovedati lastnim stereotipom, preučiti temo znotraj konteksta in zgodovinskih okoliščin in nato čimbolj resnicoljubno in z veliko mero spoštljivosti odgovoriti na zastavljeno vprašanje. Poklicani smo, da ubesedimo tudi težke stvari, da o njih govorimo s svojimi dijaki. Tak pristop staremu veku ne bo odvezal veljave, nasprotno, pokazalo se bo, kako resnicoljubna je bila antika v zaznavanju in izražanju vseh – tudi temnih – razsežnosti človeškega bivanja. Srednješolci so dovolj zreli, da ob premišljenem vodenju učiteljev lahko odrinejo na globoko. Mladi, zazrti v digitalne privide vseh vrst, včasih dobesedno kličejo po pristnosti in iskrenosti v šolskih razredih. Prikrajšati jih za pristen pogled na antiko bi bila laž in zavajanje. Bolj kot kdaj prej potrebujejo učitelje, ki bodo z njimi pogumno, tankočutno in iskreno spregovorili o velikih in usodnih temah življenja. Ker nam je antika vsem enako daleč in enako blizu, v odnosu do nje med nami ni družbenih privilegirancev; ni bolj primernega in varnega okvira za take pogovore, kot so ravno teme iz antičnega sveta. Zelo lepo to ubesedi Andrea Marcolongo, ko pravi, da »si ne moremo prisvojiti intenzivnosti niti ene same grške besede.

21 Skela, »Uvod«²¹ k slovenski izdaji ROPP (Referenčni okvir za pluralistične pristope k jezikom in kulturam), 10.

Še vedno pa preučujemo ta jezik, ki nas vabi že tisočletja z močjo oddaljenosti, ki jo že tisočletja zamenjavamo za bližino. V grških besedilih ne beremo več grškega sveta; beremo sami sebe.«²²

Predsodki

Pri interpretaciji antike bralce tako kot pri interpretaciji katerega koli drugega kulturnega fenomena močno zaznamujejo »predsodki in predmnenja«, ki se jih pogosto sploh ne zavedajo. Hans Georg Gadamer s svojim pojmom »zgodovina učinkovanja«,²³ *Wirkungsgeschichte*, opozori, da je naše razumevanje nekega pojava neobhodno odvisno od naše zgodovinske pogojenosti, ta pa izvira iz pripadnosti določenemu izročilu.

Pozicija med tujim in znanim, ki jo izročilo za nas poseduje, je torej vmesnost med historično menjeno, oddaljeno predmetnostjo in pripadnostjo tradiciji. V tej vmesnosti je pravi kraj hermenevtike.²⁴

Časovna oddaljenost, ki nas loči od predmeta našega zanimanja, po Gadamerju »primarno ni prepad, ki ga je treba prestopiti, ker ločuje in oddaljuje, temveč je v resnici nesoči temelj dogajanja, v katerem temelji sedanje razumevanje«. Historično objektivnost, torej težnjo, da skušamo zgodovinsko oddaljen pojav interpretirati zgolj iz duha tistega časa, označi kot »naivno predpostavko historizma«, ki »v zaupanju metodiki svojega postopka pozabi svojo lastno zgodovinskost«.²⁵

V resnici je pomembno to, da oddaljenost časa prepoznamo kot pozitivno in produktivno možnost razumevanja. Zapolnjuje jo kontinuiteta porekla in tradicije, v luči katere se nam kaže vse izročilo.²⁶

Časovni odmik pomeni za Gadamerja nekakšno sito, ki dopusti, »da odmrejo predsodki partikularne narave«, ki nas pri interpretaciji zavajajo, in da se »povzpnejo tisti, ki omogočajo resnično razumevanje«.²⁷

22 Marcolongo, *Bistroumni jezik*.

23 Prim. Gadamer, »O krogu razumevanja«, 43; prevedel Aleš Košar.

24 Ibid., 41.

25 Ibid.

26 Ibid.

27 Ibid., 42.

Ločiti predsodek kot tak očitno zahteva, da ga suspendiramo v njegovi veljavi; ker dokler nas predsodek določa, ne mislimo nanj in ga ne preišljamo kot sodbo. Da predsodek tako rekoč privedemo pred sebe, se ne more posrečiti, dokler je stalno in neopazno v igri, temveč le takrat, ko je tako rekoč izzvan. Kar zmore tako izzvati, je srečanje z izročilom. Kajti kar vabi k razumevanju, se je že pred tem moralo uveljaviti v svoji drugosti. Prvo, s čimer se razumevanje začenja, je, da nas nekaj nagovori.²⁸

Tukaj se krog razmišljanja sklene. Spet smo na izhodiščni točki, pri čudenju. Zaradi čudenja raziskujemo, se sprašujemo in iščemo odgovore. Tudi antična besedila beremo, ker so nagovarjajoča, zanimiva in lepa, kot taka so postala del našega izročila, ki se je prekalilo skozi tisočletja. Od učiteljev je odvisno, v kolikšni meri in v kakšni obliki ga bomo posredovali mlajšim rodovom.

PRIMERI IZ ŠOLSKE PRAKSE

Če vse povedano povzamemo in apliciramo na vzgojno-izobraževalni proces, lahko določimo štiri temeljne korake pri obravnavi nekega antičnega fenomena.

ČUDENJE: Dopustimo, da nas tema nagovori ali vznemiri. Ni pomembno, ali se to dogaja v pozitivnem ali negativnem smislu. Teme se ne ustrašimo, četudi je morda strašljiva. Do nje zavzamemo držo odprtosti in ji priznamo skrivnostnost.

RAZISKAVA: Opredelimo, kaj točno je predmet našega zanimanja, in po potrebi raziščemo zgodovinski kontekst. Izsledke raziskovanja predstavimo drug drugemu.

INTERPRETACIJA: V zavesti, da naše razumevanje nekega pojava močno zaznamuje naša pogojenost s tradicijo, osebna zgodba, svetovni nazor itd., poskusimo opredeliti, kakšen pomen je imel pojav v antičnem svetu in kakšna je bila njegova sporočilnost za tedanje družbo. V obliki pogovora odpiramo vprašanja in poskušamo odgovoriti.

AKTUALIZACIJA: Na antični pojav, ki nas je nagovoril ali vznemiril, se ozremo v luči današnjega časa. Kakšno sporočilo nosi za sodobnost, kakšna vprašanja se odpirajo ob njem? Ubeseimo misli, ki se nam rojevajo. Dopustimo možnost, da na pojav gledamo različno. Drug drugemu spoštljivo prisluhnemo.

28 Gadamer, »O krogu razumevanja«, 42.

Pomembno je, da interpretacije ne zamenjamo z aktualizacijo. Govoriti o tem, kako danes gledamo na nek pojav, še zdaleč ne pomeni, da smo obravnavani pojav poskušali interpretirati in razumeti v veljavnosti in sporočilnosti, ki ga je imel za tedanjo družbo. Pri tem se seveda zavedamo njegove »zgodovine učinkovanja«.

Oglejmo si ta pristop na treh konkretnih primerih iz šolske prakse.

Primer 1: Minotaver (grška mitologija)

ČUDENJE: Ob srečanju z Minotavrom nas vznemiri njegova podoba – človeško telo z glavo bika – ter njegov nastanek, spočela ga je kretska kraljica Pazifaja v stanju obsedene ljubezni z lepim bikom.

RAZISKAVA: Minotavra, njegov nastanek in usodo predstavimo v kontekstu celotnega mita o kretski kraljevi hiši. Začnemo pri Evropi in zaključimo pri Tezejevi vrnitvi v Atene.

INTERPRETACIJA: Minotaver je bil nesrečno bitje, v njem je bila združena šibkost človeškega telesa z omejeno umsko sposobnostjo in govorno nezmožnostjo bika. Zaradi svojega porekla je predstavljal sramotni madež svoje družine. Bil je poln napak, najhujša je bila njegova sla po človeškem mesu. Da bi ga kralj Minos skril pred svetom, je naročil Dedalu, naj zgradi labirint. Antika je na Minotavra pretežno gledala kot na pošast, sramoto in izziv za junaka Tezejevega kova. To se zrcali v umetnosti, kjer je običajno upodobljen v trenutku, ko ga Tezej namerava ubiti (slika 1).²⁹ Vendarle pa že v antiki naletimo na podobe, ki Minotavra prikazujejo z drugega zornega kota. Izvirajo verjetno iz Evripidove tragedije *Krečani*, kjer iz ohranjenih fragmentov razberemo, da je osrednja tema vprašanje Pazifajine krivde. Evripidove tragedije so od poznega 5. stoletja skozi vso rimsko dobo navduševale tudi s tem, da so starim zgodbam dale nove poudarke. Tako se tudi v umetnosti pojavljajo nove upodobitve Minotavra, ki nakazujejo spremenjen pogled na pošast. Na več etruščanskih sarkofagih so upodobitve Minotavra kot dojenčka.³⁰ Najbolj prepričljiva je upodobitev Minotavra v materinem naročju na etruščanski čaši (slika 2), ki odpira popolnoma nova vprašanja v zvezi z Minotavrom in izpostavlja materinsko ljubezen do vsakega otroka. Ta upodobitev kaže na to, kako tudi antika ni bila izvzeta iz »zgodovine učinkovanja« nekega pojava.

29 Prim. Susan Woodford, *Images of Myths in Classical Antiquity*, 138.

30 Ibid., 139.

Slika 1: Tezejeva dejanja, atiška rdečefiguralna čaša, ok. 440-430 pr. Kr., British Museum, London.

Slika 2: Minotaver v naročju svoje matere Pazifaje, detajl notranjosti etruščanske rdečefiguralne čaše, 1. pol. 4. stol. pr. Kr., Cabinet des Médailles, Bibliothèque nationale de France, Pariz.

AKTUALIZACIJA: Primeri vprašanj, ki jih lahko odpremo:

- Kdo so pošasti današnjega časa in kako gledamo nanje?
- Kaj pomeni dejanje, storjeno v trenutku obsedenosti?
- Človek v odnosu telo–razum, ki se kaže tako v liku Pazifaje kot Minotavra.
- Vprašanje brezpogojne materinske ljubezni.

Primer 2: Cezar in galska vojna (rimska kultura in civilizacija)

ČUDENJE: Cezar je kot ena največjih osebnosti antike deležen znatne pozornosti, dijaki se seznanijo z njegovim življenjepisom, spoznajo ga kot državnika, vojskovodjo, stratega, zgodovinarja, etnologa, reformatorja. Krutost njegove vojne ob branju opisov ne pride močno do izraza, močneje se nas dotakne, ko dogodke, npr. bitko pri Aleziji, vidimo predstavljene v filmski obliki. Grozljiva resničnost vojne postane oprijemljiva in strašljiva. Na veličino Julija Cezarja pade senca. Njegov lik je privlačen in odbijajoč hkrati. Postavijo se vprašanja o upravičenosti vojne.

RAZISKAVA: V obliki kratkih predstavitev dijaki po skupinah predstavijo naslednje teme:

- Cezarjev življenjepis.
- *Cursus honorum*.
- Cezarjevi sodobniki.
- Zgodovinske okoliščine in družba 1. stol. pr. Kr.
- Cezar kot zgodovino pisec in slog njegovega pisanja.
- *Commentarii de bello Gallico*.
- *Commentarii de bello civili*.
- Cezarjeve reforme.
- Okoliščine Cezarjeve smrti.
- Vpliv Cezarja v evropski kulturi.

INTERPRETACIJA

- Posebno pozornost posvetimo etnografskim opisom galskih plemen in Cezarjevi dojemljivosti za razlike med njimi: »Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt ...«.
- Vrednost Cezarjevih opisov.
- Vrednotenje njegovih reform.
- Opredelimo pojem romanizacije, ki je sledila Cezarjevim osvajanjem, in predstavimo, kaj konkretno je to pomenilo za podjarmljena ljudstva.
- Pogovorimo se o tem, kaj bi galska vojna lahko pomenila z galskega zornega kota. Kakšen bi bil njihov opis dogajanja?
- Poskušamo z etičnega vidika ovrednotiti nekatere Cezarjeve strateške poteze in odločitve, npr. njegove odločitve ob obleganju Alezije.

– Izpostavimo, da se je vse to odvijalo manj kot petdeset let pred Kristusovim rojstvom, odpremo vprašanje kulturne prelomnice, ki jo sproži krščanstvo, ter umestimo dogajanje v širši duhovnozgodovinski kontekst. Kot odraz hrepenjenja tedanjega časa po miru preberemo in zgodovinsko razložimo Vergilijevo četrto eklogo.

AKTUALIZACIJA

- Kaj vse spominja na Cezarja v današnjem času.
- Imperij in sla po oblasti.
- Ne/upravičenost vojne.
- Razlike med našim in antičnim dojemanjem vojne.
- Trpljenje vseh vojnih žrtev.
- Vojna v Ukrajini.

Primer 3: Besedilo tedna (književnost)

V tretjem letniku imajo vsi dijaki v okviru pouka latinščine govorni nastop ob izbranem literarnem odlomku, ki je bodisi izpod peresa antičnega avtorja ali pa kasnejšega nastanka, vendar vsebuje motive iz antičnega sveta. Dijaki odlomek lahko izberejo iz pripravljenega gradiva ali se odločijo za besedilo po lastni izbiri. Poglavitni cilj dejavnosti ni spoznavanje antičnih avtorjev, temveč učenje javnega nastopanja in izražanje lastnega mnenja v duhu kritičnega mišljenja. Skozi leta se je pokazalo, da so antični teksti zaradi raznolikosti in globine sporočila odlično izhodišče. Dijaki svoje odlomke razmnožijo za sošolce, ki so povabljeni, naj jih shranijo in tako oblikujejo zbirko antičnih besedil s spominom na konkretnega sošolca. Ob koncu govornega nastopa, ki traja od pet do osem minut, je razred povabljen k odzivu tako na izvedbo kot na vsebino povedanega. Iz tega se običajno razvijejo dragocene razredne debate.

Za lažjo predstavo sledijo trije primeri besedil in navodila, ki jih dijaki prejmejo ob začetku šolskega leta.

Plinij Mlajši: *Pisma 8.16*

Hudo sem potrpt; nekaj mojih sužnjev je hudo bolnih, nekaj jih je celo umrlo in sicer še prav mladih. Samo dvoje me tolaži, kar sicer ne odtehta tolikšne žalosti, je pa vendar tolažba. Eno je to, da sem jim rade volje podarjal svobodo; zakaj zdi se mi, da sužnjev, ki sem jih izgubil že kot svobodne ljudi, nisem izgubil tako prezgodaj; drugo je to, da tudi svojim sužnjem dovoljujem, da delajo nekake oporoke, in da le-te spoštujem ...

... vem, da so ljudje, ki imenujejo take primere kar na lepem go-
spodarsko škodo in se samim sebi zdijo, da so veliki in modri. Ne
vem, ali so veliki in modri, ljudje niso. Zakaj človek mora kot človek
čutiti bolečino ...

(Prevedel Fran Bradač.)

Pindar: *Osmi pitijski slavospev 95–97*

Enodnevnice! Kaj pa je »nekdo« in kaj »nihče«?
Sen sence je človek. A kadar se razlije sij iz božjih rok,
žareča luč je nad ljudmi in sladko je življenje.

(Prevedel Brane Senegačnik.)

Konstantin Kavafis: *Itaka* (odlomek)

Ko se boš odpravil na pot proti Itaki,
zaželi si, da bi bilo potovanje dolgo,
polno pustolovščin, polno spoznanj.
Laistrigoncev, potem Kiklopov,
razsrjenega Pozejdona se ne boj.
Na tem podobne ne boš nikoli naletel,
dokler bo tvoja misel vzvišena,
dokler se bodo pretanjena čustva
dotikala tvojega duha in tvojega telesa.

(Prevedel Venó Taufer.)

Osnovna navodila

- Govorni nastop: predstavitev literarnega odlomka.
- Glasno branje.
- Nekaj besed o avtorju in času nastanka dela (na kratko).
- Interpretacija odlomka.
- Aktualizacija odlomka.
- Besedilo, opremljeno z avtorjem in časom nastanka, razmnožiš
tudi za sošolce.

Sledijo še navodila v duhu formativnega spremljanja,³¹ ki v zadnjih
letih vzbujajo veliko zanimanja pedagogov. Pri formativnem spremljanju

31 »Formativno spremljanje se v nasprotju s klasičnim poučevanjem, ki ga razu-
memo pretežno kot transmisijo znanja od učitelja, ki razlaga, k učencu, ki je pre-
težno neaktiven poslušalec, poglobi v učenčev proces učenja in ga opolnomoči
za samostojno učenje. Učenec se nauči postavljati cilje, načrtovati pot do cilja in

dijakom v obliki kriterijev uspešnosti jasno opredelimo, kaj od njih pričakujemo. Pri navedenih kriterijih uspešnosti za naš konkreten primer lahko po posameznih točkah lepo sledimo zaporedju ČUDE-NJE, RAZISKAVA, INTERPRETACIJA, AKTUALIZACIJA (med seboj se lahko tudi prepletajo):

Uspešen bom, ko bom ...

- izbral literarni odlomek, ki me resnično nagovarja (predhodno);
- lepo in doživeto prebral izbrani odlomek;
- na kratko predstavil avtorja in njegov čas (na pamet);
- izpostavil in razložil posamezne misli, motive ali morebitne pris-podobe, ki jih odlomek vsebuje;
- opredelil, zakaj sem izbral ravno ta odlomek in kaj me v njem nagovarja (izrazil osebno stališče);
- odlomek aktualiziral;
- vse skupaj jasno, razumljivo in povezano predstavil sošolcem.

ZAKLJUČEK

Iz povedanega je razvidno, da je pouk klasične kulture in književnosti prostor, kjer dijaki poleg splošnega znanja in razgledanosti pridobivajo tudi sposobnosti čudenja, avtorefleksije, samokritičnosti in strpnosti. Proces ni nikoli zaključen, to za raziskovanje samega sebe velja že iz antičnih časov; kot bi rekel Kavafis, je tu pomembna zlasti pot. Dijake po gimnaziji čaka še dolgo zorenje v »umetnosti življenja«, učiteljska prizadevanja ne obrodijo vedno takojšnjih sadov, morda občasno naletimo tudi na gluha ušesa. Važno je, da ne ustvarjamo fiktivnega prepada med snovjo in življenjem; tega se nenazadnje učijo celo preko razvozlanja jezikovnih ugank zapletenih latinskih ali grških stavkov. Pouk klasičnih jezikov je skozi generacije izkazal in potrdil svojo vzgojno-izobraževalno vrednost. Novi časi vsekakor zahtevajo sveže učne pristope, ne pa nujno novih vsebin, saj človek išče odgovore na ista temeljna bivanjska vprašanja, kot jih je iskal v antiki.

na koncu presoditi učinek. Uči ga spremljanja napredka, samoregulacije in prevzemanja odgovornosti, odkrivanja vrzeli v znanju in njihovega odpravljanja.« Prim. Peršolja, *Formativno spremljanje znanja v praksi*, 15. Več o formativnem spremljanju tudi Holcar Brunauer et al., »Formativno spremljanje v podporo vsakemu učencu«.

BIBLIOGRAFIJA

- Brague, Rémi. *Evropa, rimska pot*. Celje: Mohorjeva družba, 2003.
- Gadamer, Hans-Georg. »O krogu razumevanja«. V: *Izbrani spisi*, ur. Valentin Kalan in Dean Komel, 35–45. Ljubljana: Nova revija, 1999.
- Grošelj, Jon. »Levinas: Od obličja do odgovornosti«. *Anthropos* 3–4 (235–6) (2014): 249–58.
- Holcar Brunauer, Ada, Karmen Debenjak, Jerneja Bone, Romana Vogrinčič, Nataša Kralj, Vilma Brodnik, Petra Štampfl, Leonida Novak, Sandra Mršnik, Mirjana Trampuž Luin, Barbara Oder, Polona Legvart, Andreja Žinko, Simona Rogič Ožek, Tanja Cedilnik, Dženi Rostohar, Zorica Potisk in Saša Kregar. *Formativno spremljanje v podporo vsakemu učencu 2*. Vključujoča šola: Priročnik za učitelje in druge strokovne delavce. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2017.
- Kastelic, Jože. »Sovretovi Stari Grki«. *Dom in svet* 53 (1941): 142–44.
- Kocijančič, Gorazd. »Prvinsko mišljenje«. V: *Fragmenti pred-sokratikov*, ur. isti, i–xxxii. Ljubljana: Študentska založba, 2012.
- Levinas, Emanuel. *Etika in neskončno; Čas in drugi*. Prevedla Edvard Kovač in Gorazd Kocijančič. Ljubljana: Družina, 1998.
- Llewelyn, John. »On the Saying that Philosophy Begins in *Thaumazein*«. *Afterall: A Journal of Art, Context and Enquiry* 4 (2001): 48–57.
- Marcolongo, Andrea. *Bistroumni jezik: Devet epskih razlogov, zakaj ljubiti grščino*. Prevedel Gašper Kvartič. Celje: Mohorjeva, 2022.
- Peršolja, Mateja. *Formativno spremljanje znanja v praksi: priročnik za učitelje*. Domžale: M. Peršolja, 2019.
- Reale, Giovanni. *Zgodovina antične filozofije* 1. Ljubljana: Studia humanitatis, 2002.
- Rebula, Tanja, in Edvard Kovač. »Emanuel Levinas in predsokratiki«. *Clotho* 2, št. 1 (2020): 33–54.

- Skela, Janez. »Uvod k slovenski izdaji ROPP«. V: *Referenčni okvir za pluralistične pristope k jezikom in kulturam: Zmožnosti in viri*, ur. Michel Candelier, Antoinette Camilleri, Véronique Castellotti, Jean François De Pietro, Ildikó Lőrincz, Franz-Joseph Meißner, Artur Noguerol, in Anna Schröder-Sura, 4–11. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2017.
- Wiseman, Timothy Peter. *Catullus and His World: A Reappraisal*. Cambridge: Cambridge University Press 1985, ponatis 2002.
- Woodford, Susan. *Images of Myths in Classical Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

IZVLEČEK

Pouk klasične kulture in književnosti je prostor, kjer dijaki poleg splošnega znanja in razgledanosti pridobivajo tudi sposobnosti čudenja, avtorefleksije, samokritičnosti in strpnosti. Proces ni nikoli zaključen, to za raziskovanje samega sebe velja že iz antičnih časov; kot bi rekel Kavafis, je včasih pomembna zlasti pot. Dijake po gimnaziji čaka še dolgo zorenje v »umetnosti življenja«, učiteljska prizadevanja ne obrodijo vedno takojšnjih sadov, morda občasno naletimo tudi na gluha ušesa. Važno je, da ne ustvarjamo fiktivnega prepada med snovjo in življenjem; tega se nenazadnje dijaki učijo celo preko razvozlavanja jezikovnih ugank zapletenih latinskih ali grških stavkov. Pouk klasičnih jezikov je skozi generacije izkazal in potrdil svojo vzgojno-izobraževalno vrednost. Novi časi vsekakor zahtevajo sveže učne pristope, ne pa nujno novih vsebin, saj človek išče odgovore na ista temeljna bivanjska vprašanja, kot jih je iskal v antiki.

KLJUČNE BESEDE: antična kultura, *to thaumazein*, hermenevtika, klasična izobrazba, formativno spremljanje

Opportunities, Questions, and Conundrums of Teaching Classical Culture and Literature in Gymnasia

ABSTRACT

Classical culture and literature classes offer the students knowledge and insight, as well as wonder, self-reflection, self-criticism, and tolerance. The process is never complete, as has been true of self-exploration since antiquity; as Cavafy might say, sometimes it is the journey that matters. After graduating, students have a long way to mature in the *ars vivendi*, teachers' efforts do not always bear immediate fruit, and their words may occasionally fall on deaf ears. It is essential not to create a fictitious gulf between the classroom and life; after all, they are learning about life, even while deciphering the linguistic riddles of Latin or Greek sentences. Teaching classical languages has proved its educational value over the generations. New times call for fresh teaching approaches, but not necessarily new content since humans are seeking answers to the same fundamental questions of existence as they did in antiquity.

KEYWORDS: classical culture, *to thaumazein*, hermeneutics, classical education, formative monitoring

Omne aevum tribus explicare annis: Predlog za celovito obravnavo antične kulture in civilizacije

Gašper Kvartič*

»KULTURA IN CIVILIZACIJA«
KOT DEL POUKA KLASIČNIH JEZIKOV

Smisel učenja klasičnih jezikov je večplasten. Ko nas kdo po njem vpraša, se latinisti (in grecisti) po navadi najprej zatečemo k najočitnejši prednosti, ki tiči prav v samem učenju jezika. Učenje latinščine, ki v diskurzu večkrat nosi kar oznako »metajezik«, izhodišče za primerjanje in analizo z drugimi jeziki,¹ in stare grščine namreč prinaša specifične in konkretne prednosti pri jezikovni kompetenci posameznika. To lahko pokažemo na več nivojih: na nivoju jezikovne razgledanosti; na nivoju treninga spomina in osredotočenosti ob velikem številu morfoloških oblik; na nivoju poznavanja mednarodnih besednih korenov in izposojenk; na nivoju usvajanja, razumevanja, analize in tvorbe zapletenih skladenjskih struktur; na nivoju poznavanja temeljnih jezikovnih zakonitosti, ki vladajo tudi modernim jezikom itd.² Repertoar argumentov v prid učenju klasičnih jezikov pa s tem še zdaleč ni izčrpan, saj je klasična antika obdobje človeške zgodovine, ki je prispevalo k podobi sodobnega zahodnega sveta na praktično vseh nivojih. Iz antike smo v Evropi dobili pisavo, temelje pravne ureditve, osnovne arhitekturne principe, do sedaj nepresežene filozofske razprave, detajlirane politične ideje, koledar, književne oblike itd. Dediščina antike je dostikrat zaznavna tudi le posredno, v sodobni

* Gimnazija Škofja Loka, Podlubnik 1b, Škofja Loka; gasper.kvartic@gmail.com.

1 Žmavc, »Jezikovna raba in pedagoški proces«, 189.

2 Hriberšek, Inkret in Kavčič, »Latinščina in grščina«, 145.

konfiguraciji sveta, ki je posledica dogajanja izpred dva tisoč let, v zgodovinskih vzorcih, ki so lahko znani že iz antike, v leitmotivih sodobne književnosti, v glasbenih in umetniških potezah sodobne ustvarjalnosti, v bogastvu mitologije in zgodovinske motivike, ki vede ali nevede prežema in barva zahodno civilizacijo, v organizaciji in potezah krščanske in drugih religij, ki se je zlagoma in sistematično razvijalo od antike naprej,³ in še bi lahko naštevali.

Slednje, nejezikovne vsebine – ki se v učnih načrtih morda malce suhoparno imenujejo »kultura in civilizacija« – so le malokrat predmet strokovnega delovanja in javnih razprav, saj je primarna usmeritev pedagoškega dela s klasičnimi jeziki izrazito jezikovna ali pedagoška. Taka prioriteta je sicer globoko smiselna, saj sta latinščina in grščina najprej *jezika*, ki zahtevata sistematično in organizirano obravnavo za doseganje pravih ciljev, zato vloge teoretičnega in praktičnega dela s samim jezikom ter razprav o praksah ter institucionalnih ureditvah, ki spremljajo njuno prisotnost v izobraževalnem sistemu, ne gre omalovaževati. Vendar nejezikovne vsebine morda po krivici niso deležne enake ali vsaj primerno široke obravnave. Pričujoči prispevek skuša to dejstvo popraviti ter »kulturo in civilizacijo« osvetliti kot nezanimljiv in bistven del pouka klasičnih jezikov, še zlasti latinščine, si ogledati trenutno stanje ter na koncu ponuditi tudi praktično strukturo nejezikovnih vsebin za uporabo pri pouku latinskega jezika v osnovni šoli ter srednješolskem programu klasična gimnazija. To morda lahko prispeva k dvigu pomena, večji sistemizaciji in enotnosti pouka vsebin »kulture in civilizacije« pri klasičnih jezikih v Sloveniji.

POMEN SPOZNAVANJA NEJEZIKOVNIH VSEBIN

Sodobnih jezikov, kot je angleščina, se najprej učimo v dialogu – učimo se pozdravljanja, orientacije v mestih, naročanja v restavracijah itd. Tak pristop nas že od samega začetka postavlja v kulturno okolje, v katerem se jezik govori, in nam ponudi tudi specifične kulturne poteze, ki jih najprej spoznamo in nato upoštevamo pri tvorjenju stavkov v novem jeziku. Brez tega kulturnega konteksta, ki se ob prvi priložnosti razširi tudi na pouk ne le v sami kulturi, temveč tudi o sami kulturi jezika, ki se ga učimo, si pouk sodobnih jezikov težko predstavljamo. Jezik namreč o nečem mora govoriti in najbolj smiselna izbira je seveda svet, v katerem tak jezik živi.

Najbrž ni pretirano, če rečemo, da je takšna praksa pri klasičnih jezikih deloma osiromašena. Najočitnejši razlog je seveda ta, da je

3 Fairbairn, *Understanding Language*, 20–21.

pri prevladujočih metodah poučevanja klasičnih jezikov možnost dialoga (ali poslušanja jezika) odvezeta.⁴ Prevladujoče metode v Sloveniji temeljijo na povsem tradicionalnem pristopu s prevajanjem po skladenjski prioriteti,⁵ pri katerem je v ospredju spoznavanje in usvajanje tehničnih lastnosti jezika in nato demonstrativno izkazovanje znanja pri obravnavi stavkov v izvirnem jeziku, v kombinaciji s pristopom *branja*, ki temelji na vsebinskem ter kontekstualnem razumevanju besedil, pri katerem se usvajanje jezika manj naslanja na razlago slovničnih pojavov in bolj na kontekst ter razumevanje vsebine, zapisane v izvirnem jeziku; tretji pristop, ki ga prepoznavamo (tudi) latinisti, je t. i. *comprehensible input* oziroma metoda podajanja razumljive vsebine, pri kateri učitelj učencem podaja vsebino, ki je na samem vrhu ali nekoliko čez mejo njihovega razumevanja jezika.⁶ Odpade tudi večina sodobnih situacij, v katere smo lahko postavljeni. Latinski jezik se namesto tega v prevladujočih učnih metodah sprva spoznava v kratkih stavkih, ki so vsebinsko zelo osnovni (»Deklica je lepa«; »Cesta je stara«; »Mark je moj prijatelj«), vsaka beseda pa je nato (ali pred tem) vzeta pod drobnogled, sklanjana ali spregana ter obravnavana z izrazito jezikovnega vidika. To dejstvo je zaradi narave latinskega jezika skorajda neobhodno, vendar jezik na začetku na umeten način skoraj loči od njegove vsebine (kasnejši in bolj zapleteni primeri so sicer tesneje navezani na vsebine iz sveta antike). Ko jezikovno kompetenco razvijemo, res lahko prispemo do bogatih stavkov iz izvirnih antičnih, poznoantičnih ter srednjeveških besedil, kjer lahko kulturne poteze nedvomno dobro začutimo in dobimo pravi občutek za duh časa in kulture, v katerem so nastali – vendar se to lahko zgodi, šele ko stavek dobro razumemo, do česar pa moramo priti preko jezikovne strukture. Pri sodobnih jezikih je drugače, saj je kulturni element ponujen že od samega začetka; poleg tega radovedni učenci zaradi svetovnega spleta že sami poznajo kulturo npr. angleško govorečih svetov in je takšno usvajanje lažje.

Toda nejezikovno znanje bi moralo že od samega začetka spremljati pouk klasičnih jezikov. V njem je čutiti globino, ki nas zna nagovoriti, jezik pa dobi »tretjo«, živo dimenzijo, ki daje človeškemu umu izhodišče, da si antični svet čim celoviteje predstavlja in da besede lažje oživijo ter dobijo pravi pomen. Ta dimenzija je tisto, kar nas v resnici pri pouku jezika še najbolj nagovori in zaradi česar se jezika sploh

4 Hriberšek, Inkret in Kavčič, »Latinščina in grščina«, 143.

5 Inkret, »O branju izvirnih besedil«, 101.

6 Hunt, *Starting to Teach Latin*, 38–40.

učimo – poleg tega, da brusimo svojo t. i. medkulturno kompetenco,⁷ lahko uvidimo tudi, da je jezik sredstvo, preko katerega lahko dostopamo do skritega življenja človekove notranjosti, ki nas nagovori in bogati. Ne gre torej samo za rekonstrukcijo potez antičnih civilizacij ter njihovega miselnega sveta, temveč tudi za »oblikovanje in artikulacijo zavesti o naših lastnih kulturnih predpostavkah, o mehanizmih našega razmišljanja, čutenja, verovanja in moralne senzibilnosti«. ⁸ Pomembnost vloge tega elementa učenja klasičnih jezikov znova in znova dokazujejo tudi pogovori tako z osnovnošolci kot srednješolci, ki se učijo latinščino in pri katerih se ravno kulturno-civilizacijske vsebine izkazujejo za tisto, kar jih pri predmetu najbolj privlači, mu daje največjo »sočnost«, je v nekaterih posameznih primerih razlog, da so na programu oziroma pri predmetu ostali, kljub temu, da morda ni bil njihova prva izbira, in je konec koncev tisto, kar pri predmetu vidijo kot najbolj praktično ali najbolj vredno pozornosti. Je tudi pomemben faktor pri pridobivanju splošne razgledanosti, kar med drugim dokazujejo tudi vprašanja na televizijskih kvizih, tematsko vezana na antiko.

Poznavanje takih vsebin je tudi tisto, kar nam omogoča, da se v svetu bolje znajdemo. Zavedamo se namreč lahko, da hodimo po zemlji, kjer so pred nami že živeli posamezniki, katerih trud je prispeval tudi k našemu blagostanju. Ogledamo si lahko ruševino sredi kakega evropskega mesta in razumemo, od kdaj in zakaj je tam, čemu je takšne oblike, čemu je služila in kakšne zgodbe so se odvile v njej ali v njeni bližini. Posedujemo lahko boljše razumevanje človeškega stanja in se do njega primerno opredeljujemo s pomočjo izhodišč antičnih mislecev, ki so se ukvarjali z istimi vprašanji smisla, življenjske orientacije in vrednot; razumemo lahko, da na tej poti nismo sami, temveč so posamezniki že prehodili marsikateri ovinek ter prispeli na različne destinacije, njihova dognanja pa lahko – opremljeni z aparatom kritičnega mišljenja, ki ga pridobimo tudi pri pouku klasičnih jezikov – izkoristimo še sami. Bolje lahko razumemo tudi večinsko evropsko religijo, krščanstvo, ki neobhodno barva naše sodobno izkustvo. Že zaradi njenega zgodovinskega, kaj šele sodobnega vpliva, je vredno raziskati njene korenine, nastanek in razvoj, kar je spet lahko predmet nejezikovnih vsebin pri pouku klasičnih jezikov.⁹

Učna načrta za osnovno in srednjo šolo to neprecenljivo vlogo nejezikovnih vsebin ob jezikovnih poznavata. Učni načrt za

7 Svet Evrope, *Foreign Languages – Modern and Classical*, 5.

8 Marinčič, »Interpretacija antične poezije«.

9 Hriberšek in Inkret, »Latinščina in grščina«, 152.

gimnazijo na primer takole opredeljuje vse kompetence, pridobljene pri pouku latinščine:¹⁰

Jezikovna kompetenca je sposobnost uporabe jezika za reševanje različnih temeljnih problemov; poleg sposobnosti interpretacije besedila vključuje sposobnost dojemanja kulturnih razlik med lastnim in tujim kulturno-civilizacijskim okoljem. Pri tem je bistvenega pomena, da je intuitivnim procesom reševanja jezikovnih problemov dodana dimenzija jezikovnih zakonitosti. Jezikovna kompetenca vključuje:

- komparativno in kontrastivno analizo ter sintezo jezikovnih pojavov in posledično sposobnost za samostojno in ustvarjalno razmišljanje o jeziku;
- razumevanje soodvisnosti kulturnih in civilizacijskih pojavov v prostoru in času;
- sklepanje med posameznimi pojmi, njihovo abstrakcijo ali konkretizacijo;
- uporabo različnih virov (slovnice, slovarjev, sekundarnega gradiva) pri usvajanju novih jezikovnih ali literarnih vsebin, pri izvajanju različnih jezikovnih operacij ali reševanju problemov.

Poleg jezikovne kompetence lahko učitelj zlasti ob odpiranju različnih vprašanj ali problemov ter ob branju relevantnih odlomkov literarnih del antičnih, poznoantičnih in humanističnih piscev sodeluje tudi pri razvoju drugih kompetenc, med katerimi so:

- kritičnost in objektivnost ter strpen odnos do drugačnosti;
- intelektualna skepsa kot temelj kritičnega in objektivnega presojanja;
- zavest o svobodi mišljenja ter samostojnost v razmišljanju in delu;
- moralne kvalitete humana etična načela;
- razumevanje in sprejemanje drugačnih miselnih vzorcev ter preseganje miselnih stereotipov.

Učni načrt za osnovno šolo vsebuje nekoliko krajši opis kompetenc, pri katerem pa kultura in civilizacija ne odpadeta:¹¹

Z učenjem latinščine učenec spoznava:

- temeljne zakonitosti latinskega jezika na vseh ravneh tako, da si pridobi najosnovnejše besedišče in tiste osnove latinske slovnice, ki mu omogočajo razumeti preproste citate v latinščini (iz antike in poznejših obdobj) in lažja prirejena besedila;
- splošnejše jezikovne zakonitosti s posebnim poudarkom na besedišču, s čimer pogloblja svoje razumevanje materinščine in si olajša učenje modernih tujih jezikov;

¹⁰ Učni načrt – latinščina, 7–8.

¹¹ Učni načrt – izbirni predmet, 8.

– vrednote antike in antično misel s posebnim poudarkom na grški in rimski mitologiji, povezanost antike s slovenskim kulturnim prostorom in njen odločujoči vpliv na oblikovanje naše kulturne zavesti in civilizacije.

Kultura in civilizacija je poleg v splošnih kompetencah tudi predmet posebnega sklopa »Ciljev in vsebin« (sš) oziroma »Učnih vsebin in standardov znanja« (oš), pri katerem so našeta posamezna poglavja, ki naj jih učitelj obravnava in v svoji razdrobljenosti, kot so pač navedena, skušajo podati celovito sliko klasične antike. Koščki, ki jih zastopajo navedene alineje v učnih načrtih, v skupnem seštevku zajamejo precejšen del celote antičnega sveta, a jim pri tem manjka ključni povezovalni element, rdeča nit, s pomočjo katere je tudi strukturiranje kulturno-civilizacijskih vsebin pri pouku lažje, rezultat pa je bolj sistematičen, izčrpen pregled nejezikovnih vsebin.

VSEBINE KULTURE IN CIVILIZACIJE V UČNIH NAČRTIH

V nadaljevanju si bomo ogledali kulturno-civilizacijske vsebine, navedene v učnih načrtih za osnovno šolo ter gimnazijo. Za lažjo referenco navajamo celoten katalog vsebin »kulture in civilizacije« iz obeh učnih načrtov. Pri tem naj poudarimo, da je (v primeru gimnazijskega načrta) iz seznama izvzet sklop antične literature, ki sicer strogo vzeto pod kulturo in civilizacijo seveda spada (več o tem v zadnjem poglavju članka).

Učni načrt za zadnjo triado osnovne šole v svoji »najnovejši« iteraciji iz leta 2004 (načrt ni bil posodobljen že skoraj dvajset let!) predvideva sledeče kulturno-civilizacijske vsebine:¹²

– Razvoj latinskega jezika (indoevropska jezikovna družina; razvojne faze latinščine; socialne zvrsti latinščine)

– Nastanek in razvoj rimske države (nastanek mesta Rima; odnos med grško in rimsko kulturo; politična zgodovina Rima – kraljestvo, republika, cesarstvo; ustroj rimske družbe in ureditev rimske države; najpomembnejše osebnosti iz rimske zgodovine in književnosti)

– Rimska in grška mitologija (mitologija in religija – antropomorfní politeizem; najpomembnejši bogovi in polbogovi; druga mitološka bitja; odmevi in vplivi grško-rimske mitologije v poznejših stoletjih in današnjem svetu, še zlasti na Slovenskem)

– Vsakodnevno življenje v antičnem Rimu (*familia* – vloga ženske, sužnji; običaji – poroka, rojstvo, pogreb; javno življenje in *cursus*

12 Učni načrt – izbirni predmet, 12–13.

honorum; trgovina in gospodarstvo; šola; vojska; kultura in zabava – gledališča, terme, gladiatorske igre, cirkuške tekme; gradbeništvo – bivališča, ceste, vodovodi, svetišča)

– Rimljani na Slovenskem (poselitev v rimskih časih; vpliv antike na slovensko kulturo)

– Latinski jezik v slovenščini in drugih sodobnih jezikih (latinske tujke; latinske besede in kratice v mednarodni rabi; latinski pregovori in reki)

Seznam je, kot rečeno, zastavljen kot splošen pregled antične kulture s pomočjo posameznih poglavij. Vprašanje je, če je tak pregled dovolj splošen, ali morda celo preveč – pozornemu bralcu ne bo ušlo, da je npr. celotna mitološka tradicija zajeta pod geslom *Mitologija*. Naj učitelj to razume kot teorijo mita, kot posamezne mitološke zgodbe, kot mitologijo v smislu duhovne podlage antične družbe? Morda kar vse našteto? Tudi drugim alinejam manjkajo specifične: katerih razvojnih in socialnih faz latinščine naj se torej učenec zaveda? Katere so najpomembnejše osebnosti iz rimske zgodovine in književnosti? Katere teme iz zgodovine naj učenec pozna? Vse to lahko zajame *avtonomija učitelja*, učiteljeva moč, da sam izbira vsebine, ki se mu zdijo primerne in relevantne za pouk; toda ob načrtu, ki je pomanjkljiv, to postane obsežno opravilo. Prizadevati si moramo tudi za primerno *temeljnost* in čim večjo *celovitost* obravnavanih vsebin, po drugi strani pa za njihovo *uskklajenost* v šolah po Sloveniji, kjer je doma latinščina.

Ena od večjih pomanjkljivosti se na primer kaže pod alinejo *Rimljani na Slovenskem*. Slovenski prostor izkazuje več konkretnih točk rimske dediščine, ki bi jih bilo v *slovenskem* učnem načrtu vsekakor dobro bolje izpostaviti in izkoristiti kulturno okolje, v katerem se nahajamo.

Učni načrt za štiriletni pouk latinščine v programu klasična gimnazija predvideva sledeče kulturno-civilizacijske vsebine:¹³

– Kultura klasične (zlasti rimske) antike (rimski odnos do grške kulture; helenizacija Rima, faze, nosilci – Scipion Mlajši, filhelenstvo; rimski odnos do drugih ljudstev – Grki, Kartažani, Orient, Galci, Germani; politični ustroj rimske države – tipi državnih ureditev v antični politični teoriji, *cursus honorum*; rimska vojska – ureditev; rimska religija)

– Grška mitologija in rimska legendarna zgodovina (grški miti v vlogi ustanovitvenih legend o Romulu in Remu; sprejemanje tujih kultov – grška božanstva, Izidin kult, orientalski kulti; rimski imperij v odnosih z judovstvom in krščanstvom; *familia*: odnos med spoloma, socialni položaj sužnjevi, ljubezensko življenje, pojmovanje

individualnosti in osebne svobode; rimska imena; *exempla maiorum*; *otium – negotium*, intelektualno delo; položaj in vloga šolstva; knjiga – pomen v rimski družbi in pojav elitizma v rimski literarni kulturi; gledališče; obdobja in stvaritve rimske upodablajoče umetnosti; vsakdanje življenje v Rimu in provincah; Rimljani na Slovenskem)

– Latinska kultura v srednjem veku in renesansi (romanizacija Evrope; renesansa in humanizem: rimski ideal *humanitas* in humanizem)

– Dediščina grško-rimske antike in latinske srednjeveške kulture (navzočnost latinske leksike, sintakse in izraznih vzorcev v slovenščini in v drugih jezikih; preobrazbe antičnih pojmov in vrednot v novem veku; latinski pregovori in reki; posamezne kulturno-zgodovinske epohe v odnosu do grško-rimske antike – grško-rimski mit v slovenski in svetovni literaturi, glasbi in likovni umetnosti, Vodnik, Prešeren, zgodovina prevajanja antične književnosti na Slovenskem; dediščina rimskega prava)

V srednješolskem načrtu so alineje bolj specifične. Še vedno se mestoma pogreša natančnost (npr. »rimska religija«; »Rimljani na Slovenskem«, o čemer več v komentarjih k učnemu načrtu osnovne šole). Pregledu manjkajo bistveni elementi, kot je pregled rimske zgodovine (učni načrt za oš to vsebuje), večja pozornost na grško mitologijo (ki je navedena kot »grški miti v vlogi ustanovitvenih legend o Romulu in Remu«). Alineje pod »Grško mitologijo« spadajo bolj med socialno in pa umetnostno zgodovino. Problematično je tudi umanjkanje vsebin o antični filozofski tradiciji, njenih kasnejših razvojnih oblikah ter krščanstvu. Dodali bi lahko tudi zanimivejša poglavja iz grške zgodovine ter iz grške znanstvene tradicije.

Največja težava pri obeh seznamih je pomanjkanje sistematične razporeditve, ki jo lahko opazimo v razporeditvi jezikovnih vsebin v istem učnem načrtu. Tako je učitelj prepuščen samemu sebi, da iz ponujenih vsebin ustvari smiselno strukturo, ki bo zajela vse potrebno, dala učencu oziroma dijaku splošno in pregledno znanje ter ne bo izpustila pomembnih elementov.

OMNE AEVUM TRIBUS EXPLICARE ANNIS

Hudomušno prilagojeni citat iz slavne Katulove posvetitve pesniške zbirke prijatelju Korneliju naj nam služi kot povzetek spodaj predstavljene ideje: antično tradicijo, s poudarkom na rimskem svetu, lahko v teku treh let (s smiselno razširitvijo na štiri leta, ki lahko vključuje tudi leto, posvečeno književnosti – takšna implementacija bi bila možna tudi pri predlaganem štiriletнем učenju v oš, ki je pri nas že živelo v obliki programa ŠOLP v času osemletne osnovne

šole)¹⁴ spoznamo sistematično, s kronološko in vsebinsko smiselno razporeditvijo vseh kulturno-civilizacijskih vsebin iz učnega načrta, zraven pa lahko dodamo še vse elemente, ki morda manjkajo za izčrpen pregled. Ponujena rešitev je v dveh inačicah oziroma nivojih, in sicer za osnovno šolo ter za gimnazijo; pri gimnaziji v ta načrt ni zajeto spoznavanje antične literature po žanrih oziroma avtorjih, ki jo ob uporabi take sheme sistematično svetujemo v četrtem letu pouka, že prej pa po poglavjih ob primernih jezikovnih ali kulturno-civilizacijskih temah ter ob domačem branju.

Govor je torej predvsem o učnih vsebinah, ki jih zlahka navedemo v obliki alinej. Zavedati pa se moramo, da moderne smernice za oblikovanje učnih načrtov bolj kot na učnih *vsebinah* temeljijo na učnih *ciljih*, ki naj jih učenec doseže, pri tem pa je vsebina sekundarna, prepuščena presoji učitelja z namenom doseganja ciljev (načelo ciljne zasnovanosti).¹⁵ Spodnji pregled skuša zajeti obe perspektivi ter v opisu posameznih let triletne sheme zajeti tudi čim več učnih ciljev, ki naj jih učenci ob tem osvojijo. Pri tem je pomembno, da so učni cilji za oš in za sš tako rekoč enaki – razlike med njimi naj se odražajo, tako *Izhodišča za prenavo učnih načrtov*, v sami realizaciji ter v različnih stopnjah zahtevnosti ciljev in tem.¹⁶ Temu za bolj praktično aplikacijo sledi tudi dopolnjeni alinejni seznam učnih vsebin iz obeh učnih načrtov, ki vsebuje konkretne dopolnitve v smislu vsebine. Prvo (*illud*) morda lahko koristi za impetus ali pa celo osnovo pri nadaljnjem posodabljanju učnih načrtov, slednje (*hoc*) pa naj koristi učiteljem, ki se spopadajo s praktično izvedbo kulturno-civilizacijskih tem, ter morda kulturno-civilizacijskemu vidiku grajenja mreže slovenske šolske latinizacije. Seznam vsebin kot tak bi v sodobni optiki bolj kot v učni načrt spadal v didaktični priročnik;¹⁷ seveda pa so tudi učni cilji strukturirani na način, da vsebujejo glagol in samostalnik, pri čemer glagol opiše nameravani spoznavni proces, samostalnik pa vsebino (ali krovni pojem za več vsebin), ki naj jo učenec usvoji ali izgradi.¹⁸

Pregled temelji na treh krovnih temah, ki so večplastne: vsebujejo najprej vidik antične kulture, nato izpostavljeni ontološki element ter obdobje rimske zgodovine. Na ta način te tri krovne teme povezujejo vse vsebine iz učnih načrtov, obravnavane v treh posameznih letih.

14 Pirkmajer Slokan, »Osnovna šola«, 135–36.

15 *Izhodišča za prenavo*, 6.

16 *Ibidem*, 8.

17 *Ibidem*, 10.

18 Anderson in Krathwohl, *Taxonomy for Learning*, 4–5.

Prvo leto: mitologija, duhovni svet, kraljestvo

Prvo leto služi kot splošen uvod v antiko preko njenega najpopularnejšega elementa, mitologije. Z njeno pomočjo znajo učenci vzporediti grški in rimski svet ter pokazati na začetke najpomembnejših institucij, tudi v političnem smislu. Pri tem je nepogrešljiva povezava med temeljnimi grškimi miti in začetki rimske civilizacije; učenci spoznajo tudi etiološko moč mitskih motivov in znajo našteti vrsto primerov iz grškega sveta, imajo zavedanje o temeljnih potezah grško-rimskega politeizma in podrobneje poznajo osnoven nabor antičnih mitov ter njihovo medsebojno prepletenost. V prvem letu začnemo tudi sprehod skozi rimsko zgodovino z obravnavo dobe kraljestva, ki je od vseh obdobj še najmanj konkretno zgodovinska in najbolj prežeta z mitično tradicijo. Učenci se pri tem naučijo ločevati med empirično ter hipotetično zgodovino ter mitičnim in racionalnim razumevanjem sveta in življenja – z drugimi besedami, srečajo se s temeljno klasično dihotomijo grške družbe, s parom *mythos* in *logos*, ter ob tem razumejo razliko med mitološkim pojmovanjem sveta in filozofsko podlago zgodnjih grških znanstvenikov. Obdobje sovпада tudi s spoznavanjem začetkov latinskega jezika ter njegovega indoevropskega izvora in razvojem latinične pisave, prvih pisnih spomenikov ter zgodovine, ki iz mitoloških začetkov postaja konkretna.

Drugo leto: civilizacija, materialni svet, republika

Drugo leto učenja latinščine je namenjeno jedru spoznavanja rimske civilizacije in družbe. Učenci v tem letu spoznajo temeljne *civilizacijske* pojme grško-rimske antike, kot so vrednote družbe, razslojenost, intelektualne ideje, organizacija in način življenja, suženjstvo in druge, ter jih znajo kontekstualizirati v prostoru in času. Poznajo tudi najpomembnejše osebnosti tega časa in prepoznavajo njihov kulturno-zgodovinski pomen. Krovna zgodovinska tematika drugega leta je republika, čas največje rasti rimske države in klasičnih družbenih struktur ter potez, ki so se v času cesarstva le ohranjale ali zlagoma spreminjale. Učenci v nadaljevanju zgodovinskega pregleda spoznajo najpomembnejša zgodovinska poglavja, kot so rimska ekspanzivnost in punske vojne, s posebnim poudarkom na hitrih družbenopolitičnih spremembah pozne republike. V tem obdobju že zmorejo prepoznavati tudi grške izvore rimskih družbenih potez in idej, že znane lastnosti rimske družbe (od zgodovine in drugih predmetov) pa jim omogočajo, da tudi znanje jezika usidrajo v poznane kontekste. Ob spoznavanju stratifikacije rimske družbe spoznajo tudi socialne plasti

oziroma zvrsti rimskega jezika, v katere organsko spada, ter se preko izvirnih materialov srečajo z različnimi registri.

Tretje leto: zgodovina, spremembe, cesarstvo

Tretje leto učenja je namenjeno koherentnemu pregledu zadnjih petih stoletij rimske države, cesarstvu, in vsem pojavom, ki so v njih zajeti. Učenec na tej točki že dobro obvlada latinski jezik do te mere, da se lahko sooči tudi z izvirnimi besedili, ki so iz tega obdobja deloma na voljo tudi s slovenskega prostora. Leto je namenjeno spoznavanju širokega časovnega obdobja in vseh sprememb v njem, političnih, verskih, družbenih, ter vpletenosti prostora v to dogajanje. Učenci se (ponovno) srečajo z najznamenitejšimi poglavji rimske zgodovine cesarstva po obdobjih – Avgustova vladavina, Neron, Trajan, Mark Avrelij, Dioklecijan, Konstantin Veliki, Teodozij – ter jih znajo postaviti v časovnico. Učenci dobro poznajo tudi vpetost razvoja krščanske vere v rimsko zgodovino, njene najpomembnejše zgodovinske prelomnice in osnovne značilnosti. Učenci dobro poznajo tudi rimsko dediščino na slovenskem prostoru in jo znajo geografsko ter časovno determinirati, poznajo tudi osnovne poteze epigrafske vede. V istem letu spoznajo tudi kronološke zvrsti latinščine in v obdobju po antiki prepoznavajo po eni strani monolitno (a vseeno z novimi izrazi oplemeniten) naravo latinščine v sferi cerkvenega ter intelektualnega življenja, po drugi pa fluidne vernakularne različice, ki se prelijejo v romanske jezike. Obdobje se zaključi s pogledom izven antike, se ozre na odmeve klasične tradicije in krščanstva v srednjem veku, renesansi in kasnejših dobah ter učencem predoči, da so z učenjem tudi sami vstopili v bogato zgodovino učenja klasičnih jezikov.

Ob tem še beseda o pouku literature. Vsekakor je mogoče in nujno, da vsa leta učenja (trenutno v triletni ureditvi) spremlja tudi pouk književnosti v primernih oblikah. Pedagoški diskurz o književnosti je bolj živahen in teoretično bolj podkrepjen;¹⁹ s primernimi pristopi bi bilo mogoče pouk književnosti integrirati v vsako od tematsko obarvanih treh let, ki se tako obogatena lahko razširijo na štiri leta (kar ustreza gimnazijskemu programu in pa predlaganemu ter nekoč živemu ŠOLP); lahko pa se književnost kot četrta kulturno-civilizacijska tema sistematično obravnava posebej v četrtem letu učenja.

Legenda: vsebine, ki jih je po našem mnenju treba dodati, so obarvane sivo. Poševno tiskane vsebine so izbirne že v učnem načrtu, čemur sledimo tudi pri spodnjem predlogu.

19 Npr. Žmavc, »Književnost pri pouku latinščine«, 2004.

Osnovna šola

Prvo leto: mitologija, duhovni svet, kraljestvo

- Razvoj latinskega jezika: indoevropska jezikovna družina, razvoj latinske pisave, prvi pisni spomeniki, odnos med grščino in latinščino
- Pismenost: materiali, prvi zapisi
- Grška mitologija (*Teogonija* in generacije bogov; **najpomembnejši bogovi in polbogovi; druga mitološka bitja;** zgodbe: Perzej, Dedal, Tezej, Herkul, Jazon in Argonavti, tebanski cikel, trojanski cikel, Odiseja, Enej, Romul in Rem; legende o ustanovitvah mest: Atene, Delfi)
- Nastanek mesta Rima
- **Politična zgodovina Rima: kraljestvo, ustanovitve institucij (senat, kulti ...)**
- Rimska religija (antropomorfní politeizem)
- Osnovna časovna orientacija v grški in rimski antični zgodovini
- *Oris drugih mitoloških sistemov (Mezopotamija, judovstvo)*
- Odnos med grško in rimsko kulturo, prevzemanje mitoloških elementov
- Koledar
- Običaji: poroka, rojstvo, pogreb
- Antična prepričanja o onostranstvu, Perzefona, Orfej in Evridika
- *Mitos in logos, začetki grške racionalnosti in filozofije*

Drugo leto: civilizacija, materialni svet, republika

- Socialne zvrsti latinščine
- **Politična zgodovina Rima: republika** (rast rimske države – bitke z italskimi plemeni, vpad Galcev, punske vojne; konec republike – Grakha, Sula in Marij, Cezar, vojne triumviratov)
- Odnosi z drugimi ljudstvi: Grki, Kelti, Germani
- Ustroj rimske družbe in ureditev rimske države, politična teorija
- *Familia* (vloga ženske; sužnji)
- **Najpomembnejše osebnosti iz rimske zgodovine in književnosti:** Katul, Ciceron, Cezar, Ovidij, Avgust
- Javno življenje in *cursus honorum*
- Trgovina in gospodarstvo
- Prevzemanje iz grškega sveta: izumi, gledališče
- Pismenost: književne zvrsti, grški izvori, literarno življenje
- Tuji kulti: misteriji, Izidin kult, Kibela
- *Grška znanost in filozofija: Platon, Aristotel, Hipokrat, Arhimed*

- Kultura in zabava (gledališča; terme; gladiatorske igre; cirkuške tekme)
- Gradbeništvo (bivališča; ceste, vodovodi, svetišča)

Tretje leto: zgodovina, spremembe, cesarstvo

- Razvojne faze latinščine
- Politična zgodovina Rima: cesarstvo (cesar Avgust in dinastije prvega stoletja; pet dobrih cesarjev; kriza 3. stoletja in Dioklecijan; Konstantin Veliki in Teodozij; konec zahodnega cesarstva in Bizanc)
- Vojska skozi čas do srednjega veka
- Rimljani na Slovenskem (poselitev v rimskih časih; vpliv antike na slovensko kulturo; mesta: Emona, Celeia, Poetovio, Claustra Alpium Iuliarum, Nauportus, šempeterska nekropola, *Neviodunum*, *Carnium*; književne omembe (s) slovenskega prostora: emonski napis, prva omemba Ptuja l. 69 (Tacit, *Historiae* 3,1), bitka pri Mrzli reki (Klavdijan, *Panegyricus*, 88–102); Viktorin Ptujski, Hieronim; pismenost: epigrafika v Sloveniji in po svetu)
- Odmevi in vplivi grško-rimske mitologije v poznejših stoletjih in današnjem svetu, še zlasti na Slovenskem
- Oris klasične tradicije v srednjem veku
- Oris klasične tradicije v renesansi in modernosti
- Krščanstvo (judovski izvor in začetki; razvoj in zgodnje krščanstvo; cerkveni očetje; *zgodovina in razvejanost krščanskih denominacij danes*)

Srednja šola

Prvo leto: mitologija, duhovni svet, kraljestvo

- Razvoj latinskega jezika (indoevropska jezikovna družina, odnos med grščino in latinščino; razvoj latinske pisave; prvi pisni spomeniki)
- Pismenost: materiali, prvi pisni spomeniki
- Osnovna časovna orientacija v grški in rimski antični zgodovini
- Grška mitologija in rimska legendarna zgodovina (*Teogonija* in generacije bogov; dobe človeštva; klasični panteon, atributi, epiteti; **grški miti v vlogi ustanovitvenih legend:** Atene, Delfi, *Sparta*, *Tebe*; Perzej, Dedal, Tezej, Herkul, Jazon in Argonavti, tebanski cikel, trojanski cikel, Odiseja, Enej, Romul in Rem)
- Politična zgodovina Rima: Alba Longa, kraljestvo, ustanovitve institucij, ugrabitev Sabink, posilstvo Lukrecije
- Etruščani
- Rimska religija

- Koledar
- Oris drugih mitoloških sistemov (Mezopotamija, judovstvo, Egipt), primerjava
- Humanistične teorije mita (evhemerizem, solarni/junaški cikel, etiologija)
- Prepričanja o onostranstvu; Perzefona; Orfejev mit in orfizem
- Mitos in logos, začetki grške racionalnosti in filozofije, Pitagora, Tales, Evklid

Drugo leto: civilizacija, materialni svet, republika

- Socialne zvrsti latinskega jezika
- Politična zgodovina Rima: republika in ekspanzivnost (bitke z italjskimi plemeni; *exempla maiorum*; vpad Galcev; punske vojne, Hanibal; *najpomembnejše osebnosti iz rimske zgodovine in književnosti: Katul, Ciceron, Cezar, Ovidij, Avgust*; konec republike – Grakha, Sula in Marij, optimati in populari, Ciceron in Katilinova zarota, Cezar in galske vojne, vojne triumviratov, Kleopatra)
- Odnosi z drugimi ljudstvi (rimski odnos do grške kulture; helenizacija Rima, faze, nosilci – Scipion Mlajši, filhelenstvo; sprejemanje tujih kultov – grška božanstva, Izidin kult, orientalski kulti; rimski odnos do drugih ljudstev – Grki, Kartažani, Orient, Galci, Germani)
- Intelektualni svet (grška filozofija – Platon, Aristotel, epikurejstvo, stoicizem; grška znanost – Arhimed, Hipokrat; *otium – negotium*, intelektualno delo; položaj in vloga šolstva; pismenost – knjiga, pomen v rimski družbi in pojav elitizma v rimski literarni kulturi)
- Politični ustroj rimske države (tipi državnih ureditev v antični politični teoriji, *cursus honorum*)
- Rimska vojska
- Družbena stvarnost (*familia* – odnos med spoloma, socialni položaj sužnjeve, ljubezensko življenje, pojmovanje individualnosti in osebne svobode; delitev rimske družbe – premoženjski razredi, pravni status, poreklo; rimska imena; denar; gledališče; vsakdanje življenje v Rimu in provincah)
- Obdobja in stvaritve rimske upodabljajoče umetnosti

Tretje leto: zgodovina, spremembe, cesarstvo

- Razvojne faze latinščine
- Politična zgodovina Rima: cesarstvo (cesar Avgust in dinastije prvega stoletja; pet dobrih cesarjev; kriza 3. stoletja in Dioklecijan; Konstantin Veliki in Teodozij; konec zahodnega cesarstva in Bizanc)
- Krščanstvo (judovski izvor in začetki; razvoj in zgodnje krščanstvo; **rimski imperij v odnosih z judovstvom in krščanstvom**; cerkveni očetje; *zgodovina in razvejanost krščanskih denominacij danes*)
- Rimljani na Slovenskem (poselitev v rimskih časih; vpliv antike na slovensko kulturo; mesta – Emona, Celeia, Poetovio, Claustra Alpium Iuliarum, Nauportus, šempeterska nekropola, Neviodunum, Carnium; književne omembe (s) slovenskega prostora – emonski napis, prva omemba Ptuja l. 69, Tacit, *Historiae* 3.1, bitka pri Mrzli reki, Klavdijan, *Panegyricus* 88-102; Viktorin Ptujski, Hieronim; pismenost – epigrafika v Sloveniji in po svetu)
- Latinska kultura v srednjem veku in renesansi (romanizacija Evrope; renesansa in humanizem – rimski ideal *humanitas* in humanizem; preobrazbe antičnih pojmov in vrednot v novem veku; posamezne kulturno-zgodovinske epohe v odnosu do grško-rimske antike – grško-rimski mit v slovenski in svetovni literaturi, glasbi in likovni umetnosti, Vodnik, Prešeren, *zgodovina prevajanja antične književnosti na Slovenskem*)
- *Dediščina rimskega prava*

Pouk književnosti po taki shemi poteka v četrtem letniku gimnazijskega programa, druge civilizacijske vsebine pa niso predvidene. Predlagamo, da se dijaki z antično književnostjo takrat srečajo po literarnih zvrsteh oziroma žanrih ter čim več berejo tako v slovenščini kot v latinščini, za kar naj bi bili na tej točki že pripravljeni in kar je tudi cilj pouka. Izkušnja in diskusija ob prebranem bo tako lahko zares polna in doživeta, saj bodo dijaki znali odlomke umestiti v čas in prostor ter v njih prepoznavati tudi pojave, motive in teme, ki so jih v treh letih slišali in o katerih so se vsaj na neki točki že pogovarjali.

Dodanega je več kot polovica, dodani elementi pa naj sami na sebi predstavljajo argument, da je treba sezname v učnih načrtih dopolniti in posodobiti. Pouk klasične kulture in civilizacije potrebuje tudi rdečo nit, saj je sicer razdrobljen in podoben še ne sestavljenemu mozaiku; menimo, da lahko podani predlog k temu pripomore. Zapisani sezname učence opremijo z izčrpnim, preglednim znanjem o klasični antiki, s pomočjo katerega bodo pridobili široko in splošno znanje o antiki. Besedila, s katerimi se srečajo, bodo tako znali postaviti v kontekst za pravilno razumevanje. Pripravljeni bodo tudi smiselno uporabiti

in aplicirati pridobljeno jezikovno znanje, ki skupaj z zgornjim tvori zaokroženo sliko pouka latinskega jezika, kulture in civilizacije.

MOŽNOSTI IMPLEMENTACIJE

Ob ponujenem naj sledi še nekaj idej za implementacijo zgornjega predloga.

Medpredmetno povezovanje – tematski pouk

Navedeni seznam je bolj kot predvidene jezikovne teme pri pouku latinščine primeren za to, da se sorodna tematika lahko časovno uskladi s poukom pri drugih predmetih. Tako se dijakom ponudi edinstvena izkušnja, ko lahko npr. v enem dnevu enako snov obravnavajo s treh različnih vidikov, npr. zgodovine, slovenščine in latinščine. To zahteva velik vložek s strani sodelujočih učiteljev, a se lahko obrestuje, saj celotna izkušnja pouka dobi podobo enotnosti, krepi se ideja interdisciplinarnosti, dijaki dejstva lažje povezujejo med seboj in to uporabijo tudi pri ocenjevanju oz. dokazovanju znanja. Mit o kralju Ojdipu, na primer, lahko učenci na isti dan prvič obravnavajo pri slovenščini,²⁰ kjer se seznanijo s samim mitom ter njegovo literarno upodobitvijo, nato pa pri latinščini prevajajo sestavek o mitu, se seznanijo z njegovimi različicami ali vizualnimi upodobitvami iz antike. Pri matematiki in latinščini je mogoče hkrati srečati Pitagoro,²¹ pri zgodovini in latinščini konec rimske republike,²² tu je še umetnostna zgodovina, filozofija itd. Možnosti je veliko in posegajo med vse predmete, če so učitelji dovolj fleksibilni. Medpredmetni tematski pouk bi se lahko razširil tudi na jezikovne vsebine, kar je precej ambiciozen projekt.

Usklajevanje z vsebinami delovnega učbenika

Podane kulturno-civilizacijske vsebine morajo biti organski del pouka. Lahko jih sicer umetno ločimo ter obravnavamo jezik posebej in nejezikovne vsebine posebej (ter pri tem od dijakov in učencev izzovemo upanja polno vprašanje: »A imamo danes kulturo?« – vendar je najboljši način spoznavanja vsebin integriran, tak, da jezik kar se da neopazno prehaja v pouk o kulturi in civilizaciji ter obratno.

20 *Učni načrt – slovenščina*, 18.

21 *Učni načrt – matematika*, 13.

22 *Učni načrt – zgodovina*, 18.

Sistematična obravnava sicer to zavira, vendar se da storiti marsikaj – denimo to, da obravnavane vsebine uskladimo vsaj z besedili, ki so predvidena v posameznih poglavjih učbenika za predmet. *Iter I*, novi učbenik za latinščino v prvem letu, je denimo primeren, da ponujena besedila v posameznih poglavjih natančno uskladimo s sistematično obravnavo mitoloških tem v prvem letniku:²³

1. poglavje: *Minerva et Diana* – klasični panteon
2. poglavje: *Orpheus et Eurydica* – prepričanja o onostranstvu, Orfejev mit, orfizem
3. poglavje: *De Daedalo et Icaro* – Dedal, Tezej
4. poglavje: *De raptu Sabinarum* – Romul in Rem, ugrabitev Sabink
5. poglavje: *De Aenea* – trojanski cikel, Enej
6. poglavje: *De Cerere et Proserpina* – Perzefona; teorije mita, etiologija
7. poglavje: *De aetate aurea et argentea* – dobe človeštva, primerjava z drugimi ljudstvi
8. poglavje: *De arbitrio Salomonis* – oris drugih mitoloških sistemov (judovstvo)
- (9. poglavje: Ezopove zgodbe)
10. poglavje: *De anseribus vigilibus* – vpad Galcev (drugo leto kulture in civilizacije)

Usklajevanje z domačim branjem

Predlagane vsebine je moč usklajevati tudi s predvidenim domačim branjem, ki ga predlaga učni načrt. Naslovi v prvem letniku so izrazito vezani na mitologijo, v drugem letniku se večina naslovov zelo dobro povezuje z zgodovinskimi ali kulturnimi tematikami, v tretjem letniku pa je ustreznih besedil približno polovica. Ostali naslovi iz drugega, tretjega in celotnega četrtega letnika se lahko obravnavajo kot ponovitev že spoznane snovi, na vrsto pridejo tudi na točki, ko dijaki vedo že veliko in lahko podatke ter kontekste učinkovito povezujejo. Seveda pa je seznam v učnem načrtu tudi predlog, ki ga učitelji in učiteljice lahko poljubno prilagodijo.²⁴

²³ Čepon, *Iter I*, passim.

²⁴ *Učni načrt – latinščina*, 27.

Integracija s primeri pri pouku jezika

Zapisali smo že, da »jezik o nečem mora govoriti«. Ko se učimo jezika, se seveda učimo jezikovnih struktur, pa tudi tistega, o čemer jezik govori. Če ima učitelj torej voljo, čas in sredstva, lahko pri pouku jezika pripravi primere latinskih stavkov in besed, ki bodo odražali trenutno obravnavano nejezikovno tematiko – ko je govora o *cursus honorum*, na primer, naj temu pri pouku jezika sledi stavek *Populus Romanus quotannis magistratus suos creabat*. S tem bo integracija obeh področij popolna in pouk celovit.

Nadgradnja z izvirnimi besedili

Učitelj lahko po želji pouk kulture in civilizacije podkrepi z izvirnimi odlomki besedil, ki odražajo obravnavano tematiko. To so lahko že od začetka tudi odlomki, sicer predvideni za maturo, da se potencialni maturanti z njimi čim prej srečajo; sicer pa so ta besedila lahko tudi iz drugih zanimivih virov. Nekaj predlogov (nekateri so latinistom že dobro znani):

- pompejanski grafiti
- *Res gestae Divi Augusti*
- slavni citati v celih povedih (npr. *Orandum est ut sit mens sana in corpore sano*)²⁵
- emonski napis in drugi epigrafski dokumenti
- kronogrami in epitafi
- znani odlomki iz književnosti (npr. Tacitova omemba Ptuja, Klavdijanov *Panegirik*)
- edikti (*Edictum de pretiis rerum venalium*; milanski edikt; solunski edikt)
- citati iz Vulgate
- nicejsko-carigrajska veroizpoved in drugi cerkveni obrazci
- grške besede, podkrepjene z etimologijami

ZAKLJUČEK

Če želimo učencem in dijakom ponuditi celotno sliko rimske antike, nam na področju kulture in civilizacije v obstoječih učnih načrtih gotovo nekaj manjka. Bistveni ali pomembnejši elementi so prisotni; toda če želimo, da naša prizadevanja za klasično izobrazbo ustvarijo

25 Juvenal, *Satire* 10,356.

človeka, ki bo široko razgledan in bo znal rokovati z izvirnimi besedili na nivoju jezika ter vsebine, kot človeško bitje pa bo imel tudi globino, ki mu jo nudi klasična tradicija, moramo nejezikovne vsebine dopolniti in jih v roku treh ali štirih let ponuditi na smiseln, organiziran način.

Ponujena dopolnitev učnih načrtov je namenjena tudi temu, da bi se morda pouk kulturno-civilizacijskih vsebin po Sloveniji poenotil (tako kot so jezikovne vsebine že zdaj). Da se stvar premika v to smer, dokazuje tudi skorajšnji nastanek učbenika za kulturo in civilizacijo, ki morda v kombinaciji s tem člankom prispeva veliko k dvigu standardov in kvalitete pouka nejezikovnih vsebin pri klasičnih jezikih (sploh latinščini).

Za konec še beseda o razmerju med jezikovnimi in nejezikovnimi vsebinami pri pouku, ki smo se jih na strokovnih srečanjih že večkrat dotaknili. Učni načrt za osnovno šolo predvideva idealno razmerje tematskih sklopov v razmerju 70% jezikovnega pouka ter 30% kulture in civilizacije.²⁶ V gimnazijskem učnem načrtu o takem razmerju ni besede, glede na cilje, demografiko in potencialno maturo iz latinščine pa menimo, da je v srednješolskem izobraževanju morda razmerje bolje obrniti še nekoliko bolj v prid jeziku, morda 80% ali malce več; to pa mora zajemati tudi vse potrebno ponavljanje in ostalo, kar jezik pouka prinese s sabo. Šestina ali petina časa, namenjena kulturi in civilizaciji, se zdi optimalna, hkrati pa tudi minimum, da tehnična narava predmeta dijaku latinščine ne priskuti in da predmet ostane svež. Seveda pa moramo vedno imeti v mislih, da se pogovarjamo o eni sami stvari – klasični rimski antiki – ter tematskih sklopov ne na silo ločevati, temveč jih integrirati in povezovati v koherentno celoto, ki bo učitelju in učencu v veselje.

BIBLIOGRAFIJA

- Anderson, Lorin W., in David R. Krahtwohl. *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing*. New York: Addison Wesley Longman, Inc., 2001.
- Čepon, Robert. *Iter I. Latinščina za prvo leto učenja*. Ljubljana: Modrijan, 2022.
- Fairbairn, Donald. *Understanding Language: A Guide for Beginning Students of Greek and Latin*. Washington DC: Catholic University of America Press, 2011.
- Hriberšek, Matej, Andreja Inkret in Jerneja Kavčič. »Latinščina in grščina: Včeraj, danes, jutri«. V: *Poti in stranpoti poučevanja*

26 Učni načrt – izbirni predmet, 14.

- tujih jezikov v Sloveniji, ur. Tatjana Balažič Bulc, Jana Kenda, Meta Lah in Vesna Požgaj Hadži, 139–154. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2019.
- Hunt, Steven. *Starting to Teach Latin*. London: Bloomsbury Publishing, 2022.
- Inkret, Andreja. »O branju izvirnih besedil pri pouku klasičnih jezikov«. *Keria: Studia Latina et Graeca* 23, št. 2 (2021): 101–133.
- Marinčič, Marko. »Interpretacija antične poezije: Meje historizma?« V: *Antika za tretje tisočletje*, ur. Maja Sunčič in Brane Senegačnik, 33–55. Ljubljana: Založba ZRC, 2004.
- Pirkmajer Slokan, Aleksandra. »Osnovna šola s štiriletnim latinskim programom: Predlog javnega programa«. *Keria: Studia Latina et Graeca* 23, št. 2 (2021): 135–164.
- Rojc, Jasna, in Branko Slivar, ur. *Izhodišča za prenovo učnih načrtov v osnovni šoli in gimnaziji*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2022. Dostopno na spletu.
- Svet Evrope. *Foreign Languages – Modern and Classical*. Strasbourg: Language Policy Division, 2009. Dostopno na spletu.
- Učni načrt – izbirni predmet: Program osnovnošolskega izobraževanja; Latinščina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, 2004.
- Učni načrt – latinščina: Gimnazija; Splošna, klasična gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, 2008. Dostopno na spletu.
- Učni načrt – matematika: Gimnazija; Splošna, klasična in strokovna gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2008. Dostopno na spletu.
- Učni načrt – slovenščina: Gimnazija; Splošna, klasična, strokovna gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2008. Dostopno na spletu.
- Učni načrt – zgodovina: Gimnazija; Klasična gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2008. Dostopno na spletu.
- Žmavc, Janja. »Jezikovna raba in pedagoški proces ali zakaj je učenje latinščine danes še vedno smiselno?« *Šolska kronika* 25 = 49 (2016): 181–199.
- . »Književnost pri pouku latinščine v osnovni šoli«. *Keria: Studia Latina et Graeca* 6, št. 2 (2004): 135–146.

IZVLEČEK

Če želimo učencem in dijakom ponuditi celotno sliko rimske antike, nam na področju kulture in civilizacije v obstoječih učnih načrtih nekaj manjka. Bistveni elementi so nedvomno prisotni; toda če želimo doseči tudi globino, ki jo nudi klasična tradicija, moramo nejezikovne vsebine dopolniti in jih v roku treh oziroma štirih let ponuditi na smiseln, organiziran način. V članku ponujena dopolnitev učnih načrtov je namenjena temu, da bi se pouk kulturno-civilizacijskih vsebin po Sloveniji poenotil (tako kot so jezikovne vsebine že zdaj). Seveda pa moramo vedno imeti v mislih, da se pogovarjamo o eni sami stvari – klasični rimski antiki – ter tematskih sklopov ne na silo ločevati, temveč se jih truditi integrirati in povezovati v eno samo koherentno celoto, ki bo učitelju in učencu v veselje.

KLJUČNE BESEDE: klasična tradicija, rimska književnost, kultura in civilizacija, učni načrt, pouk latinščine

Omne Aevum Tribus Explicare Annis: Proposal for a Comprehensive Treatment of Ancient Culture and Civilization

ABSTRACT

Whoever wants to provide their students with a complete picture of Roman antiquity will soon realize that something is lacking in the existing curricula on culture and civilization. The essential elements are undoubtedly present, but to achieve the depth offered by the classical tradition, one needs to supplement the non-linguistic content, offering it in a meaningful, organized way within three or four years. The curriculum update proposed in this paper is intended to help standardize the teaching of culture and civilization across the country (as the language content already is). Undeniably one must never forget that we are talking about one thing – classical Roman antiquity; not forcefully separating the thematic strands but trying to integrate and link them into a single coherent whole that will delight both teacher and pupil.

KEYWORDS: classical tradition, Roman literature, culture and civilization, curriculum, Latin lessons

Pouk latinščine kot priložnost za kulturno in jezikovno ozaveščanje

Olga Osredkar*

UVOD

Namen splošnega izobraževanja je celostno oblikovanje človeka. Gimnazijska leta so za mladega človeka priložnost, da raste in se razvija na vseh področjih, tako telesno in umsko kot čustveno in duhovno. Izobraževanje ne pomeni le nabiranja splošnega znanja za splošno razgledanost in kot podlago za študij. V resnici pomeni veliko več. Mladostnik se v času izobraževanja oblikuje za življenje, oblikuje osebnost, postaja bolj človeški, bolj omikan, kar je v stari Grčiji ponazarjala beseda *παιδεία* in v starem Rimu *humanitas*. Grški pojem *παιδεία* poleg intelektualne izobrazbe pomeni tudi telesno vzgojo in vzgojo duha.¹ Ciceronovo *humanitas* bi prav tako lahko opisali s pojmi *comitas* (prijaznost, dobrotljivost), *benignitas* (dobrodušnost, vljudnost), *clementia* (krotkost, milina, dobrosrčnost), *eruditio* (izobraženost) in *urbanitas* (uglajenost). Človek ne postane le bolj intelektualno podkovan, ampak tudi bolj sočuten, prijaznejši, boljši. Izobrazbo v ožjem pomenu besede izmed naštetih izrazov označuje pojem *eruditio*, pomeni pa poleg poučevanja tudi poglobljeno znanje na nekem področju, učenost. Toda če se poglobimo v njen izvorni pomen, je veliko globlji. Latinska beseda *rudis* pomeni »neobdelan, nedodelan, neizdelan, neo(b)tesan, surov, divji, neomikan, neolikan, neizobražen, preprost, robot, nevešč, neizkušen, neokreten, okoren, neroden«. ² Torej latinsko zloženko *e-rudire* prevedemo »iz surovosti

* Zavod svetega Stanislava, Štula 23, Ljubljana; olga.osredkar@stanislav.si.

1 Vidmar, *Vzgoja in izobraževanje v antiki in srednjem veku*, 1.1.2.

2 Wiesthaler, *Latinsko slovenski slovar*, »Perg-Sic«, 550.

rešiti, (po)učiti, omikati, izobraziti«,³ torej nekoga rešiti vsega, kar pomeni beseda *rudis*. Iz latinščine izhajajočo besedo *erudicija* velikokrat razumemo predvsem kot intelektualno izobrazbo, a beseda »izobrazba« sporoča veliko več. V Slovenskem etimološkem slovarju je beseda »izobraziti« razložena takole:

izobraziti -*âzim* dov. lat. 'erudire' (18. stol.), *izobrazba*, *izobražen*, *izobraženec*. // Razlaga: Izhodiščni pomen 'izoblikovati' je znan še v 19. stol. Sestavljeno iz *iz* in izpeljanke iz *obrâz* v star. pomenu 'oblika'. Podobno je izpeljano hrv. *nâobrazba* 'izobrazba'. Pomenski razvoj je verjetno potekal pod vplivom nem. *ausbilden* 'izobraziti', kar izhodiščno prav tako pomeni le 'izoblikovati'. // Povezana iztočnica: Dalje glej *obrâz*.⁴

Če upoštevamo sugestijo in raziščemo izvor besede »obraz«, najdemo naslednji zapis:

obrâz -âza m lat. 'facies' (16. stol.), *obrâzek*, *obrâziti*, *obrazilo*, *preobraziti*. // Razlaga: Enako je stcslovan. *obrazbъ* 'postava, izgled, pojava, slika, način', hrv., srb. *òbraz* 'lice, podoba, lik, zgled', rus. *òbraz* 'način, oblika, podoba, ikona', češ. *obraz* 'slika, podoba, predstava, pojem, prispodoba'. Pslovan. **obrâzъ* je prvotno pomenilo 'izrezana podoba'. Beseda je izpeljana iz **obrêzъti*, kar je enako z lit. *aprêžti* 'obrezati' in kar je besedotvorni predhodnik pslovan. **obrêzъti*, sloven. *obrêzati*.⁵

Obraz ni le del človeškega telesa, z njega odseva človeška globina, človeška duša. Brez-obrazen človek ni nujno intelektualno nepodkovan, kaže pa svojo slabo osebnostno lastnost; iz-obrazen človek ni opremljen le intelektualno, ampak celostno. Mladostnik v času gimnazijskega izobraževanja ne nabira le intelektualnega znanja, ampak pravzaprav išče svoj obraz, odkriva samega sebe, svoje talente, radosti in strahove, hotenja in omejitve ter se pripravlja in utrjuje za vstop v svet, v nadaljnje življenje, v vseživljenjsko izobraževanje. Humanistične vsebine mladostnika spodbujajo k razmišljanju o samem sebi, o sebi v odnosu z drugimi, o svoji vlogi v manjših skupnostih, katerih del je, in končno o svoji vlogi v svetu. Klasična gimnazija s poučevanjem latinščine in stare grščine mladostniku ponuja posebno priložnost za oblikovanje.

3 Wiesthaler, *Latinsko slovenski slovar*, »Coll-Ex«, 624.

4 Snój, *Slovenski etimološki slovar*, 3. izd..

5 Ibid.

BOGASTVO MOŽNOSTI PRI POUKU LATINŠČINE

Latinski jezik predstavlja most do razumevanja antičnega človeka in njegovega sveta ter kasnejših obdobj, ki so nastala na temelju antike. Mladostnik ob učenju latinskega jezika ne odpira le okna v antični svet, ampak razvija tudi splošne jezikovne spretnosti ter ozavešča jezikovno bogastvo in pravilno rabo maternega jezika, ki je eden izmed temeljev nacionalne zavesti. To je tudi prednostna usmeritev jezikovne politike Republike Slovenije. V učnem načrtu za slovenščino v osnovni šoli⁶ je prvi med splošnimi cilji naslednji:

Učenci in učenke si oblikujejo pozitivno razmerje do slovenskega jezika in do svojega prvega jezika (če ta ni slovenščina) ter se zavedajo pomembne vloge materinščine in slovenščine v svojem osebnem in družbenem življenju. Tako razvijajo svojo jezikovno, narodno in državljansko zavest, spoštovanje in naklonjenost do drugih jezikov in narodov ter medkulturno in socialno zmožnost.

Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025 ugotavlja pomanjkljivosti na področju rabe slovenskega jezika in opozarja na pomembnost krepitve jezikovne lojalnosti ter zavesti o jeziku kot identifikacijskem in povezovalnem kulturnem elementu. Ozaveščena in dobro informirana govorec in govorka bosta z večjim znanjem lahko kompetentno in pomembno vplivala na prednostno rabo slovenščine v vseh segmentih življenja in delovanja.⁷

Pouk latinščine ni zgolj spreganje in sklanjanje, premetavanje slovničnih struktur iz ene oblike v drugo ali analiziranje stavčnih struktur. Učni načrt za latinščino v gimnazijah⁸ navaja, da

učitelj lahko poleg jezikovne kompetence zlasti ob odpiranju različnih vprašanj ali problemov ter ob branju relevantnih odlomkov literarnih del antičnih, poznoantičnih in humanističnih piscev sodeluje tudi pri razvoju drugih kompetenc, med katerimi so: kritičnost in objektivnost ter strpen odnos do drugačnosti, intelektualna skepsa kot temelj kritičnega in objektivnega presojanja, zavest o svobodi mišljenja ter samostojnost v razmišljanju in delu, moralne kvalitete, humana etična načela, razumevanje in sprejemanje drugačnih mi-

6 *Program oš, Slovenščina, Učni načrt* (posodobljena izdaja), 2018.

7 Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025 (*Uradni list RS*, št. 94/21).

8 *Učni načrt: Latinščina, Gimnazija; Splošna, klasična gimnazija*, 7.

selnih vzorcev ter preseganje miselnih stereotipov. Ob vsem tem se dijaki navajajo sprejemati odločitve in prevzemati odgovornost zanje. Krepijo svoje spoznavne sposobnosti, zlasti logično in abstraktno mišljenje, ob spoznavanju splošnih jezikovnih zakonitosti sočasno razvijajo jezikovno samozavest. Odkrivajo in razvijajo svoje lastne učne strategije in se usposablajo za samostojno iskanje informacij oziroma rabo virov ter za samostojno razumevanje in obdelavo podatkov. Pridobijo dobre delovne navade, zlasti sistematičnost in natančnost, ter pozitiven odnos do znanja in učenja. Učenje sprejemajo kot vseživljenjski proces.

Dijakom tudi sama poskušam pri pouku približati čim več mozaičnih kamenčkov iz življenja starih Rimljanov. Ob tem se pogovarjamo, razmišljamo in povezujemo z našim svetom, našim življenjem, z našo mislijo in verovanjem, s samim seboj. V nižjih letnikih začnemo s preprostejšimi mitološkimi zgodbami, starogrškimi ali z latinskimi pregovori tedna ter se ob njih pogovarjamo, jih skušamo aktualizirati in povezati s svojim življenjem. Dijaki lahko ob izrekih »errare humanum est«, »non omnia possumus omnes« ali »nemo omnia potest scire« razmišljajo o svojih pričakovanjih do sebe ali o pričakovanjih svoje okolice do njih. Preko pogovora, skupnega razmišljanja spoznavamo svojo človeškost, omejenost, zmotljivost ter se učimo sprejeti takšne, kakršni smo, in to nas vodi do boljše samopodobe. Ob izreku »fructibus, non foliis arborem aestima« dijaki ozaveščajo svoj pogled nase in na druge; pomembneje je to, kar nosiš v sebi, kakor to, kar nosiš na sebi. Ob tem gradijo svoj sistem vrednot in svojo lastno vrednost. Ob zapisanem je pomembno, da dijaki znanje lahko aktualizirajo, ga povežejo z življenjem in ga ponotranjijo. Ob spoznavanju religije starih Grkov in Rimljanov se srečujejo tudi z njihovo vero v posmrtno življenje, s svetostjo življenja, s pravico slehernega človeka do pokopa. Razmišljajo torej o življenju samem.

Spoznavamo tudi stvarnejše teme, kot so antična arhitektura, izobraževanje, zgodovina itd. V višjih letnikih prehajamo na kompleksnejše literarne in filozofske teme. Beremo Senekova in Plinijeva pisma ter se pogovarjamo o suženjstvu nekoč in danes, razmišljamo o skrbi za telo in duha, o starosti in smrti, o stoikih, spoznavamo Lukrecija in epikurejce, beremo odlomke iz Avguštinovih *Izpovedi* ter se pogovarjamo o njegovem življenju in načinu razmišljanja, ob tem pa razmišljamo o sebi v današnjem svetu. Dijaki na višji stopnji izobraževanja so sposobni premišljevati o poglobljenih književnih odlomkih ali ob antičnih umetniških delih. Vsak teden en dijak tretjega letnika predstavi en književni odlomek, dijak četrtega

letnika pa eno umetniško delo, povezano z antiko. Beseda in podoba nagovarjata na poseben način, tako tudi mladostnika; bolj se ta v kaj poglobi, bolj ga problem pritegne, v njem se zbudi želja po nadaljnem raziskovanju.

LATINSKI JEZIK IN OZAVEŠČANJE SLOVENŠČINE

Latinščina in slovenščina sta si v marsičem različni, v marsičem pa tudi zelo sorodni. Pri pouku latinščine ugotavljam, da se je v zadnjih petindvajsetih letih v učnem načrtu za osnovno šolo pri slovenščini marsikaj poenostavilo ali opustilo. Spremenil se je pogled na jezik, pristop do poučevanja, zato imamo pri latinščini priložnost poudariti določene slovnične strukture, ki jih imata oba jezika, opozoriti, da ima latinščini sorodne oblike tudi slovenščina, čeprav jih v osnovni šoli ne omenjajo ali pa jih poimenujejo drugače. Namen jezikovnega pouka se je z leti razvil iz spoznavanja slovenskega jezika s poudarkom na bogatem in jezikovno pravilnem ustnem in pisnem sporazumevanju, ki sloni na poznavanju jezika kot sistema in obvladovanju slovničnih pravil in definicij,⁹ v »razvijanje sporazumevalne zmožnosti v slovenskem (knjižnem) jeziku, tj. praktično in ustvarjalno obvladovanje vseh sporazumevalnih dejavnosti pa tudi jezikovnosistemskih osnov«. ¹⁰ Pri primerjavi učnih načrtov iz let 1984, 1998, 2011 in 2018 ugotavljamo, da se je pouk slovenščine iz spoznavanja splošnih jezikovnih elementov usmeril v bralno pismenost in sporazumevanje, torej ustno in pisno izražanje, poslušanje, razumevanje in analizo slišane ali prebranega. V še vedno veljavnem učnem načrtu iz leta 2018¹¹ ne najdemo več izrazov »sklanjatev«, »predpreteklik«, »glagolnik«, itd.

Ker tovrstnega znanja učenci pri pouku slovenščine v osnovni šoli ne pridobijo več, je učenje latinske slovnice toliko bolj dragoceno. Poznavanje omenjenih jezikovnih struktur v slovenskem jeziku med drugim omogoča, da dijaki najdejo sorodnost slovenskega jezika z latinščino in s sodobnimi jeziki. S tem slovenski jezik postane enakovreden drugim, v dijakih pa se krepi spoštovanje do materinščine. Pouk latinščine daje veliko priložnosti za primerjavo obeh jezikov in s tem za jezikovno ozaveščanje. Nekateri dijaki pri pouku ugotovijo, da ima tudi slovenščina iste slovnične elemente kot latinščina, da so se v otroštvu morda navzeli slabšega poznavanja slovenskih jezikovnih struktur in da obstaja slog izražanja, ki je lahko primernejši.

9 Hrvatin, *Analiza in primerjava učnih načrtov*, 67.

10 *Program oš: Slovenščina*, 2018, 1.

11 *Program oš: Slovenščina*, 2018, Tretje vzgojno-izobraževalno obdobje, Jezik, 34.

Ob slovničnem številu v latinščini z dijaki razmišljamo, kako je z njim v slovenščini ter drugih jezikih. Pri slovenščini seveda poudarim rabo dvojine, ki je latinščina ni poznala. Predvsem pri prevajanju iz latinščine v slovenščino dijakov ne opozarjam le na pravilnost prevoda, temveč tudi na primeren slog, ki naj ustreza vsebini, in na slovnično pravilnost.

Pri navedbi slovničnega časa primerjamo slovenske čase z latinskimi. Slovenščina poleg sedanjika, preteklika in prihodnjika pozna tudi predpreteklik, ki pa tone v pozabo. Vsi dijaki predpreteklika ne poznajo. Običajno ga prevedemo s preteklikom,¹² lahko pa ga prevedemo s predpreteklikom, a zveni arhaično. Ko dijaki spoznajo pluskvamperfekt, jim predstavim še futur II,¹³ ki ga prevajamo s prihodnjikom.¹⁴

Pri navajanju sklonov ponovimo imena slovenskih sklonov in kako se po njih vprašamo. Poglavlje o latinskih sklonih je dijakom blizu že zaradi mnogih vzporednic, ki jih lahko potegnemo s slovenskimi skloni. V obeh jezikih je šest sklonov in po nominativu, genetivu, dativu in akuzativu ter deloma po ablativu se vprašamo enako kot po slovenskem imenovalniku, roditeljski, dajalniku, tožilniku in orodniku. Za mnoge je zanimiv tudi izvor poimenovanj.¹⁵ Nominativ izhaja iz besede *nomen* (ime), genetiv iz besede *genus* (rod), dativ iz besede *do* (dam) in akuzativ iz besede *accuso* (tožim). Spoznamo še vokativ in ablativ, ki pa ju ne moremo enačiti s slovenskim mestnikom in orodnikom.

Pri spoznavanju deklinacij v latinščini razmišljamo o sklanjatvah v slovenščini. Te niso več del učnega načrta pri slovenščini v osnovni

12 Salustij, *Katilinova zarota*, 25: »Sed in iis erat Sempronia, quae multa saepe virilis audaciae facinora commiserat.« (Med omenjenimi je bila tudi neka Sempronija, ki je, večkrat z naravnost moško drznostjo, zagrešila mnogo zločinov. – Prevedel Jože Šmit.) Odlomek o samozavestni Semproniji iz Salustijeve *Katilinove zarote* navedem dijakom kot primer za ponazoritev prevajanja pluskvamperfekta s preteklim (in ne s predpreteklim) časom. Glagolsko obliko v pluskvamperfektu iz latinskega izvirnika poiščemo v slovenskem prevodu. Na pripravah na maturo iz latinščine, kjer omenjeni odlomek prevajamo in analiziramo kot obvezno gradivo, način prevajanja pluskvamperfekta izpostavimo ponovno.

13 Kopriva, *Latinska slovnica*, § 222, b.

14 Čepon, *Usus II: Latinščina za drugo leto učenja*, »2. lekcija«: »Qui acceperint gladium, gladio peribunt.« (Tisti, ki bodo prijeli za meč, bodo z mečem pokončani.) Navedeni primer je iz delovnega zvezka, ki se uporablja pri pouku latinščine v 2., 3. in 4. letniku.

15 Razlage so poenostavljene, prilagojene za gimnazijsko raven.

šoli.¹⁶ Ker predstavlja znanje latinskih deklinacij zahteven del usvajanja snovi, je ugotavljanje sorodnosti s slovenščino lahko blagodejno olajšanje pri sprejemanju jezika, ki ga dijaki šele spoznavajo.

Pri deklinacijah naletimo na latinske besede, ki so dijakom zanimive zaradi vpliva na besedišče nekaterih sodobnih jezikov, njihovega izvora pa se večinoma ne zavedamo. Naj navedem le nekaj primerov: iz besede *dens* pride beseda »dentalen« in v angleščini *dentist*, iz besede *fons* beseda »fontana«, iz besede *sol* nastaneta »solaren« in »solarij«, iz besede *arbor* »arboretum«, iz besede *lapis* »lapidarij«, iz besede *mons* angleška beseda *mountain* in poimenovanje vsem znanih gora Mont Blanc in Mont Everest. Dijakom se zdijo nova odkritja zanimiva, posledično si jih lažje zapomnijo. Ko pri 1. deklinaciji naletimo na besedo *filia* in pri 3. deklinaciji na besedo *mater*, izkoristimo priložnost za ponovitev pravilnega sklanjanja teh dveh besed v slovenščini, saj mnogi dijaki navajajo napačen tožilnik.

Že v samem začetku srečanja z latinščino z dijaki naletimo na preproste zanikane povedi. Opazujemo razliko med slovenščino in latinščino. Predmet v latinski povedi ohrani isti sklon¹⁷ ne glede na to, ali je poved trdilna ali nikalna – medtem ko se v slovenščini pri zanikanju predmet, ki je v trdilni povedi v tožilniku, spremeni v rodilnik. Mnogi imajo težavo tudi z vprašalnico pri rodilniku, saj se vprašajo z vprašalnico tožilnika (»koga ali kaj ne vidim« namesto »koga ali česa ne vidim«).

Pri spoznavanju supina imamo priložnost za ponovitev slovenskega namenilnika ter za razlikovanje slovenskega namenilnika in nedoločnika. Latinski supin na -um, ki se pojavlja ob glagolih premikanja in izraža namen ali cilj,¹⁸ prevajamo s slovenskim namenilnikom.¹⁹

16 *Program oš: Slovenščina*, 2018. Iz navedenega dokumenta je razvidno, da deklinacije niso več del učnega načrta.

17 Ciceron, *Pisma Atiku* 3.5: »Inimici mei mea mihi, non me ipsum ademerunt« (moji sovražniki so mi vzeli moje premoženje, ne pa mene samega); Ovidij, *Metamorfoze* 1.88–89: »non tuba directi, non aeris cornua flexi, / non galeae, non ensis erat« (ni bilo tromb ravnocočnih, rogov ne iz krivega bronca, / ni bilo niti čelad in ne mečev; prevod Barbara Šega Čeh). Navedeni primer obravnavamo pri pouku, še posebej pa ga poudarimo pri maturantih latinščine, s katerimi navedeno pismo prevajamo in analiziramo kot obvezno maturitetno gradivo.

18 Kopriva, *Latinska slovnica*, § 208.

19 Cezar, *De bello Gallico* 1.11: »Haedui, cum se suaque ab iis defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium.« Prevod Janez Fašalek. (Ker Hedučani niso imeli dovolj moči, da bi branili sebe in svoje imetje, so poslali k Cezarju odposlance prosit pomoči.) Navedeni primer obravnavamo pri pouku, da z njim ponazorimo prevajanje latinskega supina s slovenskim namenilnikom.

Nekateri dijaki ne ločijo med rabo namenilnika in nedoločnika, zato snov ponuja priložnost za ozaveščanje razlike, na katero opozarjam pri ustnem in pisnem izražanju.

Latinski gerundij povezujemo s slovenskim glagolnikom, ga imenujemo tudi glagolski samostalnik ter ga uvrstimo med neosebne glagolske oblike. Sprašujemo se, ali je glagolnik v slovenščini samostalnik ali glagol, ali ima več samostalniških ali glagolskih značilnosti – in kako je s tem pri latinskem gerundiju. V nekaterih osnovnih šolah še omenjajo glagolnik, ponekod pa ne več, tako da dijaki izraza ne poznajo. Latinski gerundij izhaja iz glagola in se sklanja kot samostalniki 2. deklinacije. Obdržal je svoj glagolski značaj in se določa s prislovom ter se veže z istim sklonom kot osebna glagolska oblika.²⁰ Z dijaki ugotavljamo, da ima slovenski glagolnik več značilnosti samostalnika, saj se določa s pridevnikom, ob njem pa stoji predmet v rodilniku.²¹

Pri spreganju latinskih glagolov iščemo podobnosti s spreganjem v drugih tujih jezikih, predvsem v francoščini ali italijanščini, v nekaterih primerih tudi v slovenščini. Srečamo bodisi sorodne glagolske korene bodisi podobne končnice. Pri glagolu »biti« je med jeziki velika podobnost, celo med slovenščino kot slovanskim jezikom na eni strani ter med latinščino in iz nje izvirajočimi romanskimi jeziki na drugi strani. Bodisi se glagolski koren začne z isto črko bodisi srečamo isto ali podobno končnico, kar lahko opazimo pri primerjavi slovenskih »si«, »smo« oziroma »ste« in italijanskih »sei«, »siamo« oziroma »siete«. V drugi in tretji osebi singularja imata glagola v latinščini in francoščini celo enak zapis (»es« in »est«). Pri glagolu »ljubiti« lahko pridemo do podobnih ugotovitev. V tem primeru se koren slovenskega glagola razlikuje od korena glagolov v latinščini, francoščini in italijanščini. Lahko pa najdemo sorodnost v prvi in drugi osebi plurala, kjer je končnica slovenskega »ljubimo« oz. »ljubite« enaka ali vsaj podobna italijanski pri glagolu »amiamo« oz. »amate«. Vzporednice lahko potegnemo tudi v prvi osebi singularja med latinskim in italijanskim glagolom »amo«, ki imata povsem enak zapis, enako pri infinitivih »amare«. Tudi v drugi osebi singularja in

20 Kopriva, *Latinska slovnica*, § 204.

21 Ciceron, *In Catilinam orationes IV, Oratio in Catilinam I*: »hic munitissimus habendi senatus locus« (da se zasedanje senata vrši v zelo zavarovanem kraju, prevod Barbara Zlobec Del Vecchio). Navedeni primer obravnavamo pri pouku, da ponazorimo glagolski značaj latinskega gerundija, še posebej pa ga poudarimo pri maturantih, s katerimi odlomek prevajamo in analiziramo kot obvezno maturitetno gradivo.

tretji osebi plurala lahko pri latinščini in francoščini najdemo enake oz. podobne končnice (»amas« in »aimes« ter »amant« in »aiment«). Iz vsega tega lahko sklepamo, da imajo vsi navedeni jeziki nekatere sorodne slovnične zakonitosti (podobno spreganje glagolov, končnice), pri glagolu »biti« pa imajo skupnega prednika, zato so si sorodni tudi v glagolski osnovi.

UGOTOVITVE OB KRATKI RAZISKAVI

Glede na svoje izkušnje s sedemnajstletnim poučevanjem dijakov sem se v svoji kratki raziskavi, ki sem jo izvedla konec februarja 2023, osredotočila na sedem področij slovenske slovnice, ki se mi zdijo še posebej problematični in jih dijaki pri pouku latinščine ozaveščajo, ali pa počasi tonejo v pozabo in jih dijaki spoznajo šele pri pouku latinščine. Anketo sem izvedla s pomočjo sedmih kratkih vprašanj, ki sem jih poslala po elektronski pošti, izbor osnovnih šol pa je bil širok, a odzvalo se jih je sedem.²² Manjše število v anketi udeleženih šol ni problematično, saj so glede na vsebino učnega načrta za slovenščino v osnovni šoli odgovori predvidljivi. Dejanski odgovori lahko le potrdijo mojo hipotezo glede na izkušnje s poučevanjem dijakov pri pouku latinščine.

Pri raziskavi je sodelovalo deset učiteljic slovenščine iz sedmih osnovnih pol v Sloveniji, in sicer iz oš Mengeš, oš Preska ter oš Pirniče iz Medvod, iz oš Ivana Groharja iz Škofje Loke, iz oš Toneta Tomšiča ter oš Valentina Vodnika iz Ljubljane in iz oš Alojzija Šuštarja. Zastavila sem jim naslednja vprašanja:

Ali pri pouku slovenščine omenjate predpreteklik, in če ga, kako pojasnite njegovo rabo?

Ali omenjate oz. obravnavate sklanjatve?

Ali omenjate glagolnik in kam ga uvrščate?

Ali obravnavate namenilnik? Ali poudarite razliko v rabi namenilnika in nedoločnika?

Ali poudarite in opozarjate na pravilno sklanjanje besed »mati« in »hči«?

Ali opozarjate na rabo roditeljskega v zanikanih povedih?

Ali poudarite dvojino in opozarjate na njeno pravilno rabo?

22 oš Mengeš, oš Preska ter oš Pirniče iz Medvod, oš Ivana Groharja iz Škofje Loke, oš Toneta Tomšiča, oš Valentina Vodnika in oš Alojzija Šuštarja iz Ljubljane.

Malce preoblikovana vprašanja sem pri pouku zastavila tudi dijakom Škofijske klasične gimnazije, ki jih poučujem. Odgovarjalo je 172 dijakov od prvega do četrtega letnika. Odgovarjali so na tematsko enaka vprašanja, a glede na svoje izkušnje pouka slovenščine v osnovni šoli. Odgovorov nisem obdelala glede na osnovno šolo, ki so jo obiskovali, saj me je zanimal splošen trend v Sloveniji in ne na posameznih osnovnih šolah. Na vseh osnovnih šolah poučujejo v skladu z istim učnim načrtom za slovenščino.

Izsledki odgovorov dijakov so naslednji.²³ Predpreteklika se je iz osnovne šole spomnilo 61 anketiranih dijakov Škofijske klasične gimnazije, sklanjatev 63 dijakov; ponekod so jih v osnovni šoli tudi obravnavali in jih morali znati, a v redkih primerih. Glagolnik so omenjali v osnovnih šolah 37 dijakov. Namenilnik so omenjali povsod ter spoznavali razliko v rabi namenilnika in nedoločnika, prav tako so povsod poudarili pravilno sklanjanje besed »mati« in »hči« ter pravilno rabo roditelja v zanikanih povedih in pravilno rabo dvojine.

Odgovori učiteljic so izjave dijakov potrdili. Štiri učiteljice predpreteklika ne omenjajo, ker ga ni v učnem načrtu za osnovno šolo, šest pa ga omenja, nekatere tudi pojasnijo, da gre za arhaično rabo. Ena ga ne omenja pri jeziku, ampak pri književnosti. Pet učiteljic še omenja sklanjatve, a njihovega poznavanja ne zahteva pri ocenjevanju, ker sklanjatev ni več v učnem načrtu za osnovno šolo. Štiri sklanjatev ne omenjajo, obravnavajo pa posebnosti v sklanjanju. Ena učiteljica jih v nekaterih razredih obravnava, v drugih ne, ne zahteva pa njihovega poznavanja pri ocenjevanju. Glede glagolnika sem ugotovila, da ga šest učiteljic sploh ne omenja, ker ga ni v učnem načrtu, tri ga omenijo, ena pa ga pri slovenščini ne obravnava, obravnava pa ga pri španščini. Namenilnik obravnavajo učiteljice vseh osnovnih šol, vključenih v raziskavo, in sicer v 6. razredu. Uvrščajo ga med neosebne glagolske oblike, njegovo rabo primerjajo z rabo nedoločnika, povedo, ob katerih glagolih stojita, in na pravilno rabo opozarjajo pri pisnih izdelkih do vključno 9. razreda. Sklanjanje besed »mati« in »hči« sistematično obravnavajo v 7. razredu vseh sedmih šol v sklopu težje sklonljivih besed ženskega spola, kasneje pa učence opozarjajo na pravilno sklanjanje, na primer pri obravnavi moderne in del Ivana Cankarja. Rabo roditelja pri zanikanju obravnavajo v vseh osnovnih šolah, prav tako rabo in dragocenost dvojine, nanjo pa opozarjajo tudi v naslednjih letih pri ustnem in pisnem izražanju.

23 Naj na tem mestu poudarim, da so dijaki na vprašanja odgovarjali leto ali več po koncu osnovne šole in da je spomin dijakov lahko nezanesljiv.

SKLEP

Odgovori osnovnošolskih učiteljic slovenščine in dijakov kažejo, da gredo predpreteklik in sklanjatve počasi v pozabo, glagolnika morda v bližnji prihodnosti v osnovni šoli ne bodo več posebej omenjali, ostala področja, ki sem jih preverila, torej rabo namenilnika in nedoločnika, dosledno upoštevanje dvojine in pravilno rabo rodilnika v zanikanih povedih ter pravilno sklanjanje težje sklonljivih besed, kot sta »mati« in »hči«, pa v osnovnih šolah še vedno obravnavajo kot pomembna. Morda nekatere učiteljice predpreteklik, sklanjatve in glagolnik omenjajo na podlagi izkušenj iz začetkov svoje učiteljske kariere – ali jih pojasnijo, ko nanje naletijo ob branju starejših književnih del.

Jezik je živa tvorba in se razvija. Latinščina klasičnega obdobja je ohranila določeno strukturo. Tako imamo pri pouku latinščine priložnost preko jezika dijake ozaveščati tudi o bogastvu slovenskega jezika, na katerega včasih pozabljamo. Preko latinščine pravzaprav brusimo slovenščino. Pouk klasičnih jezikov daje mladim širino in je priložnost za jezikovno ozaveščanje. Latinščina jezik, ki povezuje in ne ločuje, jezik, ki pripada vsakomur v enaki meri in je od vsakogar enako oddaljen. Ni ne moj ne tvoj, ni od nikogar in je od vseh.

BIBLIOGRAFIJA

- Čepon, Robert. *Usus 11: Latinščina za drugo leto učenja*. Ljubljana: Modrijan, 2020.
- Hrvatina, Mojca. »Analiza in primerjava učnih načrtov za osnovno šolo pri predmetu slovenščina (1984, 1998 in 2011)«. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2016.
- Kopriva, Silvo. *Latinska slovnica*. Maribor: Obzorja, 1989.
- Program oš, Slovenščina, Učni načrt* (posodobljena izdaja). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2018.
- Program življenja in dela osnovne šole (2. zvezek): jezikovno-umetnostno vzgojnoizobraževalno področje (učni načrti), Učni načrt za slovenski jezik*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1984.
- Snoj, Marko. *Slovenski etimološki slovar*, 3. izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Šega Čeh, Barbara, prev. *Ovidij: Metamorfoze*. Ljubljana: Modrijan, 2013.
- Šmit, Jože, prev. *Salustij: Katilinova zarota; Vojna in prevrat*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968.

- Učni načrt: Latinščina, Gimnazija; Splošna, klasična gimnazija,
Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo,
2008.
- Učni načrt: Program osnovnošolskega izobraževanja; Slovenščina.
Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo,
1998.
- Vidmar, Tadej. *Vzgoja in izobraževanje v antiki in srednjem veku*. 2.
natis. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.
- Wiesthaler, Fran. *Latinsko-slovenski slovar*. Ljubljana: Založba
KRES, 1993–2007.

IZVLEČEK

Gimnazijska leta so za mladega človeka priložnost, da raste in se razvija na vseh področjih, tako telesno in umsko kot čustveno in duhovno. Izobraževanje ne pomeni le nabiranja splošnega znanja ali podlage za študij. Pouk klasičnih jezikov daje mladim izobraževalno širino in je priložnost za jezikovno ozaveščanje. Latinščina je jezik, ki povezuje in ne ločuje, jezik, ki pripada vsakomur v enaki meri in je od vsakogar enako oddaljen. Ni ne moj ne tvoj, ni od nikogar in je od vseh.

KLJUČNE BESEDE: latinščina, učenje klasičnih jezikov, kulturna občutljivost, jezikovno ozaveščanje, celostna izobrazba, materinščina

Latin Teaching as an Opportunity
for Cultural and Linguistic Awareness

ABSTRACT

Grammar school allows young people to grow and develop physically, mentally, emotionally, and spiritually. Education is not only the accumulation of general knowledge or providing a basis for further study. Classical teaching offers young people an educational horizon and provides an opportunity for linguistic awareness. Latin is a language that unites and does not divide; a language that belongs to everyone equally and is equally distant from everyone. It is neither mine nor yours; it is not from anyone and belongs to everybody.

KEYWORDS: Latin, classical learning, cultural sensitivity, linguistic awareness, well-rounded education, mother tongue

Strategije spodbujanja branja po Montserrat Sarto pri pouku latinske književnosti

Bojana Tomc*

UVOD

María Montserrat Sarto Canet (1919–2009) je bila španska bibliotekarka, ustanoviteljica in urednica revij za otroke, poznavalka mladinske književnosti in prevajalka.¹ Leta 1958 je v Madridu odprla knjigarno Talentum, ki je bila prva španska knjigarna, specializirana za mladinsko književnost. Montserrat Sarto je lahko intenzivno in večplastno preučevala potrebe mladih bralcev, saj je bila v nenehnem neposrednem stiku z njimi, pa tudi z učitelji in bibliotekarsko stroko. Posvečala se je kakovostnim mladinskim delom in v knjigarni so začeli z izvajanjem delavnic motiviranja za branje. Svoje izkušnje je začela sčasoma prenašati tako na španske kot mehiške somišljenike, motivatorje branja.

Zasnovala in neposredno preizkusila je strategije motiviranja za branje, »pri katerih gre za inovativno metodo, ki se odlikuje po preprostosti uporabljenih strategij in njihovi nezapleteni izvedbi. Mogoče jih je izvesti tako rekoč kjerkoli, saj aktivnosti temeljijo predvsem na delu z besedilom«. ² Predstavljene bodo na naslednjih straneh, nato pa se bo članek osredotočil na njihovo uporabo pri pouku latinske književnosti.

* Zavod sv. Stanislava, Škofijska klasična gimnazija; bojana.tomc@stanislav.si.

1 Članek je nadgradnja in rekontekstualizacija prispevka »Uporaba strategij Montserrat Sarto pri pouku španske in latinske književnosti na Škofijski klasični gimnaziji«, objavljenega v zborniku *Z glavo in srcem: Motiviranje za branje v projektih Leo, Leo in Španska vas* (2018).

2 Sarto, *Strategije motiviranja za branje*, 7.

BRANJE

Branje je ključna kompetenca, ki pa je ne razvijamo dovolj. Tudi v Sloveniji imamo po raziskavah (PISA) težave z bralno pismenostjo,³ ki je »najvišja stopnja v razvoju bralnih sposobnosti in označuje sposobnost hitrega branja z razumevanjem ter sposobnost fleksibilnega pristopa k bralnemu gradivu«,⁴ v raziskavi PISA pa je »opredeljena v smislu učenčeve sposobnosti razumevanja in uporabe pisnega besedila za doseganje določenih namenov«.⁵

Po mednarodni raziskavi bralne pismenosti PIRLS 2021⁶ trendi bralnih dosežkov med cikloma 2016 in 2021 kažejo na upad bralne pismenosti po svetu. Gre za podatke 32 držav oziroma izobraževalnih sistemov. V 21 državah (tudi v Sloveniji) so četrtošolci izkazali nižji bralni dosežek glede na leto 2016, le v treh državah je bil v letu 2021 glede na leto 2016 višji.

Podatki raziskave PISA iz leta 2018 kažejo manjši upad v dosežkih pri bralni pismenosti slovenskih učencev in učenk. Na vseh treh področjih pismenosti Slovenija sicer še vedno dosega rezultate nad povprečjem OECD.

Branje je mogočen epistemološki instrument, ki nam dovoli, da mislimo in se učimo. Dandanes je nujno potrebna preživetvena zmožnost,⁷ ki mora preizpraševati in modificirati prejšnja znanja, voditi k učenju ali vsaj k dvomu.

Bralna pismenost pomeni kritično branje, ko bralec »na osnovi izkušenj, ki jih ima, oblikuje sodbo o besedilu ... ga ovrednoti«.⁸ Kritično branje v globino daje dolgoročno bistveno trajnejše rezultate. Njegova sled je opazna pri procesih refleksije, do katere bo takšno branje pripeljalo.

3 Bralna pismenost je podlaga za vse druge vrste pismenosti (matematična, naravoslovna, digitalna, okoljska, glasbena). O njenem temeljnem pomenu priča tudi nastanek državnega strateškega dokumenta Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030, ki določa prednostne naloge in vzgojno-izobraževalne cilje na področju pismenosti; prim. Pečjak et al., *Nacionalna strategija*, passim.

4 Pečjak, *Izhodišča za prenovu bralnega pouka*, 75.

5 Puklek Levpušček, Podlessek in Šterman Ivančič, *Dejavniki bralne pismenosti*, 14.

6 Klemenčič Mirazchyski in Mirazchyski, *Mednarodna raziskava bralne pismenosti*, 76.

7 Jamnik, *Kdor bere*, 12.

8 Pečjak, *Kako do boljšega branja*, 61.

STRATEGIJE MONTSERRAT SARTO, NJIHOVE ZNAČILNOSTI IN NAMEN

Strategije Montserrat Sarto izhajajo iz kognitivno-konstruktivističnih spoznanj.⁹ Temeljijo na dialoški, aktivni, postopni in igri. Rezultate dela, ki so odvisni od dinamike posamezne skupine, sprotno evalviramo. Delo z njimi učitelju ali mentorju omogoča aktivno vključevanje vseh udeležencev. Program predvideva branje različnih besedil, lahko pa beremo tudi enega samega. Mentor pri delu izbere strategije, nato pa je usmerjevalec in posrednik.

Začnemo z dejavnostmi, ki preverjajo razumevanje vsebine in bralce (učence, dijake, starejše ...) postopno usmerjajo k zahtevnejšim aktivnostim (sinteza, vrednotenje, interpretacija). Osredotočamo se neposredno na besedila oziroma njihove odlomke, tako da ob delu bralci besedilo v celoti ali delno vsaj še enkrat (globlje) preberejo.

Izhodišče dela s predstavljenimi strategijami je notranji odziv vsakega posameznika, njegov besedilni svet oz. »predstave o prebranem besedilu, ki tvorijo njegovo celostno doživetje« in »so zapleten preplet učinkov besedila in učenčevih predhodnih lastnih znanj in izkušenj, ki jih asociativno sprožajo posamezni segmenti besedila«. ¹⁰ Raziskave kažejo tudi, da »ima tisto razbiranje besedila, ki ga omogočajo avtomatizirane bralne spretnosti za razbiranje besedilnih podatkov, manjšo vlogo pri končnem razumevanju besedila kot bralčev lastni prispevek, ki ga oblikuje njegovo predznanje, družbene izkušnje, čustvena udeležba, posebna zanimanja in druge okoliščine njegovega srečanja z danim besedilom«. ¹¹ Branje ni le vizualna izkušnja, vključeni so tudi ostali čuti, kar je pomembno za motivacijo bralcev, saj strategije omogočajo večjo pestrost pri delu. Poleg tega pa lahko različne strategije glede na to, kateri zaznavni stil pri njih prevladuje, bralcem različno ustrezajo.

Strategije so usmerjene v spodbujanje in omogočanje proaktivnosti dijakov in samostojnega spoznavanja ter raziskovanja, kar je v sodobnem izobraževalnem procesu ključnega pomena. Uporaba strategij pri poučevanju književnosti v veliki meri zmanjša delež frontalnega pouka, ki neposredno neugodno vpliva na bralno motivacijo. ¹² Nekatere strategije lahko načrtujemo kot sodelovalno učenje, pri katerem učenci prebrano besedilo ponovno predelujejo

9 Pavlič et al., *Kratka hispanoameriška zgodba*, 25.

10 Grosman, *Od spontanega do nadgrajenega*, 17.

11 Grosman, *Književni pouk*, 60.

12 Pečjak in Gradišar, *Bralne učne strategije*, passim.

skupaj, kar je, kot navaja Sonja Pečjak,¹³ ena od strategij za ugotavljanje bralnega razumevanja.

Strategije so namenjene delu z umetnostnimi besedili pri obravnavi književnosti v okviru maternega ali tujega jezika, vendar jih je mogoče uporabiti tudi pri drugih predmetih. Poleg vsega zapisanega so tudi »dober način za preverjanje pozornosti in razumevanja podane snovi. Učence spodbudijo k pozornemu branju in poslušanju prebranega, saj vedo, da sledi kasneje zanimiva dejavnost«. ¹⁴

Kot ugotavlja Barbara Pregelj,¹⁵ »njihova kontinuirana uporaba pomaga, da izkušnja branja postane prijetna, pozitivna izkušnja«, saj »strategije sistematično, predvsem z uporabo igre, spodbujajo uživanje v branju«.

PREDSTAVITEV NEKAJ KONKRETNIH STRATEGIJ ZA DELO Z BESEDILI PO METODI SPODBUJANJA BRANJA

So v zgodbi ali ne; Kdo, kaj, komu?

Udeleženci delavnice¹⁶ (učenci, dijaki, študenti) na listu označijo osebe, ki se pojavljajo v krajšem ali daljšem literarnem besedilu, in jih opredelijo kot glavne ali stranske osebe.

Izjave oseb pripišejo ustreznemu liku v romanu. Doma (po možnosti z uporabo enega ali več citatov iz dela) opišejo osebo, katere izjavo so dobili.

Namišljene škarje

Na odlomku iz besedila učenci izločijo nepotrebne informacije tako, da se sporočilo besedila ne spremeni.

Ponovno sami napišejo skrajšano besedilo. Nato glasno preberejo obe besedili, ostali povedo, ali je sporočilo ostalo enako ali ne. Vsi v skupini ocenijo krajšanje vseh besedil z ocenami od 1 do 5. Na koncu tisti, ki je dobil najboljšo oceno, utemelji svoje kriterije za predelavo besedila.

13 Pečjak, *Psihološki vidiki bralne pismenosti*, passim.

14 Križman, *Bralne strategije po Montserrat Sarto*, 76.

15 Pregelj, *Aktualnost bralnomotivacijskih strategij*, 7.

16 Naslednje strategije so povzete po Sarto, *Strategije motiviranja za branje*, 83–232.

Piratski stavki

V besedilo vnesemo tujek (besedo, besedno zvezo, stavek), ki ga v izvorni različici ni. Naloga učencev je, da ga prepoznajo. Na listu zberemo 5 ali 6 odlomkov iz literarnega besedila, mednje pa pomešamo stavke ali besede, ki spremenijo pomen besedila. Učenci vsak zase podčrtajo »tujke« oziroma vsiljivce (v nadaljevanju se o tem lahko tudi pogovorijo v skupinah). Na koncu preberemo odlomke in se pogovorimo o tujkih.

Tako se začne in tako konča

Strategija je bolj primerna za delo z daljšim besedilom. Učenci prepoznajo ključne odlomke besedila, jih znajo povezati z dogajanjem pred odlomkom in z dogajanjem po njem. Ključne odlomke pripravimo na manjših lističih. Učenci jih v desetih minutah tiho preberejo in skušajo določiti, kje v delu (romanu) se odlomek nahaja, kaj se je zgodilo prej in kaj potem. Vsak učenec prebere svoj odlomek, ga skuša umestiti in navezati na zgodbo.

Na koncu sestavimo vlak zgodbe (dogajanja v romanu) tako, da se dijaki vsak s svojim odlomkom postavijo na ustrezno mesto med drugimi dijaki (in odlomki).

V tujih čevljih

V nekaj besedah in zelo preprosto opišemo oziroma povzamemo temo besedila. V nadaljevanju sodelujočim razdelimo listke, na katerih so napisana imena glavnih literarnih oseb v besedilu. Na preostalih listkih je napisana beseda bralec.

Tisti, ki dobijo listek, na katerem piše bralec, sprašujejo literarne osebe tisto, kar se jim zdi v besedilu ali dejanjih literarnih oseb potrebno posebej izpostaviti, pojasniti ali opravičiti. Tisti z listki, na katerih so imena literarnih oseb, pa na ta vprašanja odgovarjajo, kot mislijo, da bi odgovoril njihov literarni junak.

Če gre za večplastno besedilo, se bralci ob tej strategiji lahko z večplastnostjo zelo konkretno soočijo. V nadaljevanju lahko uvedemo nekaj ključnih teoretskih konceptov in s seznamom oseb narišemo shemo večplastnosti besedila.

Prinesel sem pesem

Učenci poiščejo pesem, ki jim je všeč. Vsak glasno pove naslov svoje pesmi, ki ga zapišemo na tablo. Ob naslovu zapišemo zaporedno številko. Nato vsak glasno prebere svojo pesem. Ostali pozorno poslušajo in na koncu glasujejo za pesem, ki jim je bila najbolj všeč. Učenec, ki je prinesel pesem, ki je dobila največ glasov, utemelji svojo izbiro.

To je moj naslov

Na začetku pojasnimo pomen naslova za besedilo: naslov besedilo loči od drugih besedil, bralca seznanja z vsebino, ga pritegne itd. Opozorimo, da so nekateri naslovi sestavljeni iz ene besede, drugi pa iz celih stavkov; da so lahko posrečeni ali manj dobri, dobro ali slabo izbrani, bralcu bolj ali manj zanimivi itd.

Vsak učenec na svoj listek napiše naslov, ki po njegovem mnenju najbolje zrcali prebrano besedilo. Nato prosimo učence, naj vsak prebere svoj naslov. Ponovno preberemo vse naslove, da jih vsi dobro slišijo. Na tablo (ali kaj tabli podobnega) zapišemo vse naslove in jih oštevilčimo. Učenci na listek napišejo številko naslova, ki jim je najbolj všeč, in listke oddajo. Število glasov, ki jih je prejel vsak naslov, napišemo na tablo. Tako izločimo tiste naslove, ki so dobili manj glasov. Ostanejo le še trije ali štirje naslovi z največ glasovi. Glasovanje lahko ponovimo. Tako eden od naslovov zagotovo dobi največ glasov. Ko dobimo zmagovalca, ta pojasni, kako je dobil zamisel za svoj naslov. Če imamo dovolj časa, lahko izbiro naslovov pojasnijo tudi drugi.

Kolektivni spomin

Vsak učenec dobi list s celotno pesmijo. Pustimo jim dovolj časa, da pesem vsak tiho prebere in si jo skuša čim bolj zapomniti. Nato poberemo liste s pesmijo in damo vsakemu učencu po en kartonček, na katerem so napisani npr. štirje verzi iz pesmi, ki so jo prebrali. Tudi zdaj damo učencem nekaj časa, da tiho preberejo verze na svojem kartončku in premislijo, kam v celotni pesmi sodijo njihovi verzi. To naj odkrije vsak učenec sam.

Eden za drugim glasno preberejo svoje verze. Nato se s svojim verzi npr. pred tablo postavijo pred ali za učenca, ki ima verze, ki so pred ali za njegovimi. Pomembno je, da se postavijo v vrstnem redu, ki so si ga zapomnili iz prebrane pesmi. Ko vsak stoji na svojem mestu, glasno preberemo pesem. Če se je kdo postavil na napačno mesto, se

postavi pravilno. Nato še enkrat glasno preberemo pesem, tako da vsak učenec prebere svoj del.

Midva sva skupaj

Vsak učenec dobi en kartonček. Tiho prebere, kar ima zapisano. Nekateri imajo pesem z manjkajočim verzom ali verzi, drugi posamezen verz ali verze. Nato glasno preberejo, kar imajo napisano.. Tisti s pesmijo se postavijo na eno stran, tisti z verzi na drugo. Nato skušajo učenci s pesmimi ugotoviti, kdo ima verz, ki jim manjka. Postavijo se skupaj in na koncu skupaj recitirajo pesem, tako da vsak prebere svoj del.

ZAČETKI UPORABE NA ŠKOFIJSKI KLASIČNI GIMNAZIJI

V šolskem letu 2012/13, pred desetimi leti, smo pri pripravah na maturo iz španščine – obravnavali smo precej kompleksno metafikcijsko besedilo Joséja Marie Merina *No soy un libro: Los trenes del verano* (*Nisem knjiga: Vlaki poletja*) – na pobudo dr. Barbare Pregelj in pod njenim vodstvom med prvimi pri nas začeli poskusno uporabljati strategije Montserrat Sarto. V petih srečanjih, ki so trajala po dve šolski uri, smo se seznanili z devetimi strategijami: *To je povzetek*, *So v zgodbi ali ne*, *Kdo kaj komu*, *Namišljene škarje*, *Jaz tega ne bi zbrisal*, *Napačni stavek*, *Tako se začne in tako konča*, *To je moj naslov* in *V tujih čevljih*. Sodelovalo je 16 dijakov 4. letnika, se pravi bralcev na stopnji, za katero je že značilna konstruktivnost, »bralec si s pomočjo branja izgrajuje lasten sistem znanja s pomočjo višjih miselnih procesov, kot so analiza, sinteza, presojanje in vrednotenje«. ¹⁷

Izkušnja je bila tako inspirativna, da strategije pri pouku – ne več le pri pripravah na maturo – na šoli uporabljamo že deseto leto. Na dijake vplivajo motivacijsko, saj morajo biti aktivni in ustvarjalni ter dejavno vstopiti v komunikacijo z besedilom in o besedilu. Vprašanje motivacije se zdi v povezavi z bralno pismenostjo ključnega pomena, saj na primer po raziskavi PISA 2018 »slovenski učenci in učenke poročajo o podpovprečni motivaciji za branje, pa tudi o podpovprečni zaznani učiteljevi opori pri pouku slovenščine, povratni informaciji glede napredka s strani učitelja«.

Z uporabo strategij skušamo dvigniti bralno motivacijo dijakov in tudi tako obrniti trend izrinjanja ali odrinjanja literature, ki ga

17 Pečjak, *Izhodišča za prenovo bralnega pouka*, 85.

zaznavamo pri pouku tujih jezikov in »ki temelji tudi na izključitvi literarnih besedil iz komunikativnega jezikovnega pouka«. ¹⁸

Z delom po strategijah nadaljujemo tudi pri urah priprav na maturo z novimi obveznimi literarnimi deli na višjem nivoju. Čeprav gre za zahtevna besedila Gabriela Garcíe Márqueza in Elisabeth Mulder, katere *La historia de Java (Javina zgodba)* je v letošnjem šolskem letu nadomestila *Las dos orillas (Oba bregova)* Carlosa Fuentes, je maturo na višjem nivoju na Škofjski klasični gimnaziji leta 2015 na primer opravljajo 12 od 14 dijakov, ki so jo opravili s povprečno oceno 4, 5. Izboljšalo se je tudi njihovo pisanje literarnih esejev pri pouku (španščine). Leta 2023 je bilo na naši gimnaziji dijakov, ki so opravljali maturo iz španščine na višjem nivoju, 8 (od 14), podatki o doseženih ocenah pa še niso dostopni.

UPORABA STRATEGIJ MONTSSERTAT SARTO PRI POUKU LATINSKE KNJIŽEVNOSTI

Kot profesorica španščine in latinščine sem si zadala nalogo, da strategije Montserrat Sarto prenesem tudi na področje didaktike klasičnih jezikov, posebej latinščine, in sicer tako, da jih sistematično, od prvega do četrtega letnika uporabljam pri obravnavi literarnih odlomkov v latinščini in slovenščini ter domačih branj, ki jih dijaki berejo v slovenskem prevodu, ter da s predstavitvami na študijskih skupinah, seminarjih (Študijska skupina za latinščino, 22. 8. 2017, Maribor) in konferencah (EDUvision 2016, 1.–3. december 2016, Ljubljana) z njimi seznanjam kolege latiniste in greciste. V nadaljevanju bom predstavila štiri strategije Montserrat Sarto, s katerimi smo skušali vstopiti v troje različnih latinskih besedil, tako v prevodu kot v latinskem izvorniku, navajam pa tudi sistematični prikaz pri pouku uporabljenih strategij in besedil, pri katerih smo jih uporabili.

Horacijeva Pesem 1.11 (Carpe diem)
s strategijama Prej ali potem in To je moj naslov

Dijaki spoznajo literarno besedilo, se preizkušajo v glasnem branju v latinščini in slovenščini, literarno besedilo skušajo globlje doživeti, razumeti in interpretirati ter njegovo sporočilo prenesti na osebno raven.

Učitelj dijakom razdeli posamezne verze Horacijeve *Pesmi 1.11 (Carpe diem)* v izvorniku in slovenskem prevodu. Glede na število dijakov se lahko posamezni verzi večkrat ponovijo ali pa učitelj di-

18 Šlibar, *Sedmero tujosti literature*, 17.

jake razdeli v toliko skupin, kolikor je verzov. Z glasnim branjem in poslušanjem s skupnimi močmi rekonstruiramo pesem, dijaki pa z verzom v rokah pred tablo ali kje drugje v razredu oblikujejo zaporedje (bralnomotivacijska strategija *Prej ali potem*).¹⁹ Ko skupaj sestavimo pesem v slovenščini, dijaki s pomočjo slovenskega prevoda uredijo pomešani latinski izvornik, ki ga na koncu skupaj metrično preberemo. Učitelj dijakom razdeli vprašanja v zvezi s prebrano pesmijo. Eno od vprašanj se glasi, kakšen naslov bi oni dali pesmi (strategija *To je moj naslov*). Izbiro morajo tudi utemeljiti. Bralni strategiji sta del širšega učnega sklopa.

Antologija Antična poezija s strategijo Prinesel sem pesem

Vsak dijak (lahko tudi po dva ali trije dijaki skupaj) prinese eno pesem iz antologije *Antična poezija*, ki jo preberejo za domače branje. Kriterij njihove izbire je: pesem, ki je dijaku najbolj všeč. Vsak glasno pove naslov ali začetek pesmi, ki ga zapišemo na tablo. Ob naslovu ali začetku zapišemo zaporedno številko. Vsak glasno prebere svojo pesem (po zaporedju, ki je na tabli). Ostali poslušajo in na koncu glasujejo (vsak na listek napiše številko pesmi, ki mu je bila najbolj všeč). Pesmi razvrstimo glede na število glasov. Dijaka, ki je prinesel pesem, ki je dobila največ glasov, vprašamo, zakaj jo je izbral. Dijak utemelji svojo izbiro. Pesem še enkrat preberemo.

Marcialovi Epigrami s strategijo Midva sva skupaj

Pri dvovrstičnih Marcialovih epigramih smo v fazi ponovitve snovi uporabili strategijo *Midva sva skupaj*. V treh predhodnih urah smo se seznanili z razvojem in značilnostmi epigrama ter v izvorniku prebrali izbor 25 Marcialovih epigramov z različnimi motivi. Za sklepni del sem izbrala osem epigramov in jih prepolovila. Vsak dijak je dobil po en verz, nekateri prvi, nekateri drugi del pesmi. Ker je v razredu 32 dijakov, sta po dva dobila enak verz, vendar zapisan na kartončkih različne barve. Dijaki so morali najprej poiskati svoj par, ki je imel verz zapisan na kartončku iste barve, potem pa najti še enak par s kartončkom druge barve, in tako obenem tudi preveriti, ali je epigram pravilno sestavljen. Potem so pesem najprej glasno prebrali v latinščini, nato pa jo še prevedli. Ko so prebrali vse »sestavljene« epigrame, je vsak od dijakov povedal, kateri od epigramov mu je najbolj všeč (ali najbolj blizu, si ga je najbolj zapomnil) in zakaj.

19 Sarto, *Strategije motiviranja za branje*, 158.

Dijaki so bili zelo motivirani za delo, njihovo znanje o epigramih pa je – preverjeno – trajnejše. Mimogrede so si zapomnili še nekaj dodatnih latinskih besed.

SISTEMATIČNI PRIKAZ STRATEGIJ IN OBRAVNAVANIH BESEDIL, PRI KATERIH SMO JIH UPORABILI

STRATEGIJA	NASLOV OBRAVNAVANEGA LITERARNEGA DELA ALI ODLOMKA
MONTSERRAT SARTO	
Prinesel sem pesem	<i>Antična poezija</i> (antologija)
Kolektivni spomin	<i>Antična poezija</i> (antologija)
Midva sva skupaj	Marcial, <i>Epigrami</i>
So v zgodbi ali ne	Plavt, <i>Dvojčka</i> Ovidij, <i>Metamorfoze</i>
Kdo, kaj, komu?	Plavt, <i>Dvojčka</i> Vergilij, <i>Eneida</i> Ovidij, <i>Metamorfoze</i> Petronij, <i>Satirikon</i> Apulej, <i>Metamorfoze ali Zlati osel</i>
Piratski stavki	<i>Antična poezija</i> (antologija) Ovidij, <i>Metamorfoze</i> Seneka, <i>Pisma Luciliju</i>
Tako se začne in tako konča	Vergilij, <i>Eneida</i>
V tujih čevljih	Cezar, <i>Galska vojna</i> Plinij, <i>Pisma</i> Seneka, <i>Pisma Luciliju</i> Avguštin, <i>Izpovedi</i>
To je moj naslov	<i>Antična poezija</i> (antologija) Marcial, <i>Epigrami</i> Katul, <i>Pesmi</i>

ZAKLJUČEK

Strategije Montserrat Sarto izhajajo iz bralskega potenciala vsakega posameznega bralca, njegovega notranjega doživljanja²⁰ in odziva na prebrano besedilo, saj literarna besedila »poudarjeno vplivajo na posameznikovo domišljijo, čustva in razum«²¹ in pomagajo »spoznavati svet in nas same«. ²² Spodbujajo komunikacijo o besedilu in z besedilom. Z njimi postopno razvijamo razumevanje in užitek pri samostojnem branju ter mlade vodimo k temu, da postanejo avtonomni bralci. Primerne so za delo z besedili v maternem ali tujih jezikih ter na različnih stopnjah, od vrtca do univerze za tretje življenjsko obdobje. Poleg tega so večinoma odprtega značaja, tako da jih lahko nadgradimo z lastnimi elementi ali strategijami. Spodbujajo tako ustvarjalnost učiteljev kot učencev oz. ustvarjalno branje, ki je »sposobnost ustvarjalnega preoblikovanja besedila«. ²³

Temeljijo na dialoški, aktivnosti, postopnosti in igri. Rezultate dela, ki so odvisni od dinamike posamezne skupine, sprotno evalviramo. Delo z njimi učitelju omogoča aktivno vključevanje vseh učencev, kar je pomemben element sodobnega pristopa k pouku. Program predvideva branje različnih besedil, lahko pa beremo tudi enega samega. Učiteljsko strategijo izbere, nato pa delo usmerja.

Uporaba bralnomotivacijskih strategij, ki jih je zasnovala Montserrat Sarto, v veliki meri zmanjša delež frontalnega pouka, ki neposredno neugodno vpliva na bralno motivacijo. ²⁴ Nekatere strategije lahko načrtujemo kot sodelovalno učenje, pri katerem učenci prebrano besedilo ponovno predelujejo skupaj, kar je, kot navaja Sonja Pečjak, ²⁵ ena od strategij za ugotavljanje bralnega razumevanja.

Strategije odlikuje tudi odprtost. Lahko jih uporabimo takšne, kot si jih je zamislila Montserrat Sarto, lahko pa jih malce preoblikujemo, nadgradimo in nadaljujemo z različnimi ustvarjalnimi aktivnostmi. Opirajo nova obzorja in prinašajo novo veselje, nov zagon pri delu z literarnimi besedili tako učitelju kot učencem.

20 Menimo, da se v literaturi zrcali življenje. Velikokrat nam literatura življenje odstira. Ko beremo, lahko naletimo na osebne izkušnje, ki smo jih doživeli, pa nam jih ni uspelo razjasniti. Vzpostavimo stik z drugim človeškim bitjem, piscem, ki nam posreduje, kar misli, čuti, opazuje in interpretira. Branje je torej neposreden in učinkovit način vstopanja, vživljanja v druge (ljudi, svetove).

21 Krakar Vogel, *Poglavja iz didaktike književnosti*, 24.

22 Pregelj in Geršak, *Izobraževanje*, 150.

23 Pečjak, *Kako do boljšega branja*, 61.

24 Pečjak in Gradišar, *Bralne učne strategije*.

25 Pečjak, *Psihološki vidiki bralne pismenosti*.

BIBLIOGRAFIJA

- Grosman, Meta. »Od spontanega do nadgrajenega in reflektiranega branja«. V: *Bralna sposobnost ima neomejene možnosti razvoja*, ur. Milena Ivšek, 11–33. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo, 2000.
- . »Ali je književni pouk lahko prepričljiv za učence?« *Obdobja* 25 (2008): 55–64.
- Jamnik, Tilka. *Kdor bere – prispevki h književni in knjižnični vzgoji učencev osnovne šole: Izbor mladinskih knjig iz let 2000 in 2001; Priročnik za učitelje razrednega pouka in slovenščine, knjižničarje in mentorje bralne značke*. Ljubljana: Educy, 2002.
- Klemenčič Mirazchyski, Eva, in Plamen V. Mirazchyski. *Mednarodna raziskava bralne pismenosti (IEA PIRLS 2021): Nacionalno poročilo – prvi rezultati*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2023.
- Krakar Vogel, Boža. *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS, 2004.
- Križman, Romina. *Bralne strategije po Montserrat Sarto: Razredni pouk 2–3* (2016): 73–76.
- Pavlič, Ana, Barbara Pregelj, Maja Šabec in Bojana Tomc. *Kratka hispanoameriška zgodba na maturi (Carlos Fuentes in Gabriel García Márquez) = El cuento hispanoamericano en el examen de matura (Carlos Fuentes y Gabriel García Márquez)*. Ljubljana: Slovensko društvo učiteljev španščine, 2015.
- Pečjak, Sonja. »Izhodišča za prenovu bralnega pouka pri predmetu slovenski jezik«. *Jezik in slovstvo* 41, št. 1–2 (1995): 71–88.
- . *Kako do boljšega branja*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo, 1996.
- . *Psihološki vidiki bralne pismenosti: Od teorije k praksi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010.
- , in Ana Gradišar. *Bralne učne strategije*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo, 2015.
- , Milena Bon, Nataša Bucik, Marjeta Doupona, Mojca Gobec, Ada Hočevnar-Grom, Nataša Demšar Pečak, Darja Lavrenčič Vrabec, Marija Lubšina Novak, Estera Možina, Fani Nollimal, Aleš Ojsteršek, Simona Bergoč, Nataša Potočnik, Nada Požar Matijašič, Igor Saksida, Marko Stabej, Bronka Straus, Alenka Šverc, Jelka Velički, Darko Zupanc, Helena Žnidarič, Vlasta Vičič in Renata Zamida. *Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030*. Ljubljana: Ministrstvo Republike Slovenije za vzgojo in izobraževanje: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2023. Dostopno na spletu.

- Pregelj, Barbara. »Aktualnost bralnomotivacijskih strategij M. Sarto (predgovor k slovenski izdaji)«. V: *Strategije motiviranja za branje z izkušnjami slovenskih motivatorok in motivatorjev*, ur. Montserrat Sarto et al., 5–15. Medvode: Malinc, 2015.
- , in Urška Geršak. »Izobraževanje mentorice in mentorjev branja na baskovski univerzi v Donostii / San Sebastianu«. *Jezik in slovstvo* 60, št. 2 (2015): 149–52.
- Puklek Levpušček, Melita, Anja Podlesek in Klaudija Šterman Ivančič. *Dejavniki bralne pismenosti v raziskavi PISA 2009*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2012.
- Sarto, Montserrat. *Strategije motiviranja za branje z izkušnjami slovenskih motivatorok in motivatorjev branja*. Medvode: Malinc, 2015.
- Šlibar, Neva. »Sedmero tujosti literature – ali: o nelagodju v/ob literaturi: Literatura kot tujost, drugost in drugačnost«. *Obdobja* 25 (2008): 15–36.
- Tomc, Bojana. »Uporaba strategij Montserrat Sarto pri pouku španske in latinske književnosti na Škofijski klasični gimnaziji«. V: *Z glavo in srcem: Motiviranje za branje v projektih Leo, Leo in Španska vas*, ur. Barbara Pregelj, 57–65. Medvode: Malinc, 2018.

IZVLEČEK

Strategije Montserrat Sarto, namenjene spodbujanju branja, ki je ključna kompetenca, in doseganju avtonomne bralne pismenosti, temeljijo na igri, postopnosti in dialoški. V delo v skupini vključujejo vse udeležence (učence, dijake, študente, bralce). Izhajajo iz bralskega potenciala vsakega posameznega bralca ter njegovega notranjega doživljanja in odziva na prebrano besedilo. Postopno razvijajo razumevanje in užitek pri samostojnem branju. Spodbujajo komunikacijo z besedilom in o besedilu, učitelj je le usmerjevalec in posrednik.

KLJUČNE BESEDE: Aktivno branje v globino, dialoškost, doseganje avtonomne bralne pismenosti, osebni odziv na prebrano besedilo, postopnost, vstop v besedilo, latinska književnost

Using the Strategies for Promoting Reading of Montserrat Sarto while Teaching Latin Literature

ABSTRACT

The strategies of Montserrat Sarto, intended to encourage reading as a critical competence and to achieve autonomous reading literacy, are based on playing, gradualness, and dialogue. All participants (students, children, and readers) are included in the group work. These strategies stem from the reading potential of each reader as well as from his internal experience and reaction to the text which was read. Gradually they help to develop an understanding and enjoyment of independent reading and encourage communication with and about the text. The role of the teacher is to act merely as a moderator and mediator.

KEYWORDS: active deep reading, achieving autonomous reading literacy, dialogue, gradualness, personal reaction to the text, entering the text, Latin literature

KATJA PAVLIČ
ŠKERJANC
SEPTUAGENARIA

Silvester Kopriva

ŠKRJANČEK POJE — ALAUDA CANTAT PARVULA

(Rhythmic)

Alauda cantum tremulo
Ex suo fundit gutture
Gaudetque die nitido
Et laudat diem carmine,
Salutat collem viridem
Nec non planitiem.

Quacumque ibam, ubivis
Morabar, nondum nobilem
Tam vultus pulchri, gracilis
Videbam talem virginem,
Clementi perquam animo,
Tam corde placido.

Et ubicumque adsumus
Et nos venimus obvii,
Nos mititer aspicimus
Et utriusque oculi,
Quod facit haec amoris vis,
Sunt pleni lacrimis.

David Movrin

PARRHESIA

A

Causa fuit pater his, pravi nekje Horacij, vzrok tem rečem je bil oče. Zastrigel je z ušesi, ko sem v petem razredu prinesel okrožnico o popoldanskem latinskem krožku na eni od moščanskih osnovnih šol, začel je pripovedovati o svojem učitelju Janezu Fašaleku, prevajalcu Cezarja, Ksenofonta, Tukidida in Polibija, in ko sva se s sošolcem vpisala, naju je po potrebi peljal tja v naši beli katri. Ko se je tisti krožek sesul, smo s pomočjo drugega sošolca našli novega kar na Teološki fakulteti, dosti kasneje sem od Mirana Špeliča izvedel, da sta ga zagnala in celo finančno podpirala Erika Mihevc Gabrovec in Justin Stanovnik. Kot predpripravo na klasično gimnazijo, ki je v prihajajoči odjugi konec osemdesetih spet postajala možnost.

Naučil sem se veliko, ampak brez posebne strasti. Na koncu osmega razreda sem vedel dvoje, da bom šel na Poljane in da bom izbral smer s španščino. Oče je presodil, da se z najstnikom nima smisla pričkati, ni me silil na svoj Bežigrad, vendar se mu je zdelo latinščine škoda. Naložil me je v katro, šla sva na šolo, bil sem že sprejet, izbrati je bilo treba le še smer, to je bilo poleti 1991, spomnim se oboroženih teritorialcev za vrečami s peskom na Poljanski cesti na križišču s Kopitarjevo. Ne vem, kako je zvedel za latinistko na Poljanah, žal ga že nekaj let ne morem več vprašati – nje pa tale hip tudi ne, finta tega bloka je v presenečenju – padla sva v njen kabinet, takoj si je vzela čas in začela sva diskutirati. O vsem možnem. O meni, o moji dotedanji izkušnji, pa o šoli in zlasti o tem, kako bo gimnazijska latinščina nekaj čisto drugega od krožka, kako mi bo odpirala vrata pri študiju medicine, jezikov in sploh vsega. Spomnim se kakšne od tistih misli, recimo odločne trditve, da je v tukajšnjem prostoru študij zgodovine tja do 18. stoletja brez latinščine »nemogoč in šarlatanski«, ampak zdi se mi, da me ni toliko pregovorila argumentacija kot oseba, iz katere je bruhala, take učiteljice do takrat še nisem videl. Fokusirana in razgledana darkerka z žvečilko, ko se je razgovorila, je bila latinščina zgolj samoumevno ozadje za vratolomno interdisciplinarno lekcijo iz evropske književnosti in kulture. Všeč mi je bil njen čudno odrezavi, vendar benevolentni humor, njeni nenehni zasuki v avtoironijo. Španščina se mi je na lepem zazdela manj zanimiva opcija.

Čez leta mi je povedala, da jo je tisti prizor spomnil nase. Tudi njeni mami Mileni Pavlič – slavistki in rusistki, ki je med vojno kot sedemnajstletnica z uršulinske gimnazije pristala v nemškem taborišču, po vojni pa je imela težave še z domačimi oblastmi, ker se je nekje

nespametno opredelila za »individualistko« – se je leta 1963 zazdelo, da bi njeni nezakonski hčerki, ki jo je vzgajala kot samohranilka, koristil razred z nekaj več ambicije, okolje, kjer bi se lahko bolje razvijala. Zato je desetletnica v petem razredu zamenjala šolo, namesto v Zeleno jamo je začela edina s svoje šole in sprva nekoliko nejevoljno hoditi na Prežihovega Voranca, v pohabljeni ostanek nekdanje nižje klasične gimnazije. Izkušnja je bila drugačna od moje, latinščine jo je učila stroga Olga Gnjezda, menda so otroci bolj trepetali samo še pred matematiko. Pouk je bil usmerjen striktno v slovnico, redke literarne citate v učbeniku Južniča in Koprive, torej modre misli na koncu vsake lekcije, je učiteljica vsakič kar preskočila.

Najstnice to ni odvrnilo, zahtevni pouk ji je vtil dovolj samozavesti, da se je leta 1967 vpisala na takrat najboljšo gimnazijo v državi, na Šubičevo, kjer je osem let prej ob ukinitvi pristala nekdanja višja klasična s svojimi suverenimi profesorji; tudi ravnatelj je bil še vedno klasični filolog, Danilo Golob, takrat je imel že triletnega vnučka Gorazda Kocijančiča, kasnejšega prevajalca Platona. Njen razrednik Silvo Kopriva, slovnicar in neolatinski pesnik, jo je imel tako rad, da jo je na ekskurzijah, ko je bil posebej dobre volje, šegavo prepričeval, naj prizna, da sta v sorodu, tudi njegovi mami je bilo ime Milena Pavlič. V karakteristiko – konec šestdesetih so morali razredniki o dijakih še vedno poročati v karakteristikah – ji je napisal: »Inteligentna in marljiva, a misli s svojo glavo.« S protivnim veznikom, ni bilo mišljeno pohvalno. Težko si predstavljam, zakaj taka formulacija, karakteristike niso bile namenjene ne staršem ne dijakom, morda jo je skušal s pojasnilom zaščititi pred kom od kolegov, ki te lastnosti ni nujno cenil?

Po maturi leta 1971 je za študij izbrala Filozofsko fakulteto, angleščino, kamor se je takrat, v obdobju odprtega vpisa, v prvi letnik nagnetlo kar 320 študentov, in primerjalno jezikoslovje, kjer je bila slika zelo drugačna. Kmalu je sprevidela, da si je pod zadnjim predstavljala nekaj drugega (informativnih dni kajpak še ni bilo), in se še istega leta prepisala na latinščino. Milan Grošelj je bil takrat še dejaven, vendar že v pokoju, predavala je mlada trojica njegovih študentov, ki je zaznamovala naslednja desetletja, Erika Mihevc Gabrovec, Kajetan Gantar in Primož Simoniti. Mlada jezikoslovka je diplomirala z literarno temo, iz avtorja, o katerem je tudi v kasnejših letih v razredu govorila z največjim zanosom, naslov njene naloge je bil »Eros in etos v Ovidijevi pesnitvi *Ars amatoria*«. V *Umetnosti ljubezni*, ki jo raziskovalci velikokrat razumejo kot mladostno provokacijo, je triindvajsetletnica iskala drugačno globino. V uvodu je napisala:

Pesnitvi cenzorji že v antiki niso bili naklonjeni, saj je cesarju Avgustu in njegovi reformatorski politiki prenevarno zaudarjala po subverzivni etiki. Delo je tudi skozi vsa kasnejša obdobja ohranilo in prineslo s seboj v današnji čas močan vonj nečesa šokantnega in škandaloznega, mamljivo aromo izprijene amoralnosti ali pa neprijeten zadah po lascivnem senzualizmu, odvisno pač od tega, kakšen odnos je do dela zavzela oficialna cenzura oziroma kako je pesnitev vplivala na individualna nagnjenja posameznih bralcev. V Ovidijevem *Priločniku* pa vendarle pride do izraza – ne glede na to, ali je odnos do dela plod odmaknjene, objektivnega intelektualizma ali pa neposredne čustvene reakcije – tisto, kar je v njem najpomembnejše: notranja, imanentna erotična etika, ki je neodvisna tako od uradnih moralnih standardov kot tudi od etičnega kodeksa posameznika in ki jo je pesnik pazljivo skril za zunanjo fasado nezahtevnega flirta in površnega ljubezenskega igrčkanja.

V knjižnici Oddelka za klasično filologijo se je ohranil izvod, ki ga je po robnih opazkah sodeč njen takratni profesor Kajetan Gantar zelo pozorno prebral in kamor je na koncu zapisal svojo oceno: »Naloga zrelo, domiselno in prodorno razčlenjuje eno najbolj uspešnih Ovidijevih pesniških stvaritev. Kot poglobitve odlike naloge lahko navedem predvsem smisel za neposredno, življenjsko interpretacijo poezije, razgledanost po celotnem Ovidijevem mladostnem opusu in dobro poznavanje obsežne strokovne literature o Ovidiju.« Kandidatkin stil je označil za »nazoren, lahko berljiv in sočen«, čeprav si je v tekstu kdaj privoščil tudi kakšno dobronamerno opozorilo. Njeno mladostno hrupno metaforo v komentarju k verzoma 1.443–44, »Najuspešnejše orožje v vojni ljubezni, vodikova bomba erotične kampanje, pa so obljube,« je denimo podčrtal in zraven zapisal: »Anahronizem!« Z akademsko odkritostjo je nakazal, da se z nekaterimi interpretacijami, denimo s poudarjanjem Ovidijevega cinizma, sicer sam ne strinja povsem (»v resnici je resničnega, zlobnega cinizma pri Ovidiju zelo malo ali pa ga sploh ni«). Na koncu je utemeljeno sklenil, da »to ne znižuje vrednosti naloge, ki zasluži najvišjo oceno: odlično (10)«.

Novopečena latinistka in anglistka je šla nato še enkrat po isti poti z drugačno perspektivo, z druge strani katedra. Najprej je prišla kot absolventka na Prežihovega Voranca jeseni 1974, bržkone na profesorjevo priporočilo, nadomeščat nekdanjo najljubšo profesorico Kajetana Gantarja (»bila je skoraj moj idol«, je napisal v *Utrinkih ugaslih sanj*), Lilijano Avčin, ki je bila takrat na daljši bolniški. Tam je na lastni koži doživela vihar, ki je šolo in stroko zajel januarja 1975 z okrožnico Ane Tomić in Zavoda za šolstvo št. 38/75 o razpustitvi latinskih oddelkov,

ki da niso združljivi »s samoupravno socialistično angažirano šolo in s temeljnimi principi marksistične pedagogike«. Na dokumentu z dramatičnega sestanka predstavnikov Zavoda in šole z besnimi starši (»prisotnih 141 oseb«) 17. aprila 1975 sem jo našel kot zapisničarko, ki se je potrudila in za zgodovino ohranila nekaj najboljših replik. (»Nato je besedo dobil Ciril Zlobec in povedal, da izhaja iz kmečke družine, da je končal latinske šole in se ne čuti deformiranega. ... Kovač Polonca je pripomnila, da ni opazila, da bi bilo učenje latinščine predmet zavisti drugih otrok pri njenem sinu v osmem razredu, temveč povzročja zavist njegov Pony Express.«) Leta 1976, ko je diplomirala, je začela učiti na Šubičevi, kar je bila zaradi trenj v takrat že precej razdejanem kolektivu vse prej kot lahka izkušnja. Nekoč je v razred prinesla latinskega Asteriksa, to je bil povsem svež pedagoški prijem, münchenski klasični filolog von Rothenburg (oziroma *Rubricastellanus*, kot se je podpisal) ga je začel izdajati šele leta 1973, ko je frustriran iskal rešitev za motivacijo svojih gimnazijcev. Njegov projekt se je tako dobro obnesel, da je kasneje v strip spravil še Cezarjevo *Galsko vojno* in Ovidijeve *Metamorfoze* – mlado diplomantko pa je na Šubičevi zaradi stripov v razredu obravnaval svet šole. Čisto na koncu tiste *recursio*, že v osemdesetih, je nekaj časa honorarno predavala tudi na Filozofski fakulteti.

V obdobje začetniških napak na Šubičevi sodi tudi njen vstop v partijo, mislim si, da z dobršno mero mladostnega donkihotstva in predstav o spreminjanju sistema od znotraj. Simpatij med kolegi, ki jih je režim takrat vse bolj fanatično premetaval s šole na šolo, si s tem vsekakor ni pridobila, eden od njih ji je to povedal kar naravnost: »Punči, tebe so zavedli!« Njene reformistične predstave so hočeš-nočeš minile, ko so ji tovariši čez tri leta pokazali vrata, češ da ne razume koncepta »demokratskega centralizma« – ko se partija enkrat odloči, je treba to zagovarjati, čeprav sam misliš drugače. Kdor jo je kdaj slišal z žarečimi očmi razlagati, kaj je pomenila *parrhesia*, popolna svoboda govora v Periklovih Atenah, ali bil celo zraven, ko si jo je vzela, če je bilo prilično ali neprilično, bo v srcu zanesljivo našel nekaj sočutja do sekretarja njene celice v tistih treh letih.

Nekako v tem času, tik pred nastopom usmerjenega izobraževanja, je ostala tudi brez službe na Šubičevi. Novo je našla na Izobraževalni skupnosti, to je bil ekvivalent današnjega finančnega dela Ministrstva za šolstvo (medtem ko je vsebinski del takrat pokrival Zavod za šolstvo). Začela je kot tajnica, ko pa je direktor Ivan Bitenc ugotovil, da zna še kaj več, je hitro napredovala. Pred leti mi je smeje pravila, kaj vse ji je zaupal, med drugim mu je vodila lovsko društvo. Toda pravi ognjeni krst je prišel, ko se je iz Beograda napovedala inšpekcija, da bo

preverila, kakšen je njihov obrambni načrt – v začetku osemdesetih je bila jugoslovanska vrhuška obsedena z možnostjo zunanjega napada, nanj se je pripravljala pod geslom »Nič nas ne sme presenetiti«. Direktor, ki je v lovski vnemi očitno pozabil na pretečo nevarnost mednarodnega konflikta, je ugotovil, da takšnega dokumenta sploh nimajo. Zato jo je hitro imenoval za nosilko obrambnih priprav in jo zvlekel h kolegu na Zdravstveni skupnosti, da si je lahko ogledala njihove bojne fascikle. Nato ji je dal dve tajnici, s katerima je štiri dni bivakirala v pisarni, naredile so obrambni načrt za šolstvo za vso Slovenijo. Pride inšpekcija, trije oficirji, epolete, enobejevski *ordeni*, direktor jih posadi za mizo, postavi prednje rakijo, pove, da je on sicer vodja obrambnih priprav, da pa je tu skrbnica obrambnega načrta, *ovo je Katja*, in da ima on ravno zdajle *sastanak*. Nakar izgine iz pisarne. Ona začne razlagati, uro in pol, oficirji poslušajo ter *sisaju rakiju*. Pomemben detalj je to, da takrat še ni bila darkerka, bila je, citiram, v svoji hipaški fazi, imela je dolge lase, rdeče hlače z velikanskimi žepi in ustrezno srajco – ugibam, da je bil na njej bedž z napisom *si vis pacem, para bellum*. Oficirji so bili zadovoljni, dobila je tipkano oceno, da je Izobraževalna skupnost odlično pripravljena na spopad. Ko mi je takrat povedala anekdoto, se je iz sebe še ponorčevala: »Tega bleferstva je bilo v Jugi ogromno.« Ampak meni je še danes žal, da se zahodni sovražnik v obdobju Milke Planinc in bencinskih bonov ni odločil prekoračiti meja. *Tota Jugoslavia occupata est ... Totane? Minime!* Vem, da bi se po kaotičnem odporu in neizogibnem sesutju JLA zavojevalcem učinkovito upiral en sam sektor – slovenski delavci v vzgoji in izobraževanju po inteligentnih načrtih še ne tridesetletne latinistke.

Od tu naprej postane zgodba res zanimiva. Direktor jo je dal najprej na devizni oddelek, češ da zna jezike, slednjič pa je le pristala tam, kamor si je ves čas želela, pri srednjih šolah kot sodelavka PIS, »posebne izobraževalne skupnosti«, za družboslovno usmeritev. Tam je bil že tudi njen nekdanji profesor Primož Simoniti. Nekako okrog leta 1985 je torej lahko začela vplivati tudi na vsebine. Usmerjeno izobraževanje se je takrat že sesuvalo samo vase, študija iz tega obdobja ima naslov kar *Šolska reforma je papirnati tiger*. Prenova sistema je postajala vse bolj očitna nuja in ko se je izkazalo, da imajo na Izobraževalni skupnosti že zaposleno sposobno latinistko, so ji zaupali, da je za klasično-humanistično smer z obveznimi štirimi leti latinščine napisala program in učni načrt. Primož Simoniti ji je takrat predlagal, naj gre učiti na Poljane, kjer je ta program pristal po surovem uničenju klasičnih paralelk na Šubičevi (kamor je oblast najprej stlačila elektroenergetiko z Vegove in nato zdravstvo). Mislim

si, da je imel ob svojem lucidnem predlogu nekoliko pred očmi tudi dejstvo, da je bil njen tedanji mož Noel Škerjanc na šoli ravnatelj.

Na Poljane je tako prišla leta 1987. To obdobje je za položaj klasičnih jezikov v slovenskem šolstvu po desetletjih izrinjenosti pomenilo prelom. Smer, ki jo je zasnovala in ki je sprva predstavljala le reformo v sistemu usmerjenega izobraževanja, je s prihodom demokracije hitro prerasla v gimnazijo. Kot vidim na dLibu, sta odmevno zahtevo za njeno ponovno uvedbo, »Predlog strokovnih društev za ustanovitev splošne srednje šole«, novembra 1989 za Društvo za antične in humanistične študije podpisala prav Katja Pavlič Škerjanc in Primož Simoniti. Vrnitev gimnazije, ki sta jo s svojo vizijo ter državljanskim pogumom takrat omogočila zlasti kemik Franc Lazarini in fizik Peter Vencelj, je prodor klasičnih jezikov paradoksalno nekoliko zaustavila, z enovitim programom je gimnazija latinščino spet premaknila v izbirni del, prepuščen odločitvam posameznih šolskih vodstev. Mreža šol z latinščino se je sicer precej razširila, niso pa vse ponujale enakega obsega ur. Toda na Poljanah je – tudi po zaslugi dinamične latinistike in njenega prijateljskega prepričevanja ravnateljev – latinščina ves čas ostala štiriletna.

Tega dijaki nismo vedeli, ampak razred je dojemala kot živ laboratorij, ves čas je objavljala članke o tem, kaj v njem deluje in kaj ne. V Cobissu jih je za majhno morje: »Kaj z učbenikom za latinščino«, »Nova podoba pouka latinščine«, »Testiranje pri pouku latinščine«, »Avtentična in tradicionalna izgovorjava latinskega jezika, *pro et contra*«, »Latinščina, osemletna klasična gimnazija in naš šolski sistem«, »*Gradatim* ali po korakih do boljšega prevoda«, njeni tehtni prispevki so odpirali probleme, ki jih je bilo treba po desetletjih suhih krav v kontekstu novega časa in novih generacij premisliti povsem na novo. Tudi zato, ker je leta 1995 jasne kriterije po več letih priprav terjala prva matura. Latinščina je iz nekdanje Pepelke postajala enakovreden maturitetni predmet, ki ga je bilo mogoče pisati tako na osnovni kot na višji ravni, matura pa je v naslednjih letih s pomočjo predmetne maturitetne komisije, kjer je bil predsednik Kajetan Gantar, glavni ocenjevalec pa Primož Simoniti (in z velikim osebnim angažmajem čisto določene članice, ki je v njej delovala kot strokovna sodelavka) postala eno od gonil njenega šolskega razvoja.

Tisto pomlad 1995 sem izbral višjo raven, zanjo sva se na Poljanah odločila dva dijaka (v vsej državi, kot zdaj lahko vidim v *Letnem poročilu splošne mature* za tisto leto, pa samo še dva). Priprave so bile fantastične, kot kak tutorial v oxfordskem kolidžu, dobivali smo se v drugem nadstropju desno v specializirani knjižnici, poimenovani, jasno, *Bibliotheca Graeca et Latina*. V *Delovem* arhivu berem, da je

ta impozantna zbirka kakih dva tisoč enot, med katerimi so bile tudi prave raritete, s pomočjo njenega dijaškega društva nastala le par mesecev, preden se je na šolo vpisala naša generacija, marca 1991; zdi se mi, da je večina knjig prišla s kupa z zavrženim inventarjem nekdanje Klasične gimnazije v šolski kleti. *Risum teneatis, amici* – še danes se včasih v sanjah znova znajdem na tistih urah. Iz nejasnih in verjetno freudovsko prismuknjenih razlogov na oneirično pripravo ponavadi zamudim, vendar mi profesorica nikoli ne komplicira, to so sanje tiste vrste, ki bi jih vDV Roalda Dahla opremil z etiketo »zlati čarodej«. Ko je bilo maja pouka konec, po maturantskem plesu v Cankarjevem domu, kjer me je konferansje Igor Samobor na vajah prosil za inštrukcijo v branju pesmi *Gaudeamus igitur*, sem hodil v svetlo Plečnikovo čitalnico v Nuku in se ob ostalih predmetih pripravljaj še na esej iz Ovidijevih *Metamorfóz*. Tisti ambient in resničnost Borgesovih besed – »vedno sem si predstavljal, da so nebesa nekakšna knjižnica« – sem odkril že leto dni prej, spet prav med pisanjem seminarske naloge pri latinščini, posvečene slovenskim prevodom iz rimske književnosti. Toda zdaj je šlo že skoraj zares. Počutil sem se kot študent, malodane spoprijateljil sem se s strogo bibliotekarko, gospo Zrinko Mirošević, v tistem prostoru sem se do konca maturitetnega rituala v prvih dneh julija tako udomačil, da sem potem v njem preživel vrsto naslednjih let. Obljubo, ki mi jo je dala ob vpisu, je očetova latinistka s Poljan držala. To je bilo res nekaj čisto drugega.

Ampak to so zgolj magdalenice, pisati sem hotel o širši sliki. Slednjič je tej isti latinistki, tedaj že članici Strokovnega sveta in Državne maturitetne komisije ter svetovalki na Zavodu za šolstvo, s peščico somišljenikov uspelo na nacionalni ravni vzpostaviti povsem nov program »Klasična gimnazija«. V njem latinščina ni samo obvezen štiriletni predmet, temveč tudi vsebinska rdeča nit celote. Interni dokumenti ob poskusni uvedbi leta 1996, ki jih je (kajpak) pripravila Katja Pavlič Škerjanc in sem jih našel v Slovenskem šolskem muzeju, ponujajo vpogled v zapleteno iskanje konsenza ob njenem nastanku. Težko jih je povzeti na kratko, zadostuje naj nekaj utrinkov. Justin Stanovnik je menil, naj bo latinščina obvezen maturitetni predmet. Kajetan Gantar je program podprl s pridržki, češ da bi bila boljša varianta šestletna ali osemletna gimnazija, ter zraven priporočil manj natrpan učni načrt za grščino, na koncu pa nekoliko presenetljivo predlagal več poudarka za »pouk kraljice znanosti – matematike«. Matjaž Babič je sodil, da bi bilo ustrežnejše ime »humanistična gimnazija«. Marjan Šimenc ni bil prepričan, ali je za klasično gimnazijo sploh potreben poseben program. Alojz Pluško ni bil zadovoljen s preveliko stopnjo faktografije in s premalo interdisciplinarnosti. Bojan Končan je kot

pogoj za vpis predlagal vsaj prav dober učni uspeh in vsaj prav dobro oceno pri slovenskem in angleškem jeziku, matematiki in zgodovini. Mojca Lorbek se je spraševala, kako sploh meriti nekatere kompleksnejše cilje programa, in je kot predmet predlagala psihologijo, ki je ne bi ocenjevali. Te in druge po svoje tehtne pomisleke je predlagateljica obravnavala v lastnem prispevku, najdaljšem od vseh, še bolj podrobno pa leto dni zatem v gradivu »Klasična gimnazija – program in mednarodne primerjave«, kjer je analizirala sorodne programe v Avstriji, v Belgiji, na Danskem, v Franciji, na Hrvaškem, v Italiji, v Nemčiji, na Nizozemskem, v Švici in v Veliki Britaniji. Raznolike glasove je spravila na skupni imenovalac ter se zavzela za umetnost možnega, odsvetovala nekatere preambiciozne cilje, ki bi lahko koga odvrnili od vpisa in s tem ogrozili ves projekt, ter priporočila realnejša pričakovanja, ki ne bodo že v izhodišču blokirala prihodnjega razvoja: »Ali smo torej z doseženim lahko zadovoljni? Da, *cum grano salis* in z mero razumne potrpežljivosti.«

Kar je najpomembnejše in kar je bil v zapleteni krajini slovenske politike v devetdesetih nedvomno največji izziv, program je s papirja spravila skozi ustrezne institucije ter v zakonodajo in v šole po vsej državi. Po dveletnem poskusnem obdobju se je uveljavil leta 1998 in po četrto stoletja še vedno predstavlja hrbtenico poučevanja klasičnih jezikov. Podrobnosti iz prve roke so predstavljene v članku »Klasično izobraževanje v Sloveniji«, dostopnem na spletu v reviji *Keria: Studia Latina et Graeca* iz leta 2000 – v prvi slovenski reviji za klasično filologijo, ki jo je leto prej pomagala ustanoviti kot odgovorna urednica in kjer je nato še lep čas pomagala kot članica uredniškega odbora. Zapisane so v brezosebni formulaciji, toda pozornejši bralci bodo hitro ugotovili, da se za dobršnim številom opisanih dosežkov skriva kar avtorica.

Ko sva nekoč sedela ob čaju, mi je pravila o dveh dobrih gimnazijskih prijateljicah. Za eno se ji je zdelo, da je bila »ves čas pri frančiškanih«, ko se je tam tudi poročila, ji je šla Katja za pričo na cerkveni poroki. »Druga je bila iz zagrizeno komunistične družine,« je rekla, »kričali sta druga na drugo čez mojo glavo, jaz pa sem vmes poskušala z mediacijo.« Potem se je nekoliko zamislila: »Jaz sama sem verjetno agnostik.« Ta podoba mi ne gre iz glave – pa ne zato, ker zdaj bolje razumem, zakaj ji je bil kot primer za ACI tako ljub ravno Sokratov *scio me nihil scire*. Predvsem zato, ker šele v tej luči postane jasno, kaj je v resnici dosegla in kako.

Kdor razmišlja o slovenskem šolstvu v dvajsetem stoletju, lahko hitro pride do površnega sklepa, da je šlo za nujo zgodovinskih kontekstov. Da je po drugi svetovni vojni z nekaj nebstvenimi ni-

ansami in faznimi zamiki prevladal sovjetski model, kjer so se od oblasti pijanim rdečim oblastnikom povsod prikazovale bele miške elitizma, zaradi katerih jih je bilo tako groza latinščine v osnovnem in srednjem izobraževanju. Da se je po demokratizaciji in osamosvojitvi slednjič z nekakšno samoumevnostjo spet vrnil evropski koncept klasične gimnazije. Karl Marx se bo zdajle obrnil v svojem londonskem grobu, vendar bom stavek vseeno zapisal – v zgodovini ni v resnici nobene nuje.

V prispevku kolegice iz Bratislave, ki sem ga pred leti uredil za eno od knjig o klasični tradiciji v regiji, je najbolj pretresljiv zadnji stavek, ki govori o sedanjih posledicah njihove zgodovine: »Latinisti v srednjih šolah so svoj boj izgubili.« Slovencev je več kot dvakrat manj, zlahka bi se zgodilo isto, vendar so imeli tu za razliko od slovaških kolegov učitelji in predvsem dijaki – ter včasih celo kakšen oče – na svoji strani skrivno orožje, vodikovo bombo svoje kampanje. Latinistko, ki je bila zaradi študijske kombinacije in zaradi svojega značaja prisiljena nenehno komunicirati s svetom onkraj filoloških hodnikov. Ki je zaradi neobičajne karijerne poti do podrobnosti obvladala logiko in procese, pa tudi tehnikalije in kuloarje prosvetnih ustanov ter je največkrat kar osebno poznala tamkajšnje odločevalce. Ki je s svojo bojevitostjo še v hipijevski preobleki prepričala tako ljubljanske lovce kot beograjske generale. Ki je znala vztrajati, čeprav jo je to pri marsikom stalo kakšne točke. Ki smo jo imeli radi vsi v generaciji, ker je skušala celo razrednega adehadejevca razumeti – *tout comprendre, c'est tout pardonner* – in ga pritegniti v dialog, namesto da bi ga odklonila. In ki je bila sposobna v ranjeni in polarizirani družbi učinkovito povezati ljudi z različnih bregov za doseg tistega, kar je skozi lastno izkušnjo prepoznala kot vrhunsko izobrazbo. Kdor bo pisal zgodovino slovenskega šolstva s konca dvajsetega stoletja, bo težko spregledal postavo, ki se v spominih nekdanjih dijakov zdi z rastočo časovno distanco že kar nekoliko monumentalna – postavo drobne poljanske latinistke, profesorice Katje Pavlič Škerjanc.

David Movrin je urednik revije Clotho.

Kozma Ahačič

B

PROFESORICI OB JUBILEJU

Vedel sem, da se bom vpisal na Gimnazijo Poljane, a dokler se nisem spustil v klet stare stavbe na Strossmayerjevi ulici 1, je bila moja pot mnogo bolj negotova kot kmalu zatem. Na koncu hodnika opuščene gimnazijske kleti, ki je spominjala na rove, po katerih zbežiš iz zapora, je stala osvetljena soba. Dopoldanski termin informativnega dneva se je že končeval in v sobi je bila samo še Katja Pavlič Škerjanc. »Sta za predstavitev klasične gimnazije?« je vprašala mene in mojega očeta. »Nič hudega, če sta sama. Tole so prostori našega društva *Deliciae Latinae* ...« In se je začelo. V tistih nekaj minutah sem začutil, da je latinščina in z njo klasična gimnazija tisto, kar sem na Gimnaziji Poljani v resnici iskal, in da je Katja Pavlič Škerjanc oseba, ki mi lahko odpre vrata v tisto, k čemur me vodi moje srce.

Učitelji pustijo v človeku pomembno sled in obujanje spominov nanje je vedno brskanje po svojih najglobljih koticah. Spomnim se napora, ki sem ga moral vlagati v učenje latinščine; razočaranj nad samim sabo, ko sem ugotovil, da mi osnovnošolski načini učenja lahko prinesejo kvečjemu dvojko; občutka neznanškega privilegija, da sem lahko del pouka, kjer vedno izvemo nekaj več; latinsko-arheološkega tabora v Izoli, kjer sem se naučil, da je z znanjem lahko do zadnje srage prežet tudi počitek.

Pa tudi svoje prve prave kave, ki sem jo v drugem letniku ob pol sedmih zjutraj pil s profesorico v hotelu nekje med Rimom in Pompeji; dolge odprave do njenega stanovanja, ko smo jo šli osebno prosit, naj nam prestavi test; razprav o vsem, kar je v življenju pomembnega, na balkonu pred vhodom v njeno stanovanje; let po gimnaziji, ko sta se najini poti nenehoma prepletali; spoznanja, da je ostala za vedno moja mentorica.

Ves čas sem vedel, da je to, kar dela Katja Pavlič Škerjanc, zelo pomembno. Sanjal sem o šoli, ki bi jo ustanovili skupaj in ki bi tudi nadaljnjim rodovom dala tako veliko, kot smo prejeli mi. Pozneje, ko je profesorica kot neumorna inovatorica odšla na Zavod RS za šolstvo, sem prek nje spoznaval, kako težko je dosegati velike spremembe in kako ne smeš obupati, če imaš okrog sebe ljudi, ki ne vidijo širše.

Tudi zatem ko je iz profesorice postala sedanja Katja, sem se skušal in se še skušam od nje nenehno učiti. In nisem sam. Neverjetno je, kako veliko nas je, ki mislimo in čutimo.

Je potrditev tega, da je vredno biti učitelj. Upam, da bo kdaj kdo lahko tudi z vidika pedagogike popisal, zakaj je bilo njeno učiteljsko

delo tako zelo uspešno in zakaj je seglo tako zelo globoko. Naučila me je, da noben trud za znanje drugih ni nikoli zaman; da se na videz sizifovo učiteljsko delo v nadaljnjih desetletjih lahko oplemeniti v prav neverjetnih razsežnostih. Pokazala mi je, kako lahko povezujemo najrazličnejše vrste znanja. Pri tem je pomembno dobro poznavanje podrobnosti, a hkrati upoštevanje širše slike. Prav je, da nas vodi razum, a to ne pomeni, da se moramo bati čustev, ki jih sproža. Rešila me je strahu pred neuspehom. Vsako srečanje z njo pomeni načrtovanje novega projekta, nov izziv. Nekateri cilji se pri tem resda ne uresničijo – a novega nastane na tak način več. Še danes mi njen zgled kaže, da se je v življenju sicer lepo ustaviti, se resetirati in uživati v trenutku ali v uspešno premagani bolezni – a tudi to, da vse to ni nujno: da lahko preprosto vztrajaš.

*Kozma Ahačič je predstojnik Inštituta
za slovenski jezik Frana Ramovša.*

Katarina Batagelj

PEDAGOŠKA SVETILNIČARKA

Γ

V času, ko naši otroci gulijo gimnazijske klopi, mi misli nehote uha-jajo v čas lastnega odraščanja, nemirne radovednosti in želje, da bi vsrkala brezmejne horizonte znanja, časa in prostora.

V želji, da bi danes razumela mladino in ji v drugačnih družbenih razmerah nudila oporo, svoj pogled pogosto v mislih obračam proti pedagoški svetilničarki moje obale, razredničarki Katji Pavlič Škerjanc, naši »drugi mami« na Gimnaziji Poljane. Mali na pogled, a silovito energični v svojem gibanju in glasu. Dajala je vtis, da je zaljubljena v antično kulturo in poučevanje. Imela nas je rada in tako kot je Robin Williams kot profesor Keating v filmu *Društvo mrtvih pesnikov* svoje dijake navduševal za čare poezije, nas je Škerjančka navdušila za latinščino. Ker je vedela, da *verba docent, exempla trahunt*, »besede učijo, zgledi vlečejo«, se je marsikateri naši lumpariji zgolj nasmejala in s prijazno besedo in lastnim zgledom ohranjala svojo avtoriteto ter nas zaščitniško branila pred mladostniškimi brodolomi.

Nikoli ne bom pozabila, kako nam je razložila dramski lok v antični tragediji in učinek katarze prav na primeru zgoraj omenjenega filma, ki je premiero doživel leta 1989. Zgodilo se mi je, da se je v meni nekaj premaknilo v trenutku, ko je učitelj v končnem prelomnem prizoru moral zapustiti svoj razred in so učenci drug za drugim iz upora proti ravnatelju stopali na šolske klopi. V kinu sem brez sramu zajokala kot dež. In pri pouku sem po profesoričini razlagi razumela, zakaj se je to zgodilo. Film po vzoru antične tragedije je torej razburkal moje mlado srce. In dobila sem odgovor, zakaj se je to zgodilo. Nepozabno!

Prav gotovo pa je Škerjančeva vplivala tudi na mojo študijsko pot. Kot pobudnica arheološko-latinskih taborov je poudarjala pomen poglobljenega učenja jezika, umeščeneja v kulturno-historični kontekst. Tako je v Simonovem zalivu skupaj z arheologom Tomislavom Kajfežem organizirala latinsko-arheološke taborne, kjer smo se nekaj dni družili in na zabaven način spoznavali antično zgodovino in kulinariko, originalna latinska besedila in življenje nekdanjih prebivalcev tamkajšnje obmorske rimske vile s pristaniščem. Na zaključnem večeru smo skupaj s Sonjo Capuder in Kozmom Ahačičem v rimskih kostumih ob sončnem zahodu pripravili recital latinske poezije, ki je tako zaživela *in situ*. Do danes nisem pozabila verzov Horacija, Katula in Ovidija. Z izkušnjami, ki jih obrusi čas, besede

dobivajo nove pomenske odtenke in prinašajo spoznanje, da v svoji brezčasnosti ne izgubljajo veljave.

In kako dober občutek je, ko znaš ob vse večji popularnosti antične mitološke tematike v stripovskih izdajah razložiti svojemu bodočemu maturantu, kakšen je izvor in pomen glavnih likov v zgodbi. Postaneš svetilnik, da drugim razsvetljuješ obzorja. Hvala za svetlobo, učiteljica!

Katarina Batagelj je arheologinja, kustosinja in antikvarka.

Goran Dekleva

PRIPRAVA NA PRIPRAVO

Najprej smo, če me spomin ne vara, pisali pripravo na pripravo na test. Nato je prišla na vrsto priprava na test in zatem, jasno, test sam, ki pa sta mu obvezno sledili vsaj še prvo in drugo ponavljanje testa. Ni kaj, pri nobenem predmetu v srednji šoli nismo opravili toliko preizkusov znanja, kakor pri latinščini – pa vendar se nihče med nami ni pritoževal zaradi preobremenjenosti ali nevzdržne napetosti, ki sicer tako rada spremlja »kontrolke«. Zdi se mi namreč, da smo se instinktivno zavedali, da naša učiteljica, profesorica Katja Pavlič Škerjanc, dejansko prakticira tisto, o čemer menda neutrudno razglabljajo uradniki po šolskih ministrstvih in pedagogi na simpozijih, v resničnem življenju pa je kar najbolj redkok pojav: iskanje znanja.

Profesorici Pavlič Škerjanc pač nikoli ni bilo odveč sestavljati dodatnih vprašanj, si izmišljevati novih in novih zavitih stavkov, ki naj bi jih prevedli v latinščino in se tako naposled udomačili med vsemi tistimi nesrečnimi pluskvamperfekti in gerundiji in absolutnimi ablativi. Predavala nam je gibko, suvereno, duhovito, z nalezljivim entuziazmom, predvsem pa je očitno verjela, da se bomo, če se bo le sama potrudila in nam ponudila dovolj priložnosti, da se preizkušamo, navsezadnje dejansko česa naučili – tako v svoje lastno kakor v njeno veselje. Najbrž prav zato pri latinščini nikoli nismo zares trepetali pred cveki, ampak smo se predvsem spraševali, ali smo nemara že dosegli vsaj približno spodobno raven znanja.

Da je bil to dober pristop, potrjuje že preprosto dejstvo, da sta, se mi zdi, kaki dve tretjini sošolk in sošolcev iz našega razreda za maturo navsezadnje izbrali latinski jezik s književnostjo. Najbrž še pomembneje pa je bilo, da smo natanko v luči uvidov v latinščino, do katerih smo se z nesebično, darežljivo pomočjo profesorice Pavlič Škerjanc dokopali med njenimi na videz neskončnimi ponavljanji testov, tudi bistveno bolje razumeli, kako pravzaprav funkcionirajo slovnice drugih jezikov, ki smo se jih učili – od angleščine, prek nemščine in francoščine pa vse do slovenščine. In prav za to pri učenju tudi gre, mar ne: da nam znanja, ki jih osvojimo pri enem predmetu, vsestransko razširijo horizonte ter nas opolnomočijo.

Niso vsi, ki nas učijo, tudi naši resnični učitelji, a če drži, kar pravijo, da namreč obstaja ena sama luč vednosti in da jo tisti, ki jo okrepi v enem samem njenem pramenu, pravzaprav okrepi vsepovsod, tedaj je treba emfatično reči, da je bila Katja Pavlič Škerjanc naša učiteljica v kar najbolj žlahtnem, najbolj polnem pomenu te besede. *Vivat!*

*Goran Dekleva je literarni kritik in recenzent
ter novinar na Radiu Slovenija.*

Nada Grošelj

CERTAMEN CICERONIANUM

E

Na Poljane sem se vpisala jeseni leta 1989, ko je profesorica Katja Pavlič Škerjanc pri latinščini poskusila vzpostaviti nadaljevalno skupino. Opogumilo se nas je osem, vsak s svojim ozadjem in s svojim znanjem. Štirje so si hitro premislili in se prepisali v začetno skupino, štiri dekleta pa smo vztrajala. Ker sem imela doma nemajhen privilegij, mamo klasično filologinjo, ki me je sama poučevala latinščino že od petega razreda osnovne šole, sem po kakem letu spet začela delati kar z njo, ocene pa sem nabirala z individualnimi izpiti.

Rešitev se je izkazala za dovolj učinkovito, da sem leta 1991, tik pred osamosvojitvijo, zmagala na takrat še »republiškem« tekmovanju iz latinščine – vsa tri prva mesta smo skupaj z Matejem Hriberškom in Sonjo Capuder osvojili na že preimenovani Gimnaziji Poljane. Profesorica mi je zato naslednje leto predlagala udeležbo na mednarodnem tekmovanju *Certamen Ciceronianum Arpinas*. Na njem se v Ciceronovem rojstnem kraju Arpino, kakih sto kilometrov od Rima, pod pokroviteljstvom italijanskega predsednika vsako leto pomeri približno petsto dijakov iz vse Evrope. Iz Slovenije sva se ga udeležila dva Poljanca, Aleš Novak in jaz, v spremstvu moje »domače učiteljice«.

Če prav pomislim, je bil profesoričin predlog predrzno ambiciozen. Tekmovanje je namenjeno zadnjim letnikom klasičnih gimnazij, ki imajo v Italiji in Nemčiji čisto drugačen nivo, kot smo ga imeli takrat v Sloveniji, njihova latinščina traja vsaj šest let. Tudi naloga, prevod odlomka iz ene od Ciceronovih filozofskih razprav v materinščino, nato pa esej, ki naj bi deloval kot jezikovni, literarni ali filozofski komentar, je bila za nas Slovane gotovo drugače zahtevna kot za dijake, ki so imeli za materinščino katerega od romanskih jezikov. Res smo lahko uporabljali slovar, toda oni so se z njim že rodili! Ampak profesoričino zaupanje je bilo nalezljivo, da bi ostala doma, ni prišlo v poštev.

Potovanje je bilo spomladi 1992 drugačen izziv kot v informacijsko povezanem svetu, vendar se s tem nisem ukvarjala. Grizel me je predvsem napovedani prevod, še bolj komentar. Ciceronovih del je veliko in niso kratka. Mama je prišla na rešilno misel, da bi s seboj lahko vzeli Loebove dvojezične izdaje, ki slovijo po zgoščenih, zelo informativnih uvodih. Naneslo je, da sem prav na večer pred tekmovanjem prebrala še edini uvod, ki mi je ostal: uvod Harrisa Rackhama v razpravo *De finibus bonorum et malorum*, Bradač in Košar sta to prevedla kot

Največje dobro in največje zlo, ter si skušala zapomniti kar največ o epikurejcih, stoikih in akademikih.

Na moje veselje se je naslednjega dne na tekmovalni poli pojavil prav odlomek iz tega dela, tako da sem se prevoda in eseja lotila močno opogumljena. Ne vem, kdo je pole ocenjeval, slišala sem le, da je za slovenske zadolžen neki hrvaški profesor. Resnično me je presenetilo, ko sem dobila »menzione onorevole«: podelili so le deset nagrad in pet teh častnih omemb. Spomnim se velikega vznemirjenja, Italijanka, ki je zmagala, se je zlomila v navalu čustev, v joku so jo skoraj privlekli na oder. V Italiji je to tekmovanje velika stvar, imena zmagovalcev že naslednji dan objavi *Corriere della Sera*.

To je bilo moje prvo takšno priznanje za prevod in spremno besedilo iz klasičnih jezikov, torej s področja, ki sem mu kasneje posvetila znaten del svoje prevajalske poti. Konferenčno torbo z vsemi dokumenti, plaketo, objavami v italijanskem tisku in celo nagradno grafiko s pejzažem sem zdajle brez težav našla v domačem arhivu, še vedno mi veliko pomeni. Toda brez velikodušne spodbude, ki mi jo je namenila Katja Pavlič Škerjanc, bi takrat ostala doma.

V peti knjigi omenjene razprave *De finibus* Ciceron razmišlja, da smo ljudje *ita nati factique*, tako rojeni in ustvarjeni, *ut et agendi aliquid et diligendi aliquos et liberalitatis et referendae gratiae principia in nobis contineremus*, »da v sebi nosimo zametke delovanja, ljubezni in hvaležnosti«. Profesorica, *maxima tibi a me habetur gratia*.

Nada Grošelj je jezikoslovka, filologinja in prevajalka.

Nina Gruden

DELICIAE LATINAE

Z

Na Gimnazijo Poljane sem se vpisala pred štiriintridesetimi leti, izbrala sem si jo zato, ker je bila dlje od doma kot bežigrajska. V klasično humanistični oddelek, tako se je takrat imenoval, sem se vpisala, ker se mi je podcenjujoče zdelo, da od viška ne boli glava in da je latinščina gotovo lahko za kaj koristna. Niti sanjalo se mi ni, da se bo treba tako veliko učiti. In to je začetek mojega kavlja – v prvem letniku je pridnost iz strahu še rahlo učinkovala, kmalu pa se je najstniška razposajenost razmahnila in pomembno je postalo vse drugo. Vrstniki, ne šola, zabava, ne učenje. Kaj nam pa morejo. Ampak profesorica Katja, ona je imela občutek za to, občutek za nas, vedela je, kako je z nami, in nas je prav take sprejemala. Šele zdaj, ko o tem premišlujem, vidim, kako zelo potrpežljiva je bila.

Tako sem do latinščine spletla čisto drugačen odnos kot do drugih predmetov. Katja nas je postavila v jezik, zasipala nas je z njegovim bogastvom, v nas je vzbudila zanimanje za opazovanje, kaj vse latinščina je, k čemu nas vabi, kaj nam daje. Bistvo ni bilo v *rosa, rosae*. Živo jo vidim, sedela je na katedru, bingljala z nogami in nam v zanosu izročala darila preteklosti, izročila človeške misli. A latinščina na njenih urah nikoli ni bila visokoleteča, na prstu dvignjena modrost, ki jo najstniki težko prenašajo. Kot je sama rekla: »Pa saj ni treba doma razlagati, da ste prevajali erotiko.« Potegnila nas je v utrip jezika, na urah smo jo živeli tukaj in zdaj. To je v meni vzbudilo odgovornost do predmeta in – kar zdaj globoko cenim, odgovornost do odnosa. Zdelo se ji je vredno, čeprav je bila profesorica.

Znati je bilo seveda treba in leteli so cveki, dvakrat jih je podčrtavala, Katja, in na veliko jih je napisala. Ampak nisem se toliko učila zaradi ocen. Učila sem se zato, ker profesorice, kot je Katja, ne razočaraš. Samo pri Katji se mi je oglasila slaba vest pri plonkanju. Preveč sem jo imela rada, zaradi pristnega stika, ki ga je imela z nami. In zaradi entuziazma, ki ga je stalno sevala, polna zgodb, izzivala nas je k razmišljanju, vabila k vživljanju v jezik. Jezik, ki zame, zaradi Katje, niti slučajno ni mrtev.

Zato smo uredili antično knjižnico. Ne zato, da bomo še bolj pridni, da nam bo to kjerkoli prineslo točko in bomo še bolj uspešni, kar je urok današnjega šolanja. Zato, ker smo se neznansko zabavali, ko smo čistili tisto zatohlo klet na Strossmayerjevi in se družili. Ko smo najprej prevajali stare rimske kuharske recepte, da smo ugotovili, kaj so ti stari uživači jedli. In smo to skuhalo in ponudili na otvoritvi.

Sardele, marinirane v medu, čebuli in popru. Uh, zdajle se oblizujem. Takrat nisem vedela, da je bilo to objavljeno v *Delu*, po pisanju katerega smo očitno na police zložili kakih dva tisoč knjižnih enot – nekatera dragocena dela, slovarje, učbenike, čtivo v originalu in prevodih, literaturo za najrazličnejša področja, strokovne in zabavne revije, slikovno gradivo, sodobne tekste tujih in domačih založb. Tisti članek, ki poroča o namenu dijaškega klasičnega društva prirejati ekskurzije, srečanja in pogovore o sodobnih srečanjih z dediščino antične kulture potrjuje naše motive: društvo, ki smo ga ustanovili, se je imenovalo *Deliciae Latinae*. Katjina vnema je bila nalezljiva, idej in načrtov smo imeli veliko. A nas je čas okrog osamosvojitve raztresel.

S profesorico Katjo smo bili deležni bogatega sveta antične misli, kljub najstniški zaverovanosti vase smo se vživeli v del nečesa večjega od nas. Zaradi Katje latinščino srečujem vsak dan. Lahko jo najdem kjerkoli. V drugih jezikih, v novih zgodbah, v svojih spoznanjih. Hvala, draga Katja, in globok poklon.

*Nina Gruden je pravnica na Oddelku
za gospodarsko sodstvo na Višjem sodišču v Ljubljani.*

Nataša Homar

MOJI MENTORICI

H

Katja me ni učila, ker tedaj, ko sem kot dijakinja obiskovala Poljansko gimnazijo, nje še ni bilo tam. Poučevat na Poljane me je povabila v času, ko sem učila na Gimnaziji Škofja Loka, kjer sem bila pravzaprav kar zadovoljna z nekoliko lokalnim značajem te šole, Katjo pa sem spoznala in se z njo tesno povezala pri delu v Republiški maturitetni komisiji za latinski jezik. Prehod na Poljane ni bil lahek: šola je bila velika in živahna, dijaki pa zahtevni in ambiciozni. Toda strahu pred novo nalogo ni bilo: čeprav so bili začetki seveda naporni, je bila ob meni vedno Katja, ki mi je nudila oporo, nasvet in tolažbo in iz katere je prihajala tolikšna pozitivna energija, da si lahko z njo napolnil tudi svoje iztrošene baterije. Že takoj na začetku mi je brez zadržkov dala vse svoje *materiale*, kot se temu reče v šolskem žargonu. Pa ni jih dala samo meni, tudi na srečanjih učiteljev latinščine je velikodušno delila vse svoje z vsemi. V produkciji izročkov z vajami, razpredelnicami, predstavitvami kulturno civilizacijskih tem je bila Katja pravi fenomen. Zelo zgodaj je namreč vstajala, tri, celo štiri ure pred poukom, in v tem času izdelala goro različnega materiala. Iz Katje je vrela, tako rekoč sleherni dan, tudi kopica načrtov za *klasično* in *splošno gimnazijo*. Večinoma nisem mogla slediti tej poplavi idej, ki so se kopičile pred menoj, in kar stiskalo me je kot vestno učiteljico, kdaj in kako bomo vse realizirali. No, saj vse ideje se niso, marsikatera pa se je. Njena je bila ideja o prostem prihajanju dijakov k pouku v četrtem letniku, češ da so že dovolj odgovorni (kar se ni obneslo); njena je bila malodane akademska ideja o skoncentriranju predmetov: pol leta vsa fizika, druga polovica leta vsa kemija (tudi ta se ni preveč obnesla). A obneslo se je marsikaj drugega, kar je, tudi zaradi nje, pripeljalo sčasoma do ključnih sprememb v šolah. Napovedno pisno in ustno ocenjevanje; dovolj možnosti, ki jih morajo imeti dijaki za pridobivanje, zviševanje in popravljanje ocen, medpredmetna sodelovanja, s katerimi učitelji presežejo svoje ozko področje poučevanj in se tudi sami še česa naučijo. V tem iskanju novih poti v šolstvu se mi je Katja zdela resnično kot *vates*, ki razširja drzno, a pravo resnico.

Katja je utrla pot novi, prenovljeni klasični gimnaziji, sodelovala pri oblikovanju njenega programa in jo vsa leta bogatila s svojim poučevanjem in sodelovanjem z nami, drugimi učitelji. S svojim posebnim in širokim pogledom na stvari in z velikim znanjem o antiki (vedno se mi je zdelo, da bi morala Katja pravzaprav učiti na fakulteti) nam

je kazala pot, kako preseči stare vzorce, kako aktualizirati predmet in ga približati mladim.

Katja je kreativna, energična, spontana, hrupna, nasmejana; za marsikoga v zbornici, ki je želel svoj mir, je bila enostavno prenaporna, drugi smo jo nadvse spoštovali in imeli radi. Še danes je Katja na naši šoli – seveda za tiste, ki smo jo poznali – *non hominis nomen, sed creativitatis et Latinitatis*.

Katja je odločilno vplivala na to, kakšen učitelj sem postala; izhajajoč iz te lastne izkušnje sem še danes trdno prepričana, da za vsakim učiteljem pravzaprav stoji njegov mentor, ki ga je uvajal v posvečeni svet učiteljevanja. Katja je namreč govorila, da so trije poklici »posvečeni«: zdravnik, duhovnik in učitelj. Ob Katji sem se naučila spoštovati in ceniti vokacijo za ta poklic; naučila me je, da je učitelj v službi dijakov in ne obratno; da učitelj ne sme misliti, da ima pred seboj razred sovražnikov, temveč zaveznikov, s katerimi si prizadeva *skupaj* doseči *isti* cilj; zlasti pa me je naučila, kako biti v razredu v prvi vrsti človek. Hvala, Katja.

Nataša Homar je profesorica latinščine na Gimnaziji Poljane.

Andreja Inkret

NON NOVA, SED NOVE

Mislím, da sem se tega, kako zelo posebna je bila Katja Pavlič Škerjanc kot profesorica latinščine, prvič zavedela skozi oči svoje mame. Prišla je s prvega jesenskega roditeljskega sestanka in začela evforično razlagati, kako neverjetno moderno učiteljico latinščine imamo. Za mojo mamo je bila latinščina simbol dobre gimnazije in čeprav se je veselila z mano, da sem bila po srečnem naključju rojena v generacijo, ki se je spet lahko vpisala na klasični oddelek današnje Gimnazije Poljane, je bila očitno ob tem tudi malce zaskrbljena. Najverjetneje je imela v mislih stereotipno sliko strogega učitelja latinščine stare šole in ji je odleglo, da me bo »kraljice med jeziki« poučevala sproščena, duhovita in na moč energična profesorica.

In res, naše ure latinščine so bile vse prej kot stereotipne. Bile so dinamične, dotikale so se najrazličnejših tem. Latinščina ni bila le jezik davno minulih obdobij, pač pa živa tvorba, ki je zaznamovala slovenščino, angleščino, seveda romanske jezike. (Kako raznovrstni pojmi in besedne zveze, na hitrico zapisane med razlago, včasih skupaj z lapidarnimi definicijami, delajo družbo besedam v mojem prvem latinsko-slovenskem slovarčku gimnazijske vadnice!) Latinski izrazi, izreki, knjižna besedila so bili vselej mnogo več kot jezikovni primerki, prav tako je antična kultura (mitologija, književnost, zgodovina, rimsko vsakdanje življenje) služila za nenehne ekskurze v psihologijo, sociologijo, filozofijo. Pa ne le to, z latinščino in antično kulturo so bile obarvane naše ekskurzije, celo obiski kina (naš ogleđ *Društva mrtvih pesnikov* je postal naravnost legendaren). Mnoge izmed nas je takšna latinščina povsem očarala, ne tako redkim je zaznamovala poklicno pot. Med slednjimi sem tudi sama; še vedno se mi zdi fascinantno, da se mi je zdel študij klasične filologije popolnoma logična izbira glede na tisto, kar me je v gimnazijskih letih najbolj zanimalo: gledališče in književnost.

Ker se raziskovalno ukvarjam tudi z didaktiko klasičnih jezikov, danes vem, da se metodi, kot smo jo doživeli pri naših urah latinščine, učeno reče *kontekstualna metoda*. Slednjo v naši stanovski reviji *Keria* v članku »Klasično izobraževanje v Sloveniji« omenja prav naša profesorica, poudarjajoč, da ponovna uvedba klasičnih jezikov v sodobno šolo, ki se je začela konec devetdesetih let prejšnjega stoletja in pri kateri je aktivno sodelovala tudi

sama, »ne pomeni nostalgичnega obnavljanja neuporabnih vzorcev preteklosti,« pač pa miselnost in delovanje v skladu z latinskim *non nova, sed nove* (»ne nekaj novega, ampak narejeno na nov način«). A ob tem gre poudariti, da med gradivom, ki ga hranim iz svojih gimnazijskih dni, prevladujejo prevodi in slovnični testi. Ti nazorno pričajo, v kakšne podrobnosti smo se spuščali, kako smo secirali jezikovno sestavo latinskih besedil. To ni bila metoda jezikovnih bližnjic, ki bi slovnične finese žrtvovala za atraktivnejše kulturno-civilizacijske teme. Naš osnovni cilj je bil vselej detajlno poznavanje in znanje tega specifičnega tujega jezika; o tem ni bilo nikoli nikakršnega dvoma. Tisti *nove* torej ni pomenil skoka v različice latinščini prilagojenih modernejših metod poučevanja tujih jezikov, ki jih je profesorica zagotovo poznala, saj hrani bogato zbirko učbenikov za latinščino. Imeli smo pouk, še vedno trdno zasidran v gramatični tradiciji poučevanja klasičnih jezikov, a vendarle obenem tako zelo široko zastavljen, sodoben in živ, da se je antika in z njo latinščina zdela relevantna za vse in s tem tudi za vsakogar izmed nas, naj nam je slovnica »ležala« ali ne. Sama za prelomni trenutek v svojem šolanju štejem čas, ko je postalo samoumevno, da imamo pri prevajanju latinskih besedil lahko na doseg roke vse – slovnico, slovar, zapiske; takrat sem se zavedela, da je pravo znanje nekaj povsem drugega kot to, kar vsebujejo priročniki. Predvsem zato sem prepričana, da smo bili deležni ene izmed najboljših metod poučevanja latinščine (takšne, ki jo teorija s težnjo posploševanja ne zmore zares zaobjeti).

Škerjančka je bila štiri leta tudi naša razredničarka. Tudi v tem pogledu jo imam v lepem spominu; širina, razumevanje in zdrava pamet so imeli prednost pred togimi pravili, topel osebni odnos pred tistim z distanco pedagoške avtoritete (če se ji je zdelo na mestu, ji ni bilo pod častjo postreči s kakšno lastno izkušnjo, ki bi jo kdo drug morda raje zamolčal). Po trideseti obletnici mature, ki je prinesla čustveno srečanje po dolgem času, nam je, svojemu razredu L, napisala srčno pismo. V njem je poudarila – upam, da mi navedka ne bo zamerila, – da se je v našem poljanskem obdobju, ki je bilo turbulentno v več pogledih (tako širše družbeno in v smislu šolske politike kot tudi zasebno), od nas nenehno učila ter da tudi zaradi tega leta, ki jih je preživela na poljanski gimnaziji, šteje za svoja v duhovnem smislu najbogatejša. Ob njenih besedah se nisem zavedela le tega, kako polna izkušnja je bilo naše poljansko obdobje. V prvi vrsti mi je postalo jasno, zakaj bom profesorico Katjo vselej imela za eno najboljših in najbolj karizmatičnih učiteljev, kar sem jih v življenju srečala. Naša nekdanja

razredničarka je v pismu zapisala, da se je sposobnosti »čudenja in občudovanja,« ki človeka »ohranja skromnega, prizemljenega, dobrodušnega in dobrotljivega,« učila od nas, a v resnici smo se tega vsak dan učili mi od nje. Hvala vam v prvi vrsti za to, draga profesorica, in – *ad multos annos!*

*Andreja Inkret je prevajalka in docentka
na Oddelku za klasično filologijo Univerze v Ljubljani.*

Iva Jevtić

THESAURUS

I

Mislim, da je Bourdieu rekel, kako so slabi študenti slaba vest šolskega sistema; s tem je seveda ciljal na širši kontekst habitusa, na strukturno ne/pripadnost, ki nekatere obsodi na emocionalne globočine faliranosti, druge pa popelje v same višave akademskega Parnasa. In čeprav strukturne spremembe večinoma niso v posameznikovi moči, je bil pouk latinščine pri profesorici Katji Pavlič Škerjanc tista najbolj fer čistina v gošči gimnazijskega izobraževanja.

Gimnazijske latinščine se tako spomnim najprej po res kvalitetnih in konciznih materialih ter po discipliniranem podajanju strukture, ki nas je utrdila v prepričanju: če znaš ta jezik, znaš vse! Jezik, ki je obenem metajezik, smiseln ustroj, ki ga zlahka povežemo tudi z bolj izmuzljivimi oblikami živih jezikov. (V prid argumentu tretje deklinacije tu ne omenjam.) Po drugi strani pa je to intelektualno strogost blažila skorajda donkihotska pedagoška prizanesljivost, neskončen niz testov, ponovnih testov, ponavljanj, drugih, tretjih in četrtih možnosti. Če je povprečen najstnik, tu si bom sposodila Hamvasovo podobo, *genij idiot*, neskončno radoveden in duhovno ambiciozen, a hkrati tragično omejen z neobvladljivim nihanjem emocionalnih mas, je profesorici Škerjanc uspelo nemogoče: izdelati sistem, ki nagovarja oba.

Ne spomnim se, da bi kdaj zaprla vrata učilnice – vedno jih je zaloputnila. Vsaka ura se je začela s prebojem zvočnega zidu in nadaljevala z energijo in humorjem, z nalezljivo živostjo: ob koncu ure so bili prej urejeni lasje zato pogosto razmršeni, skrbno namazana ličila so ušla iz mej kontur. Če učencev niti ne omenim. Ko zdaj premišlujem o tem, vidim, da je bil gonilna sila našega pouka – kljub zgoraj naštetim odlikam – stik. Kako drugače razložiti, da smo se latinščine veselili tudi tisti, ki v njej nismo čisto nič blesteli?

Ker smisel ni bil v bleščanju, temveč v svobodi. Simone Weil ponazori prepričanje, da smoter študija ni v ocenah, morda celo ne v znanju, ampak predvsem v gojenju pozornosti, ravno s podobo slabega učenca latinščine: »Četudi se zdi, kako naš trud, da bi bili pozorni, že leta ne prinaša rezultatov, bo nekega dne našo dušo preplavila svetloba, ki je z njim v natančnem sorazmerju. Vsak napor doda grudico zlata k zakladu, ki ga nič na zemlji ne more odvzeti. Jalov trud, ki ga je arški župnik Janez Marija Vianney

dolga in boleča leta vlagal v učenje latinščine, je obrodil sadove v čudoviti prodornosti, zaradi katere je videl dušo svojih spovedancev za njihovimi besedami in celo za njihovim molkom.« Pouk latinščine pri profesorici Katji Pavlič Škerjanc je bil prav taka grudica zlata.

Iva Jevtić je pesnica, prevajalka in literarna zgodovinarica.

Miklavž Komelj

K

PROLEGOMENA ZA PANEGIRIK

Če bi me v tistih dveh letih, ko sem obiskoval poljansko gimnazijo, takrat še srednjo družboslovno šolo Vide Janežič, kdo vprašal, katera je moja najljubša profesorica, bi najbrž spontano odgovoril, da je to Katja Pavlič Škerjanc. In domnevam, da bi veliko sošolcev in sošolk odgovorilo enako.

Sploh ne bi rad delal krivice drugim profesorjem in profesoricam! Odlik nekaterih med njimi sem se zares zavedel šele pozneje, ko me niso več učili. Če pomislim samo na profesorico kemije Milojko Tomažič Sket, ki mi je še dolga leta pozneje ob vsakem srečanju poudarila, kako ponosno hrani moj med njeno šolsko uro napisani sonet, posvečen kemiji, v katerem sem klical: »O, da kemija zgnila bi takoj!« Ali pa na profesorja matematike Ivana Pavliha, ki me je, ko sem med njegovimi urami bral različne knjige, večkrat pozorno vprašal, kaj danes berem, jaz pa sem mu na primer v odgovor iz miniaturre Byrona v Menartovem prevodu prebral verze o tem, kako je Ovidij pujs, Anakreont pa je še hujši satir ... Ali pa na razredničarko Francko Umek, pri kateri sem lahko kot referat s področja fizike naredil natančno literarnozgodovinsko ekspertizo o zgodnjih pesmicah Jožefa Štefana, ki je bil menda poleg tega, da je pisal te pesmice, tudi fizik ...

Ampak če pomislim na učne ure, so mi bile gotovo najljubše ure latinščine. Pri profesorici Katji Pavlič Škerjanc je bil ta predmet od vseh šolskih predmetov najbolj živ in tudi najbolj sodoben. Profesorica nam je znala takoj pokazati, da je latinščina nekaj najbolj naravnega na svetu, da brez nje ni mogoče živeti, da jo dihamo na vsakem koraku, da je vpisana v vse, kar mislimo in počnemo, da je nekaj, kar nas je oblikovalo, tudi če mi prej nismo vedeli za to ... Kolikor vem, je bilo leto, ko sem prišel na poljansko gimnazijo, prvo leto, ko so spet uvedli pouk latinščine. Takrat je bilo v Sloveniji in v celotni Jugoslaviji prelomno obdobje, vse se je v vseh pogledih naglo spreminjalo, tudi šolski sistem, in ponovna uvedba latinščine je pomenila korak stran od usmerjenega izobraževanja nazaj h klasični gimnaziji. Spominjam se, kako si je v tistem času naša profesorica tudi v širšem javnem prostoru prizadevala za večjo uveljavitev latinščine v šolskem sistemu.

Ne vem, ali se čisto pravilno spominjam, mogoče je moj spomin kaj preoblikoval, ampak ko pomislim na njene ure, pred mojimi notranjimi očmi sedi kar na svoji mizi in živahno gestikulira, ko

se pogovarja z nami; v njenem govorjenju ni ničesar šolskega, vse je pogovor, ki je enako zanimiv za obe strani. Med razlagami različni nenavadni ekskurzi, spominjam se na primer, kako nam je nekoč razlagala o ločnici, ki poteka med uporabo indoevropskega glagola fukati in arabskega jebati; zvenelo je zabavno, ampak to je takrat postajala nova geopolitična ločnica in v ozračju je bilo čutiti približevanje nevarnih, nemirnih, tudi krvavih časov. Simboli so se spreminjali, nekega dne so iz učilnic začeli odstranjevati Titove slike, pri predmetu Samoupravljanje s temelji marksizma pa smo se učili prilagajanja novi družbeni realnosti, ki so jo takrat evfemično imenovali »tržno gospodarstvo«, dejansko pa je pomenila restavracijo kapitalizma. Samo latinščina je ob vseh spremembah ostajala nekaj trdnega in nespremenljivega ... Kdo je že dejal, da so tako imenovani »mrtvi« jeziki edini nesmrtni jeziki?

Ne, pri Katji Pavlič Škerjanc latinščina nikakor ni bila mrtva. Predstavila nam jo je tako živo, da sem si jo upal uporabljati kot živ jezik, preden sem jo sploh znal dobro brati. Če sem po šoli slovel po tem, da pesnim v latinščini, je bila za to največ zaslužna ali kriva prav naša profesorica, ki me je pri teh poskusih zavzeto spodbujala, čeprav je morala videti, da nisem imel pojma o latinski kvantitativni metriki in sem verzificiral po naglasnem ritmu; mislim, da sem nekoč v latinščini spesnil celo sonet. In če je na nekem šolskem pesniškem večeru Igor Divjak, sedanji urednik spletne revije *Vrabcenarhist*, na vrhu lestve ob plesni spremljavi Sebastijana Cavazze recitiral svojo zanosno »avantgardistično« pesnitev Čisti spondej, ki se je zgledovala po Majakovskem, sem jaz na nekem drugem šolskem pesniškem večeru nastopal s tisto »arheološko« pesmijo o Vespazijanu. Mislim, da je bilo to v okviru latinskega recitacijskega krožka, ki ga je vodila naša profesorica.

Poleg tega krožka pa je imela še druge načrte; najbolj veličasten se mi je zdel načrt ureditve latinske knjižnice, pri katerem sodelovali tudi dijaki. Ob koncu prvega letnika smo se že dogovarjali, da bom ta prostor poslikal; najprej sem razmišljal o velikem prizoru Orfeja in Evridike, nato pa sem se odločil za ikonografijo mučeništva starokrščanske mučenice svete Cecilije; celo poletje sem delal skice, našel sem model za sveto Cecilijo, v neki dolnjski vasi sem risal kmečke konje, ki naj bi postali konji rimskih vojakov ... Ampak potem projekt nekako ni bil realiziran. Mogoče se je profesorici zdela zamisel upodobitve mučeništva starokrščanske svetnice za dekoracijo latinske knjižnice preveč krščansko versko blazna.

Sploh je imela na moje risanje svoje poglede. Takoj na začetku prvega letnika sem svoj zvezek za latinščino okrasil z risbami antič-

nih nagrobnikov z barvnimi svinčniki. Ona pa je to samo ošvrknila s pogledom in rekla, da bo po tej logiki v četrtem letniku ves moj zvezek porisan z erotičnimi prizori. Pa ni bil, ker do četrtega letnika sploh nisem prišel. S poljanske gimnazije sem pobegnil po drugem letniku. Poslovil sem se od vsega, kar je bilo tam, samo od profesorice Katje Pavlič Škerjanc ne – ta vez je bila premočna in pregloboka. S profesorico sem ostal povezan še dve leti, kajti na Filozofski fakulteti sem imel pri njej lektorat iz latinščine. Znova vse od začetka in seveda mi je šlo zato toliko bolje. Ampak profesorica je bila do mene še vedno preveč prijazna. Spominjam se zadnjega testa (ali kako se je že temu reklo), ki je obsegal vso latinsko slovnico. Medtem ko smo pisali, je za katedrom brala knjigo Catherine Johns *Sex or Symbol? Erotic Images of Greece and Rome*. Od časa do časa pa se je malo sprehodila med klopmi in ko je stopila k meni, je natančno pregledala vse moje odgovore in mi brez odvečnih besed diskretno namignila, kje naj kaj popravim.

Še vedno imam nekoliko slab občutek, da sem morda zaradi njene prevelike prijaznosti, na katero sem se zanašal, jemal učenje latinščine premalo resno. In še vedno imam ves čas nekje pripravljeno Koprivovo slovnico, da bom šel enkrat spet enkrat sistematično skozi vse tisto, kar bi moral obvladati, in bom tisto res obvladal, da ne bom goljufal – ampak latinščine kar ne morem in ne morem dojemati kot »mrtev« objekt učenja, preveč je z mano kot živ jezik, še več, nekaj najbolj naravnega na svetu, kot nekaj, brez česar ni mogoče živeti, saj jo dihamo na vsakem koraku, saj je vpisana v vse, kar mislimo in počnemo ... Hvala, spoštovana in draga profesorica!

Miklavž Komelj je pesnik, pisatelj in umetnostni zgodovinar.

Vanja Kovač Petersson

AMORE, MORE, ORE, RE

»Vad betyder (sic!)?« Tajnico na kliniki zanima, kaj mislim z napisano opombo. Vpraša me ravno kakšen teden po tem, ko me je David obvestil o nastajajočem bloku tekstov za Škerjančkin jubilej. Primerno, pomislim že v službi, poglej, dober primer, kako latinščino uporabljam danes. Tajnica je vesela razlage, jaz pa, da je vprašala.

Čisto med nami – ob vprašanju po prispevku me je zagrabila panika, iz dveh razlogov. Pišem redko. Svoje zanimanje za ljudi sem skanalizirala v medicino, kar pomeni, da je moj jezik službeno strnjen, konkreten in korekten. Še pišem ne sama, cele dneve samo narekujem, za povrh vsega pa še v germanskem jeziku, švedščini, ki je že pol življenja moj družinski in službeni jezik. Drugi razlog je družba, v kateri se bo prispevek znašel. Moji sošolci so uspešni, celo eminentni na različnih področjih in veliko jih dela z jezikom. Prispevke bodo poslali klasični filologi, filozofi, pesniki, umetniki, pravniki in verjetno kakšen predstojnik inštituta za slovenski jezik. Ampak za ta štiri leta na klasični smeri na Poljanah, za nič manj kot optimalno profesorico Katjo, pogoltnem pridržke.

HIC PORCI COCTI AMBULANT. Z velikimi črkami napisano na tabli. Informativni dan. Razred, kolikor se spomnim, poln. Črnolasa učiteljica z energijo za jedrsko elektrarno nas prepričuje, da vsako besedo že poznamo, oziroma da njen pomen lahko izpeljemo prek znanih besed in izrazov. Ker latinščina ni mrtev jezik, ampak živi in jo najdemo vsepovsod, ne samo v romanskih jezikih, zaradi zgodovinskih razlogov, seljenja, vojn in tržnih izmenjav prav vsepovsod. Se prav spomnim, da je 57 odstotkov angleščine, se pravi germanskega jezika, latinskega izvora? Brez pardona in potrpljenja nam pomaga najti povezave. (*Cockta! Ambulance!*) Žari, ko nam pojasnjuje, kako nam latinščina pride prav kjerkoli, za katerikoli študij. Zgodovinske in kulturne aplikacije za pravni študij, terminologija, predvsem anatomija, za medicino, da o jezikih sploh ne govorimo. Občutek imam, da sem ujeta v orkan, na koncu ure sem kar pretresena in predvsem prepričana, kdor si ne želi gimnazijskih let z latinščino in profesorico Škerjanc, je res bedak – postali bomo eruditi.

Informativni dan in uvod v latinščino je pri meni padel na plodna tla. Kot majhna sem z dedijem, ljubiteljem narave in knjig, hodila na dolge sprehode. Pogovarjala sva se o vsem mogočem, latinskih

izrekov je bilo več, ampak moja otroška glava si je zapomnila predvsem dva. Na prvem mestu *Amore, more, ore, re, iunguntur amicitiae*. Vsake toliko, v procesu odraščanja, sem osupnila nad lepoto matematične natančnosti odštevanja črk, povezane s tako pomenljivim smislom. Spomnim se tudi, kako sva premlevala: *Ibis, redibis, non in bello morieris. Ibis, redibis non, in bello morieris*. Postavljanje vejice popolnoma spremeni pomen. To je bil odgovor, ki ga je mladeniču dal orakelj, ustno in brez vejic, ko je vprašal, če naj gre v vojno. Hmm, prebrisani orakelj, vedno ima prav, se spomnim, da sem mislila.

Ure s Škerjančko so se vedno začele z brezkompromisnim prodorom v razred. Vrata so mahnila narazen, slišal se je odločen korak črnih škornjev s peto in večinoma črno oblečena profesorica je že na poti do table glasno in odločno začela z učno uro. Krožile so govorice, da potrebuje samo nekaj ur spanca, dosti manj kot navadni smrtniki. Govorilo se je tudi, da ima dvojčici. Kar se mi je že takrat zdelo impresivno, je po treh otrocih (nobenih dvojčkih) videti še večji dosežek. Spomnim se prve ure, ko je profesorica razložila etimologijo vseh naših imen. Večinoma so imela pozitivne konotacije (zelo pa mi je bilo žal za osnovnošolskega sošolca Blaža).

Katja nas je peljala v Rim in Pompeje. Na pot smo bili dobro pripravljene in po vrnitvi smo napisali poročilo o poljubni temi z izleta. Moj spis o katedrali v Orvietu je profesorica zadržala na Poljanah, za nagrado pa sem dobila kopijo emonske fibule, ki se je v šatuljici odslej selila z mano kot del moje osebne zgodovine. Tako se je leta 2000 (zaradi tistega *amore*) preselila v Lund in nazadnje lani v Kalmar.

V jeziku še vedno uživam, vsak dan imam priložnost druženja z latinščino. Ta je temelj medicinske geografije, v kateri se gibljem. Zrem v *bulbus oculi dexter* in *sinister* (švedsko *bulb*, slovensko *zrklo*, kar zveni kot pojem iz vogonske poezije), opisujem, kje vidim spremembe in ali so te v očesu *superiorno* ali *temporalno*, včasih *retrolentalno* (prav vsakič se razveselim ritmičnosti besede), do patoloških stanj kot *pseudofacodonesis* in vseh vnetnih *-itiso*v. Vsake toliko se pojavi kakšna bolj redka ptica, čarobna kombinacija kot na primer *fundus flavimaculatus* ali *albipunctatus* – in počutim se kot Dumbledore, ki si jih mrmra v brado. Pošljem se recept za blagi *Oculentum simplex* in se mi zdi, da sem na Bradavičarki; že samo ime bo pomagalo pri zdravljenju, komu ne bi!

Hvaležna sem za štiri leta v klasičnem razredu, ki ga je latinščina nekako definirala, kjer smo imeli srečo s sinergično družbo in z odličnim učiteljskim zborom, s Katjo Škerjanc. V prepletu vsega,

kar nas oblikuje, si ne bi mogla želeti boljših gimnazijskih let. Draga Katja – iz grškega pridevnika καθάρως, »čista«, po drugih virih pa iz Αικατερίνη ali iz Έκατερίνη, mogoče celo iz Έκάτη, grške boginje magije in čarovništva (*sic!*) – *multum te amo!*

Komaj čakam, da bom na dolgih sprehodih latinske izraze delila z vnuki.

*Vanja Kovač Petersson je oftalmologinja
na očesni kliniki v Kalmarju.*

Lucija Krošelj Košec

M

PONIŽNOST IN SKROMNOST

Katjo, svojo nadvse ljubo vzornico, sem prvič srečala neke davne pomladi kot dijakinja tretjega letnika na Poljanah, ko sem oddala prijavnico na latinsko-arheološki tabor v Simonovem zalivu. Par mesecev pozneje, konec vročega avgusta, sem jo tam spoznala kot profesorico latinščine, ki ji je sredi poletne pripeke uspelo očarati počitniško razposajene najstnike, da smo jo odprtih ust in brez besed poslušali, ko je na terasi hotela Delfin tako slikovito aktualizirala latinska besedila, nam pripovedovala o življenju Rimljanov ter njihovih pritiklinah in mimogrede razložila še etimološki izvor latinskih ali grških besed ter kot iz rokava natresla vrsto njihovih naslednic v modernih jezikih. Prevezla je s svojo prezenco in neizmernim žarom, danes bi rekli energijo ali pedagoškim erosom, ki ga je izžarevala ob svoji razlagi. Ta se je skoraj po pravilu vedno končala povsem drugje, kot se je začela, in nam odstirala nov pogled, drugačen način razmišljanja.

Čeprav sem do svoje siceršnje profesorice latinščine (*requiescat in pace*) gojila posebno naklonjenost, sem se v tem tednu v Simonovem zalivu večkrat počutila opeharjeno, ker me na Poljanah ni učila Katja. Nad latinščino sem bila navdušena že prej, a Katja mi je odkrila nove dimenzije in plasti. Ko sem se nekaj let pozneje, po končanem študiju latinščine in francoščine, prijavljala na mesto učitelja pripravnika, nisem niti za hip pomišljala, na katerega od svojih dveh predmetov in h kateremu mentorju naj se prijavim. Pred tem me poučevanje na gimnaziji ni pritegnilo, saj se mi je zdelo, da ne ponuja dovolj izzivov in da začne učitelj hitro stagnirati, ko vendar vsako leto znova ponavlja isto snov. Klasična zmota. A tako pač razmišlja novopečen študent, ki je absorbiral znanje historične fonetike in vseh možnih obdobjih rimske in francoske književnosti, prežete s takimi in drugačnimi filozofskimi in družbenimi tokovi, se ukvarjal s teorijo jezika, pa seveda s prevajanjem, in se poglobljaj v preštevilne slovnične podrobnosti. Ne pretiravam, če zapišem, da je šele ob Katji to znanje dobilo pravi smisel, tudi znanje je treba osmisлити. Čemu naj služi? Ali hočem sedeti v kabinetu med knjigami – ali hočem za res lepe, plemenite in uporabne reči navdušiti mlade glave? Odločitev ni bila težka.

Ni pa bila povsem lahka moja učiteljska pot, saj se je začela čisto na dnu. Katja me je v prvi vrsti učila ponižnosti in skromnosti: »Učiteljeva naloga je, da učencu *služi*. Učitelj mora biti tu za učenca, ki ga

potrebuje. Ne za tistega, ki vse zna in zmore brez učitelja.« Najprej Katja in potem Nataša Homar sta me učili, kako je poslanstvo učitelja v tem, da približa in naredi svoj predmet razumljiv kar največjemu krogu učencev. Učitelj naj ne stoji na piedestalu katedra, kjer bi vzvišeno predaval oddaljeni publiki. Naj se pomeša med dijake in stoji z njimi na istem bregu! V tej luči je Katja izumljala vedno nove in nove metode in ponoči, ko je odspala svoje štiri ure, je ustvarjala dragocena gradiva za pouk, ki jih je nesebično delila. Zdelo se mi je, da nenehno raziskuje, kako bi se dalo kaj povedati in razložiti še bolje, še bolj zanimivo in s še manj balasta. Z Natašo se še vedno trudiva hoditi v tej smeri.

Katja ne bi bila, kar je, če se ne bi nenehno poglobljala v ljudi, v odnose, v psihologijo dijakov, staršev in učiteljev. Prav zato je zame erudit v najžlahtnejšem pomenu te besede. Daleč od tega, da bi se omejila zgolj na poglobljanje svojega znanja, ji je uspelo združiti oba svetova. Svet logike, znanja in teorije s svetom čustev, strasti in odnosov. To je najbrž največ, kar lahko kdo naredi. Draga Katja, hvala za vse.

*Lucija Krošelj Košec je profesorica
latinščine na Gimnaziji Poljane.*

Maja Lihtenvalner

AGRICOLA, AGRICOLAE

N

Čeprav je bila profesorica Pavlič ena od učiteljev, ki so imeli odločilen vpliv name v gimnaziji, se iz svojih prvih poljanskih dni sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja spominjam predvsem strogih obrazov in dostojanstvene, avtoritarne drže stare garde učiteljev, ki so v nas dijaki zbudili strahospoštovanje, včasih pa tudi samo gol strah. Profesorica Pavlič je bila s svojo mladostjo, sproščenostjo in strastjo do znanja, ki je dobesedno bruhalo iz nje, njihovo popolno nasprotje. Bila je ena redkih, če ne edina, ki so v času, ko medpredmetno povezovanje kot koncept še ni obstajalo, lahkotno, tako da se dijaki tega praktično nismo zavedali, v svoje razlage vpletala teme in dognanja z drugih predmetnih področij. Duhamorno memoriranje latinskih besed, sklanjatev, spregatev in neskončnih pravil je znala spremeniti v pravi spektakel; nikoli ni sedela za katedrom, in kadar ni poskakovala pred tablo, se je usedla na klop v prvi vrsti in – bingljaje z nogami in krileč z rokami – razlagala, v katerih angleških besedah lahko prepoznamo koren tega ali onega latinskega izraza, katere civilizacijske standarde dolgujemo starim Rimljanom ali Grkom, ali pa je naredila ekskurz v sociologijo ali politiko in nas s svojo zagnanostjo bezala iz najstniškega pišmevuhovstva. Še vedno se nasmehnem, ko se spomnim, kako je po ogledu kulturnega filma *Društvo mrtvih pesnikov* – preden je mimogrede vsebinsko in motivno razčlenila to filmsko umetnino – na vsesplošno veselje v razredu posnemala angleško latinščino iz prizora, s katerim se film začne. *Agricola, agricolae, agricolae, agricolam ...* Iz filmskega prizora z monotonim recitiranjem latinske sklanjatve, ki naj bi simboliziral rigidnost in odtujenost šolskega sistema, je naredila predstavo s povsem nasprotnim sporočilom: učenje je vir neskončne zabave, čudenja in navdiha.

Maja Lihtenvalner je urednica pri založbi Mladinska knjiga.

Boštjan Narat

PANK LATINŠČINA

Moja zgodba s Poljanami je v prvi vrsti zgodba o zaljubljenostih. Pa ne toliko o tistih, ki jih mlade punce in fantje doživljajo verjetno od pamtiveka v nekem nikoli kasneje ponovljivem sobivanju usodne intenzivnosti in plaha mimobežnosti – te so čudovita obvezna faza življenja, ki pa praviloma ni dolgega veka. Govorim o drugih zaljubljenostih. Da sem prišel na Poljane, sem se moral najprej zaljubiti. Ampak to je druga zgodba, ki sem jo nekoč že povedal.

Tudi izraz zaljubljenost tokrat morda ni pravi. V Katjo nisem bil zaljubljen. Oziroma: vanjo sem bil zaljubljen na podoben način kot v Katarino, Markota, Alberta ... V profesorice in profesorje, ki so me znali očarati s tem, kar so govorili, bili in predstavljali; s tem, kako so učili, nastopali in živeli svoje besede. Očaranost – to je pravi izraz.

Še danes jo vidim. Sedi na katedru, vse v črnem, z mejkapom, ki bi na večini žensk deloval rahlo nenavadno, na njej pa je videti fenomenalno, Nina Hagen latinščine in Patty Smith klasične gimnazije, ki vzneseno skoraj tuli na nas: »Pa kako ne razumete? To je vendar čar latinščine!« In mi jo gledamo in ne razumemo. *De facto* (nekaj latinskega vendarle moram pristaviti) nam ni nič jasno. Ampak – in to je bistveno – hočemo razumeti. Hočemo vedeti, hočemo dojeti, ker če nekdo o nečem govori s toliko strasti in ljubezni, mora biti to nekaj prekleto pomembnega.

Obstajajo profesorice in profesorji. In obstajajo profesorske živali – ljudje, ki so sinonim za pedagoški eros in ki jim je razred najbolj naravno okolje, v katerem vedno znova zablestijo, malo zaradi silovitosti svoje prezence, predvsem pa zaradi moči svoje vsebine. Ni jih veliko in neizmerno so dragoceni. S Katjo nisva bila nikoli sodelavca, ko sem se na Poljane vrnil kot profesor, se je ona poslavljala, in ko sem deset let kasneje sam že v drugo zapuščal poljanske hodnike, sem nekje globoko v sebi dobro vedel, zakaj to počnem: nisem bil profesorska žival, bil sem profesor. In to mi je bilo ob zgledu, ki so mi ga dali nekateri, vključno s Katjo, premalo.

Draga Katja. Hvala ti za leta pank latinščine, za očarljivost in očaranost, za strast in ljubezen, ki si jo na svoj enkratni način delila z nami. In ne vem, če ti to kaj pomeni, ampak zdajle, več kot trideset let po tem, ko sem te spoznal, mi gre ob pisanju teh vrstic malo na jok.

*Boštjan Narat je filozof in zgodovinar,
ki preigrava glasbe iz slovenske ljudske tradicije.*

Katjin D razred (1992–1996)

NAŠA RAZREDNIČARKA

Katja Pavlič Škerjanc je bila naša profesorica latinskega jezika in razredničarka v letih od 1992 do 1996.

Prehod v srednjo šolo prinaša privilegij osebnostnega osamovanja pa tudi novih odgovornosti in izzivov odrasčanja. Pri Katji smo veliko časa namenjali temam, o katerih je koristno, da tudi mladostniki razmišljajo. Pogovori niso bili moralizirajoči, prej sproščujoči in poučni. Dobil si občutek, da te jemlje kot osebo, spoštljivo, sebi enakovredno. Tak odnos nam je bil večini dokaj tuj, saj smo bili drugje vajeni bolj avtoritativnih pedagoških pristopov.

Z njo smo se lahko pogovorili o vsem in vedno je bila pripravljena pomagati. Svoje delo razredničarke je jemala nadvse odgovorno in ga je dopolnjevala tudi z nudenjem učne pomoči pri drugih jezikih, ki so nekaterim povzročali težave.

Latinščina je bila za večino nekaj novega, kar se je kazalo v dodatnih pripravah in potrebnih ponovitvah pri preverjanjih znanja. Usmerjala je naš razvoj v klasično-humanističnem programu, skozi vsa štiri leta. Pri prvi uri pouka je razložila antične pomene naših imen. Nekaj spominov delimo v nadaljevanju.

Poleg učilnice je imela Katja svoj kabinet, kjer je že dišalo po antiki. Tam so potekali bolj resni pogovori, pa tudi priprave na različne popoldanske dogodke z druženjem na šolskih hodnikih ob medenem ali začinjenem vinu. Včasih je *cena Romana* z našo pomočjo nastala kar pri njej doma.

Osnove, naučene pri latinščini, pomagajo razumeti italijanščino. Ena od nas sedaj živi na Rižani pri Dekanih blizu Kopra. »Ko sem se preselila, sem se najprej morala naučiti italijanščine in v skupini začetnikov sem zaradi latinščine razumela skoraj vse, kar je bilo napisano v italijanščini. Najlepši spomin imam na latinske večere, kjer nam je Katja na res lep način približala življenje Rimljanov, tudi tako, da smo okušali različne recepte. Najbolj sem si zapomnila piščanca z medom in rozinami ter obleke, ki smo jih nosili. Tako, da še dandanes poskušam bližnje razveseliti s kakšno antično specialiteto. In nasploh čutim veliko naklonjenost do vsega, kar je povezano z Rimljani; ko gledam film o Asteriksu, se vedno spomnim na gimnazijske čase.«

Bilo je v drugem letniku, menda leta 1994 (Poljanci načeloma neradi računamo, sploh ne toliko nazaj), ko se je del drugega D razreda odločil udeležiti izbirne ekskurzije klasičnega programa v

Rim in Vatikan. Vodila jo je draga razredničarka (mislim, da smo že tedaj zelo cenili to dejstvo), ob podpori Toma Kajfeža, arheologa in profesorja zgodovine. Skupina si je ogledala tudi antične katakombe, do katerih je vodila Via Appia, vse izdatno strokovno podkrepljeno z obilico podatkov. V mrzlem zimskem popoldnevu je delu skupine nekoliko upadla koncentracija in se je v ločeni debati oddaljil od glavnine proti enemu bližnjih grmovij. Spoštovana razredničarka, vajena vseh sort peripetij, je po koncu svojega predavanja odpadnike zlahka izsledila – tudi po morda za spoznanje specifičnem vonju dimnih signalov, ki so se vili iz ne prenzkega sredozemskega grmičevja. Z zavidljivo stopnjo empatije in razumevanja nam je v sebi lastnem slogu odžbrala svoje ter nas z vso avtoriteto, pri kateri nikoli ni umanjalo cinično-humornih elementov, anektirala nazaj k matični skupini. Nikomur še na kraj pameti ni padlo, da ne bi sledil in se znova vživel v doživeto in zavzeto predavanje, ki nas je zaradi iskrivosti in zanimivosti vedno znova prevzelo. Takšnih ne delajo več. So žlahtnega letnika in imajo prav posebno in trajno mesto v dragocenih spominih na gimnazijska leta.

Se je pa kmalu zatem dogodil tudi pripetljaj v Vatikanu, kjer sta na prostranem trgu svetega Petra dve duši slabše prostorske orientacije v nepregledni množici nehote odtavali po svoje, kar je zahtevalo posebno organizirano iskalno akcijo. A to je že druga zgodba.

Ta druga zgodba ima predzgodbo, ki se začne z zlomljenim nosom v kopalnici hotela (ne, ni šlo za krvav obračun, Poljanci smo spore znali reševati z besedami) in nadaljuje v bolnici v Rimu, kjer je skrbna razredničarka lahko v skrajno stresnih okoliščinah povadila svojo na latinščini zgrajeno italijanščino. Nesrečna poškodovanka s prav filmsko povitim nosom in modricami je po štiriindvajseturnem opazovanju dobila zeleno luč za odpust in razredničarka si je čisto narahlo oddahnila (verjetno pa si sama pri sebi prisegla, da ne gre nikoli več na ekskurzijo). Za zadnji dan je bil predviden ogled Vatikanskih muzejev, ki so pravi labirint svetovne umetnosti in kulture. Dijakinja, ki jo je pestila *fractura nasi*, in njena najboljša prijateljica sta se med sprehodom po neskončnih hodnikih, polnih zgodovine, potopili v globoke debate o življenju, veselju in sploh vsem ter šele pri izhodu opazili, da sošolcev in profesorice ni nikjer. So še zadaj ali že zunaj? Kako jih najti, kje jih sploh iskati v tem labirintu? Danes bi to zagato rešili z enim klicem, takrat pa se je zdelo brezupno. Skupina se zvečer vrača v Slovenijo, sami samcati bosta ostali v večnem mestu, s svojo šepavo latinščino in zlomljenim nosom ... Vdani v usodo sta obsedeli na stopnicah pred Sikstinsko kapelo z krasnim pogledom na trg svetega Petra in ugotavljali, da

je bolje, če se pustita najti, kot da brezglavo letata okoli in izgubita še sami sebe ... ko nenadoma zagledata, da nekje na trgu nekdo besno maha. Bila je taista razredničarka, ki je še zjutraj mislila, da je najhujše mimo – dokler ni izgubila dveh ovčic in z njima nekaj let življenja. Vse ostalo je zgodovina, končajmo to srhljivko tako, ko so se vedno končali testi iz latinščine – z modro mislijo: *Forsan et haec olim meminisse iuvabit*. Draga Katja, radi te imamo!

Utrinke četrtega D 1992–1996 je zbral Niko Okorn, sodelavec društva Romano veseli, ki se zavzema za izboljšanje položaja romskih otrok in mladih.

Gregor Pobežin

TRI VINJETE

Katjo sem nazadnje videl, če se ne motim, na nekem seminarju za učitelje. Težko rečem, kdaj; vsekakor je bilo malce pred letom 2007, ko sem zapustil Gimnazijo Poljane. Toda zelo dobro se spominjam, kdaj sem jo videl prvič in kdaj je name naredila najgloblji vtis. Vsi trije spomini so trdno zvezani tudi z Gimnazijo Poljane. Ker ni bila moja profesorica, pač pa sva tu in tam sodelovala, bo v tem kratkem sestavku kar: Katja.

* * *

Stala je v tisti učilnici št. 27 – v prvem nadstropju, levo od tajništva, kjer je v mojih časih, še preden je učilnica postala teater, poučeval profesor Maher. Stala je na dnu tistega teatra, vsa v črnem – *comme d’habitude* – in žarečih oči; z značilno vihravo potezo si je popravila lase in čez obraz sta ji ušla razočaranje in jeza.

Matematika je, če še niste vedeli, do petega razreda osnovne šole menda eden najljubših predmetov med učenci. Menda potem v šestem razredu nenadoma postane osovražena. Kaj neki je razlog? »Ne vemo,« je odgovorila profesorica matematike, ki je za profesorski zbor izvedla predavanje in delavnico. Sporočilo je bilo še kar zgovorno: najljubši predmet lahko mimogrede postane osovražen. In saj vsi vemo, vrhunskih matematikov je komaj za vzorec.

Zgornje vrste teatra se za sporočilo niso preveč menile. Seminar je bil organiziran, če se prav spominjam, ob zaključni konferenci pred prazniki – koga takrat še brigajo pomembne lekcije.

Tudi latinščina je sprva popularen predmet. A tam nekje proti koncu drugega letnika začne postajati za dijake naporna in vse manj priljubljena – takšna je vsaj moja izkušnja. Iz zgovornih sporočil in pomembnih lekcij bi veljalo v korist tega ranljivega, čudovitega predmeta kaj odnesti.

Jasno, da je bila Katja jezna – prav to je bil njen namen: kaj dobrega odnesti iz predavanja, ki je bilo le na videz trivialno, čeprav ravno njej ni bilo treba nobenih zgovornih sporočil in pomembnih lekcij, usvojila jih je bila že davno pred tistim seminarjem. *Fabula docet*: tudi če je klasičnih filologov le za vzorec, jih je kar nekaj prišlo iz Katjine delavnice talentov – in kar nekaj jih je vrhunskih.

* * *

Sedela je v knjižnici Gimnazije Poljane, kjer sem imel z njo sestanek, preden sem za slaba štiri leta prišel v službo za profesorja latinščine. Moral bi biti praktičen sestanek, a je prerasel v nekaj mnogo večjega, boljšega, plemenitejšega in dragocenega. Ob na videz banalni iztočnici se je razgovorila o praksah nekega psihologa (žal mi je ušlo iz spomina, katerega), kako je zdravil travme mladih, ki jih je na bojišču pohabila vojna. Če je bilo še treba takšne lekcije – želim si delati utvaro, da ne – mi je bila darovana prav tam in takrat. Tisto njeno zavzeto in iskrivo predavanje iz psihologije sem si zapomnil do zadnje besede. Samo nekaj bom ponovil: »Veš, včasih sem cele ure presedela z dijaki, ki so hodili k meni vsi polni dvomov in stisk.« *Pudet dicere eorum dolores* – a nisem si mogel kaj, da se ne bi spomnil na Katjo čisto vsakič, ko so kasneje, ko sem bil razrednik, dijaki hodili k meni.

Nekoliko kasneje sem imel priložnost v živo videti, da tisti psihološki ekskurz ni bila samo retorična lavdacija; ko je prišla na šolo izvest maturitetno preverjanje znanja za svoje (nekdanje!) dijake, se je resnično izkazal ta njen živi čut za tuje stiske. Kako lepo je potolažila ubogega fanta, ki je otrpnil od strahu pred nekim vprašanjem! Škoda, da se vprašanje ne spominjam, spominjam se le podvprašanja: »A si kdaj kaj po britofih hodil?« In potem je vse steklo.

* * *

V poznem poletju leta 1993. Razglednik nad Šebreljsko planoto, Šebreljski vrh, 970 m. S pogledom proti tolminskemu hribovju sem svojemu stricu, klasičnemu filologu Otmarju Črnilogarju, pripovedoval o svoji grenki izkušnji, o oceni maturitetne naloge na temo Ciceronovih *Orationes Verrinae*. Nalogo sem sestavljal pod mentorstvom profesorice Majde Hvala, ki je bila žal zbolela in mi ni mogla pomagati. Potem sem pač tipal. In tipal. Vseeno sem bil na izdelek zelo ponosen: saj je imel vse! Prevod, komentar, pregled literature. Nato pa je nalogo dobila v ocenjevanje Katja, ki je takrat morala postoriti delo dveh profesoric. Pregledala je kritično in pošteno in mi dala oceno *dobro*. Skoraj ni besed, s katerimi bi lahko opisal tedanje razočaranje! Do poznega poletja sem se bil že pomiril, ko sem stricu o vsem tem govoril. Mirno me je med hojo poslušal in nazadnje dejal: »Jaz ti tudi ne bi dal več kakor *dobro*. Katja je ostra in energična in ve, kaj dela. Zaradi nje boš boljši filolog.«

In boljši učitelj. In boljši človek.

Gregor Pobežin je predstojnik Inštituta za kulturno zgodovino ZRC SAZU in izredni profesor Univerze na Primorskem.

Primož Ponikvar

P

VEDRINA V GLASU

Temna očala in prodoren pogled,
pronicijivost in smiseln redosled,
neverjetna vedrina v glasu,
zapis lepote v odraščajočem času.

Učitelj je človek, ne figura,
hitro je minila njena ura,
ko so se vsebine raztezale med nami,
ko se je mladostno zavihtela na kateder
in zabingljala z nogami.

Ključni so tresnili ob zloščeno površino mize,
nobenega uvoda in norenja,
le zdrava komunikacija,
ki nas je v hipu prestavila v spiralo vedoželjnega zrenja.

Ne le poučevati, tudi poslušati
je znala kot le malokdo,
večkrat zavezniško zamahnila z roko,
da nas je pomirila,
nas brez zamere, kujanja venomer bodrila.

Za mlado dušo je bogastvo pravo,
če ji stopi na pot ženska,
ki združuje vrednost, znanje in zabavo.

Primož Ponikvar je prevajalec, leksikograf in pesnik.

Simona Sašek

HITRO

Vpis v prvi letnik srednje šole je že malce meglen spomin, vseeno pa se dobro spominjam tega, da me je sprejela Katja Pavlič Škerjanc in me zelo hitro prepričala, da moram poleg nemščine vzeti latinščino. To je bilo moje prvo srečanje z jezikom, o katerem pred tem nisem vedela ničesar, a me je očaral, ko sem se ga začela učiti. Pa za to ni bila kriva le latinščina sama, pravo lepoto latinščine nam je znala pričarati naša učiteljica latinščine. Njeno poznavanje ne samo jezika, ampak tudi zgodovine in filozofije, nenazadnje pa tudi sodobnega časa me je navdušilo. Po energiji, ki jo je izžarevala v razredu, ji je bilo le malo enakih. Z nami se je resno pogovarjala, znala pa se je tudi pohecati.

Zdaj, ko sem sama učiteljica, pa se kdaj spomnim tudi na še na nekaj drugega, kar jo je poleg prej naštetega naredilo za res dobro učiteljico. Že na začetku nam je rekla, da govori hitro, a bo zato vse povedala trikrat, da nam bo res jasno. In to je tudi delala. Zavedati se svoje pomanjkljivosti in jo priznati, to je po mojem mnenju znak odličnega učitelja.

Simona Sašek je profesorica angleščine na Gimnaziji Poljane.

Brane Senegačnik

ARIADNINA NIT LOGOSA

T

Včasih teče čas hitreje in ker se, kot pravi pregovor, mi spreminjamo z njim, tedaj kar težko prepoznamo same sebe, kakršni smo bili še razmeroma kratko nazaj. Zdaj živimo v takšnem času: svet se preobraža z naglico, ki ji je težko slediti, od najširših kulturnih in političnih okvirov do nadrobnosti vsakdanjega življenja. Jasno je, da ta nenehni vrtinec sprememb zajema tudi humanistiko in pouk klasičnih jezikov, ki so nekoč skozi stoletja predstavljali stabilen stožer humanistične vzgoje. V dinamiki našega časa pa si je težko nazorno priklicati v spomin že atmosfero pred par desetletji, kaj šele oživiti jo za tiste, ki je niso izkusili ...

Kulturno obrobje, na katerem je živela latinščina v času mojih dijaških let, je kljub ideološki neprimernosti ali pa prav zaradi nje imelo na sebi nekaj elitnega; predvsem zaradi spomina starejših generacij mi je predstavljala vrata v nekakšno izgubljeno, a zato tem bolj vabljivo boljšo kulturno resničnost. Iskanje inštruktorja ali inštruktorice za učenje latinščine izven šole je bilo takrat odvisno od srečnih naključij in znanstev staršev, ki jih moja želja po tem jeziku mogoče niti ni pretirano navduševala, a so jo vsekakor podpirali. In tako sem po več kratkotrajnih poskusih prispel k svoji prvi »pravi« učiteljici, k profesorici Katji Pavlič, h Katji, katere mama, profesorica slovenščine, je bila kolegica, najdražja kolegica moje mame.

Na tistih delovnih obiskih v Zeleni jami se je zgodila velika sprememba: latiniteta se je iz napol domišljjskega pojava, spletenega iz pripovedi mojega starega očeta in asociativnih anekdot stricev, spremenila v realnost. In šlo je hitro: od slovničnega skeleta naravnost v živo meso jezika, od jasnih oblik didaktično popreproščenih sestavkov iz starih vadnic v labirinte Ovidijevih *Metamorfoz* v neki hrvaški gimnazijski antologiji ... Dobro se spominjam svojega strahu pred navidez kaotično sintakso verzov, v katerih so si ležale besede obupno vsaksebi, sled smisla, za katero se mi je že zazdelo, da sem jo ujel, pa se je vselej spet zgubila.

A prav tako dobro se spominjam tudi jasnosti, s katero me je učila orientacije po tem poetičnem blodnjaku Katja: lucidni napotki za učinkovito analitično branje in pojasnila o poetičnih in retoričnih figurah so mi zanesljivo razkrivali sintaktične strukture pod površino »šolskih pravil«, počasi pa se je razvijal tudi občutek za gibanje misli, za učinke, ki jih imajo ti »zavoji«, in za lepoto pesniške govorice, ki – kadar je prava – ni samo govorica. Strah se je spreminjal v respekt,

rešpekt v občudovanje. A še bolj kot racionalna analiza je bilo pri tem pomembno navdihujoče zaupanje, ki sem ga čutil brez posebnih besed. Izražal ga je način, na katerega je Katja razlagala snov in pričakovala pozorno sodelovanje: tem bolj so tako delovali ekskurzi v globlje, zahtevnejše teme. Da, tudi opisi študija na Oddelku za klasično filologijo, trezni in duhoviti, realistični, a vselej stimulatívni, so bili impulzi istega zaupanja, ki sem ga vpíjal ob prevajanju heksametrov nesrečne Dedalove zgodbe ...

Mislim, da sem tedaj nezavedno izoblikoval v sebi predstavo o tem, da jezikovno znanje ni obvladovanje, temveč sredstvo za orientacijo. Resnično živega sveta ni mogoče zares obvladati, vzljubimo ga lahko samo, če se znamo v njem orientirati. In tudi »mrtvi« jeziki živijo, ko jih beremo, še zlasti kadar beremo neizčrpano asociativna pesniška besedila. Težko povem, kako dragoceno se mi zdi to spoznanje. S tem pa lahko najbolje povem, kolikšna je moja hvaležnost Katji za iniciacijo v Ovidijev pesniški labirint in za Ariadnino nit logosa, ki mi jo je dala ob vstopu vanj.

Te niti pa niti spremembe časov ne pretrgajo.

*Brane Senegačnik je pesnik in prevajalec,
docent na Oddelku za klasično filologijo in član SAZU.*

Mladen Uhlik

Y

OPORA

Poletje, čas *otiuma*, je kratko obdobje miru, ko se življenje za hip ustavi in se lahko zatečemo k spominom in razmišljanjem. Pred tridesetimi leti sem se kot mulec in zapovrh še begunec iz vojnega Sarajeva po prihodu v Ljubljano vpisal na Poljansko gimnazijo. Kot vse drugo je bila tudi gimnazija še en nov svet v novem okolju, v katerega sem lažje vstopil zahvaljujoč razredničarki Katji Pavlič Škerjanc.

Spomnim se prve ure: pred nami je bila markantna, črno oblečena, duhovita in energična gospa, ki se je močno razlikovala od takratnih naših predstav o dolgočasnih profesorjih. Prvo uro nas ni vzvišeno gledala s katedre, ampak se je živahno sprehajala med nami in se na tak način skušala vsakemu od nas približati. Če se prav spomnim, se je pri vsakem ustavila in mu na zabaven način razložila etimologijo njegovega imena.

Tako se nam je Katja počasi približala in postala svetlejši del našega gimnazijskega življenja. Štiri leta nas je spremljala kot skrbna razredničarka in profesorica latinščine. Tako s človeškega kot s strokovnega vidika ji je uspelo približati svoj predmet in iz latinščine narediti enega izmed najzanimivejših predmetov. Danes lahko rečem, da je bila vsaj zame ena izmed najboljših profesoric na gimnaziji in ena izmed tistih, ki me je res veliko naučila.

Zahvaljujoč Katji sem spoznal, da je za učitelja bistveno široko znanje, ki ga zna prenašati tudi naprej. Za Katjo je bilo učenje in poučevanje veliko pomembnejše od ocenjevanja: spomnim se, da je pri preverjanjih iz latinščine vsak dijak lahko isti test velikokrat ponavljal, dokler znanja ni utrdil in dobil primerne ocene.

Kot odlična učiteljica latinščine mi je Katja privzgojila tudi zanimanje za antično kulturo. Na svojih poznejših potovanjih po nekdanjih antičnih središčih sem si tako vedno zaželel, da bi pred potovanjem lahko slišal njeno predavanje.

Nenazadnje mi je Katja znala vzbuditi zanimanje tudi za strukturo latinščine, kar mi je pri študiju romanskih jezikov še kako koristilo. Še danes imam vtis, da sem se v gimnaziji o slovnici največ naučil prav pri urah latinščine: njej gre zahvala za spoznanje, da je pregibanje besed in raznolikost slovnčnih kategorij nekaj živega in dinamičnega, kar spominja na življenje samo.

Katja je znala na zanimiv način razložiti izvor latinskih besed: živo se spomnim, kako nam je razlagala, da je ime vrhovnega rimskega boga Jupitra povezano z zloženko, sestavljeno iz **djous* 'dan, nebo'

in **pater* 'oče'. Iz njenih živih razlag je bilo očitno, da je svoj predmet imela rada in ga praktično živela.

Ko takole razmišljam, pomislim, da je morda najpomembnejše, da je bila dober in topel človek, in s tem tudi razumevajoča razredničarka. Do nas učencev je imela spoštljiv odnos, obravnavala nas je kot enakovredne sogovornike, nas podpirala in nam tudi, ko smo jo prosili za pomoč, svetovala. Med drugim sem se po pogovoru z njo tudi odločil, da kot študijsko smer izberem ruski jezik, kar je potem zaznamovalo mojo nadaljnjo poklicno pot.

Med študijem sem izvedel, da je Katja prenehala poučevati na Gimnaziji in postala koordinatorica za poučevanje tujih jezikov na Zavodu RS za šolstvo. Ta novica me je sprva malce razžalostila, pomislil sem, da klasični program brez Katje ne more biti več tisto, kar je bil v naših časih. Toda kmalu sem se na srečanjih učiteljev tujih jezikov prepričal, da je njena vloga v izobraževalnem sistemu še pomembnejša. Izobraževalni sistem in ustanove namreč pogosto delujejo inertno, kar pomeni, da je malo ljudi takšnih kot Katja, ki bi se bili pripravljene boriti za nove in boljše učne programe, prenove kurikulumov in uveljavljanje novih učnih metod.

Zelo sem hvaležen za izkušnje, v katerih je imela Katja pomembno vlogo kot človek in profesorica. Če se ozrem nazaj, vidim, da je bila zame v času odraščanja pomembna opora v novem okolju. Vesel sem, da še danes ohranja prijateljske stike.

*Mladen Uhlik je jezikoslovec in izredni profesor
na Oddelku za slovanske jezike FF UL.*

Nadja Vidmar Rukavina

LATINSKA PREDIGRA

Še sedaj ne vem dobro, kako se je iz prvotne zamisli o zabavi presenečenja, ki jo je že pripravljeno in z rezerviranim prostorom ter cateringom skvaril profesoričin kovid, rodila ideja o pisnem obujanju spominov. Ampak ker se urednik, s katerim sva bila sošolca že pri osnovnošolski latinščini, ni dal odgnati z nobenim izgovorom v stilu »imam blokado«, »ne spomnim se ničesar« ali »res nimam časa«, in je potrpežljivo prestavljal rok za oddajo, sem se prepustila nalogi in prevetrila možganske zavoje. Priznam, da s strahom, *verba scripta manent*.

Škerjančka, kot smo jo klicali (in kar je vedela), je profesorica, ki nas je učila mrtvega jezika, kot bi bil živ. V razredu ni nikoli stala pred katedrom, usedla se je na kakšno mizo ali hodila med njimi. Polna energije. Nosila je velika očala s črnim okvirjem, velike ekstravagantne uhane, obvezno rdečo šminko in črna oblačila, bojda zato, ker na poseben način odvajajo toploto in ti ni vroče na soncu, nekaj takega. Priznam, da takrat nisem dobro razumela, profesorica je svojo odločitev podkrepila z argumentom, da črno nosijo Beduini v Afriki in še marsikdo v arabskem svetu. Slišalo se je čudno, ampak sem verjela na besedo – šele zdajle vidim, da je verjetno brala študijo »Why Do Bedouins Wear Black Robes in Hot Deserts«, objavljeno v reviji *Nature* leta 1980, in da je imela kar prav.

Zdelo se mi je namreč, da ve, o čem govori, tudi kadar ni govorila o latinščini. Nekoč smo, ne vem več kako, odprli vprašanje plesa. Profesorica je prostodušno povedala, da ne pleše, ker je ples v bistvu predigra. Pošpegala sem po razredu, za fante se je kar videlo, da nimajo pravega pojma, za kaj sploh gre. Ampak nekaj dni kasneje smo izvedeli, da nas čakajo priprave na maturantsko četvorko v plesni šoli Urška. Kradoma sem se spogledala z dobro prijateljico, s katero sva sedeli skupaj, kasneje je šla študirat medicino in je o človeškem telesu vedela že nekaj več – morali bi videti, kako so se ji zasvetile oči.

Za znanjem si moral v tistih časih pobrskati po knjigah, stvari smo se naučili in si jih zapomnili. Toda učenje latinščine je bilo več kot le predigra za kasnejši študij, bilo je popotnica, tisto besedišče mi je ostalo, tudi občutek lahkotnega učenja drugih romanskih jezikov in latinskih rekov. Za pravnico so prav ti reki čisto praktično znanje, pridobljeno za vse življenje. Kolegi radi poudarijo, v čem je njihov smisel, zgoščene misli, ki so jih formulirali rimski pravni pisci, ti preprosto najboljše pojasnijo določene pravne institute. Včasih opažam, da se

kje vsiljujejo angleška poimenovanja, vendar brez izkušnje tisočletij ne zvenijo enako prepričljivo.

Spominjam se tudi, da smo na profesoričino pobudo v popoldanskih urah priredili pravo rimsko večerjo, s prijateljicami smo izbrale recepte rimskih jedi, ki niso bile preveč zapletene za pripravo, vsaj na prvi pogled ne. Bil je to izziv posebne vrste, Rimljani so uporabljali vrsto močnih začimb, oljčno olje, datlje, orehe, pinjole, fige, skoraj povsod je bil med. V spominu je ostala le z močnimi vonji prepojena mamina kuhinja, jedi pa skorajda niso bile užitne. Bil je poseben občutek, vrnitev v čas Emone.

Ko opaziš, da se vse spreminja, da nehote uporabiš zvezo »v naših časih«, ti postane jasno, da so edina stalnica spremembe. Kar doživiš v obdobju odraščanja, ti pusti svoj pečat, ljudje, ki jih srečaš na poti, te oblikujejo. Za dobre učitelje to velja toliko bolj, vse bolj se zavedaš, koliko jim pravzaprav dolguješ. Ta dolg je nekaj lepega, nekaj, kar ostane in kar te vedno spremlja. Kako so že rekli rimski *iurisconsulti*, pravni veščaki, ki ti dajo s svojo jedrnatostjo misliti še po vseh teh stoletjih? *Debita sequuntur personam debitoris.*

Nadja Vidmar Rukavina je pravnica in svetovalka v pravni pisarni Nove Ljubljanske banke.

Sonja Weiss

DROBNA MUHA

X

Katja Pavlič Škerjanc je bilo ime, zapisano na urniku, po katerem naj bi peščica dijakov mojega prvega letnika Poljanske gimnazije na klasično-humanistični smeri ločeno obiskovala ure nadaljevalne latinščine. Med temi dijaki sem bila tudi jaz, brucka z oš Prežihovega Voranca, kjer sem zadnja štiri leta obiskovala neobvezni latinski tečaj. Že takrat sem skrivaj sumila, da bom študirala latinščino, čeprav je okolica bolj kot ne pričakovala, da gre za osnovnošolsko muho, kot na primer, da bom pevka ali balerina. Od prve gimnazijske ure latinščine se spomnim predvsem globoke prevzetosti nad dogajanjem. Profesorica je privihrala v razred in nas zasula z vsebinami, ki niso imele kaj dosti opraviti z latinsko slovnico, zato pa tem več s klasično kulturo in izobrazbo ter njenim pomenom za naše mlade dušne brste. V nekem trenutku se je ustavila, nas pogledala in vzkliknila: »Ja, a si boste kaj zapisali?« Hitro smo zaprli usta in odprli zvezke. »Antropomorfni politeizem«, sem si zapisala in ugibala, kaj za vraga je to.

Mislím, da od prvega semestra nisem odnesla kaj dosti (kar se je pokazalo tudi na neznačilno nizkih ocenah – vsaj kar se latinščine tiče). Težko rečem, zakaj, saj sem z veseljem pričakovala vsako uro in uživala v njej. Morda si nisem hotela kvariti izkušnje z učenjem, nalogami in podobnimi trivialnostmi. Šele ko sem ugotovila, da sem za profesorico kar precejšnje razočaranje, sem počasi tudi latinske ure umerila v svojo srednješolsko izkušnjo. Vendar je začetni sum medtem pognal krepke korenine.

Poleg učnih ur imam nadvse dragocene spomine tudi na njene poletne tabore v Simonovem zalivu, kjer smo se gibali med čisto pravimi antičnimi mozaiki, se dotikali ostalin rimskih *domus*, prepevali Katula, plavali nad ostanki valobrana in se urili v metričnem prevajanju. Pri vsem je bila zraven in nas je spodbujala: neutrudna, polna humorja in temperamenta, ki ga pri profesorjih nismo bili vajeni. Ob tem mi pridejo na misel besede, ki si jih ne upam ravno imenovati poezija. Po mojem je sicer literarna zgodovina hudo prikrajšana za poetično težo teh dvovrstičnih »žur«, ki so si – enkrat bolj, drugič manj uspešno – prizadevale za približno enako število zlogov (8) in čim manj prisiljeno rimo. Ob večerih so bolj navdihnjeni dijaki radi kovali verze, ki so skušali zadeti *usijo* tega ali onega posameznika, zato tudi profesorici njeni niso ušli:

Fidel Castro – drobna muha,
ko Škerjančka se razkuha.

Priznam, da analogije s Castrom nisem dobro razumela, a spomnim se, da se je profesorica smejala do solz. Danes, ko sem malo bolj seznanjena s svetovnim dogajanjem, lahko samo pritrdim globoki resnici v zgornjih verzih.

Šele leta pozneje smo bivši dijaki začeli zavedati njenih prizadevanj za uveljavitev in obstoj klasičnih jezikov v sistemu, ki je poznal le castrovske metode in ki v latinščini morda ni videl niti drobne muhe, bolj packo na šipi. Njeni učenci morda niso vsi šli študirat klasične filologije, a vsi, ki jih poznam, so ohranili privrženost antični kulturi in klasičnima jezika ter tiho prepričanje o njuni pomembnosti v slovenskem prostoru. Mislim, da bi vrhunski pedagog težko dosegel več.

Draga profesor Škerjančeva – ker tako smo vas vedno klicali – še na mnoga leta, s hvaležnostjo in najboljšimi željami!

Sonja Weiss (olim Capuder) je prevajalka in docentka na Oddelku za klasično filologijo Univerze v Ljubljani.

Janja Žmavc

JEZIKOVNA OPTIKA

S Katjo sva se prvič srečali leta 1995. Tistega leta sem zaradi neuspeha pri opravljanju izpita iz latinske sintakse izgubila Zoisovo štipendijo in doma so mi rekli, naj nekje poiščem sredstva, da jo bom lahko nadomestila. Na oš Toneta Čufarja v Ljubljani je ravno prenehal učiti latinščino moj kolega Gregor Pobežin, ki mi je prijazno ponudil, če bi prevzela njegove pedagoške obveznosti. Do takrat nisem imela izkušenj z delom v razredu, a sem sprejela izziv in se v tej vlogi našla, saj sem na šoli poučevala vse do leta 2005. oš Toneta Čufarja je bila v času mojih pedagoških začetkov del projekta *Pouk latinščine v osnovni šoli*, ki je skušal revitalizirati in sistemsko urediti pouk latinščine po ukinitvi latinskih razredov in osemletnega učenja latinščine leta 1975. V eksperimentalnem projektu Zavoda RS za šolstvo in pod okriljem Strokovnega sveta RS za vzgojo in izobraževanje je sprva sodelovalo pet šol, še oš Prežihov Voranc in oš Ledina v Ljubljani ter oš Slava Klavora in oš bratov Polančičev v Mariboru, projekt pa je vodila Katja Pavlič Škerjanc, profesorica na Gimnaziji Poljane in tudi že svetovalka na Zavodu za šolstvo. Najprej petletni projekt (1991–95) se je kasneje še podaljševal vse do leta 1999 in za nekaj časa ponovno vnesel v osnovno šolo homogene latinske oddelke. Predvsem pa so v njegovem okviru nastali tudi organizacijski model za poučevanje latinščine v devetletki, posodobljeni učni načrt, vzpostavljeni so bila državna tekmovanja iz latinščine na osnovnošolski ravni in vpeljane številne didaktične posodobitve. Posledično je v tem obdobju število učencev naraslo do številke, ki kasneje nikoli ni bila presežena kljub sistemski ureditvi pouka latinščine v devetletki.

Med profesorji je za nas novince na področju osnovnošolskega poučevanja latinščine posebej skrbela Aleksandra Vesna Pirkmajer Slokan s Prežihovega Voranca, profesorica z bogatimi izkušnjami in izjemnim občutkom za osnovnošolsko didaktiko. Lahko rečem, da me je to obdobje formiralo v pedagoškem smislu in obe omenjeni kolegici sta pri tem imeli zelo pomembno vlogo. Vesna me je naučila premišljeno načrtovati in uresničevati vsebine v razredu, Katja pa s posebnimi očali klasične filologinje suvereno gledati tudi onkraj filologije same.

Pri Katji mi je takoj padlo v oči, da v zvezi s poukom latinščine ni nikoli nastopala v vlogi užaljene apologetinje, ki se nostalgичno ozira v tradicijo. Veliko bolj sem jo videla kot intenzivno premišljevalko in iskalko novih rešitev, četudi smo bili v razmerah, ko

se je osnovnošolska latinščina postavljala na novo in nagovarjala generacije staršev, ki pouka latinščine, ki naj bi ga obiskovali njihovi otroci, niso nujno (več) prepoznavali kot pomembno vsebino. Spretno ubeseden sklic na tradicionalne vrednote bi kaj lahko prinesel uspeh, a Katja v latinščini ni videla predmeta, ki ga je treba *a priori* in zgolj braniti na temeljih tradicije – predstavljala jo je kot nekaj, kar ima samoumevno prostor v izobraževalnem sistemu, kot nekaj, za kar v sodobni slovenski šoli obstaja naravno mesto. Prva mi je dala občutek, da ni treba vedno nastopati le obrambno, da pri našem delu ne gre za anahrono situacijo, podobno odkrivanju nečesa davno zaprašenega, pozabljenega, po krivici pregnanega. Latinščina zanjo ni bila nekaj, kar bi bilo treba oživiti, niti najmanj je ni imela za mrtvo. Kar nekoliko potolažila me je s svojim odnosom, da ni treba vedno za okope – latinščina je preprosto del humanistične tradicije tega kulturnega prostora, zato se ni treba sekirati, kaj se je in bi se lahko z njo zgodilo, z njo je treba predvsem delati tukaj in zdaj, z učenci in dijaki, kajti tam se zgodijo ključni premiki za njen obstoj. Poznala sem kolegice, s katerimi smo sodelovale na drugačen način, kadar je bilo treba braniti položaj klasičnih jezikov v slovenskem izobraževanju, tudi to je bilo zelo dragoceno. Toda Katjin pogum je bil zame nekaj novega – misliti latinščino kot povsem enakovredno kategorijo v kontekstu sodobnega izobraževanja, vse od sistemskih, kadrovskih pa do vsebinsko-didaktičnih vidikov.

O njenem delu v razredu sem marsikaj izvedela od kolegic in kolegov na Oddelku za klasično filologijo. Pripovedovali so mi o fascinantni profesorici na Poljanah – od njenih nekdanjih dijakov in dijakinj nikoli nisem slišala slabe besede, opisovali so jo v superlativih, spoznala sem jo kot močno profesorico, ki pušča vtis. Toda hitro sem ugotovila, da pravzaprav ni samo predana latinistka. Ko se je začela na Zavodu ukvarjati z drugimi projekti – »Obogateno učenje tujega jezika«, »Prenova gimnazije«, vpletena je bila v kup zamisli, ki niso imele nujno veliko z latinščino – sem jo kot učiteljica srečala v drugačni vlogi. Imeli smo vrsto seminarjev s področja profesionalnega razvoja, kjer je Katja pogosto predstavljala konceptualne podlage zlasti z vidika kurikularne prenove in medpredmetnega povezovanja ter je velikokrat imela delavnice za učitelje. Ko s podobno izkušnjo gledam nazaj, je imela stvari vedno zelo dobro pripravljene, njene poglobljene konceptualizacije, sistematično zasnovane z vidikov primerjave in kontrastiranja, brez težav vzdržijo še danes.

Vedno je izhajala iz predpostavke, da je dvom dragocen. Prostor za dvom mora biti, nam je govorila, samo tako je mogoče v šolski prostor pripeljati nekaj novega. Uvajanje novosti danes pogosto

poteka z nekakšne samoumevnostne pozicije, ko se novi pojmi in koncepti učiteljem predstavljajo v nekritični in poenostavljeni obliki receptov za izboljšanje lastne pedagoške prakse. Njene delavnice pa niso bile nikoli take, vedno je imela najprej izčrpno predavanje o tem, zakaj sploh razmišljati o, recimo, kurikularni prenovi, o spreminjanju utečenega načina dela. Ponudila ti je prostor, kjer si lahko stopil iz lastne udobne predstave o rutiniranosti pedagoškega procesa in sploh artikuliral potrebo po njegovi spremembi. Ko ti ustaljeno pozicijo nekdo zamaje, je pogosto prva reakcija strah in to je hitro lahko kontraproduktivno. Mislim, da je to zelo dobro razumela, in vsi moji stiki z njo so pravzaprav spomin na nenehno prevpraševanje. Slutim, da je temeljito naštudirala *captatio benevolentiae* v *Retoriki za Herenija* ali v razpravi *De inventione*, vedela je, da imaš med učitelji in učiteljicami različne publike, ki jih moraš na samem začetku pridobiti – naklonjeno, nenaklonjeno, nezainteresirano, pa publiko, ki vsebine ne pozna dovolj. Prav od tvoje adaptacije nagovora je odvisen uspeh, ali bodo nato tvoji poslušalci sodelovali v procesu (samo) prevpraševanja ali ne. Njeno početje je bilo zelo strateško, hkrati pa nikoli manipulativno.

Drugo stvar, po kateri se je spominjam, danes pri marsikom v pedagoški stroki pogrešam. Mislim, da je v tem pogledu nanjo zelo vplivala dediščina filološkega študija – veliko pozornosti je namreč posvečala vlogi jezika pri učiteljevem razumevanju in delovanju v šolskem polju. Od kod izvira pojem oziroma koncept, katere miselne tradicije ga podpirajo, kako to razumeti v aktualnem kontekstu, kakšne so implikacije za izobraževanje na makro in mikro ravni, kje so jezikovne povezave med navidez nepovezanimi elementi; kot bi na predavanjih izvajala diskurzivno analizo snovi, ki jo je predstavljala. Ostajala je učiteljica jezika, tudi v nejezikovnih predavanjih, ki so govorila recimo o medpredmetnem povezovanju ali kroskurikularnih vsebinah. Upam si trditi, da je bila v tem na Zavodu nekaj posebnega. Vedno je predavala iz jezikovne optike, na problem se je zazrla skozi jezik, na ravni etimologije, prevajanja, rabe. To je bilo morda delno karakterno, delno pa gotovo tudi formacija, ki prihaja iz študija.

Pravzaprav ne razumem, zakaj je niso na ministrstvu bolj intenzivno vključili v svoje delo. Ko danes razmišljam o njej, se mi zdi, da bi morala biti najmanj svetovalka v kabinetu, takšna z bianco pooblastili. Njena predavanja so bila retorično zares dodelana, vključevala so vse strateške elemente, ki jih mora govorec aktivirati, da pri publikli doseže zelen učinek. Ni naključje, da je imela močno podporo na šolah, zelo dobro je sodelovala z vodstvi šol in s profesorji – tudi zato, ker je bil način, kako je stvar predstavljala, načrtno takšen, da ni nikogar ogrožal.

Nikoli ni nastopala s pozicije vednosti, čeprav je bilo iz njenih besed jasno razvidno, da je imela ogromno znanja in je stvari predstavljala z velikim žarom. Z govornim in zapisanim je tako rekoč demonstrirala ABC aristotelskega retoričnega *ethosa* – verodostojnost skozi prikaz praktične modrosti, odkritosti in dobronamernosti.

Še nekaj se mi zdi zelo pomembno. Konceptualizacije, do katerih se je dokopala s študijem tuje literature, je vedno smiselno prenesla v materinščino. Pred seboj imam eno od knjig, pri katerih je sodelovala, *Medpredmetne in kurikularne povezave*, ki ob strokovnih podlagah vsebuje tudi njen »Mali pojmovnik kurikularnih povezav«. Presajanje terminologije se ji je zdelo pomembno in kar je presajala, je poslovenjeno zelo smiselno, a nikakor ne za vsako ceno, tudi v tem je trajna dediščina njenega dela. Ne vem, ali se javnost zaveda, koliko je Katja prispevala na področju sodobnega razvoja slovenske pedagoške terminologije. Tudi to je verjetno posledica njenega značaja, nikoli se ni posebej trudila, da bi bilo njeno ime v ospredju, zelo je verjela v timsko delo – kar je fascinantno, ker je na prvi pogled (vsaj v mojih očeh) bolj individualistka.

Nekoč sem jo ob srečanju vprašala, Katja, kako ste kaj? »Joj,« mi je rekla, »samo po šolah še hodim, toliko delavnic imam.« Res se je razdajala, bila je izredna operativka, veliko je hodila po terenu, pogosto je šla v tujino in nato na delavnicah skozi kritičen razmislek predstavljala pristope in prakse različnih šolskih sistemov. S pedagoškimi izzivi se včasih ukvarjajo tudi ljudje, ki so za spoznanje pretenki v znanju in razumevanju; pri njej si nasprotno videl, da stvari stojijo. Pa ni šlo samo za uvažanje tujih dognanj ali fascinacijo z njimi – šlo je za temeljit študij in premislek. In še nekaj je bistveno, vedno je mislila tudi na didaktično realizacijo pristopov. Njena strokovna predavanja so v sklepnem delu vedno vsebovala konkretne primere didaktičnih uresničitev; danes je to standard, takrat pa še zdaleč ni bil.

Pred časom sem se pogovarjala s kolegico na ministrstvu, ki jo zelo cenim, ena od njenih misli med srečanjem mi ne gre iz glave: »Za pouk jezikov je pri nas najbrž največ naredila Katja Pavlič Škerjanc.«

Janja Žmavc je klasična filologinja in raziskovalka na Pedagoškem inštitutu, kjer se ukvarja z vlogo jezika v vzgoji in izobraževanju.

Aleš Novak

DE GRATITUDINE DISCIPULORUM

Moj pogled skozi goščavo let, ki me deli od gimnazijskih časov, razbere le še posamezne drobce dogodkov, kot bi se mi pred očmi odvrtili prizori iz davno posnetega filma. Ostaja pa še nekaj. Ostaja občutje, ki ga spomin na mojo učiteljico v eni izmed učilnic stare palače Poljanske gimnazije vedno znova prebudi.

Drobci spominskih prebliskov so vedno znova z menoj. Spominjam se, kako je tista drobna postava, odeta v črne odtenke, vedno znova razsvetlila prostor, v katerega je stopila. Spominjam se njene dobre volje, hudomušnega in iskrivo duhovitega humorja. Spominjam se, kako je med svojimi razglabljanji o etimologiji te ali one latinske besede sedela na robu katedra in se tvegano pozibavala v ritmu svojega govorjenja. Spominjam se oblaka močnega parfuma, ki jo je vedno obdajal, kot bi skušal poudariti sij nekoga, ki resnično uživa v svojem delu. Spominjam se, kako mi je oprala glavo, ko sem pokazal nekoliko preveč nezadovoljstva ob slabši oceni pri njenem predmetu. Spominjam se zaupanja, ki nam ga je nam, negodnim najstnikom, znala pokazati, in zaupnosti, ki jo je znala ustvariti med pogovorom. Spominjam se ...

Skozi meglo spominov se kdaj prikradejo daljši prizori. Niz podob iz Simonovega zaliva, kjer smo imeli neko poletje arheološko-latinski tabor, prizori iz zadnjih kulinaričnih priprav na odprtje latinske knjižnice na gimnaziji Poljane, kjer je v zmešnjavi in zmedi med množico dijakov spretno skakala naokoli in urejala še zadnje podrobnosti. Pogovori na šolskih hodnikih, ko je prisluhnila in spodbudila, pohvalila in sočustvovala. Še posebej pa mi ostaja v spominu prizor, ko je moja učiteljica nekega dne v razred prišla skorajda brez glasu. Moj razred ni bil znan po najbolj vzornem vedenju ali pohlevnosti in učitelji so si morali pozornost pogosto priboriti z vpitjem ali ustrahovanjem. Ali z obojim. Igra, ki smo jo sprejemali vsi – tako učitelji kot učenci. In težko priborjena tišina ni nikoli trajala pretirano dolgo. Ko je pred nami stala moja učiteljica s komaj slišnim glasom, je v učilnici do konca šolske ure vladala tišina, kot je nisem slišal ne prej in ne kasneje.

Spomini se počasi izčrpajo in ko želim kopati po drobirju posameznih dogodkov, so ti vedno bolj izmuzljivi in begotni. Tisto, kar ostaja danes, je eno samo veliko občutje, ki ga spomin na učiteljico hipoma prebudi. Občutje, v katerem se mešajo občudovanje, spoštovanje, hvaležnost. *Občudovanje* razuma in znanja.

Naučila nas je spoštljivosti do razuma in znanja, ki ju je tako enkratno poosebljala. A vendar je to storila s tisto samoironijo, ki jo premore le nekdo, za katerega še tako obširno znanje poraja le nova vprašanja, razum pa gradi most do Drugega. *Spoštovanje* do iskrenega in iskrivega pedagoškega etosa, ki mi do danes ostaja nedosegljiv zgled. Učiteljica, ki vzgaja in spodbuja, ne da bi omejevala ali ukalupljala. Učiteljica, ki na učence gleda kot na sogovornike, od katerih se lahko kaj malega nauči tudi sama. In končno, *hvaležnost*. Hvaležnost za odpiranje vrat v svet antike, ki je tako daleč, a vendar venomer blizu vsakdanji izkušnji. Hvaležnost za spoštljivo obravnavanje nadobudnih mladeničev in mladenk kot enakopravnih sogovornikov in odgovornih posameznikov. In hvaležnost za človeško toplino, odprtost in zaupnost, tega je bil deležen vsakdo, ki jo je še tako bežno srečal.

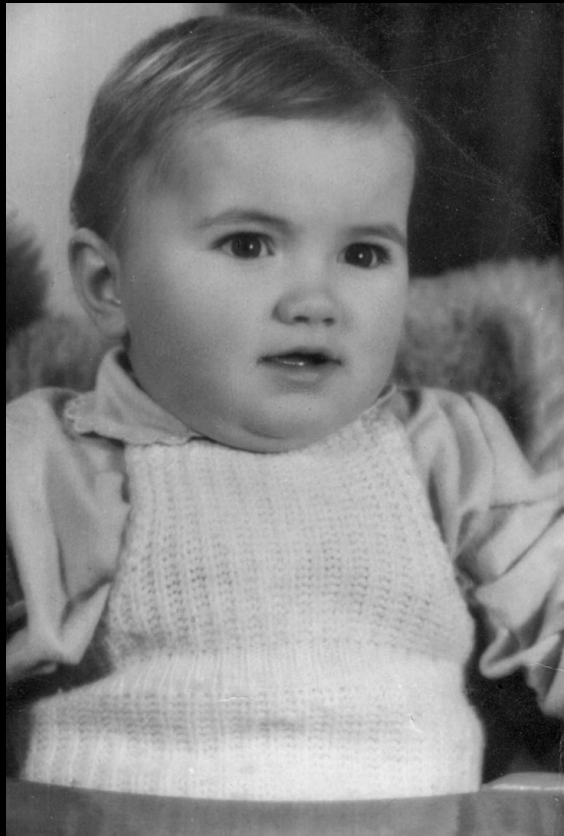
Ko se pogled usmerja iz preteklosti v prihodnost, mi postaja vedno bolj razumljiv sicer enigmatični začetek *Dnevnika cesarja Marka Avrelija*. Meditativne zabeležke, namenjene njemu samemu, prične z nizanjem vrlin in veščin, ki jih je pridobil od drugih. Ob koncu prvega poglavja bralec dobi vtis, da je skorajda ni odlike, ki bi bila lastna stoiškemu cesarju. In res, ob pozornem motrenju se zdi, da nam sopotniki v našem življenju ponujajo drobce in koščke, ki jih v najboljšem primeru sestavimo v končno podobo sebe. Noben košček ni nepomemben. A nekateri so pomembnejši od drugih. Zame so med pomembnejšimi tisti, ki mi jih je prenesla moja učiteljica.

Koščki *znanja*. Tretja deklinacija, ki jo znam še danes, kakšna izjema od pravila, ujeta v kdove kateri možganski vijugi. Pa kakšen etimološki biser, s katerimi nas je zasipala. Do danes, denimo, vem, da latinska beseda *nihil* izvira iz *ne hilom*, niti mrvice, in da so se abstraktni pojmi razvili iz konkretnjših, bolj stvarnih in snovnih. In mnogo več – vedenje o kulturi in civilizaciji, ki se nam danes zdi vedno bolj oddaljena. Koščki, ki gradijo *medsebojne odnose*: sposobnost, da kot učitelji svoje učence vidimo. Jih jemljemo resno, jim izkazujemo spoštovanje in zaupanje ter v njih vidimo sopotnike na isti poti. In končno koščki, ki nas delajo ljudi. *Ljubezen do antike*, ki jo učimo s svojo lastno ljubeznijo do nje ter tako privzgjajamo občudovanje človeškega genija, ki se nam razkriva v davnini, in tvori vez, ki sedanjost s preteklostjo povezuje v eno. Čustvo in čustvovanje.

Občutje. Nekaj, kar sega od človeka do človeka in je urejujoče načelo, ki sestavi in poveže ostale koščke v smiselno celoto.

Imel sem srečo, da sem srečal učiteljico, ki mi je bila sposobna dati vse to. Ostala je hvaležnost in morje spominov. Spomenik, ki je ostal v meni in vseh njenih učencih, morda ni *aere perennius*, trajnejši od bronca, je pa zagotovo *aere pretiosius*, dragocenejši od bronca. Hvala, učiteljica!

Aleš Novak je docent na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

 GIMNAZIJA POLJANE
Dijaško klasično društvo
**DELICIAE
LATINAE**

Član:
(1) redni (2) podporni (3) častni

Priimek in ime: _____

Datum: _____

Tit Livij: *Od ustanovitve mesta* 6.1–6.5

Prevod Aleš Maver

UVOD

¹ V petih knjigah sem predstavil, kar so Rimljani počeli od ustanovitve Rima do njegove osvojitve, najprej pod kralji, nato pod konzuli in decemviri ter konzularnimi tribuni, zunaj vojne, doma upore.¹ Gre za stvari, ki so bile po eni strani zastrte zaradi prevelike starosti, kakor da bi jih bilo mogoče zaradi odmaknjenosti komaj še razločiti. Po drugi strani pa so bili v istem času skromni in redki zapisi, edini zvesti varuhi spomina na pretekle dogodke. Hkrati je, če je že kaj bilo v zapisih svečenikov in na drugih javnih ter zasebnih spomenikih, to večinoma izginilo ob požaru mesta.² Dogodki doma in na tujem bodo jasneje in zanesljiveje predstavljeni od drugega začetka, potem ko se je mesto iz korenin prerodilo bolj veselo in rodovitneje.

NADALJEVANJE KAMILOVE DIKTATURE

⁴ Sicer pa se je mesto najprej oprlo na oporo, na kateri je bilo postavljeno pokonci, na voditelja Marka Furija. In niso dovolili, da bi se odrekel diktaturi, preden je bilo leto naokrog.² Ni jim ugajalo, da bi volitve za prihodnje leto opravili tribuni, v času uprave katerih je mesto padlo. Prišlo je do medvladja.³ Ko je bilo mesto ujeta v delu in vztrajnem trudu za obnovo, je ljudski tribun Gnej Marcij poklical pred sodišče

- ¹ Prevodu prvih petih knjig Livijevega dela, ki je ostal v zapuščini Primoža Simonitija in je lani izšel pri Slovenski matici, bo letos sledil izid druge peterke v prevodu Aleša Mavra. Kot pri prvi peterki so opombe tudi tu povzete po izdaji Hansa Jürgena Hillena za Sammlung Tusculum.
- ² Uradno leto se je takrat končalo 29. junija; prim. 5.32.1.
- ³ Prim. 3.8.2.

Kvinta Fabija,⁴ komaj je ta odložil magistraturo, češ da je v nasprotju z mednarodnim pravom napadel Galce,⁵ h katerim je bil napoten kot odposlanec.⁷ Sodnemu procesu ga je odtegnila smrt, ki je nastopila ob tako primernem času, da jo je veliko ljudi štelo za prostovoljno.⁸ Začelo se je medvladje. Medkralj je bil Kornelij Scipion in za njim (znova) Mark Furij Kamil. Ta za vojaške tribune s pooblastili konzulov postavi Lucija Valerija Publikolo (vnovič), Lucija Verginija, Publija Kornelija, Avla Manlija, Lucija Postumija.

ZBIRANJE POGODB IN ZAKONOV

⁹ Ko so navedeni takoj po medvladju nastopili službo magistratov, se niso o nobeni strani s senatom posvetovali prej kakor o verskih zadevah.¹⁰ V prvi vrsti so ukazali, naj poiščejo pogodbe in zakone, ki bi še obstajali. Šlo pa je za zakonik dvanajstih plošč in nekatere zakone kraljev. Nekatere teh stvari so bile tudi javno objavljene. Določila, ki so se tikala svetih zadev, pa so svečeniki večinoma prikrili, da bi duše množice ostale podložne zaradi svetega strahu.¹¹ Nato so začeli razpravljati o zloveščih dneh. Petnajsti dan pred kalendami v mesecu sekstiliju (osemnajsti sekstilij), znamenit zaradi dvojnega poloma, saj so bili takrat pobiti Fabijci pri Kremeri,⁶ pozneje pa je na isti dan prišlo do sramotne bitke z uničujočimi posledicami za mesto, so po drugem porazu poimenovali alijski dan. In določili so, da nanj ni dovoljeno opravljati nobenih javnih in zasebnih zadev.

¹² Nekateri so menili tudi, da je treba verska opravila opustiti še na dan po idah, ker takrat vojaški tribun Sulpicij ni žrtvoval pod ugodnimi znamenji, a je tretji dan zatem vendarle soočil rimsko vojsko s sovražnikom, četudi ni dosegel miru z bogovi. Ravno tako so sodili, da bi bilo treba enako omejitev določiti za dan po kalendah in po nonah.⁷

4 Do zahtev za proces proti Fabijcem je prišlo že po pritožbi Galcev; prim. 5.36.10.

5 Prim. 5.36.6–7; Kvint Fabij je imel pri tem pomembno vlogo.

6 Leta 478 pr. Kr.; prim. 2.50.5–11.

7 Marca, maja, kvintilija in oktobra so bile ide 15. in none 7., ostale mesece pa dva dni prej; kalende so vedno prvi dan v mesecu. O verskem pomenu dneva po kalendah, nonah in idah pišejo tudi Varon, *De lingua Latina* 6.29; Gelij 5.17.2 in Makrobij, *Sat.* 1.16.24.

VOJNE PRIPRAVE

2₁ Rimljanom pa ni bilo dovoljeno dolgo v miru uresničevati načrtov za dvig skupnosti po tako hudem padcu. 2₂ Tu so Volški, stari sovražniki, prijeli za orožje, da bi iztrebili rimsko ime.⁸ Tam so trgovci poročali o zaroti za vojaški spopad, ki so jo voditelji iz vseh ljudstev Etrurije sklenili pri Voltumninem svetišču. 3₃ Pridružila se je še nova groza, ker so odpadli Latinci in Herniki, čeprav po bitki pri Regilskem jezeru približno sto let niso puščali nobenega dvoma o svoji zvestobi prijateljstvu z rimskim ljudstvom.

4₄ Ker je od vsepovsod prežalo toliko groženj in se je vsem kazalo, da rimsko ime ne trpi le zaradi sovraštva pri nasprotnikih, marveč tudi zaradi zaničevanja pri zaveznikih, 5₅ so sklenili skupnost braniti pod vodstvom istega človeka, ki jih je vodil, ko so jo pridobili nazaj. Za diktatorja imenujejo Marka Furija Kamila. 6₆ Ta je kot diktator za konjeniškega mojstra določil Gaja Servilija Ahalo, odložil sodne postopke⁹ in izpeljal nabor mlajših letnikov,¹⁰ a tako, da je zaprisegel in razvrstil v centurije tudi starejše,¹¹ če jim je le preostalo še kaj moči.

POHOD NAD VOLSKE IN EKVE

7₇ Nabrano in oboroženo vojsko je razdelil na tri dele. En del je zoperstavil Etruriji na območju Vejev, drugemu pa je ukazal postaviti tabor pred Rimom. 8₈ Tem je na čelo kot vojaškega tribuna postavil Avla Manlija, tistim, ki jih je poslal zoper Etruščane, Lucija Emilija. Tretji del je sam popeljal nad Volske in začel napadati njihov tabor nedaleč od Lanuvija. Tisti kraj se imenuje Pri Meciju.¹² 9₉ Čeprav so se Volški na vojno odpravili z zaničevanjem, saj so menili, da so Galci uničili skoraj vso rimsko mladino, jim je že zgolj novica, da je poveljnik Kamil, nagnala strah v kosti. Tako so se sami zavarovali z zidom, ta zid pa

8 Leta 406 pr. Kr. so Rimljani Volskom zadali hud udarec in zavzeli Anksur (prim. 4.59.1–9), vendar moč Volskov s tem nikakor ni bila zlomljena; že leta 404 beremo o ponovnem boju z njimi (4.61.3, 5–11), leta 402 so Rimljane presenetili in Anksur ponovno dobili pod svojo oblast (5.8.2). Rimljani so nato potrebovali dve leti, da so ga ponovno osvojili (5.10.2; 12.6; 13.1). Leta 397 so Volški ponovno napadli Anksur (5.16.2), vendar so po zavzetju Vejev leta 396 raje zaprosili za mir (5.23.12). Zdaj, ko je bil Rim oslavljen zaradi Galcev, so spet presodili, da je prišla njihova ura.

9 Prim. 3.3.6.

10 Prim. 1.43.1.

11 Običajno so starejše letnike uporabljali le za obrambo mesta; prim. 6.14.

12 Kot poroča Plutarh, Cam. 33.2 in 34.2, je bil Mecij vzpetina.

še s skupaj zbitimi drevesi, da sovražnik ne bi mogel priti do utrdb.

¹⁰ Ko je Kamil to opazil, je ukazal vreči ogenj v pred zid postavljeno ograjo. In po naključju ga je močan veter zanesel med sovražnike.

¹¹ Zato si s požarom ni samo utrl poti, marveč je zaradi plamenov, ki so se širili v tabor, tudi s paro, dimom in prasketanjem mladega gorečega lesa spravil sovražnike v obup do te mere, da so se rimski vojaki manj namučili ob skakanju čez zid, ki so ga branili vojaki, v tabor Volskov, kakor s premagovanjem ograje, ki jo je použil požar.

¹² Potem ko je razkropil in pokončal sovražnike ter v naskoku zavzel tabor, je izročil plen vojakom. Ker je bilo to nepričakovano, saj ni veljal za radodarnega poveljnika,¹³ je bil vojakom še ljubši. ¹³ Nato je zasledoval bežeče in opustošil vse ozemlje Volskov ter slednje po sedemdesetih letih¹⁴ naposled podvrgel.¹⁵ ¹⁴ Kot zmagovalec nad njimi je prešel na ozemlje Ekvov,¹⁶ ker so prav tako snovali vojno. Njihovo vojsko je razbil pri Bolah.¹⁷ In ni zavzel le tabora, marveč že v prvem naskoku tudi mesto.

USPEH ZOPER ETRUŠČANE PRI SUTRIJU

³ Medtem ko je bila sreča na tistem delu, na katerem je bil poglavar rimske skupnosti Kamil, takšna, je na drugi del pridrla neizmerna groza. ² Skoraj vsa Etrurija je v orožju oblegala Sutrij, zaveznike rimskega ljudstva. Ker so se njihovi odposlanci zaradi doživetega gorja obrnili na senat, je bil sprejet sklep, naj diktator ob prvi priložnosti priskoči prebivalcem Sutrija na pomoč. ³ A usoda obleganecv ni mogla trpeti takšnega odloga upanja in maloštevilni meščani so bili izčrpani zaradi napora, straž in ran, ki so vselej prizadeli ene in iste. Zato so po dogovoru o predaji izročili mesto sovražnikom. Neoboroženi so zapustili domove v usmiljenja vrednem sprevodu, saj so vsakomur ostala zgolj njegova oblačila. ⁴ Po naključju je v istem času prišel mimo

¹³ Prim. 5.22.1–2; 25.12; 26.8.

¹⁴ Ni jasno, zakaj postavlja vir, ki mu Livij brez premisleka sledi, začetek vojn z Volski v leto 459 (prim. 3.22.2 in dalje). Livij sam poroča o bitkah z Volski že v času Tarkvinija Ošabnega (1.53.2) in nato od leta 495 pr. Kr. dalje (2.22.1–4).

¹⁵ Od leta 386 dalje se poročila o spopadih z Volski pojavijo znova (6.4 in nasl.).

¹⁶ Ekvi so leta 396 tako kot Volski zaprosili za mir (5.23.12), vendar je že v letih 394–392 prišlo do nove vojne z njimi (5.28.5–13; 29.3–5; 31.4).

¹⁷ Leta 413 pr. Kr. so bile Bole še vedno v rimskih rokah (4.51.5). Ni znano, kdaj so Ekvi mesto ponovno zavzeli, kar je domneval Livij, in vprašanje je, ali se je to sploh zgodilo. Diodor 14.117.4 poroča, da so bile Bole ves čas v rimskih rokah, da pa so jih Ekvi oblegali; Kamil je oblegovalcem prizadejal hude izgube in jih prisilil k umiku.

Kamil z rimsko vojsko. Ko se mu je žalostna množica vrgla k nogam in je govor voditeljev, porojen iz skrajne stiske, prešel v jok žena in otrok, ki so jih vlekli s seboj kot spremljevalce v izgnanstvo, je prebivalcem Sutrija¹⁸ ukazal, naj si prihranijo tožbe, saj da bo Etruščanom prinesel žalost in solze.

⁵ Ukaže svojim, naj odložijo prtljago, prebivalcem Sutrija, naj se zberejo pod varstvom zmernega števila mož, ki ga je pustil za seboj, in vojakom, naj vzamejo s seboj orožje. Tako je z vojsko naglo odšel proti Sutriju, kjer je, kot je domneval, našel vse razpuščeno, kakor se dogaja v trenutkih sreče. Pred obzidjem ni bilo straže, vrata so bila odprta, zmagovalci so pohajkovali po mestu in vlačili plen iz hiš sovražnikov. ⁶ Torej je Sutrij zavzet že drugič v istem dnevu. Zmagovite Etruščane vseprek seka nov sovražnik, ni časa, da bi se zbrali, se sešli na enem mestu ali zgrabili za orožje. ⁷ Ko vsakdo sam zase hiti proti vratom, če bi se morda lahko zatekel na polja, najde zgolj zaprta vrata. Ta ukrep je diktator namreč najprej zaukazal. ⁸ Zaradi tega nekateri zgrabijo za orožje, drugi, ki jih je zmeda po naključju zajela oborožene, kličejo svoje, naj se vključijo v boj. Ta bi se spričo obupa sovražnikov tudi razvnel, če ne bi po mestu razposlali glasnikov, ki so ukazovali, naj Etruščani odložijo orožje in naj prizanesejo neoboroženim. Razen oboroženim naj se nikomur ne bi nič zgodilo.

⁹ Tedaj so polagoma tudi tisti, ki so se neomajno oklepali zadnjega upa in so se bili odločeni bojevati, odložili orožje, potem ko so bili deležni upanja, da bodo preživeli, in so se neoboroženi predali sovražniku, ker je to usoda naredila za varnejšo pot. ¹⁰ Veliko množico so razdelili med različne stražarje. Še pred nočjo je bil Sutrij vrnjen svojim meščanom. Bil je nepoškodovan in dotaknilo se ga ni nobeno vojno razdejanje, ker ni bil zavzet na silo, marveč so ga izročili v skladu s pogoji predaje.

KAMILOV TRIUMF

⁴ Kamil se je v triumfu vrnil v mesto kot hkratni zmagovalec v treh vojnah. ² Pred vozom je vodil ujetnike, med katerimi je bilo daleč največ Etruščanov. Potem ko so ujetnike prodali na dražbi, se je nabralo toliko denarja, da so po izplačilu ženskam za zlato¹⁹ iz tistega, kar je ostalo, izdelali tri zlate sklede. ³ O njih je znano, da so pred požarom

18 Prim. 9.12 in 9.32.1. Sutrij je tako kot Nepete (glej 9.3) po podjarmljenju Falerijev verjetno postal rimski zaveznik.

19 Prim. 5.50.7.

na Kapitolu²⁰ z napisom s Kamilovim imenom stale v Jupitrovem razdelku pod Junonimi nogami.²¹ Istega leta so bili med državljane sprejeti tisti, ki so se iz Vejev, Kapene in Falerijev zaradi omenjenih vojn zatekli k Rimljanom. Tem novim državljanom so dodelili ozemlje.

⁵ Po sklepu senata so iz Vejev nazaj v mesto poklicali tudi tiste, ki so se, ker so bili preleni, da bi gradili Rim, podali v Veje in zasedli tamkajšnje prazne hiše. In najprej so ljudje zagnali vik in krik, saj so zaničevali ukaz. Ko pa so nato določili skrajni rok in najhujšo kazen²² za tiste, ki se v Rim ne bi vrnili, je so iz divje množice zaradi strahu zase naredili poslušne posameznike. ⁶ Ker je Rim tako rasel po številu prebivalcev, se je hkrati ves dvigal v zgradbah. Pri tem je s sredstvi po eni strani pomagala skupnost, po drugi strani so edili spodbujali dokončanje javnosti namenjenih del, slednjič pa so tudi zasebniki sami hiteli k zaključevanju opravila, saj jih je opominjala želja po uporabi zgradb. V roku enega leta je novo mesto že stalo.

⁷ Ob koncu leta so potekale volitve vojaških tribunov s pooblastili konzulov. Izvoljeni so bili Tit Kvinkcij Cincinat, Kvint Servilij Fidenas petič, Lucij Julij Julus, Lucij Akvilij Krokar (Korvus), Lucij Lukrecij Tricipitin, Servij Sulpicij Rufus.

POHODA NAD EKVE IN NA OZEMLJE TARKVINIJEV

⁸ Eno vojsko so popeljali na ozemlje Ekvov, ne zaradi vojne, saj so ti priznali, da so premagani, marveč zaradi sovraštva, da bi opustošili njihovo območje in da jim ne bi ostale sile za nove zlobne naklepe.²³ Drugo vojsko so vodili na ozemlje Tarkvinijev.²⁴ ⁹ Tam so na silo zavzeli etruščanski mesti Kortuozo in Kontenebro. Pri Kortuozni ni bilo nobenega boja. Nemudoma so jo napadli in jo zavzeli ob prvem bojnem kriku in naletu. Mesto so oplenili in požgali. ¹⁰ Kontenebra

20 Svetišče na Kapitolu je zgorelo 6. kvintilija 83 pr. Kr.; obnovljeni tempelj je leta 69 pr. Kr. posvetil Kvint Lutacij Kátul.

21 V templju na Kapitolu sta bila razdelka (*cellae*) Junone in Minerve desno in levo od Jupitrovega. Iz Livijevega pripovedovanja je moč sklepati, da je bil v Jupitrovem razdelku še en kip Junone.

22 Verjetno izgubo državljanstva.

23 Prim. 2.14. Po Kamilovi zmagi prejšnjega leta in po tem podvigu se je vojna z Ekvi ponovila šele leta 304 pr. Kr. ter nato v enem letu pripeljala do njihove dokončne podreditve (9.45,5–17).

24 Leta 397 je prišla na rimsko ozemlje plenit vojska iz Tarkvinijev, vendar so jim Rimljani plen odvzeli in mnoge plenilce pobili (5.16.2–7). Prebivalci Tarkvinijev so bili morda vpleteni tudi v spopad v Voltumninem svetišču (2.2) in v napad na Sutrij (3.2–10).

je nekaj dni vzdržala obleganje, a jih je podvrigel stalen napor, ki se ni polegel ne podnevi ne ponoči. Medtem ko se je na šest delov razdeljena rimska vojska uro za uro v krogu izmenjevala v boju, ji je maloštevilnost nasproti postavljala vedno iste meščane v celotnem boju. Naposled so popustili in Rimljanom se je odprl prostor za vdor v mesto. ¹¹ Tribuni so sklenili, naj plen postane javna last. Toda ukaz je bil obotavljivejši od sklepa. Medtem ko so se obotavljali, je bil plen že v rokah vojakov in jim ga brez hude krvi ni bilo mogoče več odvzeti. ¹² V istem letu so, da mesto ne bi raslo le po zaslugi zasebnih del, Kapitol okrepili s podpornim zidom iz kamnov v obliki kvadra, kar je dosežek, ki je ogleda vreden celo ob sedanji veličini Rima.

ZEMLJIŠKI ZAKONI IN POMPTINSKO OBMOČJE

⁵ Ker je bilo mesto zaposleno z gradnjo, so ljudski tribuni poskušali pridobiti udeležence za svoje shode z zemljiškimi zakoni. ² Vzbudili so upanje na pomptinsko območje. Slednje je bilo po udarcih, ki jih je Volskom prizadejal Kamil, prvič nesporna rimska posest. ³ Obtoževali so plemiče, da to ozemlje ogrožajo mnogo bolj kot prej Volski. Ti naj bi namreč nanj vpadali le, če so imeli na voljo sile in orožje. ⁴ Plemiči pa naj bi divjali po javni posesti, zaradi česar naj ne bi bilo tam, če je prej ne bi vse razdelili, nobenega prostora za plebejce več. ⁵ Vendar plebejcev, ki so se v le majhnen številu zbrali na trgu, niso preveč ganili. Za ozemlje se niso menili, ker so imeli skrbi z gradnjo in so jih stroški izčrpali, tako da niso imeli sredstev za njegovo ureditev. ⁶ V mestu, ki je bilo polno verskih predsodkov in v katerem so zaradi nedavnega poraza celo voditelji postali bolj praznoverni, so prešli na medvladje, da bi obnovili ptičja znamenja. ²⁵ Medkralji so bili zapovrstjo Mark Manlij Kapitolin, Servij Sulpicij Kamerin in Lucij Valerij Potit. ⁷ Ta je slednjič izpeljal volitve vojaških tribunov s pooblastili konzulov. Ljudstvo izbere Lucija Papirija, Gaja Sergija, Lucija Emilija drugič, Licinija Menenija, Lucija Valerija Publikolo tretjič. ²⁶ Navedeni so prevzeli magistrature po medvladju. ⁸ V tem letu je dvomoz²⁷ za izvedbo

25 Potem ko je medkralj že izpeljal volitve za leto 389 (prim. 1.5), ni bilo zdaj nobenega razloga za ponovne avspicije. Verjetno gre za dubletu.

26 V ohranjenem Livijevem besedilu so navedena le imena petih vojaških tribunov. Seveda je bilo kot običajno tudi v tem letu šest vojaških tribunov. Diodor 15.24.1 poroča, kot sicer pogosto, o deloma drugačnih imenih kot Livij.

27 Prim. 3.10.7. Tu gre verjetno za napačno razumevanje Livija ali njegovega vira; če namreč templja niso posvetili uradniki tistega leta, je bil za posvetitev običajno imenovan poseben kolegij dveh oseb, prim. 2.42.5.

svetih obredov Tit Kvinkcij posvetil Marsovo svetišče,²⁸ za katerega gradnjo so se zaobljubili ob vojni z Galci. Iz vrst novih meščanov so dodali štiri tribue, stelansko, tromentsko, sabatsko in arnsko, ki so število tribuj povečale na petindvajset.

28 Prvega junija; o tem Ovidij, *Fasti* 6.191 in nasl., ter *Fasti Antiates veteres*.

Velej Paterkul: *Rimska zgodovina* 2.108–2.117.1

Uvod in prevod Tjaša Šimunić

Velej Paterkul je bil rimski ekvit, vojaški poveljnik in senator, ki je svojo politično kariero opravljal pod Avgustom in Tiberijem. Vse, kar vemo o njem, nam je povedal sam v svojem zgodovinskem delu *Historia Romana*.¹ Rodil se je pred letom 20 pr. Kr.² Okoli leta 2 pr. Kr. je nastopil službo vojaškega tribuna v Trakiji in Makedoniji, s tem pa se je začela tudi njegova bogata vojaška kariera.³ Vse od leta 4 po Kr. je bila ta tesno povezana s Tiberijem, bodočim cesarjem, ki mu je Velej Paterkul sledil v Germanijo in pod katerim je med letoma 4 in 6 po Kr. služil kot *praefectus equitum*.⁴ Leta 6 po Kr. se je vrnil v Rim in bil izvoljen za kvestorja, a ni služil običajne kvesture. Leta 6, ko se je Tiberij pripravljal na napad na Markomane, so se ljudstva province Ilirik uprla rimski nadoblasti v upor, ki je trajal vse do leta 9. Čeprav je bil Velej šele izvoljeni kvestor, mu je Avgust ukazal, naj odpelje vojaške okrepitve iz Rima na fronto k Tiberiju, po končani nalogi pa je bil poslan k Tiberiju kot *legatus Augusti*. V Iliriku je verjetno služil vse do konca vojne, pod Tiberijevim poveljstvom pa se je boril tudi v Germaniji po *clades Variana*. Tako Velej Paterkul kot njegov brat sta imela častno vlogo v triumfu za panonski upor, ki ga je Tiberij za ilirsko vojno zaradi upora v Germaniji praznoval z zamudo. Velej je končno postal pravi senator, ne omenja pa, da bi bil kdaj ljudski tribun ali edil, mogoče je, da je preskočil del *cursus honorum*. Leta 14 sta bila skupaj z bratom izvoljena za pretorja.⁵ Po

- 1 Gerhard, »Family Matters«, 209. *Historia Romana* je tradicionalni naslov; pravi je izgubljen.
- 2 Connal, »Velleius Paterculus«, 51.
- 3 Sumner, »Truth«, 270.
- 4 Connal, »Velleius Paterculus«, 50.
- 5 Sumner, »Truth«, 271–4.

tem o svoji karieri molči.⁶ Leta 30 je izdal svoje zgodovinsko delo, po tem trenutku pa se za zgodovinarjem izgubijo vse sledi, zaradi česar so mnogi domnevali, da je življenje izgubil v moriji, ki je sledila padcu pretorijanskega prefekta Sejana,⁷ a za to ni nobenih dokazov.⁸

Kljub temu da je Velejevo delo pravzaprav edino ohranjeno prozno delo iz časa Avgustove in Tiberijeve vladavine, je malo antičnih del, ki so jih tako v antiki kot kasneje citirali tako malo.⁹ Zanemarjali so ga predvsem zaradi njegovega navdušenja nad Tiberijem in njegovo vladavino.¹⁰

Velej Paterkul je popisal zgodovino vse do Tiberijeve vladavine, zaradi slabe ohranjenosti prve knjige pa je težko reči, kje je začel. Bil je prvi rimski zgodovinar, ki je svoje delo označil za *transcursus*, v katerem bo popisal samo najpomembnejše dogodke. Slednje na splošno opisuje bolj podrobno, če so bili bližje času, v katerem je pisal.¹¹

Panonski upor oziroma *Bellum Batonianum*, ki mu je Svetonij nadel častni naziv *gravissimum omnium externorum bellorum post Punica*,¹² je zgodovinska prelomnica v zgodovini Ilirika, ki jo Velej opisuje v izbranem odlomku. Rekonstrukcija dogodkov temelji predvsem na njegovem delu in na kasnejšem opisu Kasija Diona, a se poročili le na nekaj mestih zares skladata.¹³ Vsi poskusi rekonstrukcije natančnega poteka dogodkov so tako vsaj deloma hipotetični.¹⁴

Upor je izbruhnil, ko je Tiberij načrtoval napad na markomanskega vladarja Maroboda (*Maroboduus*), le kakšnih petnajst let po osvojitvi Ilirika.¹⁵ Izbruh je bil verjetno posledica brezobzirnosti in izkoriščevalskega obnašanja rimske administracije. Vrhovni poveljnik Rimljanov je bil Tiberij, leta 7 pa je bil na bojišče poslan tudi Germanik.¹⁶ Tiberij se je odločil ubrati strategijo požgane zemlje in je načrtno uničeval pridelke in naselbine, da bi izstradal prebivalstvo in ga tako odvrnil od boja.¹⁷ Leta 8 se je predala prva skupina upornikov, s čimer se je vojna na panonskem območju končala. V južnem delu Ilirika so Rimljani

6 Connal, »Velleius Paterculus«, 51.

7 Hellegouarc'h, *Velleius Paterculus*, xix (introd.).

8 Sumner, »Truth«, 296.

9 Woodman, »Velleius Paterculus«, 18.

10 *Velleius Paterculus: The Tiberian Narrative*, ix (introd.).

11 Starr, »Scope and Genre«, 165–6.

12 Svet., *Tiberij* 16.1.

13 Šašel Kos, *V srcu rimskega imperija*, 137.

14 *Ibid.*, 143.

15 Woodman, *Velleius Paterculus: The Tiberian Narrative*, 153 (comm.).

16 Bratož, *Rimska zgodovina*, 209–10.

17 Radman-Livaja in Dizdar, »Archaeological Traces«, 48.

dokončno zmagali šele naslednje leto, predvsem za sklepni del vojne pa viri pogosto poročajo o okrutnosti Rimljanov in samomorilnosti poražencev. Ena najtežjih vojn Avgustovega principata se je končala s popolno rimsko zmago, verjetno najpomembnejša posledica upora pa je bila vojaško-upravna delitev velike province Ilirik na dva dela, kasnejši provinci Dalmacijo in Panonijo. A zmagoslavje je le pet dni po koncu dolge vojne zasenčila slaba novica, *clades Variana*, ki je tudi zamaknila praznovanje triumfa.¹⁸

Velejeva obravnava je urejena po letih, prelom med letoma 6 in 7 označuje opis Mesalinovih dosežkov v prvem letu (112.1–3), med 7 in 8 opis Tiberija kot popolnega generala (114.1–3), med 8 in 9 poklon Marku Lepidu in Magiju Celeru Velejanu (114.5–115.1), opis upora pa od *clades Variana* loči poglavje 116, ki je slavospev zaslužnim posameznikom.¹⁹ Pri pisanju se je Velej zanašal predvsem na svoje spomine in na pričevanja sodobnikov.²⁰ Na splošno je zelo zanesljiva priča za dogodke, ki jim je prisostvoval ali bil blizu, bolj površen pa je predvsem pri dogajanju ob mezijski meji.²¹ Zelo redko opiše podrobnosti posameznih vojaških spopadov, večinoma podaja le kratke novice.²² Njegovo pisanje spominja na sočasne retorične pisce, govorimo pa o času, ko se je rimska izobrazba močno naslanjala na govorniške vaje *suasoriae* in *controversiae*.²³ Čeprav ga je omejevala izbrana zvrst kratke obnove zgodovine, se je ves čas trudil za polnost izrazja.²⁴ Njegov slog kljub temu kaže nekaj »napak«, ki so Velejevo delo večkrat naredile za tarčo komentatorjev, a bi lahko veliko stvari, zaradi katerih izstopa, pripisali retoričnim prijemom in novemu načinu izrazja, ki se je uveljavljal na prehodu v srebrno latinščino.²⁵ Vsekakor ima zanimivo mesto v latinski literarni zgodovini kot naslednik klasične tradicije in stilistični prednik Seneke in Tacita.²⁶

18 Bratož, *Rimska zgodovina*, 211–2.

19 Woodman, *Velleius Paterculus: The Tiberian Narrative*, 154 (comm.).

20 Hellegouarc'h, *Velleius Paterculus*, xxxv (introd.).

21 Dzino, *Illyricum*, 138.

22 Saddington, »An Augustan Officer«, 24.

23 Woodman, »Velleius Paterculus«, 10.

24 Ibid., 14.

25 Hellegouarc'h, *Velleius Paterculus*, lxxvii (introd.).

26 Ibid., lxxiii (introd.).

BIBLIOGRAFIJA

- Bratož, Rajko. *Rimska zgodovina 1: Od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2007.
- Connal, Robert T. »Velleius Paterculus: The Soldier and the Senator«. *The Classical World* 107, št. 1 (2013): 49–62.
- Dzino, Danijel. *Illyricum in Roman Politics 229 BC–AD 68*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Gerhardt, Marius. »Family Matters: Velleius Paterculus and the Roman Civil Wars«. *Hermathena* 196/97 (2014): 205–28.
- Hellegouarc'h, J. *Velleius Paterculus: Histoire Romaine*. Pariz: Les Belles Lettres, 1982.
- Radman-Livaja, I., in Marko Dizdar. »Archaeological Traces of the Pannonian Revolt 6–9 AD: Evidence and Conjectures«. V: *Imperium – Varus und seine Zeit: Beiträge zum internationalen Kolloquium des LWL-Römermuseums am 28. und 29. April in Münster*, 47–60. Münster: Aschendorff Verlag, 2010.
- Saddington, D. B. »An Augustan Officer on the Roman Army: 'Militaria' in Velleius Paterculus and Some Inscriptions«. *Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement*, št. 81 (2003): 19–29.
- Starr, R. J. »The Scope and Genre of Velleius' History«. *The Classical Quarterly* 31, št. 1 (1981): 162–74.
- Sumner, G. V. »The Truth about Velleius Paterculus: Prolegomena«. *Harvard Studies in Classical Philology* 74 (1970): 257–97.
- Šašel Kos, Marjeta. *V srcu rimskega imperija: Zgodovina slovenskega prostora v antiki do vlade Maksimina Tračana*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2020.
- Woodman, A. J. »Velleius Paterculus«. V: *Empire and Aftermath: Silver Latin II*, ur. T. A. Dorey, 1–24. London: Routledge, 1975.
- Woodman, A. J. *Velleius Paterculus: The Tiberian Narrative (2.94–131)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

VELEJ PATERKUL, *RIMSKA ZGODOVINA* 2.108-2.117.1
PANONSKO-DALMATSKI UPOR

108 V Germaniji ni bilo več nikogar, ki bi ga lahko premagali, razen ljudstva Markomanov. To je pod vodstvom Maroboda zapustilo svojo domovino in se zateklo v notranjost ter naselilo na poljih, ki jih je obkrožal Hercinski gozd. Nobena naglica ne sme biti vzrok, da ne bi omenili tega moža. Marobod je bil plemenitega porekla, mogočnega telesa, neustrašnega duha, barbar pa bolj po rojstvu kot po razumu. Nad svojimi je dobil oblast, ne na hitro in ne naključno, pa tudi ne nestabilno in trdno po volji staršev, temveč si je zamislil načrt za zanesljivo oblast in kraljevo moč. Odločil se je, da bo svoje ljudstvo odpeljal daleč od Rimljanov, ter odšel tja, kjer bo, čeprav je zaradi močnejših vojska pobegnili, svojo vojsko naredil najmočnejšo.

Ko je torej zasedel ozemlje, ki sem ga že prej omenil, si je vse sode podredil ali v vojni ali pa jih je podjarmil s pogoji svojega prava. 109 Odred stražarjev, ki so branili njegovo oblast, je s stalnimi vajami izuril skoraj do stopnje rimske discipline. Zaradi tega je kmalu prišel do izrazito močnega položaja, bati pa se ga je morala celo naša država. Njegova politika proti Rimljanom je bila takšna, da nas ni hotel izzvati z vojno, a je tudi pokazal, da mu ostajata tako moč kot volja za obrambo [če bi jih mi napadli]. Odposlanci, ki jih je poslal k cesarjema, so ga včasih predstavili kot prosilca, včasih pa, kot da bi govorili v imenu enakovrednega. Rodovom in ljudstvom, ki so odpadla od nas, je nudil zatočišče in nasploh je igral vlogo tekmeča, to pa je slabo prikrival. Vojsko (ki jo je sestavljalo 60 000 pešakov in 4 000 konjenikov) je izuril v neskončnih vojnah proti sosedom in jo pripravljal za večjo nalogo kot to, ki so jo imeli. Bati se ga je bilo treba tudi zato, ker je imel na levi in pred svojim sedežem Germanijo, Panonijo na desni, za hrbtom pa Norike, in tako so se ga vsi ves čas bali kot tistega, ki lahko vsak trenutek napade vse. Tudi Italija ni bila varna pred njegovo širitvijo, saj se je njegovo ozemlje začelo ne dosti več kot 200 000 korakov od najvišjih vrhov Alp, ki predstavljajo mejo Italije.

Tega moža in to ozemlje se je Tiberij Cezar²⁷ odločil naslednje leto napasti iz različnih smeri. Sentiju Saturninu je bilo naročeno, naj odpelje legije preko ozemlja Katov v Bojohajm (tako je ime območju, v katerem je živel Marobod) tako, da si izseka pot skozi Hercinski gozd, ki je obkrožal ta prostor; sam pa je začel na ozemlje Markomanov voditi vojsko, ki je služila v Iliriku, iz Karnunta (ki je bil temu delu najbližji kraj noriškega kraljestva).

27 Velej Paterkul skozi odlomek Tiberija naziva z imenom *Caesar*.

110 Usoda včasih uniči, včasih pa samo odloži načrte ljudi. Cezar je že pripravil zimski tabor ob Donavi in vojsko pripeljal nič več kot pet dni poti stran od najbližjih sovražnikov. Vojsko, za katero je Saturninu ukazal, naj jo pripelje, je od sovražnika ločevala skoraj enaka razdalja in v nekaj dneh naj bi se na dogovorjenem kraju srečala s Cezarjem, ko je vsa Panonija, razvajena zaradi ugodnosti dolgega miru in zrelih moči, skupaj z Dalmacijo, ki jo je pritegnila v zavezništvo skupaj z vsemi ljudstvi, povezanimi z njima, prijela za orožje. Nujnost je bila tedaj pomembnejša od slave in ni se zdelo varno, da bi z odhodom vojske v notranjost Italijo pustili nezastraženo proti sovražniku, ki je bil tako blizu.

Pripadnikov rodov in ljudstev, ki so se uprla, je bilo skupno več kot 800 000: zbralo se je skoraj 200 000 pešakov z znanjem o orožju, konjenikov pa več kot 9 000. Del te nepreštevne množice pod poveljstvom najpogumnejših in najizkušenejših poveljnikov se je odločil, da bo napadel Italijo, ki jo od njihovega ozemlja deli območje Navporta in Tergesta, del se je izlil v Makedonijo, del pa se je namenil varovati svoje ozemlje. Najvišje poveljstvo je bilo v rokah dveh Batonov in Pineta. Vsi prebivalci Panonije pa niso poznali samo rimske discipline, temveč tudi rimski jezik, mnogi pa so imeli pisno kulturo in jim ni bila neznana vaja uma. In, pri Herkulu, še nikoli ni nobeno ljudstvo tako hitro načrtu za vojne pripelo vojne in se lotilo zastavljenega. Napadli so rimske državljane, pobili trgovce, padlo je veliko število veteranov tam, kjer so bili najdlje od poveljnika, z orožjem so zasedli vso Makedonijo, vse in povsod je bilo opustošeno z ognjem in mečem.

Vojna je povzročila takšen strah, da se je celo trden duh cesarja Avgusta, utrjen z izkušnjami iz tolikšnih vojn, pretresel in omajal. 111 In tako se je odvil nabor, od vsepovsod so vpoklicali tudi vse veterane in celo možje in žene so bili primorani dati glede na svoje premoženje, da so oborožili osvobojenke kot vojake. V senatu je odmeval glas Avgusta, da bi lahko, če ne bodo pazili, na deseti dan videli sovražnika vstopiti v mesto Rim. Za to vojno so zahtevali in tudi obljubljali službe rimskih senatorjev in ekvitev. A vse to bi zaman pripravili, če ne bi bilo nikogar, ki bi to vodil. In tako je kot varnostni ukrep v vojni republika²⁸ od Avgusta za poveljnika v vojni zahtevala Tiberija.

28 Besedna zveza *res publica* lahko sicer pomeni tudi državo, a sem se odločila za prevod z besedo republika, saj so Rimljani v času, v katerem se dogodki odvijajo in v katerem je Velej pisal, svojo državo vsaj v okviru državne ideologije razumeli kot na novo vzpostavljeno republiko.

V tej vojni pa je tudi moja povprečnost dobila priložnost za čudovito delo. Zaključil sem vojaško službo ekvita in bil izvoljen za kvestorja. Nisem še bil senator, a sem bil enak drugim senatorjem in celo plebejskim tribunom. Del vojske, ki mi ga je predal Avgust, sem odpeljal k njegovemu sinu. Nato sem kot kvestor zavrnil žreb province in bil poslan k Tiberiju kot Avgustov legat.

Kakšne čete sovražnikov smo videli v prvem letu! S kakšno preudarnostjo poveljnika smo izkoristili priložnosti in se izognili njihovim združenim besnečim močem ter jih razbili po delih! S kakšno zmernostjo smo videli, da je hkrati vodil vse, a s pooblastili vrhovnega poveljnika vojske! Kako skrbno so bili postavljeni zimski tabori! S kakšno prizadevnostjo je s stražarji obkolil vojsko našega sovražnika, da ne bi mogel nikjer prodreti iz obroča in da bi sovražniku brez oskrbe, ki nori sam proti sebi, pošle moči!

112 V spomin je potrebno zapisati Mesalinov podvig v prvem poletju vojne, ki se je srečno izšel in v katerem je Mesalin izkazal pogum že samo tako, da se ga je lotil. Ta mož, po duhu še bolj plemenit kot po rodu, ki je bil karseda vreden tega, da je imel za očeta Korvina, in ki je svoj cognomen prepustil bratu Koti, je bil postavljen za upravnika Ilirika in je bil, ko je izbruhnil upor, obkoljen s strani sovražne vojske, imel pa je le dvajseto legijo, ki je bila na polovici svojih moči. Razgnal je več kot 20 000 sovražnikov, jih pognal v beg in bil za to nagrajen s triumfalnim okrasjem.

Barbarom je tako ugajalo njihovo število, v lastne moči pa so verjeli toliko, da si, kjerkoli je bil Cezar, niso niti malo zaupali. Del njihove vojske, ki je stal nasproti samemu vojskovodji in je bil oslabiljen, kolikor smo hoteli in kolikor nam je bilo prikladno, smo pripeljali vse do smrtonosne lakote. Ta del ni vzdržal napada in se ni drznil bojevati z našimi vojaki, ko so jim dali možnosti za to in ko so razporedili bojno vrsto. Uporniki so zavzeli Klavdijevo goro in se branili iz utrjenih položajev. Tisti uporniki pa, ki so se zagnali na odprto proti vojski, ki sta jo iz čezmorskih provinc pripeljala bivša konzula Avel Cecina in Silvan Plavtij, so obkolili pet naših legij in pomožne čete ter kraljevsko konjenico (kajti Rojmetalk, traški kralj, je skupaj s prej omenjenima poveljnikoma na pomoč v tej vojni s seboj pripeljal veliko traško četo) in vsem tem skoraj prinesli smrtonosen poraz. Kraljeva konjeniška četa je bila razkropljena, zavezniška konjenica pregnana, kohorte so sovražniku obrnile hrbet, trepetali so celo pri legijskih insignijah. A v tej hudi uri se je pogum rimskega vojaka bolj proslavil, kot je slave ostalo poveljnikoma, saj sta se oddaljila daleč od ukazov svojega vrhovnega poveljnika in naletela na sovražnika, preden bi od izvidnikov izvedela, kje je. V tem nevarnem času, ko

je sovražnik že poklal nekatere vojaške tribune in so bili pobiti prefekt tabora in prefekti kohort, ko tudi med centurioni ni bilo več neokrvavljenega, med njimi pa so padli celo *primi ordines*, so legije, ki so se vzpodbujale same med seboj, napadle sovražnike in nič kaj zadovoljne samo z zadrževanjem napada prebile njihovo četo ter nepričakovano priborile zmago.

Približno takrat je Agripa, ki ga je na isti dan kot Tiberija posvojil njegov krvni ded in je že pred dvema letoma začel kazati, kakšen je, v čudni pokvarjenosti duše in razuma dosegel dno ter se oddaljil od svojega očeta in deda. Ko so iz dneva v dan njegove napake rastle, pa je kmalu dočakal konec, vreden svoje norosti.

113 Poslušaj zdaj, Mark Vinicij, da je bil v vojni tak poveljnik, kot ga v miru vidiš cesarja. Ko so se povezale vojske, tiste, ki so že bile pod Cezarjem in tiste, ki so prišle k njemu, in se je v en tabor skupaj nazaj pomaknilo deset legij, več kot sedemdeset kohort, deset kril konjenikov in več kot deset tisoč veteranov, zraven tega pa še veliko število prostovoljcev in obsežna kraljeva konjenica, nadalje torej takšna vojska, kot je po državljanskih vojnah še nikoli ni bilo na nobenem mestu, so bili zaradi tega vsi zadovoljni in zaradi svojega števila spet popolnoma prepričani v zmago. Poveljnik pa, najboljši razsodnik tega, kar je počel, je bolj cenil koristnost kot postavljanje in je, kot sem ga v vseh vojnah videl, da je vedno naredil, sledil temu, kar je bilo pravilno, in ne temu, kar so kakorkoli odobraval. Za nekaj dni je ustavil vojsko, ki je prišla, da bi si po poti obnovila svoje moči, potem pa se je odločil, da jo bo odposlal, ko je videl, da je bila večja, kot bi jo lahko vzdrževali, in da ni bila primerna za poveljevanje. Potem ko jo je spremljal na dolgi in težavni poti (katere težavnost se komaj da opisati), da si nihče ne bi drznil napasti zbrane vojske in da združeni sovražniki zaradi strahu za svoje ozemlje ne bi mogli najti dela vojske, ki je odhajal, jo je odposlal tja, od koder je prišla. Poveljnik sam pa se je na začetku okrutne zime vrnil v Siscijo in za poveljnike razdeljenih zimskih taborov postavil legate, med katerimi sem bil tudi jaz sam.

114 O stvar, ki ni dovolj veličastna za pripovedovanje, ampak je najpomembnejša zaradi trdnega in resničnega poguma in koristi, najprijetnejša po izkušnji in izvrstno uglajena! Ves čas germanske in panonske vojne ni bilo nikogar izmed nas ali izmed tistih, ki so nas po činu prekašali ali za nami zaostajali, ki bi bil bolan, pa ne bi Cezarja skrbelo za njegovo zdravje ali dobrobit, kakor da bi naredil prostor v mislih samo za to, pa čeprav ga je težilo takšno breme. Za tiste, ki so si to želeli, je bil pripravljen vprežen voz, Cezarjeva nosilnica je bila dana v javno rabo in med drugimi sem jo tedaj uporabil tudi jaz.

Že so bili pripravljene zdravniki, že hrana, že je kopališče, čeprav so ga prinesli samo zanj, skrbelo za zdravje vseh. Ni bilo ne doma ne domačih, a razen tega ni bilo ničesar, kar bi lahko bilo vojakom še ponujeno ali bi si še zaželeli. Naj dodam še to, kar bo vsakdo, ki je bil takrat prisoten, takoj prepoznal za resnično, kot vse drugo, kar sem povedal. Cezar je vedno sam potoval na konju in večji del poletnih pohodov je večerjal sede sam s tistimi, ki jih je povabil. Spregledal je tistim, ki niso sledili njegovi disciplini, dokler s svojim zgledom niso povzročali škode. Pogosto je opominjal, včasih popravljal obnašanje, zelo redko kaznoval, največ časa pa se je posluževal srednje poti tako, da se je pretvarjal, da česa ni videl, ali pa z zadržanostjo.

Zima je prinesla darilo konca vojne in v sledečem poletju je vsa Panonija prosila za mir, medtem ko so se ostanki celotne vojne zadržali v Dalmaciji. Po vrsti bom, kot upam, v delu, ki bo tega vredno, opisal, kako je množica toliko tisoč divjih mladeničev, ki so še malo prej grozili Italiji s suženjstvom, zbrala na kup svoje orožje, ki so ga uporabljali, ob reki po imenu Batin, kako so se vsi vrgli pred noge poveljnika in kako sta končala Baton in Pinet, najvišja poveljnika upornikov: eden je pristal v ujetništvu, drugi se je predal.

Na začetku jeseni se je zmagovalna vojska vrnila nazaj v prezimovališča, na čelo vseh čet pa je Cezar postavil Marka Lepida, moža, ki je bil tako po imenu kot po usodi najbližje cesarju in ki ga toliko bolj ceni in obožuje, kolikor ga kdo pozna ali spozna, in ga ima za okras tako velikim imenom, kot iz njih izhaja. 115 Cezar je zdaj preusmeril misli in vojsko k drugi dalmatski vojni. Kako so tam potrebovali pomoč mojega brata, legata Magija Celerja Velejana, priča pohvala Cezarja samega in njegovega očeta, na to pa jasno kaže spomin na velikanske časti, ki mu jih je ob triumfu dal cesar.

Na začetku poletja je Lepid vojsko odpeljal iz prezimovališč preko nedotaknjenih ljudstev, ki jih do tedaj še ni prizadela vojaška katastrofa in so bila zaradi tega še divja in krvoločna, da bi dosegel poveljnika Tiberija. Boril se je s težavnostjo terena in silami sovražnikov ter dosegel velik poraz braniteljev tako, da je opustošil polja, požgal zgradbe, pobil moške in vesel zmage ter ovesen z vojnim plenom prišel do Cezarja. Če bi vse to naredil pod Cezarjevim lastnim poveljstvom, bi moral praznovati triumf, zato je s soglasjem cesarjev po volji senata dobil triumfalno okrasje.

To poletje je prineslo ugoden konec veliki vojni. Perusti in Dezidijati, Dalmati, ki so bili skoraj nepremagljivi zaradi lege svojih bivališč v gorah, divje narave in tudi občudovanja vrednega znanja bojevanja ter predvsem ozkih sotesk, so bili premagani ne samo pod vodstvom,

ampak tudi lastnoročno s strani samega Cezarja, in to tako, da so bili skoraj popolnoma izbrisani.

V vsej tej vojni ali v Germaniji ni bilo mogoče ne videti ničesar večjega ne se čemu bolj čuditi, kot temu, da se poveljniku nobena priložnost za zmago ni zdela primerna, če je presodil, da bo zahtevala izgubo vojakov, in vedno se mu je najbolj časti vredno zdelo to, kar je bilo najbolj varno. Z vestjo se je posvetoval prej kot z ugledom, mnenje vojske pa ni nikoli usmerjalo odločitev poveljnika, temveč je previdnost poveljnika vodila vojsko.

116 V dalmatski vojni je Germanik, ki je bil poslan naprej na mnogo neciviliziranih in težkih položajev, izkazal svoj pogum. Tudi bivši konzul Vibij Postumij si je zaradi mnogoštevilnih in izrednih zaslug kot upravnik Dalmacije zaslužil triumfalni okras (to čast sta si pred zgolj nekaj leti v Afriki zaslužila Pasien in Kos, proslavljena zaradi vrlin, čeprav različna moža, a je Kos ime, ki priča o njegovi zmagi, prenesel tudi v cognomen svojega sina, mladeniča, rojenega, da bi bil zgled vseh odličnosti). Lucij Apronij, ki je sodeloval pri Postumovem delu, si je zaradi izvrstnega poguma v tej vojni tudi zaslužil tiste časti, ki jih je kmalu prejel.

O da ne bi bilo z večjimi primeri dokazano, kakšno moč ima v vsaki stvari usoda! A tudi tukaj lahko res spoznamo njeno moč. Ajlij Lamija, mož starih navad, ki je uravnaval svojo starinsko strogost z uglajenostjo in ki je v Germaniji, Iliriku in kmalu v Afriki opravil nadvse odlično delo, namreč ni po pravici, ampak zaradi pomanjkanja priložnosti ostal brez triumfalnih časti. Tudi Avel Licinij Nerva Silijan, sin Publija Silija, ki ga niti tisti, ki so ga poznali, niso dovolj občudovali, je dokazal, da ima vse lastnosti tako najboljšega državljana kot iznajdljivega poveljnika. Umrl je prezgodnje smrti in tako ostal brez sadov tesnega prijateljstva s cesarjem in ne da bi ugotovil, da je njegov ugled zrasel karseda najvišje, na najvišjo stopnjo očetovega. Če bi kdo rekel, da sem se potrudil poiskati prostor za omembo teh mož, se bi prepiral s človekom, ki to priznava: med dobrimi ljudmi pravična iskrenost brez obrekovanja namreč ni zločin.

117 Takoj ko je Cezar v panonski in dalmatski vojni zadal končni udarec, so pet dni po zaključku takšnih prizadevanj prišla grozljiva pisma o padcu Vara in pokolu treh legij, prav toliko bojnih kril konjenice in šestih kohort, kot da bi bila Fortuna vsaj toliko prizanesljiva do nas, da ni [prinesla takšne nesreče], ko je bil poveljnik zaposlen. Tako primer kot osebnost zahtevata, da se ob tem ustavimo.

Ciril Jeruzalemski: Peta krstna kateheza

Prevod Benjamin Bevc

Peta kateheza¹ za tiste, ki stopajo po poti razsvetljenja.² Podana v Jeruzalemu, o veri.³ In branje iz Pisma Hebrejcem: *Je pa vera obstoj resničnosti, v katere upamo, zagotovilo stvari, ki jih ne vidimo. Po njej je bilo namreč pričano v korist starih,*⁴ in tako naprej.

DOSTOJANSTVO IN NUJNOST VERE

1. Kakšno dostojanstvo vam daje Gospod s prehodom iz vrst katehumenov v vrste vernih! Apostol Pavel kaže na to, ko pravi: *Zvest je Bog, ki vas je poklical v občestvo s svojim Sinom Jezusom Kristusom.*⁵ Bog se imenuje zvest in tudi ti si prejel to ime, ko si prejel veliko dostojanstvo.⁶ Kakor se namreč Bog imenuje dober, pravičen, vsemogočen

- 1 Prevod sledi edini obstoječi kritični izdaji, ki sta jo objavila W.K. Reischl in J. Rupp, *Cyrylli Hierosolymorum archiepiscopi opera quae supersunt omnia*, 2 zv. (München 1848, 1860). Cirilove kateheze bodo letos izšle pri založbi Logos.
- 2 Izraz *photizómenoí* se dosledno sloveni kot »tisti, ki stopajo po poti razsvetljenja«. Na ta način se ohranja njegova nedorečenost, saj *photizómenoí* pogosto označuje zgolj novokrščence oziroma neofite, Ciril pa z njim označuje že kandidate za krst. Latinski prevajalec je deležnik *photizómenoí* prevedel z gerundivom *illuminandi*, ki izraža nujnost dejanja razsvetljenja. Sicer so na Zahodu kandidate za krst navadno imenovali *competentes* (»primerni«) oziroma *electi* (»izvoljeni«).
- 3 V peti katezezi Ciril najprej predstavi krepost vere, nato pa spregovori o njeni vsebini, bolje rečeno, o povzetku njene vsebine, ki ga predstavlja obrazec veroizpovedi: jeruzalemski škof ga dosledno imenuje kar *pístis*, »vera«. S to katehezo se torej že začnjen komentar veroizpovedi jeruzalemske Cerkve, saj se Ciril zaustavi pri njeni prvi besedi: »verujemo«.
- 4 Heb 11,1–2.
- 5 1 Kor 1,9.
- 6 V grščini pridevnik *pístós* združuje več pomenskih odtenkov, ki jih slovenščina bolj ali manj ločuje: »zvest«, »zanesljiv«, »verodostojen«, »veren«. Podobno velja tudi za samostalnik *pístis*, »zvestoba«, »zaupanje«, »vera«, in za glagol *pisteúo*, »verujem«, »zaupam«, »zanašam se«. V bibličnem smislu je vera obojestranski

in stvarnik vsega, tako se imenuje tudi zvest. Premisli torej, kakšno dostojanstvo dosegaš, ko postajaš deležen Božjega imena.

2. Tu se torej zahteva, da se tisti med vami, ki se imenuje veren, po vesti tudi izkaže za takšnega.⁷ *Vernega moža je težko najti.*⁸ Ne gre za to, da bi meni razkril svojo vest, saj ne boš sojen pred človeškim sodiščem,⁹ ampak za to, da pristnost svoje vere razkriješ Bogu, ki preiskuje obisti in srca¹⁰ ter pozna človeške misli.¹¹ Nekaj velikega je veren mož, bogatejši je od vsakega bogataša. Kajti *vernemu pripada ves svet denarja*,¹² zato ker ga zaničuje in prezira. Tisti, ki so navzven bogati, so po duši revni, četudi posedujejo mnoge stvari. Kajti kolikor več stvari nakopičijo, toliko bolj jih razjeda poželenje po tistem, česar še nimajo. Veren mož pa je, videzu navkljub, v revščini bogat: ve namreč, da potrebuje le obleko in živež,¹³ in s tem zadovoljen zaničuje bogastvo.

3. Toda vera nima velikega dostojanstva samo pri nas, ki nosimo Kristusovo ime, ampak se vse, kar se dogaja na svetu, tudi to, kar delajo tisti, ki so Cerkvi tuji, dogaja po veri.¹⁴ Po veri poročni zakoni združijo v eno nje, ki so si bili prej tuji, in tuj človek po veri v poročne pogodbe postane deležen tujih teles in denarja. Po veri obstaja tudi kmetijstvo: kdor ne bi veroval, da bo lahko pobral pridelek, ne bi

odnos, v katerem se od Boga pričakuje zvestoba danim obljubam, od človeka pa predanost in zaupanje njegovi besedi. Ciril zlasti v prvem delu kateheze pogosto izrablja večpomensko besedne družine *pístis, pistós, pisteúo*: vse te izraze večinoma slovenimo s korenem *-ver-*. V tem odstavku pa zaradi navedka 1 Kor 1,9 («zvest/veren je Bog») pridevnik *pístós* raje prevajamo »zvest«.

7 Prim. 1 Kor 4,2.

8 Prg 20,6.

9 Ciril dobesedno zapiše »pred človeškim dnevom«. V starozavezni misli je motiv Božje sodbe tesno povezan z motivom Gospodovega dne. V 1 Kor 4,3 tako Pavel ironično opozarja, naj ljudje ne posnemajo »Gospodovega dne« s tem, da sami izrekajo sodbo, ki konec koncev pripada Bogu.

10 Prim. Ps 7,10.

11 Prim. Ps 94(93),11.

12 Prg 17,6.

13 Prim. 1 Tim 6,8.

14 Cirilovo razglabljanje se navdihuje pri Heb 11,1–40, kjer se tudi ponavlja anafora »po veri«. Toda za razliko od avtorja Pisma Hebrejcem se Ciril ne omejuje na biblične zglede, ampak govori o splošnočloveški izkušnji vere. Tovrsten topos je značilen že za predhodne apologete, kot so Klement (*Preproge* 2.1,1–12.6), Origen (*Zoper Kelsa* 1.9–11), Arnobij (*Zoper pogane* 2.8) in Evzebij (*Priprava na evangelij* 1.5,1–10; 12.1.1–6, 24). Sam argument, da se človek odloča za plovbo, setev, poroko in potomstvo zato, ker se zanaša na verjeten uspeh tovrstnih dejanj, pa je znan že iz obdobja nove akademije: Ciceron (*Lukul* 109) ga namreč pripisuje Kleitomahu.

prenašal naporov. Po veri pomorščaki, ki verujejo v izredno majhen les, zamenjajo zemljo kot najtrdnejšo prvino za spremenljivo gibanje valov: tako se predajo nejasnim upom in si pridobijo vero, trdnejšo od vsakršnega sidra. Po veri torej obstaja večina človeških dejanj, in tega ne verjamemo samo mi, ampak, kot pravimo, tudi tisti, ki so zunaj.¹⁵ Četudi ne sprejemajo Pisem, podajajo nekatera lastna učenja in jih sprejemajo po veri.

4. K pravi veri vas kliče tudi današnje branje, ki vam predstavlja pot, kako morate biti tudi vi Bogu všeč. Pravi namreč, da *brez vere ne moremo biti Bogu všeč*.¹⁶ Kako se bo človek ponudil v služenje Bogu, če pa ne verjame, da ga bo ta poplačal? Kako bo dekle živelo v devištvu in mladenič v čistosti, če ne verjame, da je venec posvečenosti nevenljiv?¹⁷ Vera je oko, ki razsvetljuje vsako vest in zbuja umevanje. Prerok namreč pravi: *Če ne boste verovali, ne boste umeli*.¹⁸ Vera zapira gobce levom,¹⁹ trdi Daniel. O njem namreč Pismo pravi, da so ga *potegnili iz jame in nobene poškodbe ni bilo najti na njem, ker je veroval v svojega Boga*.²⁰ Mar obstaja še kaj strašnejšega kot hudič? Toda tudi proti njemu nimamo drugega orožja kot vero,²¹ netelesni ščit zoper nevidnega sovražnika. Obstreljuje nas z raznovrstnimi puščicami in v temi zadeva tiste, ki niso trezni.²² Toda ker sovražnik ni viden, imamo po apostolovih besedah trdno obrambo v veri: *Predvsem pa vzemite ščit vere: z njim boste mogli pogasiti vse ognjene puščice hudega*.²³ Pogosto hudič strelja z ognjeno puščico poželenja po sramotni nasladi, toda vera ugasne puščico, tako da nam predoči sodbo in ohladi um.

SVETOPISEMSKI ZGLEDI VERE

5. Govor o veri je obsežen in ves dan mi ne bi zadoščal, da bi jo razložil. Izmed likov Stare zaveze naj nam torej za zdaj zadošča zgolj

15 Sintagma »tisti, ki so zunaj« je judovskega izvora, uporablja pa jo tudi apostol Pavel, ki z njo označuje tiste, ki ne pripadajo krščanski skupnosti (prim. 1 Tes 4,12).

16 Heb 11,6.

17 Prim. 1 Pt 5,4.

18 Iz 7,9.

19 Prim. Heb 11,33.

20 Dan 6,24.

21 Prim. 1 Pt 5,9.

22 Prim. Ps 11(10),2.

23 Ef 6,16.

Abraham, saj smo po veri postali tudi njegovi sinovi.²⁴ Abraham ni bil opravičen samo iz del, temveč tudi iz vere.²⁵ Storil je namreč mnoga poštena dejanja, toda ni bil imenovan »Božji prijatelj«,²⁶ vse dokler ni veroval.²⁷ In vsako njegovo delo se je izpolnilo po veri: po veri je zapustil starše, po veri je zapustil domovino, deželo in dom.²⁸ Tako kakor je bil on opravičen,²⁹ bodi opravičen tudi ti.

Za rojevanje otrok je bilo njegovo telo že omrtvelo, saj je bil prileten, pa tudi njegova žena Sara je bila že v letih, in ni jima preostajalo več nobeno upanje na rojstvo otroka. Toda Bog priletnemu oznani rojstvo otroka: Abrahamova vera ne ošibi, in čeprav meni, da mu je telo že zamrlo,³⁰ se ne ozira na šibkost telesa, temveč na moč njega, ki daje obljubo, saj je imel za zaupanja vrednega njega, ki je dal obljubo;³¹ tako je iz njunih omrtvelih teles³² proti pričakovanjem dobil otroka. In potem ko ga je dobil, mu je bilo ukazano, naj daruje sina;³³ in čeprav je slišal besede: *Po Izaku se ti bo imenovalo potomstvo*,³⁴ je daroval svojega edinorojenega sina Bogu, saj je veroval, da more Bog tudi obujati od mrtvih;³⁵ in potem ko je sina zvezal, ga položil na drva in se ga odločil darovati, ga je po Božji dobrotljivosti prejel živega, namesto otroka pa mu je Bog izročil jagnje.³⁶ Ker je pri tem veroval, je bil zaznamovan s pečatom pravičnosti in je prejel obrezo kot pečat vere, ki jo je imel, ko je bil še neobrezan,³⁷ saj je sprejel obljubo, da bo oče mnogih narodov.³⁸

24 Prim. Rim 4,11; Gal 3,7.

25 Prim. Jak 2,21. Vprašanje odnosa med vero in deli bo z vso ostrino izbruhnilo šele v času pelagijanske kontroverze v začetku 5. stoletja. V sorazmerno omejenem besedilu, kot so *Krstne kateheze*, Ciril vendarle kaže zelo uravnoteženo stališče, podprto tudi s svetopisemskimi citati: dela brez vere ne opravičujejo, vera brez del pa je mrtva; potrebna so tako dela, ki pričujejo o veri, kot tudi vera, iz katere izhajajo dela.

26 Prim. Jak 2,23.

27 Prim. 1 Mz 15,6.

28 Prim. Heb 11,8–10.

29 Prim. Rim 4,23.

30 Prim. Rim 4,19.

31 Prim. Heb 11,11.

32 Prim. Heb 11,12.

33 Prim. 1 Mz 22,2.

34 1 Mz 21,12.

35 Prim. Heb 11,19.

36 Prim. 1 Mz 22,9–13.

37 Rim 4,11.

38 Prim. 1 Mz 17,5.

6. Poglejmo torej, kako je Abraham oče mnogih narodov. Oče Judov je, kot se soglasno priznava, zaradi nasledstva po mesu. Toda če mislimo na nasledstvo po mesu, bomo morali reči, da je bila napoved lažna. Kajti po mesu ni oče vseh nas, ampak nas zgled njegove vere vse naredi za Abrahamove sinove.³⁹ Toda kako? Za ljudi je neverjetno, da bi kdo vstal od mrtvih; prav tako je neverjetno, da bi se omrtvelima in priletnima rodil otrok. Toda, ko se o Kristusu oznanja, da je bil križan na lesu, da je umrl in vstal, mi verujemo. Mi torej po podobnosti z Abrahamovo vero postanemo njegovi posinovljenci in, potem ko verujemo, kakor on prejmemo duhovni pečat, ko smo prek kopeli obrezani po Svetem Duhu, vendar ne na telesu, ampak na srcu, kakor pravi Jeremija: *In obrežite za Gospoda neobrezanost vaših src;*⁴⁰ in apostol: *S Kristusovo obrezo, saj ste bili s krstom pokopani skupaj z njim,*⁴¹ in tako naprej.

7. Če bomo ohranili to vero, ne bomo brezgrajni, ampak okrašeni z vsakovrstnimi krepostmi. Vera ima namreč moč, da celo ljudi naredi tako lahke, da hodijo po morju. Peter je bil nam podoben človek iz krvi in mesa in je užival podobno hrano kot mi. Toda ker je veroval Jezusu, ki mu je dejal: *Pridi,*⁴² je lahko hodil po vodi, saj je bila njegova vera trdnejša od vsake opore nad vodno gladino in njegovo težko telo je privzdigovala lahkota vere. Dokler je veroval, je bil njegov korak po vodi trden, ko pa je podvomil, se je začel potapljati:⁴³ ker je njegova vera deloma oslabela, je tudi njegovo telo vleklo navzdol. Ko je videl njegove muke, mu je dejal Jezus, zdravnik duševnih muk: *Malovernež, zakaj si podvomil.*⁴⁴ Ko ga je prijel za desnico, se je okreplil in znova začel verovati; Gospodar ga je vodil za roko, tako da je kakor prej hodil po vodi. To namreč posredno omenja evangelij, ko pravi: *Ko sta stopila v čoln.*⁴⁵ Ne pravi, da je Peter s plavanjem dosegel čoln, ampak namiguje, da je ponovno naredil isto razdaljo, ki jo je prej prehodil do Jezusa, in stopil v čoln.

39 Prim. Rim 4,12.

40 Jer 4,4.

41 Kol 2,11–12.

42 Mt 14,29.

43 Prim. Mt 14,30.

44 Mt 14,31.

45 Mt 14,32.

VEROVANJE NAMESTO DRUGIH

8. Vera ima tolikšno moč, da ni rešen samo tisti, ki veruje, ampak so nekateri rešeni zaradi vere drugih. Hromi v Kafarnaumu ni veroval, toda verovali so tisti, ki so ga nosili in spustili skozi streho. Bolni pa je bil obenem bolan na telesu in na duši. Ne misli, da ga obtožujem po krivem. Sam evangelij pravi: *Ko je Jezus videl, ne njegovo vero, temveč njihovo vero, je rekel hromemu: »Vstani.«*⁴⁶ Tisti, ki so ga nosili, so verovali in hromi je bil ozdravljen.

9. Želiš še zanesljiveje videti, da so nekateri rešeni zaradi vere drugih? Lazar je umrl. Minil je prvi, drugi, tretji dan: njegove kite so postale mlahave, telo pa je že začelo trohneti. Kako bi nekdo, ki je že štiri dni mrtev, mogel verovati in zase klicati odrešenika? Toda to, kar je manjkalo mrtvemu, sta dopolnili njegovi rodni sestri. Kajti sestra je padla pred prihajajočega Gospoda in njemu, ki je spraševal: *Kam ste ga položili?*⁴⁷ odgovorila: *Gospod, že smrdi, saj je že četrti dan.*⁴⁸ Gospod pa je dejal: *Če boš verovala, boš videla Božjo slavo,*⁴⁹ kakor bi hotel reči: »Ti dopolni, kar manjka veri mrtvega.« In vera sester je bila tako močna, da je mrtvega priklicala izpred vrat podzemlja. Nekateri, ki so verovali namesto drugih, so torej imeli moč obujanja od mrtvih. Mar ne boš imel ti še večje koristi, če boš iskreno veroval sam zase? A četudi si neveren ali maloveren, se Gospod v svojem človekoljubju prilagaja tebi, ki se spreobračaš. Samo razumno še sam poreci: *Verujem, Gospod, pomagaj moji neveri.*⁵⁰ Če pa meniš, da si veren, a še nimaš polnosti vere, moraš tudi ti reči kakor apostoli: *Gospod, pomnoži nam vero.*⁵¹ Kajti vero si deloma pridobiš sam, večinoma pa jo prejmeš od njega.

DVA VIDIKA VERE

10. Beseda »vera« je sicer ena, vendar združuje dva vidika.⁵² Prvi, vsebinski vidik vere zadeva privolitev duše nečemu. In ta vidik

46 Mr 2,5,11; prim. Lk 5,20.24.

47 Jn 11,34.

48 Jn 11,39.

49 Jn 11,40.

50 Mr 9,24.

51 Lk 17,5.

52 Na izviren način Ciril razlikuje med dvema vidikoma vere: med dogmatično in karizmatično vero oziroma med vero kot vsebino in vero kot milostjo (*éidos dogmatikón* in *éidos en cháritos*). Razlika med obema vidikoma je zlasti v tem, da prva zahteva našo svobodno privolitev, druga pa ne.

koristi duši, kakor pravi Gospod: *Kdor posluša moje besede in veruje njemu, ki me je poslal, ima večno življenje in ne pride v obsodbo;*⁵³ in znova: *Kdor veruje v Sina, se mu ne sodi,*⁵⁴ *temveč je prestopil iz smrti v življenje.*⁵⁵ Kako veliko je Božje človekoljubje! Pravični so potrebovali mnogo let, da so mu postali všeč; kar so si oni pridobili z dolgoletnim všečnim ravnanjem, zdaj Jezus tebi milostno podarja v eni uri. Kajti če boš veroval, da je Jezus Kristus Gospod in da ga je Bog obudil od mrtvih, boš rešen⁵⁶ in on, ki je razbojnika povedel v raj, bo tja prestavil tudi tebe.⁵⁷ Ne sprašuj se nejeverno, če je to mogoče: on, ki je na tej sveti Golgoti rešil razbojnika, ki je veroval eno uro, bo rešil tudi tebe, če veruješ.

11. Drugi vidik vere pa zadeva milost, ki jo vsakomur podarja Kristus. *Enemu je namreč po Duhu dana beseda modrosti, drugemu pa beseda spoznanja po istem Duhu, komu drugemu vera v istem Duhu, drugemu pa milostni darovi ozdravljanj.*⁵⁸ Vera, ki jo Duh podarja po milosti, torej ne zadeva zgolj vsebine poučevanja, ampak je zmožna tudi nadčloveškega delovanja. Kdor bi imel takšno vero, bi rekel *tej gori: »Prestavi se od tod tja« in se bo prestavila.*⁵⁹ Kadar namreč nekdo to reče z vero in veruje, da se bo zgodilo, in ne podvomi v svojem srcu, tedaj prejme milost.⁶⁰ O takšni veri je rečeno: *Če bi imeli vero kakor gorčično zrno.*⁶¹ Kakor je namreč gorčično zrno po velikosti majhno, v delovanju pa ognjevito in se, čeprav zasejano na majhnem prostoru, obda s košatimi vejami, da more visokoraslo pticam dajati zavetje,⁶² tako tudi v duši vera v kratkem času naredi silno velike reči. Duša si Boga predstavlja in ga motri, kolikor more; razsvetljena z vero prepotuje svet od enega konca do drugega in pred koncem tega veka že gleda sodbo in pravično povračilo obljub. Imej torej vero vanj, kolikor je odvisno od tebe, da boš tudi od njega prejel vero, ki je zmožna nadčloveškega delovanja.

53 Jn 5,24.

54 Jn 3,18.

55 Jn 5,24.

56 Prim. Rim 10,9.

57 Prim. Lk 23,43.

58 1 Kor 12,8–9.

59 Mt 17,20.

60 Prim. Mr 11,23.

61 Mt 17,20.

62 Prim. Mt 13,32.

UČENJE VEROIZPOVEDI

12. Vero si pridobi iz učenja in oznanila. Ohrani samo tisto vero, ki ti jo zdaj izroča Cerkev in jo krepijo vsa Pisma. Toda ker vsi ne morejo brati Pisem, ampak ene pri njihovem poznavanju ovira neizobraženost, druge pa prezaposlenost, bom v nekaj vrsticah zaobsegel celoten nauk vere, da se duša ne bi pogubila zaradi nepoučenosti.⁶³ Hočem, da si ga dobesedno zapomnite in ga sami marljivo ponavljate; ne zapišite ga na papir, temveč si ga s spominom vtisnite v srce. Pri ponavljanju pazite, da kak katehumen ne bi slišal tega, kar vam je bilo izročeno.⁶⁴ Hočem, da imate skozi vse življenje s seboj to popotnico in poleg nje ne sprejmete nobene druge, tudi če bi se jaz sam spremenil in bi govoril v nasprotju s tem, kar zdaj učim, ali pa če bi vas hotel zapeljati sovražni angel, preoblečen v angela luči.⁶⁵ Kajti *tudi če bi vam mi sami ali pa angel iz nebes oznanjal drugačen evangelij, ki ste ga zdaj od nas prejeli, naj bo preklet.*⁶⁶ In zdaj, poslušaj besedo za besedo in si zapomni veroizpoved, v primernem času pa pričakuj dokaze iz Pisem glede vsakega njenega člana. Veroizpoved namreč ni bila sestavljena, kakor bi se ljudem zazdelo, ampak enotno učenje o veri sestavljajo najpomembnejše trditve, zbrane iz vsega Pisma. In kakor gorčično seme v majhnem zrnu vsebuje mnoge veje, tako tudi sama veroizpoved v malo besedah zaobjema vse pobožno spoznanje Stare in Nove zaveze. Pazite torej, bratje, da ohranite izročila, ki jih zdaj prejimate,⁶⁷ in zapišite jih na tablo svojega srca.⁶⁸

13. Skrbno pazite, da sovražnik ne opleni šibkejših, da kakšen krivoverec ne sprevrže tega, kar vam je bilo izročeno. Izročitev vere je namreč podobna vlaganju denarja v hranilnico,⁶⁹ kar sem zdaj storil sam, toda Bog bo od vas terjal račun za polog. *Rotim vas, pravi apostol, pri Bogu, ki vse oživlja, in pri Kristusu Jezusu, ki je pred Poncijem Pilatom lepo pričeval, da vero, ki vam je bila izročena, ohranite brez madeža do pojavitve našega Gospoda Jezusa*

63 Izročitev veroizpovedi (lat. *traditio symboli*) predstavlja enega najpomembnejših trenutkov katehumske poti. Ko so se je katehumeni naučili na pamet, je sledila »vrnitev veroizpovedi« (lat. *redditio symboli*), se pravi njena javna recitacija.

64 Skladno s »pravilom skrivnosti« (lat. *disciplina arcani*) pripravniki na krst niso smeli uporabljati zapisanega besedila veroizpovedi. Ob njenem učenju zato ni smel biti navzoč nihče, ki še ni bil vpeljan v skrivnosti.

65 Prim. 2 Kor 11,14.

66 Gal 1,8–9.

67 Prim. 2 Tes 2,14.

68 Prim. Prg 7,3.

69 Prim. Lk 19,23.

*Kristusa.*⁷⁰ Zdaj ti je bil izročen zaklad življenja, ob svoji pojavitvi pa bo Gospodar zahteval, da mu povrneš njegov polog, *ki ga bo ob svojem času pokazal blaženi in edini Vladar, Kralj nad kraljujočimi in Gospod nad gospodujočimi, ki ima edini nesmrtnost, ki biva v nedostopni luči in ga noben človek ni videl in ga ne more videti.*⁷¹ Njemu slava, čast in oblast na veke vekov. Amen.

70 1 Tim 5,21; 6,13–14.

71 1 Tim 6,15–16.

A. E. Housman: Fragment grške tragedije

Uvod in prevod David Movrin

Alfred Edward Housman (1859–1936), ki je kasneje postal angleški pesnik in eden največjih filologov svojega časa, je svoj zafrkantski »fragment« objavil pri triindvajsetih, leta 1883, v reviji *Bromsgrovian*. Revijo je izdajala Bromsgrove School, kjer se je šolal kot najstnik (1870–77); na šolo, ki je prva prepoznala njegov jezikovni in pesniški talent, se je za kratek čas (1881–82) vrnil kot pomožni učitelj po nepričakovanem študijskem porazu na Oxfordu.

Kot ugotavlja Ralph Marcellino,¹ ni naključje, da besedilo parodira predvsem Ajshila, ki je bil Housmanov najljubši pesnik. V njem odzvanja *Oresteja*, zlasti drami *Agamemnon* in *Prinašalke pitnih darov*, verjetno zato, ker so ju dijaki na šoli, kjer je poučeval, pri pouku največ brali. Prav ta ciljna publika je znala ceniti norčevanje iz retoričnih figur ter sintaktičnih konstrukcij, ki jim jih je njihov pomožni učitelj vbijal v glavo.

Mitično ozadje »fragmenta« je Ajshilova *Sedmerica proti Tebam*, za boljše razumevanje ga je smiselno predstaviti nekoliko podrobneje. Med sedmerico junakov, ki je skušala Polinejku pomagati pri vzponu na izgubljeni tebanski prestol njegovega očeta Ojdipa, je bil tudi Amfiaraj, oče Alkmajona, ki ima v »fragmentu« osrednjo vlogo. Amfiaraj je bil videc in je zato vedel, da se iz Teb ne bo vrnil živ nihče od sedmerica, tudi on ne, vendar ga je njegova žena Erifila, podkupljena od Polinejka, prepričala, da se je odprave kljub temu udeležil. V tej bitki je padel tudi sam Polinejk, ki ga nato za razliko od branilca Eteokla novi vladar Kreont kot napadalca ni pustil pokopati; ta del zgodbe, ki ga je Sofokles obdelal v *Antigoni*, je v slovenskem prostoru kajpak bistveno bolj znan.

1 Ralph Marcellino, »A. E. Housman's 'Fragment of a Greek Tragedy'«, *Classical Journal* 48,5 (1953): 171–77.

V vojni je torej izgubila življenje vsa sedmerica, desetletje kasneje pa so z istim projektom znova poskusili njihovi sinovi, »Epigoni«, med katerimi je bil tudi Alkmajon. Tokrat je pohod na oblast uspel. Alkmajon se je nato po vrnitvi domov v skladu z očetovimi ukazi maščeval tako, da je ubil svojo mater Erifilo – prav kot se je Orest maščeval materi Klitajmestri za umor svojega očeta Agamemnona. Zaplet »fragmenta« je torej parodija na zaplet v Ajshilovi *Oresteji* in prikazuje sina, ki se vrne domov, da bi ubil lastno mater.

Ko je »fragment« izšel, je Housman šolo že zapustil in si s svojimi nelepimi ocenami s popravnega izpita v univerzitetnem spričevalu našel pisarniško delo v Patentnem uradu v Londonu, kjer je ostal do 1892. Vmes je doživel tudi ljubezensko razočaranje,² ki ga je do te mere strlo, da ga je eden od njegovih zajedljivih kolegov kasneje z mislijo na njegov navzven viktorijanski življenjski slog³ označil kot »nekoga, ki je potomec dolge vrste samskih tet«. Začel je objavljati članke o Ajshilu, Sofoklu in Evripidu, pa o Ovidiju, Properciju in Horaciju; kasneje se je specializiral za latinsko književnost, češ da ne bi mogel doseči odličnosti v obeh jezikih. Njegovi prispevki so bili tako tehtni, da so mu leta 1892 ponudili profesuro na londonskem University College. Sprejel jo je in ostal tam do leta 1911, ko je postal profesor na Trinity College v Cambridgeu, kjer je ostal do smrti. Njegova pesniška zbirka *A Shropshire Lad* (1896), ki so jo založniki zavrnil in jo je objavil v samozaložbi, je napisana z glasom melanholičnega mladeniča, ki ga preganja slutnja prezgodnje smrti. Danes sodi med klasike angleške književnosti, menda je imel praktično vsak britanski vojak v prvi svetovni vojni svoj žepni izvod; kasneje je izdal le še eno, *Last Poems* (1922). Nekatere od njegovih suhih bodic je še vedno mogoče slišati v diskusijah na konferencah – ena takih je brutalna zaključna misel iz njegovega članka »Uporaba mišljenja v tekstni kritiki«:⁴

- 2 V svoji drami *The Invention of Love* (1997) ga je literariziral Tom Stoppard. Igra se začne na bregu reke Stiks, kjer Housman čaka na Haronov brod ter se spominja svojih mladostnih dni ter zlasti skrivne ljubezni do študentskega kolega Mosesa Jacksona. Besedilo je tako polno raznoterih aluzij, da so se na drugi strani Atlantika znašli pred posebnim izzivom – kako ga prevesti za ameriško občinstvo; prim. Carrie Ryan, »Translating *The Invention of Love*: The Journey from Page to Stage for Tom Stoppard's Latest Play«, *Journal of Modern Literature* 24.2 (2001): 197–204.
- 3 Prim. Jeffrey Meyers, »Tormented Housman«, *Style* 50 (2016): 19–36.
- 4 A. E. Housman, »The Application of Thought to Textual Criticism«, *Proceedings of the Classical Association* 18 (1922): 67–84.

Znanje je dobro, metoda je dobra, toda ena stvar je bolj nujna kot vse ostalo – da imaš na ramenih glavo, ne pa buče, in v glavi možgane, ne pa pudinga.

Ko je leta 1936 umrl, mu je W. H. Auden, prav tako pesnik in kasneje univerzitetni profesor, ki ga je Josif Brodski nekje označil za »največji um dvajsetega stoletja«, napisal sonet. Sodobniki so ga imeli za cinično posmehljivega in so pesniku odsvetovali ponatis v kasnejših izdajah njegovega dela. Danes ga mnogi razumejo drugače, kot znamenje tihega spoštovanja ter intelektualčevo priznanje drugemu intelektualcu.⁵ Slovenski prevod je pri Audenu vedno izziv, toliko večji, kadar so formulacije v izvorniku načrtno zabrisane in nejasne,⁶ vendar si Housmanove biografske notice brez teh verzov skorajda ni mogoče več predstavljati:

Nihče, ne, niti Cambridge ni bil kriv,
(če kdo je kriv, je to narava naša):
strt v Londonu naposled se razvil
je v latinista, ki je vse prekašal.

Načrtno skrajno suhost je izbral
in kakor greh v predalu solze skrival;
javno je cenil hrano; sam je dal
nasilju revnih prednost poželjivo.

V divjih opombah h kritičnim izdajam
napadal plaho je svoj lastni svet
in hranil svojih čustev vrtiljak

z odnosi varno mrtvih, interpret
svetov, kjer zlahka hkrati soobstaja
profesor in ob njem ubit vojak.

Njegov pepel so po obredu iz razumljivih razlogov odnesli pokopat v Shropshire, v grofijo, kjer ni nikoli živel in kamor je le redko stopil, kot sam pripomni brodniku Haronu v začetku Stoppardove drame, in mu tam na grob zasadili češnjo (»Zdaj češnja, to najlepše vseh

5 Prim. Florian Gargaillo, »Tough Love: W. H. Auden and A. E. Housman«, *Cambridge Quarterly* 43.2 (2014): 139–56.

6 Prim. Grevel Lindop, »'Something to Do with Violence', *Poetry Nation Review* 24.4 (1998): 14–15.

dreves, / obsuta s cvetjem je prek vej in čez, / med drevjem se tako postavljajoč / odeta v belo za veliko noč«), njegov Trinity College v Cambridgeu pa mu je v kapeli postavil napis. V imenitni latinščini ga je spisal njegov ekscentrični prijatelj in poznavalec Teokrita A. S. F. Gow, ki je kmalu po smrti objavil tudi prvo Housmanovo biografijo:

»Ta napis spominja na Alfreda Edwarda Housmana, ki je bil petindvajset let Kennedyjev profesor latinskega jezika in član tega kolegija. Sledil je Bentleyjevim stopinjam in je preoddano besedilo latinskih pesnikov popravljal s tako ostroumno inteligenco in s tako bogatim znanjem, nemarnost urednikov pa kaznoval s tako jedko duhovitostjo, da je postal takorekoč drugi utemeljitelj te znanosti. Bil je tudi pesnik, ki si je z drobno zbirko verzov zagotovil varno mesto na našem Helikonu. Umrl je 30. aprila 1936, star sedeminsedemdeset let.«

* * *

ZBOR: Glava popotnika usnjenonožna,⁷
 povej, o, koga iščeš in zakaj,
 kako, kod in čemu⁸ te je zaneslo
 v to našo preoslavčeno⁹ deželo?
 Sprašujem te, da stvar bi razumel.
 A če si po naključju gluhonem
 in ne razumeš, kaj ti govorim,
 pomahaj z roko in mi daj vsaj znak.¹⁰
 ALKMAJON: Bojotska¹¹ pot me je vodila sem.¹²
 ZBOR: Si plul na konju – ali z vesli nog?¹³
 ALKMAJON: Kar hitro gnal sem ta svoj par stopal.
 ZBOR: Je Zevs¹⁴ sijal? Je nate deževal?
 ALKMAJON: Le sestra blata¹⁵ čevelj mi krasi.
 ZBOR: Ime povej – ne bom ti ugovarjal.

- 7 Housmanov otvoritveni salvo je posvečen Ajshilovi najbolj razvpiti slogovni posebnosti, njegovim »poldrugi čevelj dolgim besedam« (*sesquipedalia verba*). Ajshil običajno ustvari jambski tetrameter zgolj s štirimi besedami, včasih celo s tremi, je v študiji o njegovem slogu ugotovil Frank Earp. Pri Aristofanu se Evripid pritožuje nad njegovimi besedami, velikimi kot hrib Likabet ali pogorje Parnas – Ajshil pa odvrne, da velike misli terjajo tudi velike besede; prim. *Žabe* 1059–60. – Opombe so povzete po že omenjenem članku, ki ga je v reviji *Classical Journal* objavil Ralph Marcellino.
- 8 Še ena Ajshilova značilnost so pogoste repetitije.
- 9 Tudi slikoviti sestavljeni pridevniki so stalnica Ajshilovega sloga.
- 10 Del duhovitosti je v dejstvu, da je besedilo v osnovi prevod Klitajmestrinih besed Kasandri v *Agamemnonu* 1060–61, h katerim je moral celo izdajatelj Arthur Sidgwick pripomniti: »Dozdevna bejavost takšnega predloga se na odru razblini zaradi Klitajmestrinih pomenljivih kretenj.«
- 11 Mišljena je druga odprava zoper Tebe (v Bojotiji), ki so jih napadli Epigoni, sinovi prvotne sedmerice proti Tebam; mednje je sodil tudi Alkmajon. Tokrat se je njihov napad na mesto posrečil.
- 12 Sledi stihomitija, hitro menjavanje govoreče osebe, ki je v antični dramatikki pogosto; včasih je lahko zelo učinkovito, denimo v dialogu med Orestom in njegovo materjo v Ajshilovih *Prinašalkah pitnih darov* ali med Ojdipom in pastirjem v Sofoklovem *Kralju Ojdipu*.
- 13 Ajshilovo metaforično govorico označujejo nekateri izdajatelji za drzno, drugi kar za groteskno.
- 14 Zevs pomeni tu »nebo«, podobno kot *Iuppiter* v rimski književnosti – ko Horacij napiše *sub Iove frigido*, misli »pod mrzlim nebom«.
- 15 Ajshilovska perifraza za »prah« je parodija na odlomek iz *Agamemnona* 494–95, kjer se prah pojavi kot »brat gline«; morda tudi na *Sedmerico proti Tebam* 494, kjer je dim »sestra ognja«.

ALKMAJON: Nihče ne ve za vse, kar rad bi vedel.
 ZBOR: Vsaj to povej, kam meri¹⁶ tvoj prihod.
 ALKMAJON: Pastir je vprašan mi povedal, da ...
 ZBOR: Kaj? Kaj? Ne vem, kaj zdaj boš rekel.
 ALKMAJON: Ne boš izvedel, če me boš prekinjal.
 ZBOR: Govori! Nemi jezik¹⁷ bo poslušal.
 ALKMAJON: Ta hiša tu pripada Erifili.
 ZBOR: Resnično, grla mu ne maže laž.
 ALKMAJON: Smem priti vanjo, s tem, da prag prestopim?
 ZBOR: Usmeri v hišo srečno nogo, sin;
 po eni strani¹⁸ skušaj biti dober,
 po drugi pa nikar ne bodi slab;
 to se mi zdi najvarnejši načrt.
 ALKMAJON: Zdaj stopam v hišo z urnostjo in peto.¹⁹

ZBOR

Strofa

Ko gre za razmislek,²⁰
 ne bi želela dobiti slovesa
 z delno domišljenim mnenjem,
 a po tehtnem preudarku
 slednjič sem vendarle tole dognala sedaj:
 ŽIVLJENJE JE NEGOTOVO.
 To resnico sem zdaj vpisala
 nekam globoko v prepono razmisleka;
 nisem je v vosek,
 nisem pisala s peresom.
 Več je razlogov – ŽIVLJENJU, trdim,

16 Prim. *Agamemnon* 628 za podobo streljanja z besedami.

17 Prolepsa, pri kateri stoji pridevnik ob samostalniku že kot pričakovani rezultat glagolskega dejanja.

18 Kdor je kdaj poskusil kaj stare grščine, se bo tu spomnil na par členic μέν ... δέ iz prvih lekcij v učbeniku.

19 *Hendiadyoin*, »eno skozi dvoje«, je besedna figura, ki podredno zvezo zamenja s priredno; »z urno peto« (pri čemer je »peta« spet figura, pars pro toto za nogo).

20 Sledi zborški spev, ki ga sestavljajo strofa, antistrofa in epoda. Strofa in antistrofa se metrično ujemata, epoda pa njune ritme in v tem primeru skrajno banalna dognanja obravnava na nov način. Tukajšnji spev je zelo dolg, trikrat daljši od prejšnjega dialoga – kar pri Ajshilu ni redko. Tudi nad tem godrnja Aristofanov Evripid v *Žabah* 907–15.

NEGOTOVOST NI TUJA.
 Nisem iz leta perjadi zlovešč²¹
 tega spoznanja dognala,
 ni ga izustil trinožnik iz Delfov²²
 niti Dodona.²³
 Samo navdalo je v svoji prvinskosti zdaj
 mi samouko prepono.

Antistrofa

Zakaj zdaj omenjam²⁴
 Inaha hčer,²⁵ ki sam Zevs jo je ljubil?
 Njo, ki nekoč so bogovi,
 bolj previdni kot blagi,
 dali ji štiri kopita, rogova in rep,
 ta dar, ki ni ga želela,
 ter poslali jo proč, učit se
 scela neznane in tuje prej spretnosti
 prežvekovanja.
 Šla je po poljih Argejcev,
 smukala travo bledikasto tam,
 včasih slastne koprive.
 To so hranljivi prigrizki, a sama
 ne hrepenim zdaj po njih, ne.
 Kiprida²⁶ naj se mi res ne naseli
 v grahastih jetrih!²⁷
 Toda zakaj sedaj Io omenjam? Zakaj?
 Nimam najmanjšega pojma.²⁸

21 Iz leta ptic so prihodnost napovedovali avgurji.

22 Delfi, kjer je imel svetišče Apolon, so bili največje preročišče starega sveta, veljali so za središče sveta.

23 Starodavno Zevsovo preročišče v Epiru, kjer so svečeniki napovedovali prihodnost iz šumljanja listov na svetem hrastu.

24 Antistrofa se metrično ujema s strofo.

25 V Io, hčer argoškega kralja Inaha, se je zaljubil Zevs in jo spremenil v junico, da bi jo skrnil pred Hero.

26 Afrodita, ki se je rodila na Cipru.

27 Jetra so veljala v antiki za sedež čustev.

28 Nevajenim bralcem se zdijo zbornski spevi v grških tragedijah včasih brez prave povezave z vsebino, prav kot je ta tukaj. Io se denimo pri Ajshilu pojavi dvakrat, v *Pribežnicah* in *Vklenjenem Prometeju*, obakrat se je treba za smiselno povezavo z dramskim dejanjem kar nekoliko potruditi.

Epoda

Zdaj pa moje prepolno srce²⁹
 nenajeto,³⁰ nespremljano, poje
 svoj neplesni³¹ napev.
 Da, še palača se zdi
 jarmu mojih okroglih oči
 (desnemu, tega pa spremlja še levo)
 prav kakor klavnica,³² to bi dejala,
 polna je smrti volnenih
 in brodolomov posameznih krav.

Res, žalostinko ubrala bom, v kisijskem³³ tonu,
 naglo in glasno
 trganje platna z udarci po prsih
 spremljajo zvoki
 glave nesrečne, ki tolče ob tla.

ERIFILA (*znotraj*):³⁴ Gorje mi, bije me³⁵ čeljust širočke;³⁶
 in to v resnici, ne samo z besedo.

ZBOR: Nekje v notranjosti se sliši glas,
 a ne nekoga, ki vesel bi rajal.³⁷

ERIFILA: Razklal mi bo lobanjo, ni prijazen.
 Ponavljam, rad bi me ubil, do smrti.

ZBOR: Res, nočem obveljati za nemirno,
 a zdi se mi, da v hiši ni vse v redu.

ERIFILA: O! O! Še en udarec, ta je tretji!

29 Zbor zdaj v preroški slutnji – kot Kasandra pred Agamemnonovim umorom – začuti prihajajoče nasilje in se prepusti intenzivno zamaknjenemu žalovanju po vzhodnjaških vzorih.

30 Za razliko od naricalkega je to čustvo pristno.

31 Litota, ki učinek v resnici še okrepi.

32 Takšna se je Agamemnonova palača zdela Kasandri.

33 Zbor žaluje v divjih ritmičnih kisijskih Peržank; prim. *Prinašalke pitnih darov* 422–27.

34 V grški tragediji se nasilje običajno odvija v zaodrju.

35 Prim. *Agamemnon* 1343 in nasl.

36 Širočka, enoročna sekirica, je kar primerno orožje za parodijo; v *Agamemnonu* Klitajmestra ubije moža z bolj dostojanstveno bojno sekiro.

37 Housman v naslednjih verzih do skrajnosti izmojstri angleški *understatement*; njegov idiotsko neodločni zbor kajpak parodira zbor v *Agamemnonu*, ki zbegano spremlja krike iz palače ob vladarjevem umoru.

Zabada³⁸ me v srce – pa nisem za!
ZBOR: Če to drži, si z zdravjem žal na psu;
a aritmetika ti dobro služi.³⁹

38 S sekiro? Tudi pri Ajshilu se Klitajmestrino orožje protejsko preobraža.

39 Osebe v grški tragediji se rade postavijo s svojim natančnim štetjem; prim. *Pri-
našalke pitnih darov* 237 in nasl.

Peter Green: Katul in njegov čas

Prevod Ana Anžlovar, Nena Bobovnik, Jošt Yoshinaka Gerl, Domen Iljaš, David Movrin, Meta Skubic in Kajetan Skraban.¹

ŽIVLJENJE IN OZADJE

O Katulu vemo zelo malo zanesljivega in celo večino tega je treba razbrati iz njegovega lastnega literarnega dela. To je vedno tvegan pristop, ki mu kritika danes večinoma nasprotuje (četudi je kritika vedno spremenljiva in znaki teh sprememb so že v zraku). Toda po drugi strani vemo kar precej o zadnjem stoletju rimske republike, o času torej, v katerem je Katul preživel svoje kratko, a intenzivno življenje, in o številnih javnih osebnostih, tako iz sveta književnosti kot politike, ki jih je štel med svoje prijatelje ali sovražnike. Tako kot Byron, ki je bil Katulu v nekaterih pogledih podoben, se je gibal v krogih visoke družbe, imel je radikalna stališča, ne da bi se aktivno politično udeleževal, ter je pisal poezijo, ki daje vtis, da je nastala kot odziv na družbeno dogajanje, literarne tokove ali zasebne škandale takratne aristokracije.

Koliko je v njej izmišljenega, ne bomo nikoli vedeli, toda scela neverjetno je, da bi šlo pri njegovi poeziji za čisto invencijo: zakaj bi si izmišljeval zgodbice, ko pa je imel pri roki toliko prvovrstnega materiala? Seveda tega, kar Katul pravi o Cezarju in Mamuri, ne moremo vzeti za čisto resnico, prav kot na tak način ne moremo razumeti podobe kralja Jurija III. in Southeya v Byronovem *Videnju sodbe* ali Drydenove upodobitve Jakoba II. in vojvode buckinghamskega v

1 Prevod spremne študije v Greenovi izdaji *The Poems of Catullus: A Bilingual Edition* (Berkeley 2005: University of California Press) je nastal v okviru Katulu posvečenega seminarja na Oddelku za klasično filologijo FF UL; objavljamo ga s prijaznim dovoljenjem založnikov in nosilcev avtorskih pravic, Harold Ober Associates Incorporated.

Absalomu in Ahitofelu. Vendar pa bi težko zanikali dejstvo, da je v vsaki izmed teh pesmi več kot le zrno resnice. Če slikovito značajsko galerijo Katulovih prijateljev, sovražnikov in ljubimcev – v nasprotju z njegovimi izleti v mitologijo – obravnavamo kot ustvarjalne variacije v osnovi dejanske realnosti, verjetno ne bomo daleč od resnice.

Začnimo z datacijo. Sveti Hieronim poroča, da se je Katul rodil v Veroni leta 87 pr. Kr. in umrl v Rimu leta 57 bodisi v tridesetem letu bodisi že star trideset let. Njegova starost ob smrti je najbrž vsaj okvirno pravilna: tudi Ovidij s tem v zvezi govori o njegovi mladosti² in, kot nas opominja Fordyce, »je bila starost, pri kateri je kdo umrl, pogosto zabeležena na njegovem nagrobniku«.³ Toda po drugi strani se Hieronim glede njegove smrti leta 57 dokazljivo moti: pesmi 11, 12, 29, 45, 55 in 113 omenjajo dogodke, ki brez dvoma kažejo, da je bil živ celo še leta 54.⁴ Kornelij Nepot omenja, da je Katul umrl pri dvaintridesetih, a ne navaja točne letnice.⁵ Vse to je spodbudilo spekulacijo. Splošno sprejeta in prepričljiva rešitev tega problema je, da sta Hieronim oziroma njegov vir zamešala letnico prvega konzulovanja Lukija Kornelija Kine (87) z njegovim četrtem (84) in da lahko čas Katulovega življenja umestimo med leti 84 in 54. To bi pomenilo, da je bil nekaj let starejši od svojega velikega prijatelja in pesniškega tovariša Kalva in – če glede istovetnosti »Lesbije« verjamemo Apuleju⁶ – deset let mlajši kot njegova *inamorata* Klodija, Metelova žena. To bi tudi pomenilo, da je bil sodobnik Lukrecija, pa tudi Kornelija Gala in takorekoč vsakega pomembnejšega kulturnega in političnega protagonista v rimski družbi burnih let pozne republike.

Mnoge izmed teh vodilnih likov je Katul osebno poznal in v njegovih verzih lahko odkrijemo precej vznemirljivih namigovanj nanje. Cezar je bil med zimovanji v času svojih galskih vojn, najverjetneje od 58/7 dalje, v Veroni reden gost njegovega očeta;⁷ in to prijateljstvo je preživelo celo Katulove jedke napade.⁸ Zdi se torej, da Katul z očetom ni bil v najboljših odnosih in če ga slednji z lažno prodajno pogodbo (*emancipatio*) ni osvobodil očetovske oblasti, je bil Katul še vedno *in potestate* ter je v Rimu bržkone živel od očetove žepnine.⁹ To, da

2 Ovidij, *Ljubezni* 3,9.61.

3 Fordyce, *Catullus*, ix.

4 Skinner, *Catullus in Verona*, xx in 186 op. 4; argumenti Thomsona, *Catullus*, 3–5, za leto 53/2 ostajajo spekulativni.

5 Nepot, *Atik* 12.4.

6 Apulej, *Apologija* 10.

7 Svetonij, *Cezar* 73.

8 Glej pesmi 29, 54, 57, 93 in pripadajoče opombe.

9 Skinner, *Catullus in Verona*, xxi.

je pri njegovi družini gostoval Cezar in da je družina (kot se zdi na podlagi pesmi 31) imela v lasti precejšen del, če ne celo ves polotok Sirmiono, daje slutiti, da je bila silno premožna.

Katulovi prijatelji in znanci so takšni, kakršne glede na njegovo ozadje pričakujemo. Asinij Polion (pesem 12), kakih osem let mlajši od njega, je kasneje postal znan zgodovinar avgustejske dobe, podobno kot Kvintilij Var je prijateljeval z Vergilijem in Horacijem ter je ustanovil prvo rimsko javno knjižnico. Kornelij Nepot, ki mu je Katul posvetil svojo zbirko, je bil znan življenjepisec. Mark Kajlij Ruf je bil, celo če odmislimo njegovo vlogo pri *affaire* z Lesbijo, eden Ciceronovih zanimivejših dopisovalcev. Lukij Kalpurnij Pison (28, 47) je bil morda prvotni lastnik Vile pápirov v Herkulaneju in tamkajšnje zbirke Filodemovih besedil. Likinij Kalv, Katulov dober prijatelj, ni bil samo pesnik, temveč tudi pomemben odvetnik. Katulov odnos do Cicerona ostaja uganka, posebno zaradi pesmi 49; v kolikšni meri gre tu za ironijo? Brutalno osmešeni Mamura (29, 41, 57, 94, 105, 114, 115), ki ga Katul kliče kar »Tič«, je bil Cezarjev častnik in nadvse učinkovit vodja preskrbe v Galiji. Kako dobro se je Katul poznal s Pompejem, je težko reči, toda prav gotovo sta se poznala. Lukij Manlij Torkvat, ki mu je Katul napisal epitalamij, svatbeno pesem, je pripadal eni najstarejših in najuglednejših rimskih družin. Nabor likov v Katulovem korpusu je morda nekoliko okrašen, vsekakor pa ni izmišljen.

Katulova družina je bila provincialnega porekla in je bila najverjetneje ekvitska. Bila je torej del višjega sloja, a ne zares aristokratska, premožna zaradi poslovnih zvez, toda po rimskih kriterijih ne resnično bogata; vsekakor ni sodila v izrazito politično aktiven sloj z večstoletno tradicijo konzulovanja, ki mu je pripadala Klodija s svojimi brati in sestrama.¹⁰ Leta 57 se je Katul kot član spremstva Gaja Memija (glej pesem 10.28) odpravil v Bitinijo in spotoma obiskal tudi grob svojega prerano preminulega in ljubljenega brata v Troadi (65, 68a in b, 101). S te odprave se je vrnil spomladi leta 56. Zdi se, da je malo pred svojo smrtjo (morda leta 54) premišljeval, ali naj ponovno sprejme takšno mesto v spremstvu, bodisi pri Cezarju v Galiji ali pa z milijonarjem Krasom pri njegovi nesrečni odpravi na vzhod. Glede na prezgodnjo smrt obeh bratov ter krčevit kašelj, ki je očitno trpinčil Katula (pesem 44), na njegove omembe – ki niso nujno samo metaforične – nekakšne kronične in neprijetne bolezni (pesem 76 in morda 38), na njegovo vročično vztrajnost (50) in nenazadnje na njegovo intenzivno in hromečo obsedenost s spolnostjo se zdi zelo možno, da je bila njegova

10 Njen družbeni položaj je bil za cel razred nad Katulovim in vsaj do leta 56 je imela tudi bistveno več političnega vpliva.

družina podvržena tuberkulozi, eni izmed strašnih tihih tegob antike, in da je bila ta razlog njegove smrti.

Za približno trideset let Katulovega življenja nedvomno velja stara kitajska kletev, ki nekomu privoščiči, »da bi živel v zanimivih časih«. V letih, ko se je komaj začel zavedati samega sebe, je Italijo zajela državljanska vojna, iz katere je kot diktator izšel Sula. V času njegove zgodnje mladosti je prišlo do Spartakove vstaje sužnjev, pa tudi do procesa proti Veru zaradi hude zlorabe položaja na Siciliji. V Rim (ki ga je Katul v odrasli dobi štel za svoj pravi dom, glej 68a.33–36) se je najverjetneje preselil, ko je bil star dobrih dvajset let (63 pr. Kr.), torej približno v času, ko je Ciceron zatrl Katilinovo zaroto. Nedolgo zatem je prišlo do škandala, ki ga je sprožil Klodij Pulher, ko je vdrl na obrede boginje po imenu *Bona Dea* v Cezarjevem mestnem bivališču, pridržane samo ženskam – približno tedaj, ko je Katul prvič srečal vsiljivčevo takrat že razvpito sestro.

Leta 60 so Cezar, Pompej in milijonar Kras sklenili svoje prvo zavezništvo; to leto predstavlja začetek tako državljanske vojne¹¹ kakor Cezarjevega neizprosne prevzema skoraj popolne oblasti. Ta razvoj dogodkov je Katula in njegove prijatelje navdajal z vedno večjo vznemirjenostjo.¹² Medtem ko se je Cezar bojeval v Galiji, sta Klodij in Milon v prestolnici oblikovala rivalske poulične tolpe: tako Katulova občasna zveza s sestro (in domnevno ljubico) tega mafijskega tribuna nikakor ni mogla biti povsem nepolitična.

Lastnim trditvam navkljub Katulu morda vendarle ni bilo povsem žal, da se je leta 57 odpravil v Bitinijo; Klodija si je namreč za svojega glavnega ljubimca že leto poprej izbrala Kajkilija Rufa. Slednji jo je v času Katulovega bivanja v tujini sicer zapustil. Katul se je v Rim vrnil kmalu po procesu proti Kajkiliju, na katerem je Ciceron, kot je znano, Klodijo (ki je vložila ovadbo predvsem zaradi zamere) izpostavil kar najbolj neprijetni obliki javnega zasmeha. Zdi se, da se je zdaj Katul glede njunega odnosa nekoliko obotavljal. V letu njegove smrti so Rim ponovno zajeli nasilni nemiri. Iz enega ali drugega razloga sta se mu v tem času morda bolj vabljivi zdeli Britanija in Sirija. *Dis aliter visum*: bogovi in verjetno tudi bolezen so se odločili drugače. Mulroyeva teza, da ga je s poti spravil Cezar,¹³ je nesmiselna. Če bi se zgodilo kaj takega, bi prišlo do še mnogo bolj odmevnega škandala, kot je bilo denimo Ovidijevo kasnejše izgnanstvo; to bi dalo Cezarje-

11 Kakor smiselno utemeljuje Asinij Polion; glej Horacij, *Ode* 2.1.1–2.

12 In Katul je nenazadnje imel priliko, da si je velikega moža ogledal od blizu: prav v tem času je namreč Cezar pozimi obiskoval njegovega očeta v Veroni.

13 Mulroy, *Complete Poetry of Catullus*, xxvii.

vim številnim nasprotnikom prvovrstno snov za nadvse uničujočo propagando proti njemu, o kateri pa ni sledu.

LESBIJA / KLODIJA

Apulej je menil, da lahko identificira ne samo Katulovo »Lesbijo«, temveč tudi nekatere ostale skrivnostne *inamorate* avgustejskih elegikov (denimo Propercijevo »Kintijo«).¹⁴ Ne vemo, kje je te informacije dobil; morda iz literarnih odlomkov Svetonijevega dela *O slavnih možeh*. Trdil je, da je bilo Lesbiji v resnici ime Klodija, a je na žalost pozabil omeniti, katera Klodija. Kdo bi lahko rekel, da je v konkretnem kontekstu že zgolj ime ponujalo očitno identifikacijo; podobno denimo tudi ob omenjanju Salamine v navezavi na grško-perzijske vojne ni potrebno opozarjati, da ne gre za mesto na Cipru. Vsekakor ga je tako razumela večina raziskovalcev od renesanse naprej: domnevali so, da je bila Katulova ljubica razvpita aristokratinja Klodija, ki je bila do leta 59 poročena s svojim bratrancem Kvintom Metelom Kelerom, znana tudi kot tarča Ciceronovega neusmiljenega in pogosto obscenega zmerjanja v govoru za Kajlija. Skupek dokazov za to identifikacijo je pravzaprav mnogo trdnejši od dokazov za vrsto drugih prepričanj, ki jih imamo o antičnem svetu.

Oblika »Klodija«, ne »Klavdija«, takoj kaže na Klodijo, Metelovo ženo, in na njeni dve sestri; ko si je njihov razvpiti brat prizadeval za položaj v plebejski *gens*, so se tudi same »poplebejile« z bolj ljudsko inačico pri zapisovanju svojega rodovnega imena.¹⁵ Da je bil »Lesbij« v resnici Klodij (79) in da je bila torej tudi »Lesbija« v resnici Klodija, je praktično nesporno. Iz pesmi 68b.145–46 in 83 ter tudi od drugod vemo, da je bila Lesbija, ko se je zapletla v afero s Katulom, še poročena in je še vedno živela s svojim možem. Za njeni dve sestri tega ni mogoče reči: Lukij Lukul se je od ene že leta 66/5 ločil zaradi prešuštva, Kvint Markij Reg, mož druge sestre (znane pod imenom Tertija, ker je bila najmlajša izmed treh), pa je umrl še pred letom 61.

Še več, Quinn pravi takole: »Klodija, ki jo opisuje Ciceron v obrambnem govoru za Kajlija, je do zadnje podrobnosti Lesbija.«¹⁶ V krutem in jedkem napadu v pesmi 58 (ena izmed pesmi, naslovljenih na Kajlija) Katul sam govori o »naši Lesbiji« (*Lesbia nostra*), ženski,

14 Apulej, *Apologija* 10.

15 Metelova žena Klodija je s to potezo sprožila »državljsko vojno«, kot to imenuje Ciceron, zoper svojega konservativnega moža, jasno je, da je Metel takšnemu početju nasprotoval; Cic., *Att.* 2.1.4–5.

16 Quinn, *Catullan Revolution*, 135.

ki je do takrat ljubimkala že z obema; enega je zapustila, drugi pa jo je nato zavrzel.

Mimogrede, kot je pripomnil Quinn,¹⁷ je presenetljivo, kako pogosto so raziskovalci, ki jih je zavestno ali nezavedno vodil romantični *pudour* srednjega razreda, predpostavljali, da bo tudi aristokratinja iz višjega sloja, kot je bila Lesbija, vpletena zgolj v en odnos naenkrat; da je torej Kajlij kot ljubimec »nadomestil« Katula ali obratno, čeprav Katul precej očitno namiguje na sočasnost njenih afer; v svoji depresivni fazi upa zgolj na to, da bo prvi v njenem tropu ljubimcev (prim. 68b.135 in nasl.). Lesbija je bila ena izmed več stvari, ki so jima bile skupne: tudi Katulov odnos do Kajlija je sodil v kategorijo *odi et amo*. In Kajlij Ruf je res trpel za putiko (kar je argument, s katerim sicer pogosto nasprotujejo identifikaciji z likom v pesmi 69) – v antiki je bila to bolezen, ki so ji bili zaradi pitja vina iz posod s svinčenimi oblogami podvrženi tako mladi kot stari.¹⁸

Nastanek teze, ki zavrača identifikacijo Lesbije s Klodijo, Metelovo ženo, so bržkone spodbudili predvsem napadi na »biografsko zablodo« in vsesplošna odločenost – bodisi preko teorije »*persona*«¹⁹ bodisi s pomočjo kopičenja zgodovinskih in predvsem kronoloških ugovorov – da vse, kar rimski pesniki pripovedujejo o ljubezenskem življenju, pospravimo v varnejše področje zgolj literarne domišljije. Prvo od obeh tehnik zlahka prepuščam zdravorazumski presoji bralcev: zrno resnice v njej se skriva v očitnem in dobro znanem dejstvu, da sleherni pisec katerekoli dobe ustvarja in fantazira na podlagi izkušnje, kar je za rimsko družbo veljalo tako kot za katerokoli drugo. Dalje, eden izmed najočitnejših fenomenov rimske in grške kulture je prav ta, da je izvirna invencija, izmišljena v celoti, v obeh primerih nastopila pozno in stežka. Vedno – in vsekakor v Katulovem času – so se nagibali k ustvarjanju na podlagi življenjske izkušnje. Veliko – rekel bi, da celo preveč – pozornosti so raziskovalci posvetili Katulovi trditvi v pesmi 16, da njegove pesmi (ki so drzne) nimajo nobene zveze z njegovim življenjem (ki je neomadeževano). Napadali so ga spričo njegovih (precej opaznih) »ženskih« lastnosti; tega se je zavedal in se zato branil z glasnim mačističnim ropotanjem v slogu najboljše agresivne moške tradicije, odločen, da se pred kritike ustopi kot prepričljiv penetrator, prodornejši od kateregakoli med njimi. To se mi ne zdi ravno močan temelj, na katerem bi lahko gradili literarno teorijo.

17 Quinn, *Catullan Revolution*, 142–43.

18 Mulroy, *Complete Poetry of Catullus*, xiv.

19 Po tej teoriji je treba vse dozdevne podatke iz resničnega življenja zavreči kot fiktivne projekcije na podlagi retoričnih toposov.

Prav tako me ne prepriča teza, postavljena na metrični osnovi Katulove rabe prvih dveh zlogov v enajstercih,²⁰ ki trdi, da se je Katul sprva strogo držal spondejske osnove, nato pa postopoma prešel na trohej in jamb. Temelji namreč na dejstvu, da v pesmih 2–26 najdemo le štiri takšne razvezave – kar je toliko kot v desetih vrsticah pesmi 1, ki je pozno posvetilo Nepotu – v pesmih 28–60 pa jih ni nič manj kot triinšestdeset. Težava je seveda v tem, da si pesmi ne sledijo v kronološkem zaporedju. Seveda so se zagovorniki trudili to vendarle dokazati s tem, da so spreminjali čas nastanka posameznih pesmi in jih tako uredili v zaporedje. To je krožni argument, ki se ne zdi najbolj prepričljiv. Dejstvo je, da ne moremo s pomočjo notranjih dokazov nobene pesmi nesporno datirati pred leto 56, medtem ko vseh štirinajst pesmi, ki jih *lahko* datiramo, sodi v obdobje med letoma 56 in 54. Wiseman si je prizadeval ravno v to obdobje umestiti tudi Katulovo razmerje z Lesbijo, kar bi pomenilo, da je ne moremo identificirati kot Klodijo, ki je bila poročena z Metelom. Sumim, da je pri teoriji ravno to najbolj mikavno. Toda Mulroy je pokazal, kako Wisemanova trditev, da pesem 36 (ki sodi v čas po Katulovem povratku iz Bitinije leta 56) dokazuje začetek razmerja šele v tem letu, nima pravega smisla.²¹ Če se »Lesbija« zaobljublja in prosi za Katulovo varno vrnitev iz tujine, je vendar očitno, da se je njuno razmerje začelo že *pred* njegovim odhodom.

Sam zato v splošnem sprejemam staro in dejansko tradicionalno poročilo o Katulovi sloviti, intenzivni in (kljub redkim srečnim trenutkom) v bistvu nesrečni zaljubljenosti, skupaj z že dolgo uveljavljeno kronologijo.²² Njegova *inamorata* je bila Klodija, druga (?) hči Apija Klavdija Pulhira, žena Kvinta Metela Kelera. Prvič sta se verjetno srečala v letu 62/61, ko je bil Metel na službeni poti kot propretor v Cisalpinski Galiji. Klodija jih je imela okoli triintrideset. Ne vemo, kako dolgo sta bila poročena; morda je bilo to kar petnajst let (njen edini otrok, hči Metela, bi bila takrat lahko že skoraj godna za zakon). Katul jih je imel najverjetneje okoli dvaindvajset ali triindvajset – bil je dobro desetletje mlajši. Kje sta se srečala? Možno, da v Veroni. Čeprav so žene upravnikov običajno ostale v Rimu, se je ženska Klodijinega kova ravnala po lastnih pravilih. Ko je bil Cezar kasneje

20 Prvi jo je nakazal Skutch že leta 1969, dodobra pa jo je razdelal Lee, *Catullus*, xxi–xxii.

21 Mulroy, *Complete Poetry of Catullus*, xiv–xvii.

22 Z izjemo nekaj podrobnosti je to verzija Ludwiga Schwabeja, *Quaestiones Catullianae*, 358–61; nedavne kritike in popravke navajata Holzberg, *Catull*, 19–21; in Skinner, *Catullus in Verona*, xix–xxii.

en poste, je bil v gosteh pri Katulovem očetu in zelo verjetno je, da je Metel ravnal enako.

Po drugi strani pa iz Ciceronove korespondence vemo, da je Klodija vsaj del obdobja, ko je bil njen mož na severu, preživela v Rimu. Ti podatki so deloma posledica njene rastoče razvpitosti, deloma pa posledica dejstva, da jo je Ciceron izkoriščal kot koristno politično posrednico. Metel je šel v Galijo z vojsko, ki so jo dodelili Ciceronu po njegovem konzulatu v letu 63. Metelov brat, Kvint Metel Nepot, je Ciceronu povzročal težave; Ciceron je zato v tistem času Klodijo redno obiskoval in ji pisal. (Obrnil se je tudi na Pompejevo ženo Mukijo.) Vemo, da se je skušal predvsem znebiti Nepota,²³ obenem pa je v Lesbiji videl tudi dragocen vir političnih govoric. Zanimivo je, da so do Plutarhovega časa, ko je ta več kot poldrugo stoletje kasneje napisal Ciceronov življenjepis, njuno razmerje začinili z Lesbijino željo, da bi se z govornikom poročila, medtem ko naj bi Ciceronovo ženo Terencijo pogosti obiski navdajali s skrbjo, Ciceron pa je bil v samoobrambi prisiljen napasti Klodija v sodnem procesu leta 61. Ker je bil Ciceron precej večji *arriviste* kot Katul, pa tudi čistun srednjega razreda, ki je sam zase zatrjeval, da ga spolnost ne zanima,²⁴ takšna teorija ni ravno verjetna. Same okoliščine pa nakazujejo na visoko stopnjo možnosti, da se je Katulovo razmerje s Klodijo začelo v Rimu ravno v tem obdobju, torej pred Metelovim povratkom v prestolnico leta 61. To bi dalo smisel tudi zarotniškima epigramoma 83 in 92.

V letu 59 – skoraj dve leti kasneje – se je, kot smo videli, za Klodijo vnel tudi Kajlij. Nekako v tem času je Katula močno prizadela bratova smrt, ki se je s pomočjo nekakšnega nenavadnega psihološkega mehanizma prepletla z dejstvom, da se je Lesbijin odnos do njega ohladil. V letu 57 je odpotoval v Bitinijo. Kmalu po Kajlijevem sodnem procesu v letu 56 se je vrnil ter na pobudo zdaj z vseh strani zasmehovane in politično nič več vplivne (čeprav še vedno bogate) Klodije nadaljeval z njunim razmerjem (107, 109). Dve leti kasneje, po grenkem medsebojnem obtoževanju (npr. 72, 75), jih je gospa štela štirideset, pesnik pa je bil mrtev. Preostal je le spomin na strastno plesalko, briljantno, intelektualno provokativno *femme fatale*, ki je bila, če lahko verjamemo Kajliju – in njegova opazka diši po resnici – v salonu nemara res pretanjena zapeljivka, v postelji pa provincialna zategnjenka.²⁵ Čeprav je izročilo o njej

23 Cic., *Fam.* 5.2.6.

24 Wiseman, *Catullus and His World*, 43–44.

25 Lat. »in triclinio Coam, in cubiculo Nola««, Kvintilijan 8.6.52.

iz političnih in zasebnih razlogov nedvomno močno pretiravalo in njen lik potvarjalo, pa zato še ne moremo planiti v drugo skrajnost, kot so to storili nekateri, in trditi, da je vse, kar vemo o njej, zgolj zbirka postanih in stereotipnih literarnih toposov, ki nimajo z resničnostjo nobene povezave.

Vse to pa ne pomeni, da nisem prebral in (upam) ustrezno upošteval tega, kar Maria Wyke dobro povzame kot sodobno težnjo, da bi skušali razumeti »upodobitev Lesbije v Katulovi poeziji kot primer nestabilnosti rimskih konceptov ženskosti« ter v tem videti »težave z možatostjo pri avktorialnem pripovedovalcu, utemeljene v kulturi pozne republike«. ²⁶ To, čemur smo tukaj priča, »niso ženske, temveč njihove reprezentacije, ki jih ... najpogosteje oblikujejo literarna besedila«. ²⁷ To vsekakor drži; toda to drži za vse in vsakogar, za ženske in moške, ki jih obravnavamo v kontekstu antičnega sveta. Nobenih posebnih izjem ni.

Zadnja pripomba je povezana z moralnimi pravili družbe v našem primeru, kjer je ključnega pomena Lyne. ²⁸ V obdobju pozne republike sta se začeli teorija in praksa, kar se tiče zakona in izvenzakonskih razmerij, močno razhajati. Težava je kaj kmalu zaposlovala tudi Avgusta in njegove svetovalce, kar se za Ovidija ni dobro končalo. Teorija je imela za temelj *mos maiorum*, starodavni moralni kodeks skupnosti preprostih kmetov, gospodarjev na svojem, ki so v krepostni ženi videli žensko, ki »skrbi za hišo in prede volno« (*domum servavit, lanam fecit*), ki ji krilo zakriva gležnje in ki v javnosti ne pokaže ničesar razen svojega obraza. Toda v tej isti teoriji je rimski zakon omogočal tudi enakopravnost moža in žene. Zakonsko gledano je bila zveza sekularne narave. Ločitev je bila tehnično preprosta. Žena je obdržala svojo lastnino – znana rimska hiša na Palatinu je pripadala Klodiji, ne Metelu – in od žene se ni pričakovalo, da prevzame moževo ime. V praksi pa so se za poroke med višjimi sloji, še posebej med tistimi, ki so bili dejavni v politiki, dogovorili starši, pogosto že v času, ko sta bila bodoča zakonca še otroka. Osrednje načelo je predstavljala politična in ekonomska korist, ne pa ljubezen. Ločitev je bila predvsem priročna rešitev za cinično preurejanje zavezništev.

Ta sistem je neogibno spodbujal že znane dvojne standarde za mlade moške, ki so si za svoje neukrotljivejše strasti (in pogosto tudi za intelektualno ali umetniško družbo) poiskali drugo mož-

26 Wyke, *Roman Mistress*, 2–3.

27 Ibid., 36.

28 Lyne, *Latin Love Poets*, pogl. 1.

nost; ne doma (čeprav so bile vedno na voljo tudi hišne sužnje), temveč v svetu deklet na poziv in *demi-mondaines*, ki se kot vedno ni obotavljal odzvati s ponudbo na nenehno povpraševanje. Najnižjo točko tega početja najdemo pri Marku Katonu (2. stol. pr. Kr.), ki je odobral zahajanje mladeničev v lokalne javne hiše za legitimno zadovoljitev ustreznih potreb mladeničev, če početje seveda ni preogosto; v vsaki stvari je potrebno imeti mero.²⁹ Vojne na vzhodu so povzročile tudi uvoz eksotičnih atrakcij v obliki grško izobrazjenih glasbenic, plesalk in celo v književnosti izvrstno poučenih prostitutk, ki so za določeno ceno ponujale spolne usluge, začinjene s kulturnim pridihom, ter so s svojimi klienti pogosto ostale v daljši zvezi: lep primer sta Sulova Nikopola in Pompejeva Flora.³⁰ Imele so tudi politično moč; Ciceron opisuje pretresljivo zgodbo o ženski po imenu *Chelidon*, »Lastovka«, v času, ko je bil Gaj Ver pretor na Siciliji.³¹

Kako se je na to odzvala zakonska žena, spoštovana *mater familias*? Za začetek kajpak s tem, da se je karseda distancirala od družbeno razvpite *fille de joie*, ki je zadovoljevala tiste potrebe njenega moža, za katere so njo samo naučili, da spodobni ženski ne pritičejo. Za te namene je obstajala javna hiša. Toda ko je konkurenca od poznega 2. stol. pr. Kr. dalje postajala vse bolj prefinjena in inteligentna, se je spremenila tudi njena reakcija. »Ko se je razvilo in razcvetelo uživaško življenje po grških vzorih, so si tudi nekatere gospe želele odrezati svoj kos.«³² Postale so duhovite in zelo načitane; odkrile so, da imajo tudi same potrebo in željo po spolnosti. Ko je bila Klodija še najstnica, je imela pred očmi vpadljivi zgled Sempronije, ki jo je kaj lahko nagovoril. V letu 77 je ta potomka Grakhov in žena konzula Dekima Junija Bruta uživala ugled elegantne in izobrazene sogovornice, ki je lahko razpravljala o poeziji in jo tudi sama pisala, ki je bila večča igranja na liro in je, kot pravi Salustij, plesala »bolj elegantno, kot to pritiče krepostni ženski.«³³ Česar so bile večče *demi-modaines*, to je obvladala tudi sama. Tudi spolnost. Ta jo je tako zanimala, pravi Salustij, da je sama k moškimi zahajala pogosteje kot pa moški k njej. Ko je v areno stopila Klodija, je bila rimska tradicija inteligentne in prešušne žene že dodobra vzpostavljena.

29 Porfirij in ps.-Akron o Horaciju, *Sat.* 1.2.31–32.

30 Plutarh, *Sull.* 2.4, *Pomp.* 2.3–4.

31 Cic., *Verr.* 104, 135 in nasl.

32 Lyne, *Latin Love Poets*, 13.

33 Sall., *Cat.* 25.

LITERARNI KONTEKST

Pripadnik generacije po Katulu, Horacij, je na Avgusta naslovil dolgo literarno pismo.³⁴ Njegov najbolj znani odlomek je: »Zavzeta Grčija je ujela divjega zmagovalca in prinesla umetnost v podeželski Lacij.« (*Graecia capta ferum victorem cepit et artis / intulit agresti Latio.*) Spet drugje svetuje bodočemu pesniku, naj se noč in dan posveča preučevanju grških vzorov.³⁵ Kot pokaže s tem, da jo daje v nič, je takrat že obstajala močna srednjeitalska tradicija: zajemala je himne, morda tudi balade, predvsem pa satire, naperjene *ad hominem*, jedke ter pogosto obscene.³⁶ Prizna pa, da je trajalo vse do konca punskih vojn (torej do srede drugega stoletja pr. Kr.), preden se je Rim začel zavedati, »kaj bi lahko prispevali Sofokles, Tespis in Ajshil«.³⁷ Približno ob istem času je sicer med tradicionalne rimske vrednote vdrla še drugačna grška kultura, prevzeta od Grkov.³⁸ A Horacij vztraja, da je Grčija v osnovi določila tako žanr kot stil poznejši latinski književnosti. Enij je postal »drugi Homer«,³⁹ Livij Andronik je prevedel *Odisejo* v rimske saturnijce, metrično obliko, ki se ji je Horacij posmehoval⁴⁰ in je temeljila na poudarku, ne na dolgih in kratkih zlogih. Okoren približek je angleška otroška rima: »Naš kralj je bil v dvorani, štel je svoje zlate.« Tako Enij kot Livij sta se preizkusila tudi v dramatikii, prav kot sta se Akij in Pakuvij. Čeprav so se zgledovali po helenističnih vzorih, so se dela nagibala k okorni nacionalni propagandi. Najvij je – spet v saturnijcih – napisal pesnitev *Carmen belli Poenici*, v kateri opisuje prvo punsko vojno (264–41 pr. Kr.). Enij je v *Analih*, napisanih v heksametru, uporabil trojansko vojno kot podporni mit, s katerim je razložil izvor rimskega ljudstva ter s tem ustvaril model za Vergilija. Livij Andronik je s svojo *Odisejo* močno romaniziral izvorni ep, nenazadnje tako, da je Homerjeve grške bogove zamenjal z lokalnimi latinskimi; to je bila novost, ki je nato vplivala na vrsto obžalovanja vrednih posnemovalcev. (Prisotna je bila še dolgo, ohranila se je vse do 19. stoletja, skupaj s splošnim latiniziranjem grških imen.) Ti zgodnji literarni poskusi so vzbujali zaskrbljenost že sami, celo še preden

34 Horacij, *Epist.* 2.1.

35 *Ars poetica* 268–69.

36 Horacij, *Epist.* 2.1.86–89, 145–55.

37 Horacij, *Epist.* 2.1.162–63.

38 Glej prejšnje poglavje.

39 Horacij, *Epist.* 2.1.50 in nasl.

40 Horacij, *Epist.* 2.1.158–60.

je Horacij opozoril na zadrego, ki so jo v njegovih časih povzročali bolj razgledani publiki.

Z gotovostjo lahko trdimo, da je bila za korenite spremembe v okusu, ki jih je predpostavljalo Horacijevo stališče, odgovorna predvsem skupina pesnikov, ki jih danes poznamo pod zelo ohlapnim imenom »neoteriki«. Živeli in delovali so sredi prvega stoletja pr. Kr., v zadnjih letih republike. Med njihove najbolj znane in najznačilnejše predstavnike so nemara sodili Likinij Kalv (14, 50, 53, 96), Helvij Kina (10, 95, 113) in sam Katul. Njihov odziv na zgoraj opisano tradicijo, katere dediči so bili, je bil precej kompleksen. Za začetek so bili vsi zelo razgledani in načitani – Katula se ni zaman oprijel vzdevek *doctus* – grščino pa so obvladali skoraj tako dobro kot materni jezik. Na področju satiričnega epigrama so se opirali na lastno staro in zelo neposredno izročilo, ki so ga izostrili z dovršeno grško zbadljivko (*ψόγος*), sposojeno pri jambsem pesniku Hiponaksu in njegovih naslednikih. Večinoma pa njihovi vzorniki niso pripadali ne arhaični ne klasični dobi; šlo je predvsem za helenistične pesnike učenjake s sredine tretjega stoletja pr. Kr., med katerimi je bil prvi Kalimah. Od njih so neoteriki pridobili ljubezen do učenih aluzij ter odpor do obsežnih, dolgoveznih, pompoznih in klišejskih pesnitev (še zlasti do epskih, ki so jih preoblikovali v krajšo, nekonvencionalno obliko, danes znano kot epilij, odličen primer katerega je pesem 64). Po njihovem vzoru so težili h kratkemu, izvirnemu in zašiljenemu izrazu; k kvjarjanju z zasebnimi, ne pa javnimi temami; ter k prevpraševanju tradicionalnih mitov, v katerih so odkrivali nenavadne (in pogosto patološke ali odklonsko seksualne) značilnosti, ki so prej ostale spregledane. Zlasti so jih zanimali miti, ki so se navezovali na izvore ali vzroke (*aitia*) tradicionalnih navad in običajev.

Seveda so pri tem prevzeli tudi vrsto socialnih elementov, povezanih s to helenistično revolucijo. Zanimivo bi bilo vedeti, do kakšne mere so to počeli zavestno in kako močno, če sploh, so razmere, ki so vplivale na pesnike ptolemajskega dvora, veljale tudi za te rimske intelektualce iz višjega sloja dve stoletji kasneje. Prvi so bili priča obratu k avtoritarni vladavini in razočaranju nad herojskim etosom zaradi vse večjega zanašanja na najemnike pri vojskovanju, drugi pa so spremljali drsenje stare republikanske senatorske vladavine v neizogiben končni spopad med rivalskimi vojskovodji s podporo čet, ki so dejansko postale zasebne vojske. V tej luči moramo brati Katulove pesmi, kot so 29, 52, 54, 57 ali 93, hkrati pa se moramo ves čas zavedati dejstva, da življenje tudi med najhujšimi javnimi dogodki teče dalje in da pogosto precej živahno kljubuje vsemu, kar se

godi okrog njega;⁴¹ to je povsem jasno razvidno iz večine Katulove zbirke. Tu je vse; Katul vestno popisuje govorce, večerne zabave, ljubezenska razmerja, literarna rivalstva, posmehljive *feuilletons* in strastne trenutke osebne drame. Prav to je ena izmed njegovih največjih veščin – bralca potegne za seboj in iz njega, še preden se ta sploh zave, naredi nevidnega prisluškovalca živahnemu družabnemu dogajanju izpred dveh tisočletij.

Tej skupini mladih pesnikov je ime nadel njihov starejši sodobnik Ciceron. Zanj so bili »neoteriki« (οἱ νεώτεροι, »mlajši« ali »novatorji«) oziroma »novi pesniki« (*poetae novi*). Tega seveda ni mislil kot kompliment⁴² in sami se vsekakor niso označevali s tem izrazom. Očitno jih je razumel kot nekakšno šolo ali gibanje.⁴³ Leta 50 pr. Kr. je Atiku poslal parodijo na neoterični heksameter s spondejem v peti stopici, ki učinkuje težko⁴⁴ in vsebuje obskurno štirizložno ime.⁴⁵ Tem »Evforionovim častilcem« se je zaničljivo posmehoval, ker so odpisali Enija. Evforion je bil Kalimahov nekoliko kasnejši sodobnik, ki sta ga prav tako pritegovali učena snov in stilistična inovacija (vključno z izumetničeno nejasnostjo); močno je vplival na Katulovega prijatelja Kino, kot daje slutiti njegov epilij *Smyrna* (95, z opombami). To je bil aleksandrijski odgovor staremu epskemu slogu; nekaj podobnega najdemo v Katulovem lastnem epiliju o svatbi Peleja in Tetide (64, z opombami). Vredno je omeniti, da se je glede zvrsti in snovi neoterični aleksandrizem omejil na epilij, na »mini-ep«, in na podobne oblike (pri Katulu torej predvsem na njegove daljše pesmi, 61–66 in 68). Vpliv Kalimaha (edinega helenističnega mentorja, ki ga Katul navede z imenom) pa se pri Katulu vendarle ves čas kaže v stilu, izrazu, učenih aluzijah in strukturi (kot je denimo pretanjena krožna zgradba). Isti vpliv je več kot očitno prodril tudi v poezijo njegovih prijateljev, kar lahko razberemo celo iz maloštevilnih ohranjenih fragmentov.

Okoli leta 64 pr. Kr. je Kina kupil grškega pesnika Partenija iz Nikaje, ki je bil zajet in zaslužnjen v času tretje vojne z Mitridatom. Postal je njegov družinski učitelj, nato pa ga je osvobodil iz spoštovanja do njegovih velikih literarnih dosežkov.⁴⁶ Partenij je moral imeti na skupino močan vpliv, čeprav je ta v podrobnostih še vedno predmet

41 Teofrastovi *Značaji*, ki kar prekipevajo od podrobnosti iz vsakdanjega bitja in žitja Atencev, so nastali okrog leta 319 pr. Kr., ko je mesto trpelo pod makedonsko okupacijo.

42 Cic., *Orat.* 161; *Tusc.* 3.45.

43 Lyne, »Neoteric Poets«, 167–68.

44 Glej spodaj, v razdelku o heksametru.

45 Cic., *Att.* 7.2.1.

46 Kasneje je postal Vergilijev učitelj grščine; Macrobi., *Sat.* 5.17.18.

razprav. Zagotovo je prisegal na Kalimaha, nekaj pa dolguje tudi Evforionu. Skoraj zanesljivo je bil neposredno odgovoren za to, da so zbrana dela obeh pesnikov prišla v Rim. Za naše vrednotenje Katula je morda bolj pomembno njegovo močno zanimanje za nekaj, kar je Kalimaha puščalo hladnega: opevanje heteroseksualne ljubezni.⁴⁷ Za Katula pogosto pravijo, da njegov močno osebni in neprijetno boleči cikel pesmi o Lesbiji in za Lesbijo nima predhodnika v zgodovini antične književnosti. Če bi imeli na voljo Partenijeve heksametre v treh knjigah z naslovom *Encomium*, hvalnico njegovi ženi Areti,⁴⁸ bi morali to sodbo morda prilagoditi.

Cikel pesmi o Lesbiji je naravna posledica in morda celo neposreden produkt enakomerno naraščajočega trenda v antični literaturi, ki se je vse bolj posvečal introspekciji in psihološki analizi. Njegov razvoj se začne že pri Evripidu, skoraj patološke razsežnosti pa na trenutke doživi pri aleksandrijskih pesnikih. Fajdra, Medeja in Lesbija so del istega razvoja, vendar je težava v tem, da nam manjka preveč vmesnih povezav. To nikakor ne zanika Katulove briljantne izvirnosti, temveč jo zgolj postavi v zgodovinski kontekst. Okorni ljubezenski epigrami očitno helenističnega porekla, ki so jih generacijo ali dve pred neoteriki pisali stihoklepci, kot je bil Lutatij Kátul (konzul leta 102), ali Lajvijeve erotična lirika (v različnih metrumih z včasih bizarno inovativnim slogom), oboje razkriva nenehni vpliv Aleksandrije, ki je pronical skozi antologije epigramov, kot je bil Meleagrov *Venec*, ter skozi Kalimaha in njegove epigone. Hkrati pa na kontrasten način razkriva Katulovo neodvisno genialnost pri preobražanju tega gradiva.

Gotovo tudi ni naključje, da so bili tako Katul kot mnogi izmed njegovih znancev, denimo Kina, Kornelij Nepot, Furij in Valerij Katon (prav tako kot kasneje Vergilij), čeprav so bili rimski državljani in tako upravičeni do ekvitske ali celo senatorske kariere, vendarle po izvoru iz Cisalpinske Galije, »te odmaknjene, sramežljive in visoko razvite province« v današnji severni Italiji.⁴⁹ To področje je bilo dovolj blizu Rima, da je lahko sodelovalo v tamkajšnjem kulturnem izročilu, hkrati pa je bilo dovolj odaljeno, da je imelo lastno besedišče in lastne običaje (nekatero izmed Katulovih besed, najbolj znana je *basium*, »poljub«, so bile cisalpinske izposojenke), v literarno tradicijo prestolnice pa je prispevalo lasten in izrazito samostojen pogled. Predvsem Verona, mesto na stičišču dveh pomembnih trgovskih poti, je v svojem silnem

47 Clausen, »New Poets«, 186–87.

48 Kot imamo denimo njegove prozne povzetke z množico eksotičnih ljubezenskih zgodb, ki jih je izbral iz starejše literature, z naslovom *Erotika pathemata*.

49 Fordyce, *Catullus*, xix.

razcvetu postala privlačna za veliko število priseljencev na visokih položajih, ki so prišli z juga (in možno je, da je bila med njimi tudi Katulova družina). Ti priseljenci so imeli kot bog Jan dva obraza: na sever so ozirali za bogastvom, na jug pa za političnim in družbenim vzponom.⁵⁰ Nagnjeni so bili k ravnanju po lastnih pravilih. Skinner prepričljivo piše o razdiralnem nasprotju med Katulovim rimskim in cisalpinskim jazom;⁵¹ v tej luči Rim uteleša njegov pesniški individualizem, Verona pa predstavlja družinske obveznosti in lokalno izročilo. O Katulovem »občutku, da so družinske obveznosti in življenje v skupnosti nekaj, kar je treba jemati resno«, piše tudi Wiseman.⁵²

Ta neodvisnost pa se je odražala tudi v tem, kako je Katul s svojimi neoteriškimi prijatelji obravnaval aleksandrijsko, natančneje Kalimahovo, tradicijo; z njeno pomočjo so se oddaljili od tradicionalistov, ki so se zgledovali po Eniju. Grški enajsterec (glej spodaj) so predelali na novo; v Katulovih in kasneje Marcijalovih rokah je postal čudovit pripomoček za lahek, pogovorni *vers d'occasion*, ki je neverjetno natančno odseval ritem in sproščeno neformalno retoriko italijanskega govora. Celó v eruditskem razkazovanju protiepskih načel, kot je pesem 64, je Katul še vedno dolžnik frazeologije, jezikovnih sredstev in stilističnih prijemov (kot je denimo aliteracija) pri tradicionalnem pesništvu, ki se ga tako zagrizeno otepa.⁵³ Tisto, na kar je resnično pozoren, je trmasto izogibanje dolgovezenju, epski plehkosti in predvidljivosti mitske pripovedi. Homer je bil v Kalimahovih očeh najboljši in neposnemljiv. A homerske dobe je bilo že zdavnaj konec in treba je bilo izkoreniniti medle in anahronistične poskuse Homerjevih kasnejših posnemovalcev, ki so jo želeli umetno oživiti.

Proces asimilacije in poustvarjanja je bil zapleten in tu sem lahko omenil le nekaj njegovih pglavitnih točk. Za nadaljnje raziskovanje, za občutek, kako je bilo v resnici videti antično literarno gibanje z vsemi svojimi notranjimi spori, manifesti in polemikami, bodo morali bralci poseči po Katulovih lastnih pesmih v vsej njihovi kalejdoskopski raznolikosti, ob tem pa pregledati še gradivo v opombah in slovarčku. Onkraj vsega tega čaka še svet raziskav in literarne teorije, ki se vsaj že od renesanse ukvarja s Katulovo vitko knjižico poezije. V bibliografiji sem zbral vse pomembne raziskave na to temo za vsakogar, ki bi ga utegnil zanimati ta vidik Katulovega fenomena. V nadaljevanju sledi nekaj o preoddaji Katulovega besedila, povedano na najkrajši možen

50 Wiseman, *Catullus and His World*, 108 in nasl.; Thomson, *Catullus*, 11.

51 Skinner, *Catullus in Verona*, xii.

52 Wiseman, *Roman Studies*, 370.

53 Glej Fordyce, *Catullus*, xxi.

način, ter o nestalnosti interpretacij, ki jim je bil podvržen skozi stolecja,⁵⁴ za vse, ki jim primanjkuje časa ali volje, da bi se lotili tega skoraj neskončnega raziskovanja, ki raziskovalca pogosto spravlja v obup. »To je zmešnjava problemov,« je nekoč napisal sir Ronald Syme, »kjer domujeta dogma in domiselnost, kjer se argumenti vrtijo v krogu in kjer ni nobenega prehoda, ne ven in ne noter.«⁵⁵

BESEDILO: RAZPOREDITEV IN PREODDAJA

V obdobju neposredno po pesnikovi smrti je bil Katulov literarni vpliv neznanski in očitno je, da sta skupaj s Kalvom (s katerim ga antični pisci skoraj brez izjeme omenjajo v eni sapi) veljala za najboljša med neoteriki.⁵⁶ Tako Vergilij kot Horacij znova in znova pričata o njegovem vplivu. Vergilij si prisvaja njegove verze, ki jih reciklira z minimalnimi posegi: lep primer so Ariadne sanje o srečnem zakonu v 64.141 – *sed conubia laeta, sed optatos hymenaeos* – ki se ponovno pojavijo v *Eneidi* kot del Didonine tožbe, ko jo ta v ne povsem drugačnih okoliščinah nameni odhajajočemu Eneju: *per conubia nostra, per inceptos hymenaeos*.⁵⁷ Horacij s prezirom omeni »opičjaka, katerega vsa učenost je posnemanje Kalva in Katula,«⁵⁸ vendar si je to včasih privoščil tudi sam: ko omenja svojo »sladko smejočo se« (*dulce ridentem*) Lalage,⁵⁹ je podoba prevzeta prav od Katulove Lesbije (51.5). Naši veliki predhodniki, kot je dobro vedel T. S. Eliot, pomagajo tistim, ki si pomagajo sami. Najzanesljivejši znak za dobro seznanjenost je parodija: nekdo v provinci se je lotil pesmi 4, ki jo je Katul posvetil svoji jadrnici, in jo preoblikoval v zelo duhovito izpeljanko, ki napada nekdanjega mulovodca in njegove ambicije.⁶⁰

V prvem stoletju po Kristusu se je zanimanje za Katula osredotočilo predvsem na »polimetrično« skupino, zlasti na njegove lahkotne in duhovite enajsterce, čeprav je denimo Kvintilijana najbolj nagovarjala pesem 84 s preveč pridihujočim Arijem.⁶¹ Marcijalu, ki si je želel

54 Nemci to jedrnato poimenujejo z izrazom *Rezeptionsgeschichte*.

55 Citira ga Quinn, *Catullus*, xii.

56 Fordyce, *Catullus*, xxii in nasl.; če berete latinsko, ponuja Wiseman, *Catullus and His World*, 246–62, izčrpen dodatek z vsemi omembami Katula pri antičnih avtorjih.

57 Vergilij, *Aen.* 4.316.

58 Horacij, *Sat.* 1.10.18–19.

59 Horacij, *Ode* 1.22.23.

60 Ps.-Verg., *Cat.* 10.

61 Imenoval jo je »nobile epigramma,« prim. Kvintilijan, *Inst. orat.* 1.5.20.

biti drugi za Katulom⁶² in za katerega je Verona Katulu dolgovala toliko kot Mantova Vergiliju,⁶³ so bile posebej pri srcu pesmi 2, 3, 5 in 7, torej pesmi o poljubih in vrabcu; s tem je sprožil modo, ki je z nami še danes. »Daj poljube,« je zapisal, »takšne, kot v Katulu: / če jih toliko kot on našteješ, / ti bom dal Katulovega vrabca« (11.6.14–16). Dvoumnost je očitna; je bila izposojena? Vsekakor je Marcijal v Katulu videl predhodnika v odkriti govoricu.⁶⁴ Za razliko od njega je bil strožji glede spondejev v prvi stopici enajsterca.⁶⁵ Plinij starejši je v posvetilu Vespazijanu k svojemu *Naravoslovju* citiral Katulovo lastno posvetilo Nepotu 1.3–4 ter dejansko preuredil besedni red v tretjem verzu (in napisal *nugas esse aliquid meas putare* namesto *meas esse aliquid putare nugas*), ker se je hotel izogniti, kot je napisal, »nekoliko trdi« (*duriusculum*) Katulovi rabi.

Ta popularnost ni trajala dolgo. Ohranila se je do drugega stoletja; Apuleju dolgujemo identifikacijo Lesbije s Klodijo, Metelovo ženo. Kasnejša pričevanja hitro presahnejo. Katul iz očitnih razlogov ni bil šolski avtor; »trideset ravnatelj in ravnateljic«, na katerih nasvet so založniki prepričali Fordycea, naj leta 1961 iz svoje izdaje izpusti kar dvaintrideset pesmi,⁶⁶ lahko razumemo kot epigone močno uveljavljenega izročila. Že v času Avla Gelijsa (ki se je rodil ok. 125 po Kr.), je bil Katulov tekst v težavah.⁶⁷ Tu smo priča zgodnji fazi procesa razkrajjanja, ki ga je tako briljantno opisal Tom Stoppard v svoji drami *Izum ljubezni*:

Vsakdo, kdor ima tajnika, ve, da je bilo Katulovo besedilo skvarjeno že takrat, ko je nastal njegov prvi prepis, kar je bilo približno v času prve rimske invazije v Britanijo; in najstarejši prepis, ki je prišel do nas, je nastal približno 1500 let po tem. Pomisli na vse te tajnike! Na okvare, ki rojevajo nove okvare od papirusa do papirusa, od zadnjih razpadlih zvitkov do prvih notarskih knjig na pergamentu, ki jim je nato sledilo še tisoč let prepisovanja, kjer je besedilo postalo žrtev spreminjajočih se pisav in črkovanj in odsotnosti ločil – če pustimo ob strani plesen in podgane in ogenj in poplavo in krščansko neodobravanje, tako da se je besedilo skorajda izgubilo, ko je to, kar

62 Marcijal 7.99, 10.78.14–16.

63 Marcijal 14.195. To ni majhen poklon.

64 Marcijal, 1 *Epist.* 10–13.

65 Prim. spodaj razdelek 1 v poglavju o metriki.

66 Thomson, *Catullus*, 59, op. 79.

67 Aul. Gell. 6.20.6 o 27.4; prim. Fordyce, *Catullus*, 158–59; Holford-Strevens, *Aulus Gellius*, 138.

je Katul zares napisal, prehajalo od prepisovalca do prepisovalca in je bil eden pijan, drugi zaspan, tretji brezvesten, in med treznimi, budnimi in vestnimi nekateri niso imeli pojma o latinščini, drugi pa so si, še huje, domišljali, da so boljši latinisti od Katula – dokler se ni končno in vendarle čez prag italijanske renesanse kot pes, ki je našel pot domov, opotekel pohabljen in raztrgan Katulov veronski kodeks, edina preživela priča tridesetih rodov nemarnosti in neumnosti; in tudi ta je bil skoraj takoj spet izgubljen, vendar šele potem, ko je ob novem prepisu prišla še zadnja priložnost za napako. In to je temelj Katulovih pesmi, kot so se prvič znašle pri tiskarju, v Benetkah pred štiristo leti.⁶⁸

Občasno nanj naletimo tudi v srednjem veku. Katulov epitalamij 62 se pojavi v antologiji iz devetega stoletja, zaradi katere je *codex Thuaneus* (T) najstarejši ohranjen prepis kake Katulove pesmi. Približno v ta čas spada odmev Katulovih verzov v pesmih meniha iz Brescie, Hildemarja. Stoletje kasneje, leta 965, škof Raterij iz Verone pripoveduje, kako je naletel na »Katula, ki ga prej ni bral še nihče«.⁶⁹ Nekateri domnevajo, da je bil to rokopis (danes znan kot V, *codex Veronensis*), ki je nato za tristo let izginil ter se spet skrivnostno in za kratek čas pojavil okrog leta 1290, spet v Veroni (pod nekim sodom, če lahko verjamemo epigramu, ki je spremljal besedilo), nato pa spet izginil, kot kaže, za vedno, vendar je pred tem nastal njegov prepis, A. Tudi kodeks A se je izgubil; toda prej je bil dvakrat prepisan in eden od teh prepisov, O, *codex Oxoniensis* oziroma »oxfordski rokopis«, ki je nastal okrog leta 1370, je ohranjen v Bodleyevi knjižnici v Oxfordu. Drugi prepis, X, je imel v lasti Petrarca in je danes prav tako izgubljen, vendar je bil tudi ta prej dvakrat prepisan. Oba prepisa – G, *codex Sangermanensis* iz leta 1375, ter R, *codex Vaticanus Ottobonianus*, prav tako iz 14. stoletja – sta ohranjena in skupaj z O predstavljata osnovo za moderne kritične izdaje.⁷⁰ Stoppardova retorično izbrušena kritika je še preveč na mestu; Goold je izračunal, da je rokopis V vseboval vsaj tisoč prepisovalskih napak.⁷¹ Toda obenem je izrazil tudi upravičeno priznanje entuziazmu in talentu italijanskih renesančnih učenjakov, ki so jih odpravili skoraj sedemsto. Danes »se približujemo meji

68 Stoppard, *Invention of Love*, 24–25.

69 Fordyce, *Catullus*, xxvi.

70 T in V sta si dovolj podobna, da lahko predpostavljamo skupen vir.

71 Goold, *Catullus*, 11.

tega, kar upamo kdaj doseči«, pravi, toda hkrati priznava, da »pri interpretaciji ni meja«.72

To je še zlasti res, ko imamo opraviti z zamotanim problemom glede tega, kako so pesmi v zbirki razporejene. V ohranjenih rokopisih imamo okvirno kategorizacijo metrike in žanra, kjer so (a) »polimetrične pesmi«, 1–60; (b) precej pisana mešanica dolgih pesmi 61–68, čeprav so 65–68 v elegičnih distihih (glej spodaj) in bi zato prej spadale v skupino (c), kjer so elegije in epigrami (69–116). Takšna razporeditev je bila značilna za helenistične učenjake v Aleksandriji; spomni nas lahko tudi na standardno izdajo satirika Lukilija, ki je bila v antiki podobno urejena po metrumih in prav tako v treh knjigah (oziroma papirusnih zvitkih).73 Seveda vse to povzroča zmedo v naših predstavah o kronologiji posameznih pesmi. Je bilo to namerno ali naključno? Predvsem pa, v kakšni meri, če sploh, je zaporedje, kot se je ohranilo v rokopisih, posledica Katulove lastne odločitve? Umril je mlad: je slutil, da se mu bliža smrt? Če je bil, kot je videti, jetičen (prim. zgoraj) in je to vedel, je v zadnjem letu življenja kljub temu načrtoval napol uradno potovanje v tujino, kamor je nameraval spremljati upravnika province (prim. pesem 11), in povsem možno je, da je umrl nenadno in nepričakovano ter pustil vrsto opravil nedokončanih.74 Posvetilni verzi, naslovljeni na Kornelija Nepota (1), se zdijo – čeprav se tudi s tem ne strinjajo vsi – mišljeni zgolj za zbirko polimetričnih pesmi (1–60), v antiki znanih pod imenom »Katulov *Passer* [Vrabec]«,75 vendar celo pri tej ne moremo biti prepričani, da je vsebovala vse; pri nekaterih je šlo za *vers d'occasion*, morda jih je zbral poznejši urednik po pesnikovi smrti; in pesem 58b je videti kot nedokončan osnutek, ki ga je nekdo po Katulovi smrti pobral z njegove delovne mize.

Kot upravičeno pravi Wray, je to »Katulovo vprašanje« še vedno z nami in bo z nami še nekaj časa.76 Med starejšimi zagovorniki avtorske razporeditve je bil sloviti dogmatik Wilamowitz;77 v novejšem času se z njim strinjajo Wiseman, Quinn, Most, Skinner, Lee, Martin

72 Ibid., 13.

73 Rudd, »Colonia and Her Bridge«, 82.

74 To meče dvom na tezo Marilyn B. Skinner, *Catullus in Verona*, xiii, da je elegični *libellus* nemara »izšel po Katulovi vrnitvi v Verono kot poslovilni nagovor njegovemu občinstvu, v retrospektivi pa tudi sporočilo, da je njegovo pesniško delo zaključeno«.

75 Marcijal 4.14.13–14; Skinner, »Parasites and Strange Bedfellows«.

76 Wray, *Catullus and the Poetics of Roman Manhood*, 53.

77 Quinn, *Catullus*, 284, op. 12.

ter Dettmer,⁷⁸ katere študija je daleč najbolj temeljita in razdelana od vseh. Najpogostejši med njihovimi argumenti se sklicuje na domnevno precejšnje ujemanje med različnimi elementi,⁷⁹ od vrstic do tem, konceptov, celih pesmi ali celo skupin pesmi; pa na simetrijo, ki jo ustvarjata bodisi krožna kompozicija bodisi hiazem.⁸⁰ Še ena inačica je »argument s trojčki«, ki obravnava primere, kjer par tonsko skladnih pesmi v nekakšnem sendviču vklepa tretjo pesem, ki predstavlja popoln kontrast,⁸¹ gradi pa na predpostavki, da bi kaj takšnega pri razporejanju lahko padlo na misel samo pesniku samemu. Obstaja tudi zgoraj že omenjeni metrični argument, po katerem naj bi Katul sčasoma razrahljal svojo strogost glede prve stopice v enajstercih; to bi pomenilo, da so pesmi 27–58 in 1 očitno kasnejše kot 2–26. Quinn uspe razložiti celo prisotnost očitnih fragmentov v korpusu – z nenavadno modernističnim argumentom, da je bila »iluzija nedokončanega dela« nemara načrtovana.⁸²

Nobena od teh trditev, ki zaradi narave gradiva povečini nujno ostajajo subjektivne, ne more veljati za neizpodbitno. Po drugi strani pa jim je skupaj uspelo uveljaviti razumno stališče, da je Katul vsaj v *določeni meri* sodeloval pri urejanju svojih zbranih del, preden je umrl. Morda je njihov najkoristnejši dosežek v tem, da nas silijo v razmislek o tem, kakšna je bila »vizualna in taktilna izkušnja rokovanja z antičnim zvitkom in kakšen je bil njen učinek na kognitivno dojemanje njegove vsebine«. ⁸³ Toda vprašanje, v kakšni meri je to »ustvarilo in ohranjalo linearno razsežnost, ki je pomenila podlago za kontrapunkt časovnih povrnitev in valovanj«, ostaja odprto. Danes je redkokdo (in jaz vsekakor nisem) pripravljen govoriti o uredniku, ki naj bi po Katulovi smrti neurejeno gmoto pesmi uredil praktično od začetka. Še več, gradivo, ki ga imamo, očitno kaže, da so najbolj nedvoumni znaki avtorjevega vpliva in ustvarjanja vzorcev v polimetrični skupini, 1–60. Kot je pronicljivo pripomnil Thomson, je prepričljivost teorij v obratnem sorazmerju

78 Wiseman, *Catullan Questions*, z dopolnili *Clio's Cosmetics*; Quinn, *Catullus*; Most, »On the Arrangement of Catullus' *Carmina Maiora*«; Skinner, »Aesthetic Patterning in Catullus«; Lee, *Catullus*; Martin, *Catullus*; ter Dettmer, »Love by the Numbers«.

79 Nemški raziskovalci to slikovito imenujejo *Einklang*.

80 Pri prvi so zgodnejši in poznejši elementi uravnoteženi, pri drugem se prepletajo v obliki črke x.

81 Presenetljiv primer ponuja Jocelyn, »Catullus' So-called Polymetra«, ki piše o pesmih 10–12.

82 Quinn, *Catullan Revolution*, 16.

83 Skinner, *Catullus in Verona*, xxvi.

z oddaljenostjo od te skupine.⁸⁴ To v bralcih vzbuja »občutek *decre-scenda*,« ki se, za nekatere, konča v popolnem kaosu. Zahtevnejši vzorci brez izjeme terjajo preurejanje pesmi ali tekstno emendacijo; kot je priznal Quinn, terjajo tudi »križankarsko radovednost, ki je noben razumen pesnik ne more pričakovati od svojih bralcev.«⁸⁵ Zaradi tega se je pojavila nasprotna teorija, po kateri je Katul zbirko uredil le deloma (običajno mu pripisujejo polimetrično skupino ali celo zgolj njen del), po njegovi smrti pa je delo dokončal njegov urednik. Ellisu in Wheelerju v prvem izmed njegovih Satherjevih predavanj⁸⁶ so (med drugimi) sledili Fordyce, Giardina, Clausen, Skinner, Hubbard, Goold in Thomson.⁸⁷ S to skupino se v precejšnji meri strinjam tudi sam. Obstajajo meje tega, kar lahko razloži aleksandrijski estetski princip, *poikilia*, dozdevno naključna *variatio*.

Med tehtnejšimi in uporabnejšimi teorijami je nemara v največjo pomoč ideja, da je arhetip, V, nastal iz treh različnih knjig. V skladu s to predstavo so vsi trije *libelli* postali enota v poznejšem obdobju, najverjetneje ne pred drugim stoletjem po Kr., ko se je papirusni zvitek umikal pergamentnemu kodeksu, predhodniku moderne knjige.⁸⁸ Ti trije *libelli* so po tej predstavi zajemali pesmi (a) 1–60 (848 verzov), (b) 61–64 (795 verzov), in (c) 65–116 (646 verzov). Antične oznake zanje bi bile lahko *hendecasyllabi*, *epithalamia* in *epigrammata*. A čeprav nihče ne zanika Katulove strasti za *notranjo* »strukturo in kompleksno prepletanje simetrije in asimetrije«,⁸⁹ ostaja v luči njegove prezgodnje smrti veliko vprašanje, v kolikšni meri je to strast lahko uveljavil tudi *navzven*, do zbirke kot celote. Drži pa, da je enega od pogostih argumentov, da je bilo skoraj 2.400 verzov v Katulovem korpusu preveč za en sam zvitek, moderna paleografija prepričljivo postavila pod vprašaj.⁹⁰ S to heterogenostjo in kalejdoskopsko raznolikostjo razporeditve se ne more primerjati noben drug latinski pisec.

84 Thomson, *Catullus*, 6. Prim. npr. to, kar piše Martin, *Catullus*, 36, o domnevni hiastični simetriji pesmi 61–68.

85 Quinn, *Catullan Revolution*, 9.

86 Ellis, *Poems and Fragments of Catullus*, 1–3; Wheeler, *Catullus and the Traditions of Ancient Poetry*, 4–32.

87 Fordyce, *Catullus*, 409–10; Giardina, »La composizione del liber e l'itinerario poetico di Catullo«; Clausen, »*Catulli Veronensis liber*« in »The New Poets and Their Antecedents«, 193–97; Skinner, »Parasites and Strange Bedfellows«; Hubbard, »*Catullan Libellus*«; Goold, *Catullus*; in Thomson, *Catullus*, 6–11.

88 Fordyce, *Catullus*, 410; Thomson, *Catullus*, 6–8.

89 Wray, *Catullus and the Poetics of Roman Manhood*, 53.

90 Gradivo ponuja Skinner, *Catullus in Verona*, 187, op. 14.

Nekateri domnevajo, ne čisto neprepričljivo, da celo v polimetrični zbirki obstajajo pesmi – 54, 55, 58b in 60 – za katere je verjetneje, da jih je po pesnikovi smrti dodal urednik, kot pa da so bile del prvotne zbirke, »Vrabca«, posvečenega Nepotu. Zadnja beseda tu pripada teoretični literarni kritičarki (čeprav morda ne tako, kot si je predstavljala), ki pravi, da »pesmi ponujajo ravno dovolj podobnosti, da je mogoče zaslutiti vzorce, in ravno dovolj anomalij, da se upirajo vsakemu določenemu vzorcu.«⁹¹ Takole nadaljuje: »Korpus nima ne definitivnega konteksta ne podrobnosti, ki bi jasno nakazovale na prevladujočo ureditev; za vsako ureditev v njem *moramo poskrbeti mi, bralci*.«⁹² Natanko tako. Kot priznava Marilyn B. Skinner, je v današnjem kritiškem vzdušju »interpretativne premise mogoče označiti za hevristično fikcijo, besedilne pomene razglasiti za vrtoglavo nedoločljive, diskurzivni zaključek velja za nekaj nemogočega, smrt avtorja pa od njegovih pesmi ločuje le zarota molka.«⁹³

V naslednjem razdelku bom na kratko predstavil branje in odzivanje teh bralcev na Katulovo poezijo od renesanse dalje.

RECEPCIJA IN REINTERPRETACIJA

Katulovo dolgotrajno spogledovanje s popolno pozabo se je končalo šele s ponovnim odkritjem rokopisa *V* in njegovimi prepisi *Q*, *G* in *R*. V stoletju, ki ga zamejujejo ti rokopisi in prva tiskana izdaja leta 1472 (ki je vključevala tudi pesmi Tibula in Propercija ter Stacijeve *Silvae*), je v povprečju nastal po en rokopis na leto. V tem času so različni italijanski humanisti odstranili prek štiristo najočitnejših tekstnih napak, ki so se nabrale v stoletjih pisne preoddaje, skozi katero je morala pesniška zbirka od antike preko srednjega veka. A Katulova slava se je v resnici začela šele s prvo tiskano izdajo. Z Gooldovimi besedami: »Z odzivom zadnjih petsto let se odziv rimske antike ne more primerjati.«⁹⁴

To je pomenljivo. Katulove pesmi so eno tistih antičnih besedil, ki nas niso dosegla prek šolske rabe,⁹⁵ ampak po zaslugi naključja in sreče, takorekoč skozi zadnja vrata. S tem se pridružujejo delom, kot so Petronijev *Satirikon* in vse prej kot kanonična Evripidova dela (katerih grški naslovi so izvirno segali le od E do I), do katerih

91 Janan, 'When the Lamp is Shattered', 143.

92 Poudarek moj.

93 Skinner, *Catullus in Verona*, xxvii.

94 Goold, *Catullus*, 13.

95 Ta je sicer zagotovila redne prepise, a je predpostavljala pravovernost.

imamo danes dostop le zato, ker se je po naključju ohranil en sam zvezek njegovih zbranih del. Kar povezuje vse te primere, je njihova nenavadnost, nepredvidljivost in odstopanje od norme. Iz tega lahko sklepamo, da bi na klasično antiko morda gledali povsem drugače, če bi imeli ohranjenih več del. Katul je bil že v svojem času izbira poznavalskih bralcev. Kljub norčavi obscenosti njegovih del zidov v Pompejih in Herkulaneju – ki sicer v izobilju razkazujejo odlomke drugih pesnikov ter tako postavljajo nezmotljiv pomnik njihovi priljubljenosti – ne krasi niti en njegov citat.

Katulova resnična slava je bila torej scela posmrtna, kar nas nujno postavlja pred problem. Koliko in kako močno so kasnejše generacije – kar je sicer neizogibno – Katula iznašle na novo, po svoji podobi? Wray trdi, in mislim, da po pravici, da se je ta proces začel že z biografsko notico, ki jo je v Benetkah za *editio princeps* Wendelina von Speyerja iz leta 1472 sestavil humanistični pisec z očarljivim imenom Girolamo Squarzafico.⁹⁶

Valerij Katul, lirski pesnik, rojen v času 163. [sic!] olimpijade, leto pred rojstvom Salustija Krispa [tj. 87 pr. Kr.] in v strašnih časih Marija in Sule, na dan, ko je Plotin [sic!] prvič začel poučevati latinsko retoriko v Rimu. Zaljubil se je v aristokratsko dekle [*puellam primariam*], Klodijo, ki jo v svojih pesmih imenuje Lesbija. Bil je nekoliko razuzdan [*lasciviusculus*]. Za časa življenja mu je bil v vezani besedi [*frenata oratione*] redkokdo kos, nihče pa ga ni presegal. Posebno očarljiv je bil v lahkotnih pesmih, tehtnost pa je pokazal pri resnih temah. Pisal je ljubezenske pesmi in epitalamij za Manlija. Umrl je v Rimu v svojem tridesetem letu, ob njegovem pogrebu je bilo razglašeno javno žalovanje.⁹⁷

V poročilu je nekaj očitnih spodrseljavev (163. olimpijada namesto 173., torej CLXIII namesto CLXXIII; Plotin namesto Plotija). Če detajl o javnem žalovanju ob njegovem pogrebu, ki ga poznamo le iz tega vira, ni le domiseln dodatek, je morda izviral iz padovanskega rokopisa s Svetonijevim delom *De poetis*, ki se je kasneje izgubil.⁹⁸ Toda preostanek je prevzet neposredno iz Hieronimove različice Evzebijeve *Kronike* (ki jo prepoznamo v besedišču), okrepljene še z Apulejevo identifikacijo Lesbije in sodbo na podlagi pesmi samih. Presenetljivo je, da je klica modernega Katula tu že v celoti pred nami:

96 Wray, *Catullus and the Poetics of Roman Manhood*, 3.

97 Citirano v Gaiser, *Catullus and His Renaissance Readers*, 26.

98 Wiseman, *Catullus and His World*, 208.

Wray ne pretirava, ko pravi, da smo »v celoti priča ›našemu Katulu«, z ›biografsko zablodo« vred: življenje je postavljeno pred delo, pesmi o Lesbiji pa nad preostanek zbirke«.99 Manj kakor stoletje kasneje (1552) je Marc-Antoine de Muret, Montaignev učitelj, identificiral Lesbijo s sestro Publija Klodija Pulhira. S tem smo dobili vse ključne točke za Katulovo novoveško recepcijo.

Morda nas to ne sme presenetiti. Katulovo življenje in njegovo delo sta bila, kakor je to veljalo tudi za njegove sodobnike v pozni republiki, neposredno povezana. To bi se zdelo povsem samoumevno tudi njemu samemu, enako kakor se mu je zdelo samoumevno, da nekoliko ozaljša resnico, ko pripoveduje o zelo osebnih odnosih, o katerih beremo v njegovih pesmih.¹⁰⁰ Kdo lahko reče, da pesmi o Lesbiji ne vzbujajo zanimanja za pesnikov življenjepis? Pred tem si oči lahko zatiskajo le kazuisti, ki slepijo sami sebe. A skozi več kot tri stoletja rezultat Katulovega ponovnega odkritja ni bila zgodba o Lesbiji, ki ni zbudila skoraj nobenega zanimanja, temveč rabutanje po njegovem besedilu, tako s pomočjo prevajanja kot s pomočjo izposojanja verzov pri različnih pesnikih.¹⁰¹ Če se omejimo na anglosaški svet, gre za pesnike od Wyatta do Walterja Savagea Landorja, od Herricka do Swifta, od Bena Jonsona do Popa. Iz razlogov, ki se jih bomo še dotaknili, teh pesnikov nikakor ni zanimalo poudarjanje Katulove *tujosti*,¹⁰² ampak so Katulove motive, jezik in pesniške oblike veselo presajali v svoj svet.

John Skelton je okrog leta 1505 kratki pesmi o vrabcu (pesmi 2 in 3) predelal v ekstravagantno 1382-vrstičnico *Žalostinka za vrabcem Filipom*, ki si je okvir sposodila pri katoliški zadušnici. Sedemnajsto stoletje je imelo veliko veselje s Katulovimi lahkotnejšimi pesmimi: pesmi 5 so se med drugim lotili Crashaw, Thomas Campion in Ben Jonson, ki se je poizkusil še v pesmi 7; nepreštevni poljubi so se vrnili v velikem slogu, saj niso nič več izkazovali poženščenosti.¹⁰³ A njihova naslovljenka je bila golo ime, ime, ki (zaradi ne ravno spodobnih konotacij) niti ni bilo preveč popularno.¹⁰⁴ Pri teh pesnikih so strašno priljubljene postale Phyllis, Chloris in Celia. Abraham Cowley (ki je z naslovoma »Nestanovitnost« ali »Nehvaležna ljubezen« izpričeval ljubezensko depresijo, ki bi se skoraj lahko kosala s Katulovo) se je

99 Wray, *Catullus and the Poetics of Roman Manhood*, 4.

100 Podobno kaže poučna primerjava z Byronom.

101 Med enim in drugim je včasih težko razločiti.

102 Lahko bi trdili, da so s tem potrjevali že omenjeno trditev Micaele Janan.

103 Prim. pesem 16 in njen komentar.

104 Wiseman, *Catullus and His World*, 212.

lotil pesmi 45 in postavil Akmo v Septimijevo naročje v živahnih rimah: »In dvakrat (še ji dosti ni) / mu da poljub v opoj oči ...«¹⁰⁵ Avgustejsko obdobje, ki je sledilo, priča o drugačnih interesih. Cloe (*sic!*), s katero je Nicholas Amhurst zamenjal Lesbijo v svoji imitaciji pesmi 58, »za vsakim psom na cesti zdaj se goni / prostakom se razdaja za pol krone«. Tudi Pope si je za svoj slovit *jeu d'esprit*, »Ukradeni koder«, pri Katulovi pesmi 66 izposodil več kakor le idejo, leta 1798 pa je pesem 45 reinterpretiral kot jedko in zelo duhovito protivigovsko parodijo, ki bi Katula, avtorja pesmi 29 in 57, gotovo zabavala. Romantični spolnosti so bile ure štete; nastopil je čas politike, satire in pesniških bravur.

Kakor vse druge je tudi ta literarna moda minila; bila je zgolj simptom družbe, ki jo je proizvedla. Konec 18. stoletja je bil čas populističnih nacionalizmov, revolucije v Franciji, Ameriki in Grčiji so spodbujale prometejske sanje o tiranicidu, pa spodkopavanje avtoritet in upe po svobodi. Novo in staro sta se vrtoglavo mešala v Byronu, arhetipu uporniškega aristokrata, ki je združeval avgustejsko duhovitost, gotsko romantiko, politično radikalnost in neznanski apetit po prepovedanih sadovih, zlasti tistih spolne narave. Po stoletjih nevprašljive prevlade je šla rimska imperialna avtoriteta iz mode, predvsem po zaslugi nadvse vplivne in vigovske *Grške zgodovine* Georgea Grota pa se je v središču pozornosti znašla atenska demokracija, ki so jo torijski oligarhi dolgo zavračali, češ da onemogoča vse spodobne institucije. Tudi v novi literarni modi je nič kaj presenetljivo zavladata visoka romantika z avtorji, kot so bili Keats, Shelley, Coleridge in Tennyson. Logična posledica tega je bila, da so največjo popularnost in modernost dosegli tisti rimski avtorji, ki so se jim zdeli subverzivni, individualistični, nastrojeni proti avtoritetam ali romantični (v najširšem smislu te besede).

In kdo, se lahko vprašamo, je bolje izpolnjeval te pogoje kakor strastni mladi pesnik iz Verone, s čigar raziskovanjem lastnih čustev so se romantiki, rojeni dve tisočletji kasneje, zlahka poistovetili – ali pa se jim je tako samo zdelo? Njegovo življenje in delo je zaznamovala nesojena *grande passion* po porogljivi in aristokratski *femme fatale*, umrl pa je tragično mlad, morda celo za boleznijo, ki je počasi postajala sinonim za romantično bolezen *par excellence*. Lep namig na to, kaj je bilo tedaj v zraku, lahko razberemo iz mladostnih pesmi W. S. Landorja, ki jih je ta objavil kmalu po francoski revoluciji in v katerih opaža, kakšno srečo je imel Rim, da lahko s pesnikom, kot je bil Katul, odtehta svoje »Cezarje in državljanske vojne«. Landorjevo »uporniško

105 Poole in Maule, *Classical Verse in Translation*, 271–72.

republikanstvo« je v Katulu našlo sorodno dušo.¹⁰⁶ Toda po drugi strani je zaradi svoje tako značilne malomeščanske sramežljivosti le stežka sprejel Katulovo obscenost.¹⁰⁷ Ta težava se je nadaljevala skozi vse 19. in skozi večji del 20. stoletja, čeprav se je slednjič tudi ta moda izkazala za minljivo.¹⁰⁸ Tennysonov »najnežnejši med rimskimi poeti« je bil torej podvržen enaki selektivnosti, prikriti cenzuri in apriornim sodbam kot katerakoli druga različica.

Razvoj Katulove recepcije je bil močno odvisen od nove tekstne kritike, ki so jo Karl Lachmann in drugi razvili v Nemčiji 19. stoletja in ki ni bila le nanovo znanstveno utemeljena, ampak je povzročila revolucijo tudi pri študiju antične zgodovine in (z Wisemanovimi besedami) omogočila »rekonstruirati obdobja, kakršno je bila pozna republika, z dognanostjo, ki si je prej preprosto ni bilo mogoče predstavljati«.¹⁰⁹ Swinburne (v svojih poznih letih pa tudi Landor) sta v pesmi 63, strašni pesmi o Atisu, prepoznala ključno besedilo za novo dobo,¹¹⁰ medtem ko je bila za Tennysona (predvsem v razpoloženju njegove *In memoriam*) pomembna predvsem bratska ljubezen iz pesmi 101. Toda nobenega dvoma ni, da je družbeni odziv na Katula več kot stoletje opredeljevala predvsem natančna biografska rekonstrukcija njegove *grande affaire*, ki jo je priskrbel Ludwig Schwabe v svojih *Quaestiones Catullianae* iz leta 1862; pomembno je predvsem dolgo poglavje *De amoribus Catulli* in pa kronološka tabela, ki povzema njegove izsledke.¹¹¹

Schwabejevi temeljni predpostavki – da je bila Lesbija dejansko Klodija, Metelova žena, in da se je njuno razmerje začelo v poznih šestdesetih letih – so Wiseman in ostali hudo kritizirali. Kjub temu pa me tako ponovni pregled dokaznega gradiva kot tudi novejša ugotovitve¹¹² prepričajo, da je imel Schwabe v osnovi prav, čeprav morda preveč podrobne shematizacije, denimo tista, s katero poskuša Stoessl,¹¹³ ostajajo na trhljih nogah. Sumim tudi, da je velik del ogorčenega odziva, ki ga je požel Schwabe s svojo rekonstrukcijo (sicer dokumentirano mnogo bolje kot vrsta tez o antični zgodovini,

106 Wiseman, *Catullus and His World*, 213.

107 Fitzgerald, *Catullan Provocations*, 60.

108 Pomislimo lahko na vse poznavalce, ki so nas v tem obdobju nadvse samozavestno in resnobno prepričevali, da nekateri odlomki Pepysovega *Dnevnika* ne bodo nikdar objavljeni.

109 Wiseman, *Catullus and His World*, 217–18; Wray, *Catullus and the Poetics of Roman Manhood*, 2, 18.

110 Tu lahko prepoznamo zgodnji namig na sprevrženost *fin de siècle*.

111 Schwabe, *Quaestiones Catullianae*, 53–157, tabela 358–61.

112 Mulroy, *Catullus*, xi in nasl.

113 Stoessl, *Gaius Valerius Catullus*.

ki jih nihče ne izpodbija), pogojen s prirojenim akademskim nezaupanjem do tega, kar predstavlja njegova rekonstrukcija – torej do izrazito osebne in nespregledljivo romantične ljubezenske zgodbe.¹¹⁴ Takoimenovano biografsko zablodo so si izmislili kot nujen korektiv za ekscese različnih sentimentalnih, moralističnih in anahronističnih biografskih razlag *ad hominem*, ki so na tem področju vladale kakih sto let, od leta 1870 dalje.¹¹⁵ Napaka, ki so jo zagrešili kritiki in ki se sedaj počasi popravlja, je bila v tem, da so zaradi pretiravanja nekaterih avtorjev zmotno sklepali na napačna izhodišča. K temu je pripomogel tudi splošni trend, ki želi literaturo povsem izločiti iz življenja in jo razume le kot avtopoetično vajo v retoriki domišljije. A tudi ta trend bo prešel.

Pri današnjih poskusih, kako Katula prilagoditi sodobnikom, je postalo skoraj *de rigueur* sklicevanje na Yeatsovo slovito pesem »Učenjaki«. V pesmi je Yeats izpostavil nasprotje med mladim, nesrečno zaljubljenim pesnikom in plešastimi, odmaknjenimi, podrsavajočimi starimi akademiki, ki so si ga drznili presoati in razlagati: »Le kaj bi rekli, Bog, / ko bi Katul jim križal pot?«¹¹⁶ Yeatsova podoba je satira na frigidne interprete, ki si prilaščajo pesnikovo strast. Pesem je nastala leta 1919, ko so se modernistični pesniki, kot je bil Pound, začeli zanimati za rimske elegike. Ena izmed osti v Yeatsovi satiri je gotovo uperjena proti malomeščanskemu čistunstvu, ki je takrat še vztrajalo pri cenzuri Katulovih sorazmerno blagih obscenosti. Zabavno je, da po petdesetih letih popolne svobode govora (ki so jo prevajalci izrabili z včasih zavajajočim in pretiranim zanosom) raziskovalci, ki se lotevajo tega vidika Katulovega dela, temu pogosto pripisujejo prevelik pomen.¹¹⁷ Zadrego, ki jo očitno še vedno čutijo, izdajajo s tem, da »obscenosti« obravnavajo z napihnjeno tehnično resnobljostjo, docela tujo kulturi, ki jih je proizvedla. Gre namreč za značilen mediteranski fenomen višjega sloja, ki ga Katul izrablja z agresivno mladostno energijo in ki je nenavaden le v svoji oralni obsedenosti. Pohujšljiv je bil za ljudi, kot je bil Ciceron – in to namenoma. Yeatsovi učenjaki si s Ciceronom delijo prenekatero malomeščansko pretenzijo, zato bi Katula najbrž zabavalo, da je pohujšal tudi njih. Osebno me ta vulgarnost zabava na (vsaj upam) enako ležeren način, kakor je bila zapisana. Z nekaj sreče bo ta odziv mogoče zaslutiti tudi v mojem prevodu.

114 Pomislino lahko na odzive filologov z Yala na roman Ericha Segala.

115 Wiseman, *Catullus and His World*, 218 in nasl., navaja nekaj strašnih in zabavnih primerov.

116 Prevedla Nada Grošelj.

117 Fitzgerald, *Catullan Provocations*, 59–86, je lep primer.

Tako Wiseman kot še zlasti Wray izvrstno povzemata spremembe v akademski recepciji, ki so študije o Katulu v zadnjem stoletju od osebnih, biografskih predstav o romantičnem lirskega pesniku¹¹⁸ premaknile k modernističnemu, a v svojem bistvu še vedno neoromantičnemu pesniku¹¹⁹ – takšen pristop je vpeljal Kenneth Quinn¹²⁰ – vse do možnosti postmodernega Katula, kakor ga imenuje Wray.¹²¹ Čeprav je takšen razvoj fascinanten in vešče zastavljen (Wrayeva analiza je briljanten *tour de force*), pa me v tem trenutku ne zanima. Kar razkriva, je v bistvu le najnovejši niz kulturnih prilastitev – in nekaj starejših primerov takšnega ravnanja sem skušal prikazati v zgornjih vrsticah, da bi Katula postavil v historično perspektivo njegovega *Nachleben*. Pri tem ne gre za proces, kakor ga včasih predstavljajo, pri katerem bi se teleološko približevali končnemu in pravilnemu dojemanju Katula ter hkrati kot napačne zavrnilo vse pretekle teorije. Gre prej za niz včasih pravilnih in včasih napačnih uvidov, ki osvetlijo zdaj ta in zdaj oni vidik Katulove poezije, s čimer le podčrtajo dejstvo, da je Katulova poezija v vsakem smislu klasična, kompleksna, globoka in raznolika. Zato se še zdaleč ne nadejam, da bi svojim bralcem predstavil novo in prepričljivo *prilastitev* Katula, ampak želim tega radikalno tujega antičnega pesnika, kolikor je le mogoče, brati brez modernih interpretacijskih naplavin. Tako ob pesmih ponujam le zgodovinski okvir in možnost primerjave prevoda z latinskim originalom ter s tem omogočam bralcem, da si svoje mnenje ustvarijo sami. Nikakor si ne domišljam, da sem se povsem izognil procesu prilastitve – kar bi bilo nemogoče; vendar sem si za to vsaj prizadeval po svojih najboljših močeh.

PREVAJANJE IN NJEGOVI PROBLEMI

Prilastitev vodi do problema prevajanja, ki, če gledamo zgodovinsko, ponuja neskončne primere prilastitve v najbolj prvinski in neizgledni obliki. Svoje splošno razmišljanje o tej temi sem predstavil že drugje,¹²² in ga zato tukaj ni treba ponavljati. Kljub temu pa je vredno poudariti nekaj točk. Če se osredotočimo na angleške prevajalce, so prevodi, ne samo Katula, temveč vseh klasičnih pesnikov, tako rimskih kot grških,

118 »Bolj ali manj Keats v togi,« kot je nekoč pripomnil moj prijatelj.

119 Wiseman, *Catullus and His World*; Wray, *Catullus and the Poetics of Roman Manhood*.

120 Quinn, *Catullan Revolution*.

121 Wray, *Catullus and the Poetics of Roman Manhood*, 36 in nasl.

122 Green, »Some Versions of Aeschylus«, »Metre, Fidelity Sex«, »Medium and Message Reconsidered«.

že od renesanse naprej¹²³ praviloma priklicevali idiom, verzne oblike, družbene predsodke in moralni okus dobe, v kateri so nastali, in ne tiste, v kateri je nastal izvirnik. V predgovoru k prevodu, s katerim je pospremil svojo *Second Miscellany*, je Dryden, ki se je oziral na zgodnejši Denhamov predlog, zagovarjal svojo obsežno anglizacijo slehernega antičnega pesnika, ki se ga je lotil, češ da je »moje lastno pisanje enako njegovemu; *in če bi bil on zdaj živ in Anglež*, bi bilo to besedilo, ki bi ga avtor sam napisal«. To načelo je leta 1697 ponovil tudi v svojem posvetilu k *Eneidi*. Ta pogumna svoboda razloži pravzaprav vse, od Herrickovih rimanih štirivrstičnic in Popovih kupletov do Katulove pesmi 63 (Atis) v prevodu Jacka Lindsaya iz leta 1929, kjer je prevajalec uporabil kitično obliko iz Swinburnove *Dolores*. Kdor prelista *Oxford Book of Greek Verse in Translation* (1938), bo našel Ibika, prevedenega v še za spoznanje bolj idiosinkratični kitici, ki jo je uporabil Andrew Marvell v svoji »Odi ob Cromwellovi vrnitvi z Irske,« in resnično bizarno *Odisejo*, ki jo je J. W. Mackail v celoti prevedel v kvartinah z rimo AABA, sicer bolj znanih iz *Rubajatov* Omarja Hajama v prevodu Edwarda Fitzgeralda (in Alojza Gradnika).

Drydenova formula in razni primeri domačih pastišev, ki jim je tako dal svojevrstno teoretično legitimacijo, takoj postavijo ključno vprašanje, kdo so ti domnevni bralci, ki so jim vsi ti prevodi sploh namenjeni: in zakaj, navsezadnje, so ti prevodi sploh nastali. Že v elizabetinski dobi je Roger Ascham v delu *The Scholemaster* priznal, da »je celo najboljši prevod zgolj pomoč v sili, slabo privezano krilo, s katerim naj bi letel, težka lesena noga, s katero naj bi hodil.«¹²⁴ Z drugimi besedami, *pis aller*, skrajna rešitev za tiste, ki ne morejo brati latinskih ali grških izvirnikov. Toda za veliko večino prevodov (in to drži tako za Katula kot za kateregakoli drugega antičnega avtorja) se zdi, kot da skušajo bralce prepričati, kako imajo opravka s celo vrsto dobro znanih domačnosti, čeprav ti kajpak slutijo, da to ni res. Zakaj? Eden izmed pomembnejših razlogov je nedvomno to, da so že od renesanse pa do sorazmerno pred kratkim literarni prevodi (v nasprotju z informativnimi) kot svoje občinstvo vedno dojemali druge izobražence in učenjake, ki so poznali jezik izvirnika in so bili zato zmožni ceniti njihov elegantni pastiš.

Ta trend je neprestano podpirala in krepila pedagoška praksa, pri kateri so dijaki spreminjali na primer Shakespearove monologe

123 Glej Bolgar, *Classical Heritage and Its Beneficiaries*, priloga 2, 506–41, za seznam pred letom 1600.

124 »Even the best translation is for mere necessitie but an evill imped wing to flie withall, or a hevie stompe leg of wood to go withall.«

v sofoklejske grške jambe, ali pa Herricka in Crashawa v lahkotne elegične distihe v Ovidijevem slogu. Glede na ta trening se je tudi obratno početje zdelo popolnoma logično. Ko je leta 1966 Peter Whigham ustvaril svoj prevod Katulove pesmi 63, ki se bere kot eden izmed Poundovih prvih kantov, je *mutatis mutandis* deloval v isti več stoletij stari tradiciji, dostop do katere je bil omejen.¹²⁵ Nekateri so temu nasprotovali – leta 1856 je denimo W. Newman trdil, da mora prevajalec poskusiti »ohraniti vsako posebnost izvirnika, če je to le mogoče, s kar največjo skrbjo, pa naj deluje še tako tuje«¹²⁶ – toda pri tem je, kot običajno, našel le malo podpornikov. Danes je Aschamovo opozorilo, ki so ga dolgo zanemarjali, bolj na mestu kot kadarkoli prej. Današnji prevodi so namenjeni skoraj izključno tistim, ki nimajo dostopa do izvirnika; prevajalci, naj jim bo to všeč ali ne – in mnogim, ki komaj čakajo, da pokažejo svoje sposobnosti, to ni všeč – imajo zato še večjo odgovornost, da prenesejo tako smisel kot obliko izvirnika najbolje, kakor morejo, naj bosta še tako tuja.

Kot se mnogi prevajalci dobro zavedajo, je to še zlasti pri poeziji zelo velika težava. Toda dejstvo, da je pri taki nalogi skoraj nemogoče doseči popolnost, ne sme služiti za izgovor, da vse skupaj preprosto opustimo. Na koncu bo treba verjetno sklepati kompromise z »ekvivalencami«, toda to je točka, na kateri je treba končati, in ne točka, na kateri lahko začnemo;¹²⁷ ta točka, mamljiva za vse, ki iščejo preproste rešitve, je v resnici samo razredčen Drydenov princip. Preseneča dejstvo, kako pogosto se raziskovalci in prevajalci ustrašijo izziva samo zaradi njegove dozdevne težavnosti. Ko se je Patrick Wilkinson pritožil, da se v prevodu ne da na lahek način poustvariti alkajske kitice, je bil od J. B. Leishmana deležen zbadljive zavrnitve, ki jo je tukaj vredno ponoviti:

Lahkega načina vsekakor ni, saj je Horacij tudi ni z lahkoto ustvaril; kljub temu pa mislim, da noben prevajalec ne more upati niti na skromen uspeh, če se je ne potruži poustvariti kar najbolje, kot mu njegov jezik to dopušča, in ne sklene, da sebe in drugih ne bo zavajal z naduto predstavo, da je zmožen izumiti »kitico, ki spominja na gibanje izvirnika«. Njegova naloga namreč ni, da kitica »spominja« na to gibanje za tiste, ki izvirnik že poznajo in ne potrebujejo ničesar, da bi jih nanj spomnilo, temveč da izvirnik posreduje tistim, ki ga

125 Njegove argumente v prid temu navajata Radice in Reynolds, *Translator's Art*, 216 in nasl.

126 Navaja Savory, *Art of Translation*, 65.

127 Prim. Mulroy, *Catullus*, xxxiii in nasl.

sami ne znajo prebrati ... In vztrajam, da je vzorec zlogov ... mogoče natančno poustvariti, njihovo gibanje pa je mogoče posredovati veliko bolje, kot se običajno (in, če lahko dodam, iz lenobe) predpostavlja.¹²⁸

To načelo me je vodilo in navdihovalo med dolgim, včasih težavnim, vendar vedno vznemirljivim soočanjem s Katulovim opusom.¹²⁹

KATULLOVI METRUMI

1. ENAJSTEREC

Ta ajolska oblika (ajolska zaradi centralnega horjamskega jedra: – UU–), ki je po grškem pesniku Falajku iz 4. stoletja pr. Kr. znana tudi kot »Falajkov enajsterec«, v grški liriki ni običajna, čeprav se pojavlja v tragiških zbornih odah, pa tudi v antiških pivskih pesmih (*skolia*). Prav tako je ni najti v ohranjeni rimski literaturi do zadnjega stoletja rimske republike, popularizirala sta jo šele Katul in Kalv. Triinštirideset izmed prvih šestdeset pesmi v Katulovem korpusu, torej večina takoimenovane polimetrične skupine, je v tem metrumu: njihov plesni in podjetni ritem je idealen za duhovite zbadljivke in priložnostne verze (kot je ugotovil že Tennyson).

Običajno je enajsterec (kakor pove že ime) verz iz enajstih zlogov, toda Katul v pesmih 55 in 58b včasih osrednja kratka zloga v horjambu (–UU–) združi v enega dolgega, tako da nastane deseterec. Osnovna struktura je naslednja (– pomeni dolg zlog, U kratek zlog, / pa naglas):

$$\begin{array}{cccccccc} / & & / & & / & & / & & / \\ - - & | & - & U & U & - & | & U & - & | & U & - & | & - \\ - & U & | & - & & | & & | & & | & & | & U \\ U & - & | & & & & & & & & & & & \\ U & U & U & | & & & & & & & & & & \end{array}$$

Osrednji gradnik tako predstavlja ajolski horjamb, pred katerim stoji spondej (––), redkeje trohej (–U) ali jamb (U–). Sledita mu dva jamba

128 Leishman, *Translating Horace*, 53; prim. Green, »Some Versions of Aeschylus, 190.

129 Nekaj naslednjih odstavkov, posvečenih specifičnim problemom prevajanja v angleščino, je v slovenskem prevodu izpuščenih. Tudi v razdelku o metriki, ki sledi, so manj znani ilustrativni primeri iz angleške književnosti nadomeščeni s slovenskimi.

in en zlog spremenljive dolžine. Horacij presenetljivo nikoli ne uporabi tega privlačnega, ritmično predirnega metruma, priljubljen je postal pozneje, z Marcijalom in Statijem. Najdemo ga tudi pri Petroniju. »Njegova odločno jambaska druga polovica mu daje pogovorno, ljudsko naravo, ki spominja na komedijo in na ritme pouličnega jezika.«¹³⁰

2. HOLJAMB

Druga najbolj priljubljena oblika v polimetrični skupini (ki jo Katul uporabi pri pesmih 8, 22, 31, 37, 39, 44, 59 in 60) je čudaško neuglajen metrum, katerega ime pomeni »hromi jamb« (in je znan tudi kot »šepavec«), različica jambskega trimetra ali *senarja* (o katerem več spodaj). Zadnja stopica sprevrne običajni metrični poudarek, namesto jamba nastane spondej ali trohej, kar ustvari poudarjeno zamolkel sunek v zaključku. Kadar se vsi verzi (kakor v pesmi 8) končajo na koncu vrstice in ne preidejo v novo, učinkujejo na bralca kot udarci z duševno in čustveno macolo.

1	2	3	4	5	6
/	/	/	/	/	/
u—u—	u	— u	— u—	—	—
—	uu	—	—		—
—u		—	u	—	—

To obliko izročilo pripisuje grškemu jambškemu pesniku Hiponaksu iz poznega šestega stoletja. Obravnavajo jo kot »deformirano ali izmaličeno različico običajnega jambskega verza«, rabljeno zavestno in z namenom, da bi v simbolično primernem slogu zrcalila pregrehe in pokvarjeno izprijenost človeštva.¹³¹ Tudi to sta v rimski književnosti popularizirala Katul in njegov prijatelj Kalv. V svoji zavestni učenosti sta opustila variante v ritmu in metrumu, ki jih je poznal Hiponaks (in jih je v Rimu posnemal Varon). Verz, ki sta ga ustvarila, je bil trimeter, jambski metrum iz dveh stopic (in zato velja za trimeter, ne pa za heksameter, vsebuje namreč tri metrume, ne šestih). V tretji ali četrti stopici, včasih tudi v obeh, ima cezuro ||, ritmični premor med besedama sredi stopice.¹³²

1	2	3	4	5	6
/	/	/	/	/	/
u—u—	u	— u	— u—	—	—
—	uu	—	—		—
—u		—	u	—	—

130 Garrison, *The Student's Catullus*, 174.

131 Quinn, *Catullus*, xxxiii.

132 Ellis, *Poems and Fragments of Catullus*, xxv.

Marcijal verz še bolj zrahlja, saj dopusti anapest (UU–) v četrti stopici in tribrah (UUU) v tretji. Ellis dvomi, verjetno z dobrim razlogom, da bi Katul dopustil takšni razvezavi.¹³³

3. JAMBSKI TRIMETER IN SENAR

Jamski trimeter je osnovni jamski verz, ki ga je sprva uporabljal Arhiloh, pozneje pa grški tragiki v neliričnem dialogu. Sestavljajo ga (glej zgoraj) trije jamski metrumi, tretjo in/ali četrto stopico zopet deli cezura, spondej pa lahko redno nastopa namesto jamba v prvi in tretji stopici. Čeprav ga običajno prevajamo z blankverzom, je njegov resnični ekvivalent aleksandrinec (denimo pri Prešernu, »popréd si pevec bil, zdaj si homeopat; / popréd si časa bil, zdaj si življenja tat«). Katulovi trimetri so dejansko strožji od tistih, ki so bili v rabi pri grških tragikih, in veliko strožji tako od tistih v stari komediji kakor tudi od latinskih vzporednic pri Seneki in Petroniju, kjer pri dolgih zlogih najdemo vrsto razvezav v anapeste, daktilu in tribrahe.¹³⁴ Pri Katulu ta shema nastopa samo v pesmi 52:

1	2	3	4	5	6
/	/	/	/	/	/
U –	U –	U	– U	– U –	U –
–		–			U

Senar (4, 29) je še strožji in ves čas teži k osnovnemu jamskemu vzorcu.

4. KATALEKTIČNI JAMBSKI TETRAMETER

To je bil prvotno dialoški metrum, najopazneje zastopan v grški stari komediji.¹³⁵ Z zelo svobodnimi razvezavami glede kvantitete vokalov ga najdemo v rimski komediji, kjer je znan kot *septenar*. Morda najbolj slovita oblika tega ritma je kosmati *versus quadratus*, trohejski petnajsterec, s katerim so vojaki med galskim triumfom dražili Julija Cezarja:

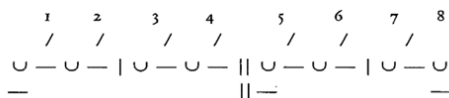
Urbani, servat(e) uxores: moechum calv(om) adducimus!
Žene čuvajte, meščani: babjak plešasti je tu!

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Prim. Raven, *Latin Metre*, 58.

¹³⁵ Recimo pri Aristofanovih *Žabah* 905–70 v debati med Ajshilom in Evripidom.

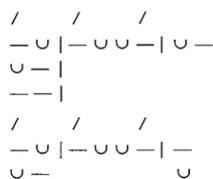
Katul ga uporabi le enkrat, v pesmi 25, in zopet teži k strogi obliki, ki dovoli variacijo samo v prvi in peti stopici. Verz je sestavljen iz štirih jambskih metrumov (zato »tetrameter«), od katerih je zadnji katalektičen (torej brez zadnjega zloga). Med drugim in tretjim metrumom je naravni premor (diereza):

Latinski *septenar* vidi v verzu sedem jambskih stopic in en zlog »viška«. ¹³⁶

5. GLIKONEJ / FEREKRATEJ

Katul je poleg enajstercev eksperimentaliziral z več drugimi oblikami ajolskega verza (glej razdelek 1 zgoraj), čeprav so mu bili enajsterci daleč najljubši. Pri vseh teh oblikah najdemo ritmično močan osrednji gradnik s horjambom (—uu—, prim. »dète ljubó, dète lepó«). V grški lirski poeziji je najpogostejša oblika ajolskega verza *glikonej*, v povezavi s svojo katalektično (za en zlog skrajšano) različico, *ferekratejem*:

To metrično kombinacijo uporabi Katul dvakrat, obakrat v kitični obliki. Pesem 34, himna Diani, ima tri glikoneje, ki jim sledi ferekratej. Pesem 61, dolg epitalamij Manliju in Avrunkuleji, sledi istemu vzorcu, le da najdemo tu štiri glikoneje namesto treh. V pesmi 61.25 naletimo na posebnost, kjer se kratka zloga horjamba v ferekrateju razvežeta v en dolg zlog: *nutriunt umore*, —u | ——— | —, kjer je zadnji zlog pri besedi *umore* pozicijsko podaljšan zaradi prve besede naslednjega verza (*quare*). Podobno je v obeh pesmih vzorec občasno hipermetričen (in se torej zadnji samoglasnik v verzu elidira z začetnim samoglasnikom naslednjega verza: pri 34.11 in 22 ter pri 61.115, 135, 140 in 227).

¹³⁶ Lee, *Catullus*, 191.

6. PRIAPEJ

Ta metrum imena ni dobil zaradi kakega posebej erotičnega naboja v svojem ritmu, temveč zgolj zato, ker je bil v obdobju helenizma uveljavljena oblika za himne, naslovljene na itifalskega boga plodnosti in zaščitnika vrtov Priapa. Katul ga uporabi samo enkrat, v pesmi 17; sestavlja ga preprost, dolg, nekoliko štorkljav verz (ki se zdi primeren za majavi most v pesmi), sestavljen iz glikoneja, ki mu sledi ferekratej. Med obema je močan naravni premor (diereza):

$$\begin{array}{cccccccccccc} - & \cup & | & - & \cup \cup & - & | & \cup & || & - & \cup & | & - & \cup \cup & - & | & \cup \\ - & | & & & & & & || & & - & | & & & \cup \cup & & & | & - \end{array}$$

7. VELIKI ASKLEPIADOV VERZ

Asklepiadov verz se pojavlja že pri Sapfo (ki je menda svojo celotno tretjo knjigo napisala v tem verzu) in pri Alkaju, ime pa je dobil po zgodnjehelenističnem epigramatiku Asklepiadu s Samosa.¹³⁷ Sestavlja ga v glikonejsko osnovo dodatno vstavljen horjambski metrum: pri »malem« asklepiadeju eden, pri »velikem« dva. Nadomestil ali razvezav ni, močan premor (diereza) pa je tako pred drugim horjambom kot za njim:

$$\begin{array}{cccccccccccc} / & & / & \cup \cup & / & || & / & \cup \cup & / & || & / & \cup \cup & / & \cup & - \\ - & - & | & - & \cup \cup & - & || & - & \cup \cup & - & || & - & \cup \cup & - & | & \cup & - \end{array}$$

Katul, ki ta metrum uporabi samo v pesmi 30, ohrani strogo spondejsko osnovo, vendar – v nasprotju s poznejšim Horacijem¹³⁸ – premorov ne upošteva vedno.¹³⁹ Zadnji zlog je pogosto po naravi kratek, vendar vedno pozicijsko podaljšan v odnosu do prve besede naslednjega verza. Ta počasni, sinkopirani, repetitivni in monotono udarjajoči verz deluje podobno hipnotično kot ne zelo drugačni ritem Ravelovega *Bolera* (poslušajte si denimo klasično in z bluesom navdihnjeno izvedbo Herberta von Karajana).

137 Fl. 300–270.

138 Npr. v *Odah* 1.11 in 18.

139 Prim. 30.11–12.

8. SAPFIŠKA KITICA

V tem metrumu je Katul napisal dve pesmi, 11 in 51, ki predstavljata kronološka mejnika za njegovo razmerje z Lesbijo.¹⁴⁰ Pesem 51, ki je dejansko prevod Sapfine grške mojstrovine, natančno sledi metričnim rešitvam izvirnika.¹⁴¹ Domnevamo lahko, da velja enako za pesem 11, medtem ko je Horacij pozneje uvedel strožja pravila.¹⁴² Sapfiška štirivrstičnica, kot jo poustvari Katul, je sestavljena iz treh vrstic, ki so kot vsi ajolski verzi zasnovane okrog osrednjega horjamba (—UU—), za zaključek pa jim sledi krajši verz, znan kot *adonij*:

```

  /   /   /   /   /
— U — U | — U U — | U — —
           — |                               U (3 x)

  /   /
— U U — | U
           | —

```

Adonij, opozarja Garrison, »daje kitici učinek zaključka, saj gre za običajen ritem na koncu heksametra.«¹⁴³ (Glej razdelek 10 spodaj.) Nevarnost pri ustvarjanju sodobnega ekvivalenta tiči v zanemarjanju kontrapunkta pri horjambskih ritmih in pri posledičnem doseganju metrično precej drugačnega, vendar živahnega učinka. Takole piše Vodnik v svoji »Prošnji na kranjsko modrino« (kot je poimenoval muzo):

Za dar tvoj vsa hvala bod' teb', bogina,
daj še spevoreškega pit' men' vina,
ter bom žverglal, dokler ta pišev iz drina
se ne razkolje.

Spet drugi pesniki so s subtilnostjo in sinkopiranostjo sapfiške kitice dosegali presenetljivo groteskne učinke. Takole si je filolog Anton Klodič v šaloigri *Novi svet* privoščil slikovito pokrajino v Posočju:

Res je prat Francoz, general, si čreva
hodil, pa želodec si čistit tja pod
hrib. — Pa zdaj? — Ojej! Kobariške tam se
perejo Cunje.

140 Glej opombe *ad loc.*

141 Ellis, *The Poems and Fragments of Catullus*, xxxvi.

142 Prim. Raven, *Latin Metre*, 144.

143 Garrison, *The Student's Catullus*, 175.

9. GALIJAMB

Ta nenavadni metrum, ki ga je Katul uporabil v svojem *tour de force*, pesmi 63, so v resnici za spremljavo svojih ekstatičnih obredov oblikovali Kibelini svečeniki. Njegovi doneči ritmi z bobnečim zaključkom so nenavadno dobro služili svojemu namenu; latinščina, ki ima kratkih zlogov precej manj kot grščina, si ga je le težko prilagodila.¹⁴⁴ Podrobnosti v zvezi s tem, kako verz razpade v metričnem smislu, so bile predmet mnogih razprav. Najuporabneje o tem pišeta Thomson in Morisi.¹⁴⁵ Thomson sprejema razlago antičnega preučevalca metrike Hefajstiona, ki pravi, da je verz v osnovi jonski; to pomeni, da temelji na različicah UU-- in -- UU (včasih razumljenih kot zaporedje treh dolgih zlogov z razvezavo prvega ali zadnjega zloga).

Do takrat, ko je obliko začel uporabljati Katul, se je pojavila variacija, ko je osnovno jonsko stopico (*ionicus a minore*, UU--) zajel proces, znan kot *anaclassis*. Pri tem se zadnji zlog ene stopice in prvi zlog naslednje zamenjata; tako se je v prvi polovici verza prvotni jonski vzorec UU-- | UU-- spremenil v UU-U | -U--.

Osnovna oblika Katulovega galijamskega verza je torej takšna:

$$\begin{array}{cccccccc|cccc} \cup & \cup & - & \cup & & - & \cup & - & - & || & \cup & \cup & - & \cup & \cup & \cup & - \\ & & & \cup & & & & & & & & & & & & & \cup & \cup \end{array}$$

To velja za večino verzov v pesmi 63; v kar dveh tretjinah najdemo zgornjo inačico v tej shemi, medtem ko sta razvezavi, označeni pod njo, njeni najbolj pogosti različici. Temeljita na splošni pesniški svobodi, ki dopušča bodisi zamenjavo dolgega zloga z dvema kratkima bodisi, obratno, krčenje dveh kratkih zlogov v enega dolgega. Kjerkoli se je to dalo, je strojnično rožljanje kratkih zlogov v zadnjem katalektičnem metrumu ohranjeno. Toda verz je možno s preobiljem dolžin tudi obtežiti in upočasniti za dosego dramatičnega učinka, denimo v 73:

iam, iam dolet quod egi: iam, iamque paenitet:
 --U | -U-- || --U | -U-

Vseeno gre najpogostejša različica v drugo smer, z ekspanzijo v kratke zloge in s frfotanjem elidiranih besed, kot v pesmi 63:

144 Angleški poskus je Tennysonov galijamski eksperiment v pesmi »Boadicea«.

145 Thomson, *Catullus*, 375-77; Morisi, *Attis*, 49-56.

Ego mulier, eg(o) adulescens, eg(o) ephebus, ego puer

UUUUU | UUU-- || UU - U | UUU -

Zadnji zlog verza, po naravi pogosto kratek, je zaradi začetnega zloga v naslednjem verzu pozicijsko podaljšan, kar daje slutiti, da so celoto brali hitro, kot enjambement. Kakor pravi Godwin, je šlo tu za »virtuozno izvedbo ... brez izgube pomena ali pesniškega občutka«. ¹⁴⁶

10. DAKTILSKI HEKSAMETER IN ELEGIČNI DISTIH

Daktilski heksameter uporabi Katul pri dveh daljših pesmih, 62 in 64, pri čemer je slednja daleč najdaljša v celotnem korpusu. Elegični distih nastopi v vseh pesmih po 64 (torej v 65–116). Prvi metrum so uporabljali vsi epski pesniki od Homerja dalje (v Rimu denimo Vergilij in Lukan) ter satiriki (denimo Perzij in Juvenal), medtem ko gre pri drugem za metrum vsakega elegika (kot so bili denimo Propercij, Tibul in Ovidij). Zato so danes mnogi bralci s strukturo in obliko pesmi v drugi polovici Katulovega kanona seznanjeni bistveno bolje kot s strukturo in obliko polimetričnih pesmi.

Daktilski heksameter se že od Homerjevih dni skorajda ni spremenil. V latinsko književnost ga je uvedel Kvint Enij (239–169 pr. Kr.), ki ga je uporabil v svojih *Analih*. Ker je bil to tudi osrednji metrum v didaktični poeziji (uporabila sta ga denimo Heziod in Arat), ga je verjetno prevzel tudi Katulov sodobnik Lukrecij (?97–?51) za svojo verzificirano predstavitev epikurejske filozofije, *De rerum natura*. Kot pove že ime, gre za šeststopični verz, ki ga sestavljajo skoraj sami daktili (»prsti«, – UU, takšno poimenovanje je stopica dobila zaradi enega dolgega in dveh kratkih členkov pri kazalcu), zaključuje pa ga v šesti stopici spondej ali trohej (– – ali – U). Vse stopice, razen običajno pete, so nadomestljive s spondeji:

$$\begin{array}{cccccc} 1 & & 2 & & 3 & & 4 & & 5 & & 6 \\ / & & / & & / & & / & & / & & / \\ -UU & | & -UU & | & -||U||U & | & -||U||U & | & -UU & | & -U \\ & & - & & - & & - & & [-] & & - \end{array}$$

Ker je latinščina glede dolgih zlogov bogatejša od grščine, ¹⁴⁷ je zamenjava s spondeji pri rimskih pesnikih pogostejša; še posebej to velja za peto stopico, čemur so se Grki načeloma izogibali. Takšna zamenjava je bila značilna za neoterike (kakor je opazil Ciceron), za Katula še

¹⁴⁶ Godwin, *Catullus: Poems* 61–68, 19.

¹⁴⁷ Prim. zgoraj razdelek 9 *ad init*.

posebej,¹⁴⁸ občasno pa jo je mogoče najti tudi pozneje, denimo v enem najlepših verzov vse latinske književnosti, pri Properciju, *sunt apud infernos tot milia formosarum* [2.28.49]: »spodaj je toliko tisoč prekrasnih deklet pri mrtvih«. Pred takšno spondejsko peto stopico je četrta skoraj vedno daktilska. Obstajala je tudi tendenca, ki se je razvila s časom, da je na koncu verza lahko stala *zgolj* dvozložna ali trizložna beseda.

Prožen kontrapunkt v daktilskem heksametru (ki ga s posnemanjem tega verza v modernih jezikih ni mogoče doseči) nastane zaradi nenehne napetosti med naravnim naglasom in metrumom. Najopaznejši vidik tega pojava je cezura, naravni ritmični premor v verzu, vedno *med* besedama, a *znotraj* stopice. Običajno je cezura bodisi v tretji bodisi v četrti stopici heksametra, včasih je v obeh. Najpogosteje pade za prvo dolžino, ko gre za takoimenovano »krepko« cezuro; če leži med dvema kratkima zlogoma v daktilu (prim. shemo zgoraj), gre za »šibko« cezuro, včasih, predvsem v četrti stopici, se imenuje tudi »bukoliška« cezura. Zanimivo je, da kaže Katul v heksametru znatno večjo dodelanost kakor njegov sodobnik Lukrecij. Heksameter se v Katulovih večjih rokah takorekoč ne razlikuje od tistega, ki ga pozneje najdemo pri Vergiliju in pri njegovih avgustejskih kolegih.¹⁴⁹

Daktilski heksameter je tudi prvi verz v takoimenovanem elegičnem distihu, kjer kot drugi verz nastopa (zavajajoče poimenovani) pentameter. Tudi ta par ima dolgo grško zgodovino, ki sega do pesnikov arhaične dobe, kot sta bila Arhiloh in Solon, in ki dolguje svoj razvoj helenističnim piscem epigramov. Pentameter zaznamujeta dve značilnosti: trd osrednji premor v ritmu med metrumi (diereza) in nespremenljiva daktilska omejitev v drugi polovici verza.

Posledica je oblika, ki namesto petih običajnih stopic dejansko vsebuje dva dela, izmed katerih ima vsak dve stopici in pol:

$$\begin{array}{cccccc} / & & / & & / & / & / & & / \\ - & \cup\cup & | & - & \cup\cup & | & - & || & - & \cup\cup & | & - & \cup\cup & | & \cup \\ & & & - & & & - & & & & & & & & | - \end{array}$$

To povzroči urejen občutek ritmične dovršenosti distiha. Če pogledamo nekoliko drugače, pentameter sestavljata dva hemiepa (torej dvakratni začetni del heksametra do krepke cezure v tretji stopici, denimo *arma uirumque cano*). Pomen heksametra se pogosto prelije tudi v pentameter, temu pravimo *enjambement*. Pentameter pa se

148 Prim. npr. 64.78–80, kjer se pojavi trikrat zapored.

149 Prim. Raven, *Latin Metre*, 90–103.

nasprotno skoraj nikoli ne nadaljuje v naslednji heksameter, temveč se vedno konča na koncu verza (zanimiva izjema je 65.10–11).

V elegičnih distihih je osrednja cezura v heksametru običajno bolj stroga kakor v zaporednih heksametrih; prevladuje krepka različica v tretji stopici. Tudi dvo- ali trizložna beseda na koncu postane splošno pravilo. Ker se je elegični distih rimski rabi prilagodil kasneje od heksametra, se srečamo z zanimivim paradoksom – medtem ko so Katulovi heksametri (glej zgoraj) skrajno dodelani in se dobro prilagajajo posebnostim latinskega jezika, se njegovi pentametri, ki se sicer bolj zvesto ravnaajo po grških zgledih, občasno zazdijo bistveno bolj okorni od recimo Ovidijevih ali Propercijevih. Katul se včasih spotika v množici nerodnih elizij: tako denimo v 73.6, kjer najdemo *quam modo qui m(e) un(um) atqu(e) unic(um) amic(um) habuit*. Tu elizije sežejo celo čez osrednjo dierezo (kot tudi v 77.4), čemur so se avgustejski pesniki skrbno izogibali.

Najopaznejša razlika med Katulovimi pentametri in pentametri njegovih naslednikov je njegova ljubezen do zaključevanja verzov z besedami, dolgimi od dveh pa vse do petih zlogov (primer slednje je denimo *sodalicium* v 100.4). Primeri se celo, da mu uspe celotno drugo polovico verza zapolniti z eno samo sedemzložno besedo, *Amphitryoniades* v 68.112, kar je čudovita helenistična izumetničenost. Spet drugič uporabi enozložni zaključek (76.8): *dictaque factaque sunt*. Dovolj je, da verz preberemo naglas, in takoj bomo ugotovili, zakaj so poznejši elegiki to odpravili. Do Ovidijevega časa se je uveljavilo pravilo, da mora imeti zadnja beseda v pentametru dva zloga. Katul se je dejansko že premikal v to smer, saj imata skoraj dve petini njegovih pentametrov dvozložni zaključek.¹⁵⁰

150 Raven, *Latin Metre*, 106.

BIBLIOGRAFIJA

Izdaje in komentarji

- Fordyce, Christian James. *Catullus: A Commentary*. 2. izd. Oxford: Oxford University Press, 1973.
- Garrison, Daniel H. *The Student's Catullus*. Norman, OK: University of Oklahoma Press, 1991.
- Godwin, John. *Catullus: Poems 61–68*. Warminster: Aris & Phillips, 1995.
- Goold, G. P. *Catullus: Edited with Introduction, Translation, and Notes*. 2. izd. London: Bristol Classical Press, 1989.
- Morisi, Luca. *Attis (carmen LXIII): Introduzione, testo, traduzione e commento*. Bologna: Pàtron, 1999.
- Quinn, Kenneth. *Catullus: The Poems*. London: Macmillan, 1970.
- Thomson, Douglas F. S. *Catullus: Edited with a Textual and Interpretative Commentary*. Dopolnjena izd. Phoenix Supplementary Volumes 34. Toronto: University of Toronto Press, 1997.

Prevodi

- Ellis, Robinson. *The Poems and Fragments of Catullus*. London: John Murray, 1871.
- Lee, Arthur Guy. *The Poems of Catullus: Edited with an Introduction, Translation and Brief Notes*. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Mulroy, David. *The Complete Poetry of Catullus: Translated and with Commentary*. Madison, WI: University of Wisconsin Press, 2002.
- Poole, Adrian, in Jeremy Maule, ur. *The Oxford Book of Classical Verse in Translation*. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Razno

- Bolgar, Robert Ralph. *The Classical Heritage and Its Beneficiaries*. Cambridge: Cambridge University Press, 1954.
- Clausen, Wendell Vernon. »Catulli Veronensis liber«. CPh 71 (1976): 37–43.
- . »The New Poets and Their Antecedents«. V: *The Cambridge History of Classical Literature II: Latin Literature*, ur. Edward John Kenney in Wendell Vernon Clausen, 178–206. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

- Dettmer, Helena. *Love by the Numbers: Form and Meaning in the Poetry of Catullus*. Lang Classical Studies 10. New York: Peter Lang, 1997.
- Fitzgerald, William. *Catullan Provocations: Lyric Poetry and the Drama of Position*. Berkeley: University of California Press, 1995.
- Gaisser, Julia H. *Catullus and His Renaissance Readers*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Giardina, Gian Carlo. »La composizione del liber e l'itinerario poetico di Catullo«. *Philologus* 118 (1974): 224–35.
- Green, Peter M. »Some Versions of Aeschylus: A Study of Tradition and Method in Translating Classical Poetry«. V: *Essays in Antiquity*, 185–215. London: Penguin Books, 1960.
- . »Metre, Fidelity, Sex: The Problems Confronting a Translator of Ovid's Love Poetry«. V: *The Translator's Art: Essays in Honour of Betty Radice*, ur. William Radice in Barbara Reynolds, 92–111. Harmondsworth: Penguin Books, 1987.
- . »Medium and Message Reconsidered: The Changing Functions of Classical Translation. V: *Classical Bearings*, 256–70, 308–13. London: Penguin Books, 1989.
- Holford-Strevens, Leofranc. *Aulus Gellius*. 2. izd. London: Duckworth, 2004.
- Holzberg, Niklas. *Catull: Der Dichter und sein erotisches Werk*. München: C. H. Beck, 2002.
- Hubbard, Thomas K. »The Catullan *Libellus*«. *Philologus* 127 (1983): 218–37.
- Janan, Micaela. *'When the Lamp Is Shattered': Desire and Narrative in Catullus*. Carbondale, IL: Southern Illinois University Press, 1994.
- Jocelyn, Henry David. »The Arrangement and the Language of Catullus' So-called Polymetra with Special Reference to the Sequence 10–11–12«. V: *Aspects of the Language of Latin Poetry*, ur. J. N. Adams in Roland Mayer, 335–375. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Leishman, James Blair. *Translating Horace: Thirty Odes Translated into the Original Metres with the Latin Text and an Introductory and Critical Essay*. Oxford: Bruno Cassirer, 1956.
- Lyne, Raphael Odo Acheson Mervyn. »The Neoteric Poets«. *Classical Quarterly* 28 (1978): 167–87.
- . *The Latin Love Poets: From Catullus to Horace*. Oxford: Oxford University Press, 1980.
- Martin, Charles. *Catullus*. New Haven, CT: Yale University Press, 1992.

- Most, Glenn W. »On the Arrangement of Catullus' *Carmina Maiora*«. *Philologus* 125 (1981): 109–25.
- Quinn, Kenneth. *The Catullan Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press, 1959.
- . *Catullus: An Interpretation*. London: Batsford, 1972.
- Radice, William, in Barbara Reynolds, ur. *The Translator's Art: Essays in Honour of Betty Radice*. Harmondsworth: Penguin Books, 1987.
- Raven, David Sebastian. *Latin Metre*. London: Faber & Faber, 1965.
- Rudd, Niall. »Colonia and Her Bridge«. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 90 (1959): 305–20.
- Savory, Theodore Horace. *The Art of Translation*. 2. izd. London: The Writer, 1968.
- Schwabe, Ludwig. *Quaestiones Catullianae*, zv. 1. Giessen: G. Olms, 1862.
- Skinner, Marylin B. »Parasites and Strange Bedfellows: A Study in Catullus' Poetical Imagery«. *Ramus* 8 (1979): 137–52.
- . »Aesthetic Patterning in Catullus: Textual Structures, Systems of Imagery and Book Arrangements: Introduction«. *Classical World* 81 (1988): 337–40.
- . *Catullus in Verona: A Reading of the Elegiac Libellus, Poems 65–116*. Columbus, OH: Ohio State University Press, 2003.
- Stoessl, Franz. *Gaius Valerius Catullus: Mensch, Leben, Dichtung*. 2. izd. Meisenheim am Glan: Anton Hain, 1983.
- Stoppard, Tom. *The Invention of Love*. New York: Faber & Faber, 1997.
- Wheeler, Arthur Leslie. *Catullus and the Traditions of Ancient Poetry*. Sather Classical Lectures 9. Berkeley: University of California Press, 1934.
- Wiseman, Timothy Peter. *Clio's Cosmetics: Three Studies in Greco-Roman Literature*. Leicester: Leicester University Press, 1979.
- . *Catullus and His World: A Reappraisal*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- . *Roman Studies, Literary and Historical*. Liverpool: Francis Cairns, 1987.
- Wray, David. *Catullus and the Poetics of Roman Manhood*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Wyke, Maria. *The Roman Mistress: Ancient and Modern Representations*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Recenzije

Tit Livij. *Od ustanovitve mesta*. Zvezek 1. Knjige 1–5. Prevedel Primož Simoniti. Uredil David Movrin. Ljubljana: Slovenska matica, 2022. 490 str., 6 zemlj.

Ob množici del grških in rimskih piscev, ki so bila prevedena v slovenski jezik, je Livijeva *Zgodovina* doslej ostala nekako ob strani. Razen posameznih odlomkov ni bilo prevedenega nič. Količina ohranjenega besedila, avtorjev slog z dolgimi stavčnimi periodami, izbranim besediščem in različnimi retoričnimi prijemi, vse to predstavlja za prevajalca gotovo precejšnjo oviro. Z novo knjigo, ki je pred kratkim izšla pri Slovenski matici in prinaša prvih pet Livijevih knjig v prevodu Primoža Simonitija, se sedaj to spreminja. Knjigo je uredil David Movrin, ki je napisal tudi spremno besedo in pripravil obsežen spremni aparat. Prevod zajema nekje sedmino ohranjenega Livijevega dela, ob predvidenem nadaljevanju s skupino prevajalcev si lahko obetamo izid nadaljnjih zvezkov in v doglednem času tudi prevod vsega, kar se je od Livija ohranilo v rokopisnem izročilu.

Tit Livij (59 pr. Kr. – 17 po Kr.) svoje veliko zgodovinsko delo na enem mestu imenuje *annales*, drugod pa *libri*, naslov *Ab urbe condita* je nastal v rokopisnem izročilu in se navezuje na legendarno ustanovitev Rima leta 753 pr. Kr. S pisanjem je avtor začel po koncu državljanskih vojn ok. leta 31 pr. Kr., pisal pa je vse do svoje smrti v dobi cesarja Tiberija. Od celotnega dela, ki je prvotno obsegalo 142 knjig, so se ohranile knjige 1–10, 21–45, nekaj fragmentov iz drugih knjig in krajši izvlečki, t. i. periohe. Vsebina ohranjenih knjig zajema dobo od začetkov do tretje samnitske vojne leta 293 pr. Kr. in obdobje od začetka druge punske vojne (218 pr. Kr.) do leta 167 pr. Kr. Prva knjiga se začne z obdobjem predzgodovine, pristankom Antenorja in Venetov v Italiji, zadnji dogodek, ki ga Livij obravnava, pa je Druzova nesrečna smrt ob padcu s konja leta 9 pr. Kr. Ker ne gre za res prelomni dogodek v rimski zgodovini, so nekateri raziskovalci domnevali, da je načrtoval 150 knjig, da bi lahko obravnaval celotno obdobje cesarja Avgusta, kar pa naj bi mu potem preprečila prezgodnja smrt. Livij ni bil dejaven v političnem življenju, prav tako ni bil senator kot večina predhodnih rimskih zgodovinopiscev, je pa doživel burno večletno obdobje državljanskih vojn, konec republike in začetek principata. Tako je deloma pisal na podlagi lastnih izkušenj – ti deli žal niso

ohranjeni – večinoma pa na podlagi dostopnih pisnih virov, predvsem rimskih. Livijeva pripoved sledi analističnemu principu, dogodki so obravnavani po letih, ne gre torej za monografski prikaz posameznih dogodkov, kot recimo pri Salustiju. Prvih pet Livijevih knjig prinaša zgodovino od začetkov do galskega vdora v Rim leta 390 pr. Kr.

Zaslužni profesor za latinski jezik in književnost na oddelku za klasično filologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani Primož Simoniti (1936–2018) je prevedel vrsto antičnih, srednjeveških in novoveških besedil. Za svoje delo je bil večkrat nagrajen, med drugim tudi z ugledno Sovretovo nagrado, najvišjim prevajalskim priznanjem pri nas. Da mu je bil Livij blizu, vemo vsi, ki smo imeli priložnost obiskovati njegova predavanja iz rimske historiografije in antične retorike. Posebno pozornost je pri tem namenjal posameznim Livijevim predgovorom, njegovemu stilu, uporabljenim retoričnim orodjem, marsikateri odlomek je analiziral do najmanjših podrobnosti. Posebej mi ostaja v spominu njegova razlaga o slikovitem Livijevem opisu Hanibalovega prehoda čez Alpe.

Kaj prinaša prvi zvezek prevoda Livijeve zgodovine? Na začetku knjige je na 31 straneh podrobno kazalo vsebine in vzporednih mest v ohranjenih virih, ki omenjajo isti dogodek. Dodani mednaslovi, letnice in imena glavnih akterjev pomagajo bralcu pri lažji orientaciji po besedilu. V osrednjem delu knjige je prevod (str. 37–418, periohe na str. 419–24), ki sledi latinskemu izvirniku v izdaji Hansa Jürgena Hillena v zbirki *Tusculum*. V prevodu je ohranjeno enako številčenje po poglavjih kot v standardnih kritičnih izdajah. Opombe pod črto, ki spremljajo besedilo, pojasnjujejo posamezne obravnavane pojme in so deloma prevajalčeve deloma uredniške. Sam prevod je v vseh pogledih odličen. V veliki meri so ohranjene daljše stavčne periode, za posamezne pojme so uporabljene tudi nove ali manj običajne besede, recimo za *tribus* v mn. *tribue*, *tribuj*, ali besede kot *zazidje*, *krogzidje* in podobno, s čimer se Livijev slog močno približa slovenskemu bralcu. Jezik je izbran in hkrati sodoben, vrstni red znotraj stavkov do potankosti domišljen, v kolikor je bilo možno, so ohranjena tudi različna retorična orodja. Prevod tako v marsičem sledi Livijevi dikciji in hkrati ohranja njegovo dramaturgijo.

V spremnem delu knjige si sledijo kronološka preglednica, seznam rimskih kraljev, imena najvišjih magistratov v letih od 509 do 390 pr. Kr., šest zemljevidov, ki so povzeti po izdaji prve peterke založbe Hackett, spremna beseda urednika in kazalo imen v poslovenjeni obliki in latinskem izvirniku. Knjiga je lepo in uporabniku prijazno oblikovana.

Ob izidu prvega dela Livijeve velike zgodovine v slovenskem jeziku tako lahko sklenemo, da to dragoceno zgodovinopisno delo v primerni obliki postaja dostopno tudi širšemu slovenskemu občinstvu. Le želimo si lahko, da bo kmalu sledilo nadaljevanje.

Milan Lovenjak

* * *

DOI: <https://doi.org/10.4312/clotho.5.1.365-370>

Francesco Petrarca, *Pisma v antiko* (*Epistolae familiares* 1–5). Izbrala in prevedla Anja Božič in Brane Senegačnik. Ljubljana: Slovenska matica, 2023. 204 strani.

Pri Slovenski matici je izšla imenitna knjiga izbranih pisem italijanskega pesnika Francesca Petrarce, ki je po svoji vsebini, številnih aluzijah ter idejnih odvodih v okviru antičnega izročila za ljubitelje književnosti in humanizma prava poslastica. Prevajalca Anja Božič in Brane Senegačnik sta pripravila posrečen izbor iz sicer obsežne zbirke Petrarcovih pisem domačim oziroma prijateljem (*Rerum familiarum libri*), ki sta ga razdelila na tri dele: Prijateljem, V spodnji svet, kjer gre za antične avtorje, ter pisma V zgornji svet, namenjena Petrarcovim sodobnikom.

Petrarca je v zgodovini književnosti znan predvsem kot velik lirik, tako rekoč predhodnik romantičnega ljubezenskega čustva, izraženega v sublimni poeziji, na prehodu iz srednjeveškega kulturnega okolja v novi humanizem, ki je na knjižnem polju napovedoval renesanso, z vsem, kar je to družbeno, mentalno in kulturno obdobje pomenilo, od zavzetega raziskovalca in historično natančnejšega preučevalca antične dobe do relevantnega glasnika, seveda v okviru svoje dobe, novoveškega subjektivizma. Kot lirika ljubezenske in hrepenenjske poezije smo ga do nedavnega skorajda izključno v takšni obliki poznali tudi na Slovenskem. Za Prešerna je bil Petrarca nedvomno eden od največjih vzornikov, o čemer so podrobno pisali naši literarni zgodovinarji (A. Slodnjak, J. Kos, B. Paternu, J. Kastelic idr.), predvsem zaradi idealizacije in sublimacije opevane ljubezni, ki je s Petrarco in njegovo Lauro postala literarni topos. Vsi vemo, kako je na velikonočno vigilijo, tako rekoč na isti dan, ko je »od vesel'ga časa teklo leto (...) dvakrat devet sto tri in trideseto«, tudi naš pesnik Prešeren doživel ljubezenski navdih, ki ga ni zapustil vse življenje. Danes je

treba študentom sicer pojasniti, kaj pomeni »od vesel'ga časa« (...), ko je bila »noč končana«, a to je že druga zgodba. Prešeren se na več mestih ozre k Petrarco, pa na obe idealizirani ženski, Lauro in Julijo, na primer v *Magistralah*, kjer sedita v raju in se sladko pogovarjata. Prešeren s svojim gorenjskim humorjem celo primerja skodelici svoje in Petrarcove poezije, kjer slednja s svojo težo sprva močno potisne lastno stran navzdol, ko pridata čednosti obeh, pa se skodelici uravnotevita. Prešernov inteligentni humor na drugem mestu, kjer je govor o ljubezni, spomni, da ne bi rad živel tako »kot siromak Petrarca«. Sicer pa je *Glosa*, imenitna pesem, verodostojen in seveda povsem avtonomen ekvivalent Petrarcovega najbolj filozofskega soneta iz njegove Pesmarice (*Canzoniere*), *La gola e 'l sonno et l'otiose piume* (*Topost in preobjedanje in samopašna*), ki ga imamo v dveh prevodih, Andreja Capudra in Srečka Fišerja.

Da, Petrarca sodi ob Danteju in Boccacciu v veliko trojico florentinskih avtorjev, ki so v srednjem veku pesnili in pisali v ljudskem jeziku, ta je postal osnova za novo literarno občutljivost in za italijanski nacionalni jezik. Toda Petrarca ni bil le lirični pesnik in glasnik hrepeneče ljubezni do Laure, kar izpoveduje njegova zbirka, za katero vsakdo sliši v šoli, *Rerum vulgarium fragmenta*, znane tudi kot *Rime sparse*, s kanonskim naslovom *Canzoniere*, ki združuje 366 pesmi (vsak dan eno, pa še dodatno hvalnico Devici Mariji). V omejenem izboru je ta poezija v slovenskih prevodih že dolgo prisotna, prevajali so jo Alojz Gradnik, Andrej Capuder, Ciril Zlobec in še kdo. Celostni prevod pa je nedavno priskrbel Srečko Fišer (*Canzoniere*, dvojezična izdaja z izčrпно uvodno študijo, ki jo je napisala Patrizia Farinelli, založba Goga, 2021). Toda, kot rečeno, Petrarca ni bil le izjemen lirik svetovnega slovesa, ampak tudi velik humanist, tako rekoč prvi filolog novega veka. Napisal je veliko latinskih spisov, pesmi (nedokončana *Africa*, *Triumph*, *Bucolicum carmen*), esejev in razprav, nekatere v dialoški obliki, po platonsko-ciceronovskem zgledu (*De viris illustribus*, *Rerum memorandarum libri*, *De secreto conflictu curarum mearum*, *De vita solitaria*, *De otio religioso*, *De remediis utriusque fortunae*), polemični spis proti averojevski sholastični usmeritvi *De sui ipsius et multorum ignorantia*, pa obsežno zbirko pisem (*Familiares*, *Seniles*). Po teh spisih je bil Petrarca v svojem času najbolj znan. Na tej osnovi ga imamo upravičeno za pionirja novega humanistično-renesančnega pristopa do antične književnosti, ne le zaradi povečanega zanimanja za antična literarna dela in zbiranja starih rokopisov, ampak tudi po metodi, saj je pogosto zbiral in primerjal različne verzije istih besedil, beležil idejne in jezikovne oblike, se zanimal za historično datacijo, poglobljajal kontekst pri uporabi jezikovnih oblik ter mitskih in dru-

gačnih prispodob. Med prvimi deli, ki so bogatila njegovo (za tisti čas) zelo bogato osebno knjižnico, sodita Avguštinova *De civitate Dei* in Izidorjeva obsežna kompilacija *Etymologiae*. Mimogrede: ni slučaj, da je Izidor Seviljski danes postal zavetnik interneta.

Pravzaprav lahko rečemo, da v zadnjem času v slovenščini prvič dobivamo širši pogled na tega pesnika humanista, celostni prevod njegove najbolj znane poezije in njegova esejistična dela. Leta 2020 je pri Slovenski matici v prevodu Tomaža Potočnika izšla Petrarčova *Moja skrivnost ali o skrivnem neskladju mojih stremljenj* (obče znana kot *Secretum*), ki je po svoji psihološki in odkrito osebni analizi, v formi dialoga med avtorjem Francescom oziroma njegovo dušo, Avguštinom in Resnico, ki nemo prisostvuje pogovoru, izjemno delo in ga lahko postavimo med temeljne člene verige, ki vzpostavlja osnovne oblike samorefleksije zahodnega človeka in se vije od Avguštinovih *Izpovedi* prek *Esejev* Michela de Montaigna in Sørensa Kierkegaarda do sodobne literarne psihologije. Lani pa smo dobili tudi prvi izbor Petrarčevih domačih *Pisem*. Upati je, da se bo prisvajanje tudi tovrstnih Petrarčevih del v slovenščini nadaljevalo.

Slovenska izdaja *Pisem v antiko* je le manjši del celotnih *Familiars*, med katere sodi tudi Petrarčov opis vzpona na Vetrovno goro (Mont Ventoux, 1912 m) v Provansi, na katero se je povzpел z bratom Gherardom in dvema nosačema spomladi 1336 z namenom, da bi užil panoramo od tam zgoraj. Pismo je bilo prevedeno in objavljeno v reviji *Keria* 16, št. 2 (2014), prevod je priskrbel Tomaž Potočnik. Omenjam ga zato, ker velja za enega prvih opisov vzpona na neki določen vrh v gorskem svetu, torej za dobesedni začetek opisov hoje v gore in v neobljuden naravni svet. Opis v obliki pisma je Petrarca poslal prijatelju, avguštinskemu menihu Dionigiju iz Borga San Sepolcro, ki mu je bil pred tem poklonil priročno knjižico Avguštinovih *Izpovedi*. To knjižico je imel nato Petrarca ob sebi vse življenje. Pismo, ki opisuje planinski vzpon kar dvesto let pred prvimi estetsko-duhovnimi opisi gora (te so začeli popisovati švicarski humanisti v 16. stoletju, denimo Josias Simler, *De Alpibus*; pa Konrad Gesner, teolog in naturalist s prvimi estetskimi opisi alpskih gora), dobro pokaže na implicitno dilemo izbire med notranjim duševnim svetom in pozornostjo do zunanjega sveta – Petrarca je v tem pogledu enkrat učitelj, od srednjega veka do danes – kakor tudi na vedno relevantno dejstvo, da je zelo pomembno, kako neko stvar, dejanje, duševno stanje ali idejni svet opišemo. Če nekoliko ostro strnemo: vsi veliki in zares pomembni dogodki in »napredki« v zgodovini človeštva se odvijajo tako, da se spremeni naš način govora o neki stvari, naj bo to ljubezen, narava, družba, pravičnost, zdravje ali kar koli že. In prav tu je bil Petrarca

inovator in literarni učitelj; z njim se je spremenil govor, ne le o čustvu ljubezni, idealizaciji ženske, odkrivanju in spoznavanju antičnega izročila, v dojemanju človeških dejanj v zgodovini, v priznavanju domačnosti in relevantnosti človeške vsakdanjosti; morda še bolj kot vse to je bilo njegovo veliko odkritje – zapleteno stanje človeške duševnosti nasploh. Literarni zgodovinarji to poznamo: Petrarca je eden tistih avtorjev, ki je imel veliko opraviti sam s sabo. Ne gre le za njegovo grafomanijo, ki jo spremlja, podobno kot pri Prešernu, tudi ustrezna ironija, saj večkrat omeni, kako misli vse svoje popisane liste predati Vulkanu, kar pomeni ... v ogenj. Pomemben se mi zdi dvojni aspekt, ki Petrarco resnično postavlja za začetnika novoveškega humanizma: to sta na eni strani idejno suvereno oblikovan laični humanizem, ki učinkovito poveže pogansko antično literaturo in krščanski duhovno-religiozni in etični nazor, hkrati pa, odkrito kot malokdo (tudi danes) priznava in učinkovito opisuje svoj lastni človeški, duševni, antropološki razcep: *homo duplex*. Da, tudi to je morda ena od oznak evropskega človeka, o kateri znamo danes manj govoriti kakor včasih. Petrarca z vsem svojim delom in življenjem izpričuje, kako si je njegov duh želel obojega: družbenega priznanja in slave, kar je seveda dosegel, hkrati pa se je umikal v samoto, kjer bi lahko bil sam s sabo in bi v miru delal, razmišljal, motril naravo in pisal. To je tudi imel, v svojem *locus amoenus*, v hišici, ki si jo je v odraslih letih postavil v zaprti dolini (Val Chiusa), med gozdovi in hribi v Provansi. Tudi o tem je v *Pismih* veliko namigov in govora. Omenjeni razcep pa pride na dan tudi na vrhu Vetrovne gore, ko Petrarca iz nahrbtnika vzame Avguštinove *Izpovedi* in knjigo na slepo odpre, da bi sebi in bratu nekaj prebral, pa naleti ravno na deseto knjigo, kjer Avguštin graja tiste, ki lepoto in resnico iščejo v zunanjem svetu, ko »hodijo ljudje občudovat visoke gore, neskončno vodovje morja in široke tokove rek, brezmejno obsežnost oceana in krožna pota zvezd, sami sebe pa pozabljajo.« Z bratom ostrmita in ju je skoraj sram, da sta šla na to pot.

Slovenska izdaja Petrarcovih *Pisem v antiko* je pravi rudnik literarnozgodovinskih referenc. Urednikoma in prevajalcema gre iskrena pohvala za njuno skrbno, izčrpno in natančno pojasnitev mnogih avtorjevih namigov, ko navaja druge antične avtorje, antologijske pesniške izraze, mnoge mitske figure in prispodobne ter zgodovinske dogodke, s katerimi se pred nami razgrinja bogato obzorje antične in v manjši meri tudi srednjeveške civilizacije, s svojimi avtorji in konteksti njihovega delovanja, kar sodobnemu, tudi splošno izobraženemu človeku, brez dodatne razlagalne literature (preglednic, atlasov, slovarjev), ni več razumljivo. Anja Božič je napisala tudi izčrpno

spremno besedo, ki dobro umesti izbor besedil in celoten Petrarcev opus, pregledno pa zariše tudi osnovne poteze Petrarcevega zares bogatega in razburljivega življenja.

Petrarca je idejo, da svoje bolj osebne zapiske in fiktivna, pa tudi realno napisana pisma znancem, preoblikuje in poveže v skupno knjigo, dobil ob odkritju Ciceronovih pisem Atiku. To je bilo veliko humanistično odkritje, ki se je zgodilo v Veroni leta 1345. Petrarca je začel razmišljati, da bi svoja pisma oblikoval kot posebno knjigo. To je med drugim spodbudilo nov humanistični žanr, bodisi pisem bodisi tematsko definirane govora (slavnostni, poročni, obsmrtni) v humanistični maniri. Spet smo pri že povedanem: pomembno je, kako o neki stvari govorimo. Seveda to ni pomenilo, da je Petrarca šele takrat začel pisati pisma s takšnim namenom. Svoje življenje je začel pisno beležiti že v zgodnji mladosti. V tem nastopa kot izjemen avtor, saj imamo občutek – pa tudi res je bilo tako – da je vsako stvar, ki jo je napisal o sebi, preiščeno oblikoval in jo popravljaj, da bo pri naslednikih (zanamcih) zapustil primerno podobo o sebi. V tem je dejansko eksemplarični primer. Zgledoval se je tudi pri Seneki in njegovih pismih Luciliju. Petrarceva epistolografija je seveda do neke mere imaginarna: njegovi sogovorniki so Homer (kateremu celo odgovarja na fiktivno prejeta pismo), Vergilij, Horacij, Ciceron, Seneka, Varon, Tit Livij, Kvintilijan in sodobni naslovniki. Toda pisma niso le izmišljena, v njih se ves čas razkazuje stvarno prisotna, živa problematika. Tako v Petrarcevem času kot tudi danes. Prisotne so kajpak realne biografske reference, teh si Petrarca ni bilo treba posebej izmišljati, ker je imel v sebi zelo gibko življenjsko struno. V prvem pismu Sokratu, kjer gre za vzdevek konkretnega prijatelja iz zgodnjega obdobja v Avignonu, to je bil Ludovicus Sanctus, flamski glasbenik, ki je deloval pod okriljem kardinala Colonna, Petrarca svoje življenje primerja z Odisejevimi blodnjami, pri čemer pristavi, da »on ni potoval nič dlje in nič daljši čas od mene«. Seveda, Petrarca ima prav. Po naključju se je rodil v Arezzu, ker se je moral oče z družino dve leti prej umakniti iz Firenc, sicer bi mu odsekali desno roko. Bil je beli gvelf, tako kot njegov prijatelj Dante. Že po nekaj letih se je družina preselila v Avignon, kjer se je takrat namestila papeška kurija, Petrarcevi pa so se naselili v bližnjem naselju Carpentras. Začela se je Petrarceva *peregrinatio*, o kateri najbrž kot prvi piše na moderen način. Ne le o svojih selitvah, o svojem delu, vračanju v Italijo, o svojem čustvenem stremljenju, literarno-spoznavnih ambicijah, o svojih dveh nezakonskih otrocih – šele hči Francesca, ki se je s svojim možem priselila k njem v poslednjih treh letih v malem naselju Arquà pri Padovi, mu je z vnukinjo Eletto, ki je imela enako

ime kot Petracova zgodaj umrla mama, ustvarila nekaj družinske topline. Njegova *peregrinatio* je bila globlja, ne toliko od enega venca k drugemu, niti ne od enega objema k naslednjim, ampak ostreje, od enega sveta ... k drugemu, o katerem človek ne najde prave besede, čeprav jo išče vse življenje.

Skupna oznaka za življenjsko bivanje, pa tudi za naše branje Petrarce, bi bila, po njegovo, *mutatio animi*. Avtor nam pravi, naj se nikor ne sprenevedajmo: pozimi si želimo eno, poleti drugo. Mar res verjamemo, da smo tako trdno enoviti? Na isti stopnici, v mladosti in v starosti? *Pisma v antiko* niso le eruditsko literarno in zgodovinsko delo, v veselje bralk in bralcev, ki se lahko vživljajo v bogastvo nekdanje kulture. Niso le »stara« literarna zakladnica. V enem in v drugem pismu se srečujemo s konkretnimi, »delovnimi« dilemami, čeprav to seveda ni primeren izraz za naše vede. Avtor pisemsko podrobno primerja Homerja in Vergilija. Prihaja naproti obema. Pronicljivo izpostavi tudi problem dialoške tekstne oblike. Dramaturgijo z več glasovi, ki tehtajo svoje poglede, da bi skupaj prišli do pravilne ugotovitve, ki si jo je posrečeno zamislil Platon in so jo povzeli nekateri antični pisci, Seneka in drugi, Petrarca postavi pod vprašaj in se pri tem opre na Avgušтина, meneč, da takšna oblika ni vedno prava, ker se avtor skriva in ne pove tistega, kar res misli.

Petrarcova *Pisma v antiko* so hvaležna literarna pridobitev, ki nam ponuja širok pogled na antično kulturo in njeno književnost, kot jo je med prvimi začel odkrivati pionir novoveškega humanizma.

Igor Škamperle

* * *

DOI: <https://doi.org/10.4312/clotho.5.1.370-375>

Alois Kernbauer in Tone Smolej ur. *Gemeinsamkeit auf getrennten Wegen, Die slowenischen Doktoranden der Grazer Philosophischen Fakultät im Zeitraum 1876–1918 und die Gründung der Universität in Ljubljana*. 422 strani, 27 slik. Gradec: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 2021. Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz. ISBN 978-3-201-02058-9.

V zborniku *Gemeinsamkeit auf getrennten Wegen* s podnaslovom *Die slowenischen Doktoranden der Grazer Philosophischen Fakultät im Zeitraum 1876–1918 und die Gründung der Universität in Ljubljana*

so zbrani prispevki o slovenskih doktorskih kandidatih Filozofske fakultete Univerze Karla in Franca v Grazu v zadnjem obdobju obstoja donavske monarhije. Prispevki so plod raziskav v okviru projekta *Zgodovina disertacij slovenskih kandidatov v Avstroogrski monarhiji*, kjer so bili predhodno obravnavani že slovenski doktorandi Karlove univerze v Pragi in Univerze na Dunaju.

Na Univerzi Karla in Franca v Gradcu je med letoma 1876 in 1918 doktorsko disertacijo uspešno zagovarjalo štiriinpetdeset Slovencev, pri čemer je po dogovoru kot odločilni kriterij za določitev narodne pripadnosti kandidata veljala posameznikova navedba maternega jezika. V študijo so bili tako vključeni tisti študenti, ki so ob vpisu kot svoj materni jezik navedli slovenščino.

Na čelu zbornika stojita dva pregledna prispevka, ki smiselno uokvirjata celoto. Alois Kernbauer poda kratek pregled zgodovine graške univerze od njene ustanovitve pod vodstvom jezuitov do današnjih časov z večjim poudarkom na narodnosti študentov in univerzitetnih učiteljev. Zgodovinskemu uvodu avtor doda pregled profesorjev in študentov, rojenih na območju današnje Republike Slovenije. V okviru zbornika ta prispevek logično stoji na začetku sprehoda skozi posamezna področja in vabi k nenehnemu vračanju.

Sledi prispevek Andreasa Goloba, ki s predstavitvijo dela komisij za pedagoški izpit graške univerze od uvedbe pedagoškega programa v okviru Thun-Hohensteinovih reform visokošolskega sistema do konca Habsburške monarhije prikaže graško univerzo kot pomembno odskočno desko za bodoče gimnazijske učitelje Notranje Avstrije in Obalne regije donavske monarhije.

Drugi del predstavlja jedro zbornika in je posvečen slovenskim doktorandom, ki so na graški univerzi med letoma 1876 in 1918 pridobili doktorski naziv. Poudariti velja naslednje bistvene ugotovitve: največ slovenskih doktorandov je doktoriralo na področju slovanske filologije (18), na drugem mestu po številu disertacij pa je klasična filologija (13). Ti dve smeri sta bili tudi najpogostejše (47% primerov) izbrani za pedagoški izpit. Po uspešno opravljenem pedagoškem izpitu se je 58% uspešno promoviranih kandidatov zaposlilo na gimnazijah.

V prvem prispevku Alois Kernbauer obravnava izobraževalno pot fizika Ignaza Klemenčiča. Gre za enega od dveh prispevkov v zborniku, ki presegata okvir humanističnih ved.

Alenka Šivic-Dular v svojem prispevku uvodoma poda kratek prelet slovenskih profesorjev na katedri za slovansko filologijo graške univerze, nato pa večji del prispevka posveti trem študentom slavistike slovenskega rodu, ki so v obdobju med ustanovitvijo katedre za slovansko filologijo leta 1870 in koncem Avstroogrske monarhije

leta 1918 pridobili doktorski naziv: Jakobu Sketu, Antonu Brezniku in Franu Ramovšu.

Naslednji v vrsti prispevkov o slovenskih doktorandih je posvečen področju slovenske književnosti. Avtor Tone Smolej poda pregled in študijo sedmih doktorandov slovenskega rodu, ki so v obravnavanem časovnem obdobju na graški univerzi uspešno zagovarjali svoje disertacije: Lovra Požara, Frana Ilešiča, Nikolaja Omerse, Franca Kotnika, Janka Bratine, Joža Glonarja in Joža Lovrenčiča. Kot posebno zanimiva podrobnost pri Smolejevem prispevku izstopa osvetlitev osebnega odnosa kandidata Lovra Požara s svojim mentorjem Gregorjem Krekom in njune sicer ne v popolnosti ohranjene razprave o tem, ali je primerno doktorsko disertacijo napisati v slovenskem jeziku. Pri tem gre v luči razvoja znanosti v slovenskem jeziku in s tem neločljivo povezane ustanovitve ljubljanske univerze nekaj desetletij kasneje pravzaprav za prelomno vprašanje. Na koncu je bila Požarova disertacija *Razvoj pesniškega slovstva pri Slovencih* leta 1881 kot prva dejansko oddana v slovenskem jeziku.

Matej Hriberšek v svojem prispevku podaja študijo trinajstih doktorandov Seminarja za klasično filologijo graške univerze, ki so v obravnavanem obdobju uspešno zagovarjali svoje disertacije. Med njimi avtor kot najpomembnejše izpostavi kasnejšega učitelja, publicista in planinca Josipa Tomiška, bibliotekarja, publicista in prešernoslovca Josipa Puntarja, pisatelja in publicista Valentina Koruna, učitelja in politika Karla Verstovška, učitelja Ivana Arnejca in Jožefa Šorna, ki je edini tudi v nadaljevanju svoje kariere ostal zvest znanstvenoraziskovalni dejavnosti na področju klasične filologije. Avtor v zaključnih ugotovitvah zapiše, da doktorske disertacije obravnavanih doktorandov v stroki sicer niso pustile pomembnega pečata, na samem koncu prispevka pa poda še uporaben kronološki pregled pomembnejših znanstvenih in strokovnih objav s področja klasične filologije obravnavanih oseb.

Prispevek Petre Kramberger in Irene Samide v uvodu prinaša zgodovino germanistike na graški univerzi. Avtorici poudarita, da obravnavano obdobje predstavlja vrhunec graške germanistike. Sledi študija, ki obravnava dva slovenska doktoranda, ki sta v obravnavanem obdobju uspešno zagovarjala svoji doktorski disertaciji, kasnejšega gimnazijskega učitelja in priznanega šolnika Janka Bezjaka ter kasnejšega profesorja in predstojnika Oddelka za germanistiko na Filozofski fakulteti novoustanovljene ljubljanske univerze Jakoba Kelemino.

Janez Mlinar v uvodu svojega prispevka osvetli zgodovinski okvir Thun-Hohensteinovih reform šolskega sistema, pri čemer navede in pojasni nekatere temeljne spremembe, ki so pomembno vplivale na

razvoj šolskega sistema v donavski monarhiji in pustile pečat tudi v državah naslednicah. Ker poznavanje teh reform med drugim pomembno prispeva k razumevanju preostalih prispevkov osrednjega dela zbornika, bi bilo to uvodno poglavje Mlinarjevega članka v nekoliko razširjeni obliki morda bolj smiselno umestiti med prispevke na čelu zbornika. V nadaljevanju Mlinar predstavi pet slovenskih doktorandov, ki so v obravnavanem obdobju uspešno zagovarjali svojo doktorsko disertacijo s področja zgodovine: Franca Simoniča, Antona Majžerja, Josipa Hacina, Walterja Schmida in Ljudmila Hauptmanna.

V naslednjem prispevku Janez Mlinar in Tone Smolej osvetlita zgodbo Ljudmile Štrekelj, hčere Karla Štreklja, profesorja slavistike in slovenskega jezika na graški univerzi. Četudi ta ob vpisu kot svoj materni jezik ni navedla slovenščine, je obravnava njenega študija zgodovine v okviru zbornika umestna, saj gre za prvo slovensko zgodovinarico s pridobljeno visoko izobrazbo.

Sledi prispevek Luke Vidmarja, ki v jedru obravnava slovenska doktoranda umetnostne zgodovine na graški univerzi, Avgušтина Stegenška in Avgusta Žigona, v uvodu pa predstavi njunega profesorja Josefa Strzygowskega. Avgust Žigon, ki se je izkazal z izvrstno ocenjeno disertacijo, je nato zapustil področje umetnostne zgodovine in se posvetil literarni zgodovini. Zaposlil se je v Ljubljanski študijski knjižnici (današnji Narodni in univerzitetni knjižnici) ter leta 1915 postal njen direktor.

Prispevek Igorja Žunkoviča obravnava življenje in delo filozofa Franca Vebra s poudarkom na njegovem doktorskem študiju na graški univerzi. Obrobno Žunkovič osvetli tudi Vebrovo nacionalno zavest, zlasti v povezavi s pisnimi različicami njegovega imena, ter razloge za njegovo predčasno upokožitev in izključitev iz Slovenske akademije znanosti in umetnosti leta 1945.

V prispevku Tadeja Vidmarja je uvodoma podan kratek zgodovinski okvir razvoja študija pedagogike v donavski monarhiji, sledi študija o življenju in delu pedagoga Karla Ozvalda s poudarkom na njegovem doktorskem študiju na graški univerzi in na njegovi poklicni poti kot profesor pedagogike na Univerzi v Ljubljani.

V zadnjem iz vrste prispevkov jedrnega dela zbornika se Franc Perdih posveti poklicni poti edinega slovenskega doktoranda kemije na graški univerzi v obravnavanem obdobju. Gre za drugi prispevek v zborniku, ki presega okvir humanističnih ved.

Tretji del zbornika je posvečen ustanavljanju novih visokošolskih zavodov v državah naslednicah Avstroogrške monarhije, katerih namen je bil predvsem zagotoviti možnost izobraževanja in razvoja znanosti v nacionalnih jezikih. V tem okviru je za naš prostor po-

seбно zanimiv prispevek Toneta Smoleja, ki tudi smiselno zaokroži koncept zbornika, saj obravnava prvo leto delovanja novoustanovljene Univerze v Ljubljani, pri čemer je v ospredje postavljen proces imenovanja prvih profesorjev. Med njimi so bili tudi bivši doktorandi in profesorji na graški univerzi: Karel Ozvald, prvi profesor pedagogike in utemeljitelj kulturne pedagogike na slovenskem, France Veber, prvi profesor filozofije, Jakob Kelemina, prvi profesor germanske filologije, ter Ljudmil Hauptmann, prvi profesor zgodovine srednjega veka in stare zgodovine slovencev. Po pomenu pa posebej izstopata Rajko Nahtigal, sprva profesor v Gradcu, nato prvi dekan ljubljanske Filozofske fakultete, in Fran Ramovš, habilitiran v Gradcu, nato prvi profesor slavistike v Ljubljani.

Andreas Golob v naslednjem prispevku predstavi *Spomenico senata graške univerze o južni meji nemške Štajerske*, ki odseva z nemškim nacionalizmom in paternalistično držo prežeto zaskrbljenost nemške strani nad morebitnim zanjo neugodnim sklepom konference v St. Germainu o južni meji Prve Republike Avstrije.

V tretji del sta umeščena še prispevka Martina G. Enneja o profesorjih nenemške narodnosti na dunajski univerzi po prvi svetovni vojni in prispevek Anne Zelenkove o ustanovitvi, oblikovanju in zgodovinskem razvoju Univerze Komenskega v Bratislavi.

Čisto na koncu tretjega dela zbornika bo bralec našel pregledni kronološki seznam doktorskih disertacij vseh obravnavanih kandidatov, ki sta ga pripravila Matej Hriberšek in Tone Smolej, ter skene treh izbranih dokumentov, ki se nanašajo na ustanovitev Univerze v Ljubljani.

Zbornik *Gemeinsamkeit auf getrennten Wegen* zlasti v osrednjem delu ponuja zelo pregledno in sistematično študijo slovenskih doktorandov Filozofske fakultete Univerze Karla in Franca v Gradcu v zadnjem obdobju pred razpadom Avstroogrske monarhije. Zbornik je lepo berljiv in podatkov, ki jih prinašajo posamezni prispevki, spričo enotne zgradbe ni težko iskati. Vsak prispevek namreč prinaša natančen povzetek študijskega protokola kandidata, pri čemer so pod vsakim posameznikom poleg podatkov o disertaciji, rigorozu in pedagoškem izpitu navedeni tudi vsi študijski predmeti, ki jih je ta obiskoval v teku študija. V tem oziru so posebej zanimive najrazličnejše kombinacije obiskovanih in opravljenih študijskih predmetov različnih študijskih smeri, kar osvetljuje tudi strokovne profile alumnov. Smiselno sledi oris nadaljnjih poklicnih poti kandidatov. Ker je večina le-teh po končanem študiju opustila znanstvenoraziskovalno dejavnost in se zaposlila v prosveti, so povzetki študijskih protokolov zanimivo branje tudi z vidika profilov tedanjih slovenskih šolnikov,

zlasti gimnazijskih učiteljev. Po drugi strani pa zbornik pomembno prispeva k poznavanju strokovnih (in osebnostnih) profilov nekaterih posameznikov, ki so pustili pomemben pečat na znanstvenoraziskovalnem področju in odigrali ključne vloge pri institucionalizaciji slovenske znanosti. Na področju klasične filologije velja v tem okviru izpostaviti Ivana Arnejca, ki je med letoma 1933 in 1935 na oddelku za klasično filologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani kot honorarni predavatelj vodil proseminarske vaje. Predstavniki, kot so Joža Glonar, Josip Puntar in Avgust Žigon, pa pričajo tudi o pomenu v Gradcu promoviranih Slovencev za zgodovino Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

Prav spričo preglednosti in izčrpnosti posameznih prispevkov predstavlja zbornik dragocen vir za vse bodoče raziskovalce zgodovine slovenske humanistike, pedagogike in začetkov institucionalizirane znanstvenoraziskovalne dejavnosti na območju današnje Republike Slovenije.

Rok Kuntner

Moj oče, Kajetan Gantar

Marjana Gantar

Prejšnji teden sem dobila vabilo, da se kot gostja udeležim današnjega večera v spomin na svojega očeta, Kajetana Gantarja.¹

Morate vedeti, da nisem govornik, kot je bil moj oče. On je bil namreč tako sposoben in razgledan, da bi mu lahko dali samo sliko ali zemljevid – in bi o tem govoril ure in ure. Pripovedoval bi različne zgodbe, jih prepletal z zgodovinskimi dejstvi ter jih primerjal z današnjim časom. V pripovedovanje bi vključil mite in legende, pa tudi zgodovinske like in osebe, ki jih je poznal. Vmes bi zrecitiral kakšno pesem ali vsaj kitico, ki bi se navezovala na samo tematiko.

Ravno pred enim tednom sem spraševala mamo, zakaj ga jaz nisem poznala na način, kot so ga poznali drugi. Za vse je bil velik gospod, osebnost, oseba z mnogimi priznanji in nagradami. Potem pa sem si kar sama odgovorila. Ker je bil moj oči. Pa tudi zato, ker sem jaz Marjana, njegova hči, ki so jo kot majhno punčko, kasneje kot dekle in tudi sedaj kot žensko zanimale čisto drugačne stvari.

Že v osnovni šoli sem razmišljala, kakšen mora biti človek, ki se vpisuje na klasično filologijo. Takoj sem si ustvarila svojo sliko. Piflar, z očali, dolgočasen, nedružaben, človek, ki nenehno bere, ne hodi ven, se ne zanima za punce, ne mara otrok, nosi aktovko in pri petdesetih letih po možnosti še vedno živi pri mami.

Ampak moj oče je bil klasični filolog in ni imel nobene od teh lastnosti, razen te, da je vedno nosil aktovke.

Kasneje, v srednji šoli in po njej, pa sem spoznala kar nekaj ljudi, ki so bili njegovi študentje ali študentke – in povem vam, da so to krasni ljudje, ki so še danes moji prijatelji. Nič čudni. Tudi družine imajo. So zabavni in, kar mi je najbolj všeč, ljudje jih gledajo s spoštovanjem.

Spoznala sem tudi nekaj očetovih prijateljev, ki so bili profesorji v različnih državah. Masaki Kubo z Japonske, takratni predsednik Japonske akademije znanosti in umetnosti. Drobná pojava, čudovit

1 Prispevek je avtorica pripravila za pogovorni večer na Prvi gimnaziji Maribor 26. oktobra 2022.

človek, preprost, prijazen, očetovski. Hubert Petersman iz Nemčije, njega sem klicala »stric«, ker me je imel tako zelo rad in ni imel otrok, tako da me je kar malo posvojil, jaz pa sem ga tudi takoj vzela za svojega. Franc Ferdinand iz Avstrije, roker po duši, je vozil Suzukijevega chopperja, ki ga je ljubkovalno klical »moja Suzi« in me je v času počitnic, ki sem jih preživela pri njegovi družini, vozil naokoli.

No, vrnimo se k očetu. Že prej sem povedala, da sva si bila zelo različna. Jaz obožujem živali, on pa se jih je na smrt bal. Mislim, da sem bila v šestem razredu, ko sem domov prinesla psa mladička – in revež se je tistega mladička tako zelo bal. Seveda je tudi svoji ženi, moji mami, rekel, da psa pa že ne bomo imeli. In to je povedal z besedami: »Jaz ali pa pes!« Naslednji dan sem psa vrnila – in moja starša sta ostala poročena.

Bila sem drugačna od brata in sestre. V tistih časih pubertete sem rada hodila ven, na zabave ali v kakšno diskoteko. V oblačilih sem se še iskala in nosila več različnih slogov. Od pankerke do hipija in šminkerke, če prevedem v današnji sleng, bi bila gaser, pravzaprav limka. Si predstavljate na eni strani tako najstnico in na drugi profesorja Gantarja?

V osmem razredu osnovne šole me je pičilo, da se postrizem. Šla sem k sedaj priznanemu frizerju Stevu in moje dolge lase je postrigel na pet milimetrov. Ko je moj oče videl mojo frizuro, je šel tja in jih nadrl, kako lahko mladoletno osebo tako iznakazijo in da so včasih tako strigli italijanske kurbe. Kako mi je bilo nerodno. Njemu pa nič. Prišel je domov in moji mami s ponosom povedal, da sta bila tam dva ogromna psa, nemški dogi, in da je on frizerju vseeno povedal, kaj si misli.

V srednji šoli sem hotela hoditi ven kot večina mojih prijateljev – in moj oče ni nikoli razumel, da se žur začne šele okoli enih ali dveh zjutraj. Vsakič, ko sem šla ven, me je ob polnoči kot Pepelko čakal v sosednji ulici, da me odpelje domov.

Nekega petka pa sem šla ven kljub prepovedi, mislila sem, da ne ve. Ko sem prišla domov, odklenila vrata in prijala za kljuko, je močno zaropotalo. Na hodniku sem zagledala profesorja Gantarja v pižami, ki me je vprašal: »Kje si pa bila? A se zdaj prihaja domov?« Tisto, kar je zaropotalo, je bil prazen kozarec od kislih kumaric, ki ga je dr. Gantar nastavil na kljuko, da bi slišal moj приход.

Tudi na morju ni bilo nič drugače. Morje je resnično oboževal, celo do te mere, da je zvečer večkrat prečesal vse plaže, da bi me našel in videl, s kom se družim in ali delam kaj prepovedanega.

Prav tako je rad hodil na naš vikend na Igu. Tam je imel vedno kaj početi. Obdeloval je vrt, kosil travo, hodil plavat v Iški Vintgar,

kamor smo šli s kolesi, in se jezil, ko sem s pečine skakala na glavo v vodo, globoko le en meter. Tudi na okoliške bajerje smo hodili. Na Igu pa je tudi sobica, v kateri je ustvarjal in prevajal.

Očeta so zanimali tudi zimski športi, smučanje, tek na smučeh in drsanje. Vsako leto nas je med smučarskimi počitnicami peljal na zasnežene strmine. Naučil me je smučati v Kranjski Gori, kot se spodobi za pravega Slovenca. Ko smo z leti prečesali vsa slovenska smučišča, smo začeli smučati v sosednji Avstriji. Tam se je počutil kot doma, saj je znal izvrstno nemško. Med drugim je predaval tudi na fakulteti v Gradcu in Celovcu, kjer je jezik še utrdil, sploh avstrijski naglas. Na enih izmed šolskih zimskih počitnic sem se že prvi dan pri spustu poškodovala in ko sem se po riti pridrsala do začetka vlečnice, sem videla očeta, kako dopoveduje žičničarju, da je on moj oče in da naj pokličejo pomoč. Žičničar pa mu ni verjel, ker je tako dobro govoril avstrijsko. Nasmejali smo se tudi, ko mu je kasneje zdravnik na urgenci rekel, da ne bo razumel izvidov, ker so napisani v latinščini.

Pri mojih najstniških letih nisva imela ravno enakih hobijev. Tudi skupnih tem za pogovor zaradi različnih značajev nisva imela veliko. Teh sta imela več brat in sestra.

Vseeno pa sva šla pred nekaj leti skupaj v gledališče gledat predstavo *Antigona* in vprašal me je, kako se mi je zdelo in kako gledam na *Antigono* zdaj, ko sem starejša. V srednji šoli mi namreč niso verjeli, da sem hči prevajalca *Antigone*. Profesor za slovenščino me takrat vprašal kdo je napisal *Antigono*. Ko sem mu odgovorila, da jo je napisal Sofokles, prevedel pa moj foter, je od ravnateljice zahteval ukor, češ da se delam norca iz njega, ker tako hudičevo seme, kot sem jaz, že ne more biti potomec tako uglednega profesorja in gospoda, pred katerim da vsak klobuk dol. To so bili časi, ko so profesorji še lahko tako govorili z dijaki. Danes bi jih verjetno obiskal odvetnik.

No, naslednji dan po gledališču sem mu poslala mejl, v katerem sem mu odgovorila na vprašanje, kako zdaj, ko sem starejša, gledam na *Antigono*. Danes bi ga rada delila z vami. To je pismo, ki sem ga napisala svojemu očetu.

Dragi oči.

V spomin so se mi vtisnile te besede:

Vsi odobravali bi moj pogum,
ko ne bi strah zaklepal jim jezika.

Ko sem si tokrat ogledala *Antigono*, sem jo dojemala čisto drugače kot v srednji šoli. Večine nas v prestopu iz osnovne šole v srednjo ne zanimajo tako globoke teme, kot je *Antigona*, in nam po glavi rojijo čisto druge stvari. Sedaj pa ko sem svoje šolanje že zaključila in se vrgla v svet, kjer se je potrebno hudičevo boriti za boljši jutri, v vseh pogledih, *Antigono* veliko bolj razumem in se lahko na trenutke celo poistovetim z njo. Res je, da je imela ženska v tistih časih malce drugačno vlogo kot jo ima danes in zato se sprašujem kako bi se Antigoni godilo zdaj. Verjetno bi v Sloveniji ostala živa, v kaki drugi državi pa bi jo žal čakala podobna, če ne celo enaka usoda kot v prvem tisočletju pr. Kr.

Ker je bila predstava tako odlično odigrana, s tako neverjetno dobro igralsko zasedbo, nabita z močnimi čustvi, ki smo jih lahko videli in slišali, še danes premišlujem o njej. *Antigona* se mi pojavlja pred očmi, kjerkoli sem. Pa naj bo to na delovnem mestu ali doma. Tam ima skoraj vsak kakega Kreonta s katerim se kot *Antigona* ne strinja in si mogoče vrednote razlaga drugače kot on. Po glavi mi roji tudi misel: Ali nima vsak v svoji glavi svojega »Kreonta«, ki je nekje globoko začrvičen in nam s svojimi grožnjami ne dovoli biti tisto, kar smo? Tisti »Kreont« v glavi nam uniči vse vrednote, na katere smo bili včasih ponosni in ki naj bi bile naša hrbtenica. Začne nam vlivati strahove, ki se jim, včasih tudi nehote, vdamo. Vse preveč je nestrpnosti do drugače mislečih. Pa naj gre za veroizpoved, politiko, kulturo ali pa način življenja. *Namesto da bi se zavzeli za sočloveka, smo prevečkrat raje tiho, ker se bojimo posledic, potem pa se globoko v sebi sprašujemo, če so ti strahovi upravičeni. Želimo si glasno spregovoriti o nemiru, ki je v nas, pa se bojimo, da bi nas poteptali.* Verjamem, da si vsi želimo biti kot *Antigona*, pa smo žal vse prevečkrat podobni Ismeni.

Naj končam z Antigoninimi besedami,

... ne da sovražim, da ljubim sem na svetu ...

Oče mi je na to odgovoril:

Draga Marjana,

hvala Ti za Tvoje izvirno razmišljanje, ki sem ga z veseljem in zanimanjem na dušek prebral. Veseli me, da se Te je *Antigona* tako globoko dotaknila, in ponosen, da tudi sama tako samokritično razmišljaš in da tudi v vsakdanji sivini odkrivaš napetosti med raznoraznimi malimi »Kreonti« in njihovimi podložniki (in podložnicami), ko eni

ohranijo vzravnano pokončno hrbtenico. Res pa je, da je Antigona zelo redek in izjemen fenomen. Velika večina zemljanov je na žalost vse preveč prilagodljiva in upogljiva, veliko bolj podobna Ismeni, ki pa ji je potem, ko je čas odločitve nepreklicno mimo, iskreno žal za zamujeni »zvezdni trenutek«, ko bi se lahko poistovetila s svojo pogumno sestro.

Ti pa le še naprej tako samostojno razmišljaj. K temu, kar si napisala, ni kaj dodati, kvečjemu kako nepomembno vejico.

Lep pozdrav,

Tvoj oči

Tako. Včeraj nisem vedela, kaj bi danes povedala, danes pa sem že predolga. Hotela sem nagovoriti predvsem mlajše. Kot vidite, je bil moj oče kljub temu, da je bil profesor latinščine in stare grščine, čisto normalen družinski človek – in jaz sem, kljub svoji nori mladosti, postala čisto normalna oseba, ki si je ustvarila družino in danes služi svoj kruh. Nisem profesorica, vendar delam na Zavodu za šolstvo kot poslovna sekretarka. Moj oče bi rekel, da je tudi to prosveta.

Zapomnite pa si, da je bil očetov hobi njegov poklic, ki ga je opravljal z največjim veseljem in strastjo. Za vas dijake si želim enako. Ko se boste odločali o prihodnosti, ne pozabite pogledati v srce.

CONTENTS

STUDIES

- 07 Brane Senegačnik and Sergej Valijev**
The Existence of Literary Characters and Non-verbal Motivation in Sofocles' Tragedy and the Dramatic Atmosphere
- 27 Blaž Zabel**
Matija Murko on Homer and Contemporary Homerology
- 47 Blanka Kovačič in Gregor Pobežin**
Some Observations about the Ancient Sources on the *Praetentura Italiae et Alpium*
- 67 Matej Petrič**
On the Sources of Rufinus' *Church History*
- LATIN TEACHING
- 93 Andreja Inkret**
Linguam Latinam didicisse: Objectives and Challenges in Contemporary Latin Teaching
- 115 Neža Karlin**
Opportunities, Questions, and Conundrums of Teaching Classical Culture and Literature in Gymnasias
- 135 Gašper Kvartič**
Omne Aevum Tribus Explicare Annis: Proposal for a Comprehensive Treatment of Ancient Culture and Civilization
- 157 Olga Osredkar**
Latin Teaching as an Opportunity for Cultural and Linguistic Awareness
- 171 Bojana Tomc**
Using the Strategies for Promoting Reading of Montserrat Sarto while Teaching Latin Literature
- 185 David Movrin, Kozma Ahačič, Katarina Batagelj, Goran Dekleva, Nada Grošelj, Nina Gruden, Nataša Homar, Andreja Inkret, Iva Jevtič, Miklavž Komelj, Vanja Kovač Petersson, Lucija Krošelj Košec, Maja Lihtenvalner, Boštjan Narat, Niko Okorn, Gregor Pobežin, Primož Ponikvar, Simona Sašek, Brane Senegačnik, Mladen Uhlík, Nadja Vidmar Rukavina, Sonja Weiss, Janja Žmavc, and Aleš Novak**
Katja Pavlič Škerjanc
Septuagenaria

TRANSLATIONS

- 277 Aleš Maver**
Titus Livy: *Ab Urbe
Condita* (6.1–6.5)
- 287 Tjaša Šimunič**
Veleius Paterculus:
Historia Romana 2.108–
2.117.1
- 299 Benjamin Bevc**
Cyril of Jerusalem:
Baptismal Catechesis 5
- 309 David Movrin**
A. E. Housman: Fragment
of a Greek Tragedy
- 319 Ana Anžlovar, Nena
Bobovnik, Jošt Yoshinaka
Gerl, Domen Iljaš, David
Movrin, Meta Skubic and
Kajetan Škraban**
Peter Green: Catullus and
His Time

REVIEWS

- 363 Milan Lovenjak**
Titus Livy: *Ab Urbe
Condita* 1–5, translated by
Primož Simoniti
- 365 Igor Škamperle**
Francesco Petrarca,
Letters to Antiquity,
translated by Anja Božič
and Brane Senegačnik
- 370 Rok Kuntner**
Alois Kernbauer and
Tone Smolej, ed.,
*Gemeinsamkeit auf
getrennten Wegen:
Die slowenischen
Doktoranden der Grazer
Philosophischen Fakultät
im Zeitraum 1876–1918
und die Gründung der
Universität in Ljubljana*

IN MEMORIAM

- 377 Marjana Gantar**
My Father, Kajetan Gantar